

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2015

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2015

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus LV. Fasc. 2

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2016

Výkonné redaktorky svazku: Blanka Zilynská (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)
Kateřina Schwabiková (Ústav dějin UK a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení Programu rozvoje vědních oblastí na UK P21: *Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti*.

Na obálce použito logo oslav 600. výročí založení Karlovy univerzity v roce 1948, reprodukce z publikace Václav Vojtíšek – Dobroslav Líbal, Karolinum – chloubka University Karlovy, Praha 1948.

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova, 2016
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Osobnosti

- 11 Vzpomínka na doktora Karla Beránka (1924–2015) (Ivana Čornejová)

Články

- 17 Dějiny ve vlastní režii. Příběh dějin Karlovy univerzity v proměnách 20. století (Adam Horký)
81 Intervence ve prospěch studentů zatčených na podzim 1939.
Aktivity rodičů a role představitelů protektorátní správy (Petr Borl)

Kronika

- 127 Zajímavá výstava o arcibiskupu Harrachovi (Ivana Čornejová)
128 Jubilejní rok 2015 v Kostnici a Gottliebenu (Blanka Zilynská)

Recenze a zprávy

- 133 Literární sklizeň husovského jubilejního roku 2015 (Blanka Zilynská)
146 Z výstav a konferencí k Husovu jubileu 2015 (Michal Svatoš)
148 Pavel Soukup, Jan Hus. Život a smrt kazatele (Michal Svatoš)
149 Brigide Schwarz, Kurienuiversität und stadtrömische Universität
von ca. 1300 bis 1471 (Mlada Holá)
152 Detlef Döring – Cecilie Hollberg, unter Mitarbeit von Tobias U. Müller (Hgg.),
Erleuchtung der Welt. Sachsen und der Beginn der modernen Wissenschaften (Marek Ďurčanský)
155 Ivo Navrátil (ed.), Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo (Kateřina Schwabíková)
158 Martina Bečvářová – Ivan Netuka, Karl Löwner and His Student Lipman Bers – Pre-war Prague
Mathematicians (Marie Štemberková)
163 Milena Josefovičová – Adéla Jůnová Macková (edd.), Učitel archivářů: Jindřichu Schwippelovi
k osmdesátinám (Michal Továrek)
165 Pieter Dhondt (ed.), University Jubilees and University History Writing. A Challenging Relationship
(Scientific and Learned Cultures and Their Institutions, Vol. 13) (Petr Svobodný)
168 Miroslav Vaněk – Pavel Mücke, Třetí strana trojúhelníku.
Teorie a praxe orální historie (Roman Elner)

Cizojazyčná shrnutí

- 80 Adam Horký, Geschichte in eigener Regie. Die Darstellung der Geschichte
der Karlsuniversität in den Wandlungen des 20. Jahrhunderts
122 Petr Borl, Interventionen zugunsten der im Herbst 1939 verhafteten Studenten. Das Engagement der
Eltern und die Rolle der Vertreter der Protektoratsverwaltung

Autoři

Petr Borl, Archiv hl. města Prahy, Praha

Ivana Čornejová, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Marek Ďurčanský, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Roman Elner, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Mlada Holá, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Adam Horký, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Jana Ratajová, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Kateřina Schwabiková, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Michal Svatoš, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Petr Svobodný, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Marie Štemberková, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Michal Továrek, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Blanka Zilynská, Ústav dějin UK a archiv UK, Praha

Osobnosti

VZPOMÍNKA NA DOKTORA KARLA BERÁNKA (1924–2015)

IVANA ČORNEJOVÁ

Karel Beránek působil jako archivář po několik desetiletí ve Státním ústředním archivu (současném Národním archivu) a právě s tímto pracovištěm jej má většina badatelů v trvalé paměti. Jeho vědecké počátky jsou ovšem spjaty s Archivem Univerzity Karlovy, kde působil během svých studií a kam i v dalších letech pravidelně docházel do studovny. Ostatně Archiv Univerzity Karlovy uchovává doklady jeho působení s nevšední pietou doposud: registry na obálkách, v nichž jsou uloženy listiny, nesou stále charakteristické znaky jeho úhledného rukopisu.

Karel Beránek se narodil 15. července 1924 v Praze.¹ Už podle data narození je zřejmé, že po ukončení gymnaziálních studií mu ve včasném nástupu na vysokou školu zabránily válečné obstrukce. Proto se mohl zapsat na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy až jako jednadvacetiletý mladík. Zvolil dějepis s latinou, a třebaže později vzpomínal, že ho nejvíce ovlivnil profesor pomocných věd historických Václav Vojtíšek, jeho erudice v klasické filologii byla pozoruhodná. Bezpečná znalost latiny (i aktivní) mu umožnila výzkum středověkých a raněnovověkých pramenů se suverenitou, již mu mohli méně zkušenější latináři jen závidět. Díky Václavu Vojtíškovi se také stal pomocnou vědeckou silou v univerzitním archivu.² Od studií jej pojilo přátelství nejen s Jaroslavem Lamešem, ale také s později známým dějepiscem umění Pavlem Preissem.

Jaroslav Lameš, Beránkův nejbližší druh z časů „pomvėdování“ v univerzitním archivu, uvádí ve své vzpomínce ve sborníku věnovaném Beránkovu jubileu, jak museli v letech bezprostředně po skončení války obtížně shromažďovat rozptýlené písemnosti, především pozůstalost Německé univerzity. Zajímavé je jistě líčení, jak dohledali na lékařské fakultě třeba matriku NU, kterou našli „ve sklepě budovy děkanství lékařské fakulty UK v Kateřinské ulici, kde byla plísni přilepena k podlaze mezi odpadky tamního zubního ambulatoria“. Na téže fakultě našli i četné personálie německých profesorů, které zašantročil někdejší tajemník fakulty spolu s jedním z německých profesorů. Lameš napsal, že tajemník na jejich výtky rázně odvětil: „Ve Varšavě shořelo všechno, tak co bychom chtěli.“³ Úsilí obou mladých mužů tedy vděčí univerzitnímu archivu za to, že dokumenty Německé univerzity jsou dochovány v relativní úplnosti. Kromě toho Beránek s Lamešem pořádal i staré písemnosti zbylé z činnosti pražské univerzity a evidovali ztráty způsobené při německé evakuaci z Prahy v dubnu roku 1945. Oba se také podíleli na výstavě k šestisetletému výročí založení

¹ Věrným Pražákem – obyvatelem Vršovic – pak zůstal po celý život.

² Na toto jeho působení vzpomíná v čtivém vyprávění Jaroslav LAMEŠ, *Hrst vzpomínek. Verae amicitiae sempiternae sunt* (Cic. *L.d.am.* 9,32), in: Sborník prací k sedmdesátým narozeninám dr. Karla Beránka, Státní ústřední archiv v Praze 1996, s. 7–13.

³ Tamtéž, s. 9.

UK (v této souvislosti Lameš vypravuje zábavnou příhodu, jak prof. Vojtíšek nemohl najít Dekret kutnohorský) a oba díky své práci v univerzitním archivu mohli být přítomni i slavnostnímu shromáždění ve Vladislavském sále.⁴ Jako pomocné vědecké síly působili oba přátelé v Archivu UK do roku 1952. Poté prof. Vojtíšek opatřil Karlu Beránkovi místo v tehdejší Archivu Ministerstva vnitra, pozdějším Státním ústředním archivu.

Také Beránkova doktorská disertace se vztahovala k univerzitním dějinám, konkrétně k období humanismu, epoše, která, stejně jako doba pobělohorská, měla zůstat meritem jeho zájmu i v příštích letech. Protagonistou jeho disertační práce se stala jedna z nejznámějších osobností pražské univerzity v prvních desetiletích 17. věku: M. Jan Campanus Vodňanský. Karel Beránek, jenž podal doktorskou disertaci v březnu roku 1952, byl jedním z posledních absolventů, kteří mohli studia završit doktorátem a získat titul PhDr., jenž byl novým vysokoškolským zákonem zrušen.⁵ Beránek se věnoval Campanově správě kolejí a dějiny správy se staly také jedním z autorových osudových témat i v budoucnu.⁶

Z těch naprosto nepominutelných prací ke správním dějinám naší univerzity je třeba především zmínit studie zcela zásadního významu otištěné ve Sborníku archivních prací věnované správě a kanceláři *alma mater* na přelomu 16. a 17. století a v době pobělohorské.⁷ Toto fakty nabitě dílo musí znát každý, kdo se věnuje danému období v historii pražské vysoké školy. Spolu se Stanislavem Segertem se Beránek podílel na výzkumu pražských orientalistických studií od samého založení až po 20. století. Bohužel vzhledem k tomu, že se Segert stal po roce 1968 osobou „nežádoucí“, vyšel pouze první díl tohoto široce rozkročeného díla (do roku 1848).⁸

K dávným osudům pražské univerzity a osobností na ní působících se vztahovaly i práce zabývající se předbělohorskými beáními, lékařskou fakultou a její obnovou po roce 1622, tiskařem Vojtěchem Koniášem (otcem proslulého patera Antonína S. J.), lékárnami a lékárníky, statuty jezuitské koleje u sv. Klimenta aj., včetně populárně laděných drobníček otiskovaných např. v časopise Ahoj na sobotu.⁹

Pomník trvalé paměti si však Karel Beránek vystavěl především svou ediční činností, k níž ho předurčovala archivářská praxe, pile, preciznost i vynikající znalost latiny. Ze skleněných fotografických desek, které se naštěstí dochovaly, pořídil světlotiskovou edici ztracené nejstarší matriky – děkanské knihy filozofické fakulty, zahrnující léta 1367–1585.¹⁰

⁴ Tamtéž, s. 10–11.

⁵ Srov. i studii Michal SVATOŠ, *Karel Beránek a dějiny pražské univerzity*, in: Petr Svobodný (ed.), *Ad maiorem academiae gloriam*. Sborník prací PhDr. Karla Beránka vydaný u příležitosti jeho životního jubilea, na přípravě svazku se podílela Blanka Šachová, Praha 2000, s. 7–14.

⁶ Karel BERÁNEK, *M. Jan Campanus Vodňanský ve správě univerzitních kolejí*, Praha 1952, diss. UK č. 3150 (práci vedl Václav Vojtíšek a oponentem byl Josef Polišenský). K tomu i M. SVATOŠ, *Karel Beránek a dějiny pražské univerzity*, s. 8.

⁷ Karel BERÁNEK, *Kancelář university pražské na sklonku XVI. a počátku XVII. věku*, Sborník archivních prací (dále SAP) 9/2, 1959, s. 220–239; Tž, *Správa a kancelář pražské university v době pobělohorské*, SAP 19/1, 1969, s. 189–240.

⁸ Stanislav SEGERT – Karel BERÁNEK, *Orientalistik an der Prager Universität (1348–1848)*, Práce z dějin University Karlovy 4, Praha 1967.

⁹ Beránkova bibliografie je připojena k oběma výše citovaným sborníkům: *Sborník prací k sedmdesátým narozeninám*, s. 172–183; *Ad maiorem academiae gloriam*, s. 15–18.

¹⁰ Karel BERÁNEK – J. V. ČERNÝ – Marie PRAVDOVÁ (edd.), *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, Praha 1983. Jak správně upozornil už M. SVATOŠ, *Karel Beránek a dějiny pražské univerzity*, s. 13, ve skutečnosti byl Beránek jediným skutečným editorem, někdejší vedoucí AUK Marii Pravdové náležela jen zásluha organizační.

Záslužně vydal manuál rektora Curia – Dvorského z let 1560–1582,¹¹ nebo rekonstrukce zápisů ve ztracených matrikách filozofické fakulty 17. století na podkladě písemností uložených ve Státním ústředním archivu.¹² Poutavým čtením je jeho latinská edice s českým překladem o bojích se Švédy na Karlově mostě v roce 1648, na nichž se zvláště aktivně podílela akademická legie.¹³

Není však úkolem autora nekrologu vypočítávat všechna vědecká díla zemřelého.¹⁴ Karel Beránek byl dlouholetým spolupracovníkem Archivu UK (resp. Ústavu dějin UK), přítelem řady jeho především starších pracovníků, platným členem redakční rady. Vrcholem jeho vědeckého díla spjatého s pražským vysokým učením je podíl na druhém dílu *Dějiny Univerzity Karlovy*, části tetralogie, která byla vydána v souvislosti s oslavami výročí založení univerzity v roce 1998. Beránek tu zúročil své obrovské pramenné znalosti v kapitolách zasvěcených teologické a právnické fakultě.¹⁵

Jak už jsem se na počátku zmínila, Karel Beránek byl pilným návštěvníkem badatelsky univerzitního archivu, kde jsem také měla možnost se s ním nejčastěji potkávat. Před rokem 1989, kdy jsem často mívala službu ve studovně, jsem velice vítala podobné návštěvy. Doktor Beránek, ačkoliv už po léta pracoval jinde, znal starší písemnosti uložené v AUK jako nikdo jiný. Uměl vždy přispět účinnou radou a rozhovory s ním přinášely cenné intelektuální obohacení, podobně jako rozmluvy s jinými tehdejšími badateli, ať už to byl Pavel Křivský, jeho milá choť Marie Pavlíková, vtipný a pohotový moderní polyhistor Zdeněk Horský nebo Jaroslav Kolár. Na přátelskou ochotu vždy pomoci radou, tak typickou pro Karla Beránka, vzpomínají ostatně mnozí historici z různých generací. Jeho památka (zemřel 9. prosince 2015) tak zůstane zachována nejen jako autora četných prací, z nichž především ty materiálové přetrvávají doslova věky, ale i jako vstřícného poradce, který obětoval žadatelům o pomoc mnoho času bez nároku na okázalé díky.

¹¹ Karel BERÁNEK (ed.), *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice Univerzity Karlovy v Praze v letech 1560–1582*, Praha 1981.

¹² Karel BERÁNEK (ed.), *Akta filozofické fakulty pražské univerzity 1641–1655, 1664–1670*, Praha 1994; Týž, *Mistři, bakaláři a studenti pražské filozofické fakulty 1640–1654*, Praha 1998.

¹³ Karel BERÁNEK (ed.), *Zprávy o bojích se Švédy po dobytí Malé Strany a Pražského hradu roku 1648 v diáři koleje sv. Klimenta*, k vydání připravil a z latinského originálu přeložil Karel Beránek, Praha 2002 (Clavis monumentorum litterarum. Regnum Bohemiae. Memorabilia, 1).

¹⁴ Kromě prací uvedených ve výše zmíněných bibliografiích a edic citovaných v poznámce 12 připomínám ještě výbor z Beránkových prací, který sestavil sám za spolupráce své manželky (a současně spolupracovnice): Karel BERÁNEK, *Výbor prací z let 1958–1999*, ed. Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ, Praha 2005.

¹⁵ Ivana ČORNEJOVÁ (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, II, 1622–1802, Praha 1996, s. 69–98, 137–164.

Články

DĚJINY VE VLASTNÍ REŽII. PŘÍBĚH DĚJIN KARLOVY UNIVERZITY V PROMĚNÁCH 20. STOLETÍ

ADAM HORKÝ

ONE'S OWN VERSION OF HISTORY: THE STORY OF HISTORY OF THE CHARLES UNIVERSITY AND ITS DEVELOPMENT IN THE COURSE OF THE TWENTIETH CENTURY

This study deals with the issue of constructing a distinctly 'national' narrative of the history of the Charles University during the 'short' twentieth century (1918–1998). The author assumes that popular representations of the past of the university had been strongly influenced by the Czech national narrative whose roots stretch all the way back to the first half of the nineteenth century. In order to reconstruct the various versions of this narrative, the author analyses not only the various verbal and visual representations of the past of the university, but also the changes its story had undergone in the course of the twentieth century. Based on an investigation of narrative compressions and stereotypes on the one hand and the development of the narrative in the works of particular historians and their impact on the shape and form of the narrative on the other, the study aims at identifying the basic unifying features of the history of the university during the abovementioned period.

Keywords: Charles University in Prague – national history – university history – stereotypes – narration – 20th century

I.

Tak jako další evropské univerzity, i Karlova univerzita se již dlouhá desetiletí těší přízni českojazyčných i německojazyčných historiků univerzitních dějin, kteří zkoumají její dějiny od středověkých počátků až po nedávnou minulost. Vedle seriózního bádání se však tato první střeoevropská univerzita stala též objektem mnoha pokusů o převyprávění svých dějin v určitých narativech, ve kterých kritéria vědeckosti neplnila vždy hlavní úlohu. Karlova univerzita se díky tomu v průběhu staletí stala jakýmsi monumentem opředeným mnoha mýty a zahalovaným do sítí různých a různě míněných interpretací a dezinterpretací. To samo o sobě není nijak výjimečné – bezmála každá historická skutečnost se stává chtěným i nechtěným cílem informačních manipulací. Cílem vědy by na takovém místě patrně mělo být poukázat na tyto manipulace a označit je za nepravdivé a nežádoucí. František Šmahel, kterého můžeme bezpochyby zařadit do skupiny seriózních badatelů, ve svém nedávno nově přetištěném příspěvku (původně z roku 1998) z pozice historika univerzitních dějin nepřikládá nevědecky motivovaným pojednáním o univerzitní minulosti velkou váhu: „*Stále ve vzduchu plují staronové smyšlenky nacionálně sebestředného rázu, které pronikají do dějepisných přehledů a učebnic. Není tomu však jen u nás, ale i v německém*

*dějinném povědomí. Na rozdíl od Morawa jim nepřikládám velkou váhu, byly tu a budou, vědecké bádání je nemůže vymýtit.*¹ Z pozice historika-medievisty, jehož hlavním zdrojem poznávání minulosti jsou dobové prameny a jejich kritika a rozbor, je skutečně nadbytečné zabývat se publikacemi učebnicového, propagačního či pamfletového rázu. Dovolím si nicméně tvrdit, že právě zkoumání těchto reprezentací univerzitní minulosti poskytuje historikům jejich dějin užitečný materiál pro bádání nad těmi obdobími minulosti, kdy tato díla vznikala, a přispívá tak k poznání dějin univerzity z poněkud odlišného pohledu. Jsou to právě tato primárně nevědecká díla, která umožňují vědcům zabývajícím se reprezentacemi minulosti poukázat na dobový diskurz, který převládá v pochopitelné snaze prezentovat libovolnou instituci podle určitého předem zvoleného „mustru“. Tvrdí-li Šmahel na stejném místě: „*probírám-li se kriticky domácím studiem, jak se zejména jeví v třiceti pěti ročnicích specializované revue Historia Universitatis Carolinae Pragensis, jen zcela výjimečně se shledávám s příspěvky nahrazujícími odbornost nacionální nebo jinak ideologicky zaměřenou frazeologií,*“² neznamená to, že taková díla neexistují nebo že jejich vyčlenění ze sféry vědy do sféry ideologie jakkoliv snižuje jejich význam či dokonce dopad na čtenáře či posluchače. Je dokonce pravděpodobné, že je tomu spíše naopak. Byla to právě otázka vlivu takovýchto reprezentací minulosti na veřejnost, která mne inspirovala k zaměření se na dané téma výzkumu.³

Jsem toho názoru, že existuje cosi jako ustálený příběh dějin Karlovy univerzity, který se i přes výše zmíněnou snahu historické vědy o objektivní poznání pravidelně vrací do popředí a sděluje (zejména české) veřejnosti „pravdu“ o založení první české univerzity a jejím poslání pro blaho českého národního společenství.⁴ Na následujících stranách se pokusím doložit existenci tohoto jednotného vyprávění a poukázat na jeho styčné body, jak se objevovaly v průběhu „krátkého“ dvacátého století. Cílem studie přitom není zpochybnit historickou „kostru“ příběhu dějin univerzity ani faktografickou relevanci publikací zabývajících se jimi. Jejím východiskem není ani argument plynoucí z faktu, který je sám o sobě zřejmý a nijak zvláště překvapivý – totiž, že historická metanarace je více řízena snahou o ukotvení určitého pohledu na dějiny, než snahou o kritický historiografický rozbor.

Ve výkladu tak půjde především o to zrekonstruovat, jakými prostředky, za jakých okolností a s jakými přísliby dochází k etablování, respektive opakování onoho statického přístupu k vlastní minulosti, evokujícího souvislou lineární řadu dějů vedoucích k soudobé velikosti univerzity. Půjde též o odhalení funkce, kterou takový přístup k dějinám plní, a o otázku, jaké důsledky může mít. Jinými slovy smyslem není pojmenovávat a vyvracet „mýty“, nýbrž spíše skrze ustálený příběh dějin univerzity poukázat na procesy, jimiž se z instituce mýtus stává.

¹ František ŠMAHEL, *Alma mater Pragensis. Studie k počátkům Univerzity Karlovy*, Praha 2016, s. 14. Peter Moraw – německý historik narozený v roce 1935 v Ostravě a věnující se dějinám pozdního středověku a univerzit.

² Tamtéž.

³ Studie vychází z autorovy diplomové práce obhájené na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v únoru 2015.

⁴ Vedle tohoto příběhu existuje pochopitelně ještě jeho německá verze. Několikrát bude v textu poukázáno, že sehrávala roli protikladu českého příběhu, který se proti německému vyhraňoval a naopak. Tato (od roku 1945 přeshraničení) výměna názorů je důležitým prvkem ve vývoji celé univerzitní narace, nebylo však možné na omezeném prostoru provést komparaci obou verzí příběhu Karlovy (Karlo-Ferdinandovy) univerzity, která by však nepochybně mohla přinést další užitečná zjištění.

Předkládaná studie by svým rozbořením výše naznačené problematiky ráda přispěla k poznání především na dvou „frontách“. Za prvé se pomocí textové a jazykové analýzy vyprávěných příběhů pokusí poukázat na způsoby konstrukce zápletek příběhů za účelem zdůraznění některých jevů na úkor jevů jiných. Za druhé chce za použití jednotlivých dějinných reprezentací jakožto historických artefaktů o sobě a jejich zanesením do dobového kontextu poukázat na společensko-kulturní podmíněnost výsledné podoby historických vyprávění. Obojí má, domnívám se, obecnou vypovídací hodnotu o tom, jak se ve společnosti – lhostejno pod jakým politickým zřízením – utvářejí dějiny, respektive jejich reprezentace.

1.1 Metodologické inspirace

Důležitou metodologickou oporou se mi při vypracování studie stala narativistická teorie dějepisců, jejímž výrazným představitelem, citovaným dodnes minimálně v českém kontextu, byl literární teoretik Hayden White. Jsem přesvědčen, že přes všechnu kritiku, jež se na jeho díla snesla zejména z úst historiků, je snaha o použití jeho metodologických nástrojů ve sféře dějin univerzit něčím, co této disciplíně může výrazně prospět. Whitovy teze nejsou již pro českou historiografii ničím novým a byly již konfrontovány s českým národním příběhem, který se pochopitelně nabízí jako základní objekt pro narativistickou analýzu dějepisců.⁵ Množství styčných rysů mezi tradovanými dějinami českého národa a tradovanými dějinami Karlovy univerzity je natolik vysoké, že zohlednění této koncepce v předkládané studii považují ve snaze otevřít téma univerzitních dějin z odlišné perspektivy za přínosné. White navázal na práci svých předchůdců – literárních teoretiků a filozofů – a přišel s vlastním pokusem o odpověď na otázku, která již v jeho době nebyla zcela nová – zda vyprávění v historiografickém díle představuje jen prostředek pro formální uspořádání v historických pramenech nalezených zjištění, či zda je neoddelitelnou součástí historikova výkladu minulosti, a tedy i jeho obsahu. White navíc ve svém nejznámějším díle *Metahistory*⁶ na sofistickovaném teoretickém základě rozčlenil díla velikánů historiografie 19. století do kategorií na základě literárního, stylistického a ideologického pozadí, které tyto práce vykazovaly. Přišel tak s vědecky podloženou tezí o nutné předvědecké „prefiguraci“ každého psaní o dějinách. Whitova koncepce přitom skutečně nejlépe pasuje na velká vyprávění o národních dějinách jednotlivých států (národů). I to je jedním z důvodů, proč považují její zohlednění v předkládané studii za přínosné.

Cíle, které tento způsob psaní a sebe prezentace instituce sledují, se ukáží ještě zřejmějšími při zohlednění myšlenek známého díla *Imagined Communities* od Benedicta Andersona.⁷ Jeho rozbor světových nacionálních hnutí se již nejednou stal užitečným opěrným bodem pro badatele, kteří hledali způsob, jakým vysvětlit soudržnost a vzájemnost členů různých (často s nacionalismem nijak nesouvisejících) skupin, které pojila myšlenka a společné cíle, ale zároveň byli geograficky, lidsky či sociálně velmi vzdáleni a nikdy spolu nepřišli do fyzického kontaktu. Anderson poukazuje právě na představu společně sdílené ideje, díky níž je možné prezentovat určitou skupinu jako bytostně sjednocenou, sdílející

⁵ Zvláště přínosně zejména Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

⁶ Hayden WHITE, *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno 2011.

⁷ Benedict ANDERSON, *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008.

stejnou minulost a sledující stejný cíl, a mobilizovat ji pro naplnění tohoto cíle. Kombinace vyprávění příběhu univerzitní minulosti a představy sdíleného údělu akademické i národní obce umožňuje v našem případě vytvářet specifickou dějinnou naraci, která evidentně neodkazuje jen k mrtvé minulosti, ale má čtenáře ponoukat k pochopení současnosti (prezentované jako dobré vyústění minulého) a ukazovat cestu do budoucnosti. Řečeno opět s Haydenem Whitem: „*Historická vyprávění nejsou jen modely minulých událostí a procesů, ale též metaforické výpovědi, které naznačují vztah podobnosti mezi takovými událostmi či procesy a typy příběhů, jimiž událostem našich životů dodáváme kulturně posvěcený význam.*“⁸ Podobně uvažuje v českém kontextu i Miloš Havelka, když v odkazu na Rickerta hovoří o tzv. historických centrech, určujících nejen témata, která jsou hodna našeho zájmu, ale také umožňujících, aby se v nich zhmotnily dobové nadindividuální hodnoty – jakožto nutný předpoklad každého poznání. V historických centrech se tak odrážejí hodnoty, jež společnost (či sdílené společenství chápající se jako významná součást celku společnosti) považuje pro sebe za konstitutivní, přestože k tomu z historického hlediska nemusí být žádný důvod.⁹

Hlavním motivem, který bezpečně nalézáme ve všech zkoumaných reprezentacích univerzitní minulosti, je motiv hledání. Díky zprostředkování univerzitních dějepisců (či ideologů) před námi vysvítá cesta, *quest*, po níž se univerzita ubírá od svých prvopočátků až do autorovy současnosti. Archetyp cesty a hledání je podle literárního vědce Northropa Frye základní osou vyprávění prováděného ve formě romance – jedné ze čtyř základních literárních forem Fryem rozlišovaných. V její nejklassičtější podobě ústřední hrdina neustále touží po naplnění svých ideálních představ a tužeb a cílem jeho cesty je znovunalezení „zlatého věku“. Dějovým prvkem je v takovém příběhu právě dobrodružství ve formě hledání (*questu*). Děj směřuje k úspěšnému završení hledání, které zpravidla bývá oznámeno již na samém počátku příběhu.¹⁰ Je až s podivem, kolik styčných bodů mezi tímto ideálním typem romance, chápaným jen jako ilustrativní a zřídka se vyskytující v této „čisté“ podobě, a příběhem univerzitních dějin lze nalézt.

Kritika velkých vyprávění však nezní jen z úst amerických badatelů, nýbrž i z těch, která mají blízko ke střeoevropskému univerzitnímu dějepisceví. Přestože se předkládaná práce zaměřuje zejména na populární reprezentace minulosti, nikoliv na historiografickou disciplínu univerzitních dějin jako takovou, nelze toto zkoumání od problematiky tradičních univerzitních dějin zcela oddělit. Univerzitní dějiny jsou v mnohém specifickým žánrem – jejich úkolem je jak kriticky a co nejkomplexněji zmapovat minulost instituce v celospolečenském kontextu, tak zároveň reprezentovat tuto instituci na veřejnosti, což jsou úkoly, které lze jen obtížně skloubit při zachování maximální míry kritického odstupu, obzvláště když práce na toto téma vznikají nejčastěji na zakázku vedení univerzity a při důležitých výročích.¹¹ Komplikovaný politický vývoj československého státu ve dvacátém století se podepsal na tom, že autoři zabývající se dějinami Karlovy univerzity neměli dříve než na jeho samotném sklonku příležitost napsat opravdu rozsáhlou syntézu univerzitních dějin. Díla, na něž bude v této studii odkazováno, tak byla jedinými oficiálními výklady

⁸ Hayden WHITE, *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*, Praha 2010, s. 114.

⁹ Miloš HAVELKA, *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*, Praha 2001, s. 16–17.

¹⁰ Northrop FRYE, *Anatomie kritiky. Čtyři eseje*, Brno 2003, s. 216–217.

¹¹ Viz SYLVIA PALETSCHER, *The Writing of University History and University Jubilees: German Examples*, *Studium* 5/3, 2012, s. 142–155.

dějin univerzity, což je (vzhledem k předpokládanému dopadu jejich sdělení a neexistující debatě o epistemologickém statusu univerzitních dějin) velmi důležitá okolnost. Autoři těchto prací byli zpravidla přední čeští historici, kteří tak dlouho odkládanou syntézu dějin univerzity museli kompenzovat prací na níže uváděných dílech vytvářených právě na zakázku jejího vedení.¹² Problémy, které podle Sylvie Paletschek provázely a provázejí vznik univerzitních dějin po celé Evropě, jsou tedy i v případě Karlovy univerzity naléhavě aktuální a patrně tím více, čím dál se zkoumané reprezentace minulosti vzdalují snaze podat co možná nejvěrnější obraz minulosti směrem k sebe prezentaci instituce. Obecnou skepsi podle Sylvie Paletschek dále posiluje fakt, že autoři univerzitních dějin bývají bez výjimky dlouhodobě spjatí s daným vysokým učením a že jejich práce vycházejí ve formátu bez poznámkového aparátu. Jednota podání historické látky s potřebami sebe prezentace instituce je tedy víceméně zaručena, což ve výsledku spíše prospívá potřebám v této studii předkládaného výkladu, avšak klade to zároveň závažné otázky po vědeckém statusu dějin univerzit jako takových. Lze tedy spolu se Sylvii Paletschek tvrdit, že existuje hlubší problém, s nímž se potýkají univerzitní dějiny jako takové, jehož jsou na následujících stranách sledované reprezentace minulosti pouze nejnápadnějším projevem.

1.2 Stavební kameny příběhu dějin Karlovy univerzity

Novodobý „příběh příběhu“ nejstarší české univerzity se začíná psát v polovině devatenáctého století. Devatenácté století bylo dobou, kdy po celé Evropě rychle začalo nabírat na četnosti a pompéznosti slavení univerzitních jubileí (často pochopitelně v sepětí s národní myšlenkou) a kdy se též ustavila určitá paradigmatická podoba těchto slavností.¹³ Jejich součástí bývalo mj. vydávání knižních univerzitních dějin z per univerzitních a fakultních historiků, nezdědka ve formě oslavného vyprávění.¹⁴ Právě v souvislosti s pětistým výročím založení Karlovy univerzity v roce 1848 se vedle představy podobně provedené slavnosti (nakonec se kvůli vnějším okolnostem uskutečnila v mnohem skromnější podobě) formulovaly také první oficiální verze (tehdy ještě německojazyčně) novodobého univerzitního příběhu.¹⁵ Vedle vydání německojazyčných dějin pražské univerzity z pera Václava Vladivoje Tomka pak bylo hlavním počinem pětisetletých univerzitních oslav vztyčení památníku Karla IV. na Křižovnickém náměstí u Karlova mostu.¹⁶ Ve stejné době docházelo k mohutnému rozvoji národního vědomí založeného na úspěšné konstrukci „specificky české“ národní identity, jejímž hlavním jednotícím prvkem byl pochopitelně jazyk, v nemenší míře však také dějiny. Tato fáze rozvoje a především uvědomění si vlastní kultury umožňovala vyprávět příběh národa, který již nyní mohl konstruovat vlastní minulost

¹² Druhým jejich „útočištěm“ byla práce na případových studiích věnujících se jednotlivým úzce zaměřeným problémům z dějin univerzity. Publikacním formátem pro tyto statě byl zejména časopis *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (AUC-HUCP), vycházející od roku 1960 podnes. Rozbor těchto úzce zaměřených děl však není pro naše zkoumání relevantní.

¹³ Viz Marek ĎURČANSKÝ – Pieter DHONDT, *Two Great Anniversaries, Two Lost Opportunities: Charles University in Prague, 1848 and 1948*, in: Pieter Dhondt (ed.), *University Jubilees and University History Writing. A Challenging Relationship*, Brill 2014, s. 22.

¹⁴ S. PALETSCHEK, *The Writing*, s. 143–144.

¹⁵ M. ĎURČANSKÝ – P. DHONDT, *Two Great Anniversaries*, s. 25–30.

¹⁶ Bez zajímavosti není, že další socha Karla IV., tentokrát ve velké aule Karolina, byla odhalena o století později při příležitosti dalšího univerzitního výročí a že při téže příležitosti bylo vydáno hned několik publikací vážících se k dějinám Univerzity Karlovy včetně několika stručných syntéz univerzitních dějin.

právě proto, že viděl svoji přítomnost a především budoucnost,¹⁷ a to jako neustálý rozvoj národního vědomí, kultury, jazyka, vědy a státnosti. Na takto položených základech české národní legendy (mýtu) a identity byl vystavěn i příběh Karlovy univerzity a dále se ukáže, že mnohé ze specifických rysů této legendy se projevují i v průběhu dvacátého století.¹⁸

Příběhy Karlovy univerzity vykazují několik opakujících se rysů, které tvoří jejich kostru a jejichž rozbořením se pokusím poukázat na povahu daných vyprávění. Jedná se zejména o celou řadu narativních pomůcek a zkratek, které pomáhají čtenáři/posluchači osvětlit žádanou podstatu daného vyprávění. Narativní pomůcky a stereotypy vycházejí zejména z potřeby zjednodušování dějinné skutečnosti na základě ideologického argumentu a vytváření specifických dějinných teleologií. Důležitou součástí vyprávění je též zařazení konkrétních historických aktérů, k nimž se může univerzita i veřejnost (akademická i neakademická) vztahovat. Aktéři příběhu univerzitních dějin (ti, jejichž osudy je čtenář/posluchač/divák od počátku vyzýván sledovat) na sebe berou různé podoby, nejedná se tedy pouze o postavy v pravém smyslu slova; avšak tyto, zejména některé z nich, jsou nezbytnou součástí páteře příběhu univerzitních dějin.

1.3 Postavy dějin Univerzity Karlovy

Ve více než šestisetletém trvání Karlova učení není obtížné najít dostatečně reprezentativní postavy sloužící jako ztělesnění určitého ideálu nebo – v opačném případě – reprezentující snahu o rozvrácení univerzitní ideje. V příbězích dějin Univerzity Karlovy se opakovaně objevují tytéž postavy plnící stejnou funkci. Mezi nejčastější archetypy patří postavy vzdělance a mučedníka, nezřídka v kombinaci vzdělance umučeného za svůj zásadový postoj. Na příkladech hrdinů univerzitního příběhu lze sledovat shodné tendence národních a univerzitních dějin, zejména směřování ke stereotypu českého národa jakožto národa vzdělanců, který svůj rozvoj a změny ve společnosti prosazuje vždy pouze mírovou cestou pokroku a vzdělanosti. To se projevuje zvláště výrazně v porovnání s národy jinými, zejména Němci, jejichž „přirozeností“ je prosazovat svoji vůli silou a primárním cílem je obohacení buď osobní, nebo „národní“ v podobě násilného zaboru cizího území.

Svatý Václav

Za první historickou postavu spojovanou s univerzitní ideou lze považovat knížete Václava, který sice neměl a nemohl mít historickou zkušenost s žádným vysokým učením,

¹⁷ Významný podíl na této skutečnosti má historiografické dílo Františka Palackého. Jak přesvědčivě ukazuje kupř. K. Činátl, Palacký „dává“ národu dějiny právě proto, aby mu ukázal, že je tím národem, který prožil jím popisovanou slavnou minulost. „Palacký vnímal historickou paměť národa jako základní zdroj oživení národní identity, neboť právě v dějinách se jako v zrcadle uchoval nezkalený obraz národního ducha, tolik potřebný pro plnohodnotný kulturní život národa.“ Viz K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 41. K roli, kterou sehrává Palackého koncepce českých dějin pro pozdější vyprávění národních univerzitních dějin, se v textu ještě nejednou vrátím.

¹⁸ Pro dějiny Karlovy univerzity je vedle všemi pozdějšími dějepisci známého díla Františka Palackého a vedle klasických prací Tomkových nezbytné zmínit ještě práce Zikmunda Wintra z konce 19. století, zejména *Děje vysokých škol Pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622)* a *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, které v mnohém odrážejí stanoviska Palackého i předznamenávají pozdější vlastenecká stanoviska Vojtiškova. Zařazení těchto starších prací do výkladu bylo již bohužel nad rámec naší studie.

avšak jako symbol snoubící v sobě postavení zemského knížete, mučedníka, vzdělance, mírumilovného panovníka a nakonec svatořečeného zemského patrona byl takřka přirozeně postaven na počátek řady osobností spojovaných v jeho případě ne přímo s pražskou univerzitou, avšak zcela určitě s transcendentní ideou vzdělanosti jako cesty k hledání poznání, pravdy a nenásilí. Tyto souvislosti si dobře uvědomoval už Karel IV., když se rozhodl učinit svatého Václava patronem nově založené univerzity,¹⁹ což jej nečekaně činí prvním autorem vytvářejícím osu budoucího univerzitního příběhu. Zapojením svatého Václava do „přirozené“ výkladové linie univerzitních dějin (zdaleka nejlépe, ale také ojediněle, vyjádřené skrze jeho zpodobnění na původní univerzitní pečeti) se tato postava a události s ní spojené posunuly z dějin národních i do dějin univerzitních, přestože sám Václav žil více než čtyři sta let před jejím založením. Této výkladové linie české univerzitní příběhy pochopitelně využívají a dokládají tak národní ráz nejen univerzitní fundace, nýbrž celé existence univerzity: „*Lze vyvoditi, že Karel IV. [...] skutečně položil zlatou bullu zakládací, památnou listinu s pečeti ze zlata, na oltář sv. Václava. [...] Stalo se to proto, že obecné učení pražské bylo vyzdviženo jako statek českého národa, jako statek českého státu. Vždyť český národ byla veliká rodina sv. Václava, český stát byla země sv. Václava, co jím a v něm bylo zbudováno, bylo sv. Václavu zbudováno.*“²⁰ Zde lze také zřetelně vidět spojitost mezi patronací zemskou (později národní) a univerzitní. V postavě svatého Václava se nadto zhmotňuje archetyp panovníka, který si uvědomuje a využívá moc vědění. Z toho důvodu bývá tolik zdůrazňována Václavova výchova a výuka v první „české škole“ na raně středověké Budči²¹ jakožto počátek příběhu české národní vzdělanosti, jehož je Karlova univerzita součástí. Svatý Václav tradičně konotuje šlechtné a úctyhodné vladařské vlastnosti, je patronem české země a odkazuje k dlouhé historii české státnosti a (v rámci dobových mezí) samostatnosti. To vše jej povolává, aby se stal i součástí příběhu české vzdělanosti, který je v našem případě vyprávěn skrze historii Karlova učení.

Karel IV. a Jan Hus – Karlova univerzita ve zlatém věku své existence

Karel IV. stojí na počátku projektu, který se stal neoddělitelnou součástí později se utvořivší ideje specificky české vzdělanosti. Aktem založení vysokého učení se stal jedním z jejích hlavních naplňovatelů. Žádná zmínka o minulosti univerzity není v příběhu univerzitních dějin kompletní bez zdůraznění, že Karel IV. založil první vysoké učení na sever od Alp a na východ od Rýna (a tím „předběhl“ Němce, Poláky i ostatní národy v tomto regionu). Postava Karla IV. figuruje v názvu univerzity, je spolu se svatým Václavem zachycena na původním univerzitním pečeti, jehož obraz dodnes slouží jako oficiální znak univerzity. Pojmenována je po ní i nejslavnější a symbolicky nesmírně důležitá budova „Karlovy koleje“ – Karolina. Bez jeho činu by příběh české vzdělanosti vypadal docela jinak.

¹⁹ Více viz Michal SVATOS (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, Praha 1995, s. 37.

²⁰ Tento silně nacionalistický výklad formuloval Václav VOJTIŠEK, *Karlova universita vždy jen naše*, Brno 1946, s. 68. Podobně také František KOP, *Založení University Karlovy v Praze*, Praha 1945, s. 20: Karel IV. vložil univerzitu „do ochrany skromného a mírumilovného světce ryze českého, světce významu ryze místního a národního, představitele ryzího češství, dědice, vévody a patrona České země a symbolu existence českého národa, k němuž český národ již několik století před Karlem I. (IV.) a od té doby znovu a znovu zbožně a toužebně volá: „Nedej zahynouti nám ni budoucím, svatý Václave, Kriste eleison!“.

²¹ Viz např. F. KOP, *Založení*, s. 34.

Karel bývá vyobrazován jako zbožný, ale přesto racionálně uvažující člověk, jemuž byla bližší diplomacie a mírové soužití než války a ozbrojená expanze (stejně jako svatému Václavovi). Je zdůrazňována jeho vzdělanost, napojení na pařížskou Sorbonnu, již se měl inspirovat při zakládání pražské univerzity, a především pak jeho láska k vlasti, za kterou po většinu svého života považoval Čechy a Moravu. Karel se podle tohoto po dlouhou dobu autoritativního výkladu cítil být na prvním místě Čechem a pražskou univerzitu zakládal primárně z pozice českého krále, jak bylo neúnavně zdůrazňováno zejména v období první republiky v souvislosti se spory o historickou kontinuitu středověkého vysokého učení.²² Jen obtížně (až nemožně) se hledá charakteristika zpochybňující úlohu, kterou Karel IV. ve vztahu k rozvoji českého národa a české vzdělanosti sehrál. Vlastnosti jemu připisované jsou nikoliv náhodou tytéž, které si tradičně přisvojuje český národ. Karel tak funguje jako dokonalý symbol zlatého věku českých zemí i univerzity i jako člověk, jenž vdechl život tomu, co se do té doby zdálo být jen ideou. Prominentní místo, které zaujímá v české historické paměti, budiž důkazem vlivu, jaký má obraz Karla IV. jakožto vzdělance, mírotvůrce a budovatele a též důkazem stálosti a bezrozpornosti tohoto obrazu.²³

Stejně významnou (a při štěpení názorů na české dějiny ještě důležitější) a identitotvornou postavou jak ve vztahu k národu, tak k univerzitě je Jan Hus. Jeho postava na stránkách dějinných reprezentací představuje vše kladné, co je s Karlovou univerzitou spojováno. Je popisován jako zásadový muž, který podle převládajícího podání nectil v životě nic jiného než pravdu a stál za ní, protože o ní byl přesvědčený bez ohledů na důsledky, jaké mohl jeho postoj nést pro něj samého. Hus pocházel z prostého venkovského lidu a představoval tak upřímně nezkažené „češství“ v dokonalé podobě.²⁴ Postava Husa je ztělesněním idejí, jež univerzita (a národ) přikládá sama sobě. Je chápán nejen jako archetyp pravdy, mravnosti a vzdělanosti, ale právě v této kombinaci také jako archetyp ideálního „češství“, k němuž by se Češi měli vztahovat a kterého by se měli snažit dosáhnout. K Husovi bylo možné se vztáhnout kdykoliv, kdy bylo potřeba použít cokoliv jako synonymum národního uvědomění, boje za pravdu či obětování se vyšším ideálům. Neproblematické ukotvení jeho postavy v kánonu českých hrdinů a mučedníků a světskou realitu přesahující síla idejí, které ztělesňuje, umožňovalo, aby se stal argumentem pro jakoukoliv formu činnosti považující se za prospěšnou pro univerzitu (potažmo národ).²⁵

Smrtí Jana Husa (respektive ukončením nejslavnější éry husitského hnutí o pár let později) se pak symbolicky uzavřelo i zlaté období dějin Karlovy univerzity – univerzity sloužící pravdě a vzdělání, ale především také národu, který stál za ní a jejím programem jako jeden muž. Univerzita tehdy „*spojena byla s českým národem na život a na smrt, a to ukulo pevná*

²² Více k tomuto tématu ve druhé části studie.

²³ Sociologická publikace Jiří ŠUBRT – Jiří VINOPAL a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013, na základě empirického výzkumu ukazuje, že postava i doba Karla IV. má v historickém povědomí Čechů už po desítky let prominentní místo a bývá považována za jedno z nejsvětějších období dějin českého národa.

²⁴ Termín češství se ve zkoumaných dílech vyskytuje poměrně často. Je synonymem pro osud českého národa – představuje sumu dobrých lidských vlastností, jejichž naplnění a uskutečnění jsou však často kladeny překážky ze strany těch, kteří nepovažují český národ a jeho představitele za hodné vlastního místa v dějinách. Tato „vlastnost“ je připisována jednotlivým aktérům příběhu dějin Univerzity Karlovy od svatého Václava až po hrdiny národnostního boje devatenáctého století. Češství jako bezvýhradně kladná a opakovaně se vyskytující charakteristika zřetelně ukazuje, jaký je vstupní předpoklad vyprávění o dějinách univerzity.

²⁵ Výmluvným svědectvím budiž kupříkladu to, že v průběhu dvacátého století se k němu se vši vážností hlásil jak nacionalista Karel Domin, tak komunista Zdeněk Nejedlý.

pouta vzájemného porozumění a úcty“.²⁶ „Po událostech roku 1409 silil národní charakter obce vysokého učení, v níž nabyly vrchu myšlenky pokroku, osobou rektora [Husa] spojené s lidovým protifeudálním hnutím. Nebylo v minulosti Karlovy university významnější epochy, než byla tato, kdy ve svazku s revolučním bojem lidu dosáhla pražská universita světového prvenství.“²⁷ Postava Husa však ve vyprávěních univerzitních dějin zpravidla stojí sama o sobě. Skutečnost, že po jeho násilné smrti došlo k vzednutí husitských bouří, uvrhujících české země do chaosu a války, sice plyne z jeho příběhu, avšak nesouvisí přímo s vlastnostmi, které jsou Husovou charakteristikou.

V případě popisu a zobrazování postav Karla IV. a Jana Husa dochází k určité generalizaci a ustálení podoby jejich portrétů. Čtenáři/divákovi mají jasně ukázat, ztělesnění jaké tendence dějin ta která postava představuje. Karel IV. bývá nejčastěji zpodobňován jako představitel panovnického majestátu (odznaky moci – koruna, jablko, žezlo), ale zároveň jako pokorný a vzdělaný člověk (laskavý pohled, zbožná gesta, úcta ke svatováclavské tradici). Karlův popis a ikonografie odpovídají jeho místu v národních dějinách, v rámci nichž je chápán zejména jako osvícený panovník a budovatel.²⁸ Jeho život a dílo proto nepodléhá takové aktualizaci a emotivnosti jako je tomu u nakládání s obrazem Jana Husa. Podobně jako Karel IV. je i Hus zobrazován jako zbožný a mírumilovný vzdělanec (kniha, čepec, pokora). Na rozdíl od Karla však není trpělivým budovatelem, ale spíše revolucionářem, který pro svou pravdu neváhá zburcovat lid, obrátit k sobě zraky křesťanské Evropy a – zemřít. Hus je tedy v tomto podání i bojovník a jako takový častěji přitahuje změny a reinterpretační ve výkladu svých činů. Zatímco Karel IV. je vnímán jako postava z minulosti, na niž s vděkem vzpomínáme, Hus je často chápán jako jedinec, jehož činy žijeme i v současnosti a jež chceme aktualizovat a přetavit v nový (náboženský, sociální, duševní) pokrok. Karel IV. zbudoval a upevnil (univerzitu, Prahu, panovnický řád, prestiž Českého království). Hus začal reformu (církve, společnosti, svědomí), avšak ani jemu, ani idejím, které jej přežily, nebylo dáno dojít naplnění, a proto na něj mnozí autoři univerzitních dějin navazují s tím, že universita v jejich čase může dokončit to, co Hus započal, ale nedokončil (lhotejně již, zda se jedná o revoluci proti ustálenému řádu, revoluci v myšlení nebo socialismus).

Dějinné intermezzo

Období přicházející po oné „dvojitě“ smrti (Husa i husitského hnutí na univerzitě) bylo podle názoru pisatelů dějin Univerzity Karlovy charakterizováno na jednu stranu úpadkem vlivu univerzity i úrovně vzdělávání na ní, na straně druhé však také pokračujícím spojením národa s univerzitou. Étos „sepětí“ je nesmírně nadužívaným symbolem, který svou dokonalou (pozitivní) podobu získává právě v období husitských bouří, nicméně universita byla jako husitská (a tedy národní) zpravidla chápána až do Bílé hory.²⁹ Platila za to

²⁶ Václav VOJTÍŠEK, *O naší Karlově universitě*, Praha 1945, s. 6.

²⁷ Alois KUBIČEK – Alena PETRAŇOVÁ – Josef PETRÁŇ, *Karolinum a historické koleje University Karlovy v Praze*, Praha 1961, s. 17.

²⁸ Téměř totožné rysy lze podle Činátla vysledovat i v Palackého Karlu IV. Dějepisec mu přisuzuje přesně ty vlastnosti, jimiž se podle něj pyšnili staří Slované. Proto měl také být českým lidem s takovou samozřejmostí přijat za „otce vlasti“. Viz K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 60.

²⁹ Více k motivu sepětí, který se ve zkoumaných reprezentacích minulosti neustále vrací, v části nazvané *Kvazi-postavy – národ, universita a vzdělanost*.

však poklesem své prestiže a úrovně výuky. Jako „kacířská“ univerzita nebyla respektována katolickými zeměmi, nebyla navštěvována cizími studenty a ani nedosahovala takové úrovně vzdělávání, aby přilákala studenty a učitele z protestantských zemí. Po odeznění a kompromisním vyústění husitské revoluce tak přišla doba „okleštěné“ univerzity, do jisté míry odříznuté od evropského akademického provozu, od zdrojů financí i přílivu studentů a pedagogů. Univerzity, která se sice stále honosila pomyslným titulem národního ústavu, avšak již bez zjevné možnosti naplnění příslibu vítězství husitské reformní myšlenky (ať již v Čechách nebo i jinde v Evropě) i bez vyhlídek na institucionální rozvoj (Habsburští vládci finančně podporovali jezuitské vzdělávání). Hus a husitství tak představují jak v dějinách univerzity, tak národa specifické období, a to především v tom, že umožňují pracovat s příslibem lepšího zítřejšího, což je motiv, který se při znalosti pozdějšího vývoje českých dějin vrací až v souvislosti s národním obrozením a zejména pak ve výkladu přítomnosti a očekávané budoucnosti u autorů zde sledovaného dvacátého století. Tento jev chápu jako výše zmiňované poetické znovunalezení zlatého věku univerzity.

Mezi obdobími dějin, která odkazují ke vzdálené minulosti (Karel IV. a Hus), nedávné minulosti (národní obrození) a k současnosti i budoucnosti leží dlouhá perioda charakterizovaná zejména zdánlivou bezvýznamností Karlovy univerzity, ať už jde o její roli v národním příběhu nebo v příběhu univerzitní vzdělanosti.³⁰ Líčení této periody postrádá až na výjimky (Bílá hora) podstatné události pro formování dějin univerzity, čas v něm plyne skrze staletí, vyprávění se zde spokojuje s popisem celých epoch pouze na základě určitých tendencí té které periody.³¹ V této části dějin Univerzity Karlovy nevystupují postavy z děje do sféry národních dějin a nezasluhují tedy důkladnější pozornosti. Bývá zmíněn jejich vztah k univerzitě a jejich přínosy danému vědnímu oboru, nestávají se však pravými aktéry dějin. Takový status je v českých dějinách univerzity vyhrazen pouze postavám, které nejsou spojeny se skomírající, jezuitskou nebo poněmčenou univerzitou. Na scénu se dostávají, až když k tomu dozraje vhodná doba, tedy teprve tehdy, kdy jim dějiny umožní vystoupit ze stínu a prezentovat se jako Češi.

Tendence vyprávět dějiny ve formě národní romance koresponduje s představou, že od třetiny patnáctého století se společnost dlouhodobě nachází buď ve stádiích stagnace, nebo naprostého úpadku, což je obraz, který patrně jako první vykreslil František Palacký. Představuje v něm svým čtenářům pomyslné vrcholy českých dějin, přičemž od zhruba druhé třetiny patnáctého století Palacký na dlouhou dobu žádnou konjunkturu v životě českého národa nevidí. Ne náhodou končí Palackého dějiny rokem 1526 a příchodem Habsburků

³⁰ Bylo by nekorektní na tomto místě nezmínit práce historiků, kteří poukázali na vysokou úroveň univerzitní vědy na Karlo-Ferdinandově univerzitě v 17. a 18. století. Jedná se zejména o dílo Ivany Čornejové *Kapitoly z dějin pražské univerzity 1622–1733*, práce zabývající se dějinami lékařství v českých zemích od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové či bádání Stanislava Sousedíka k dějinám filozofie. Ve všech případech se však jedná o práce odborného charakteru vzniklé nadto až v posledních desetiletích dvacátého století. Víme sice, že jejich závěry byly brány v potaz v rozsáhlé syntéze dějin Univerzity Karlovy z devadesátých let, do té doby však jejich teze znal jen omezený okruh čtenářů, a proto není možné jejich dopad na podobu příběhu dějin Univerzity Karlovy přeceňovat.

³¹ „Dlouhé období, které se počíná přibližně tehdy, kdy Jiří z Poděbrad vstupoval na český trůn, a končí ve stínu Bílé hory, se při zběžném pohledu jeví jako nepřetržitá řada zápasů s vnitřními potížemi a překážkami, které se na universitu valily z okolního světa. Nebylo tam dramatického spádu, který by universitní život vedl na tak vyvýšená místa anebo zase stahoval do takových hlubin, jaké jsme poznali v prvním století jejího trvání. Nesprávný by však byl dojem, že universita v této době trvala jenom ze setrvačnosti a že nebylo spojek mezi ní a obcí českého národa.“ Viz Otakar ODLIŽILIK, *Karlova Universita 1348–1948*, Praha 1948, s. 26.

na český královský trůn. Podle Činátla chápal Palacký svou dobu jako součást projektu národního obrození, jenž poprvé po mnoha letech (staletích) umožnil českému národu, aby se svou vlastní pílí dostal na výsluní dějin a realizoval svojí vizi „božnosti“ – naplněného a dokonalého lidství.³² Netřeba zdůrazňovat, že Palacký chápal sebe a své *Dějiny* jako významný příspěvek k naplnění tohoto příslibu. Ve shodě s Palackého podáním národních dějin spatřují autoři dějin Karlovy univerzity konec osmnáctého a první zhruba dvě třetiny devatenáctého století jako dobu, která po staletích útisku umožňuje „českému živlu“, aby začal veřejně praktikovat ty projevy, jež jsou mu vlastní – vlastenectví, touhu po vzdělání, spravedlnosti atd.

Vzdělanci-vlastenci

První skupinu postav v tomto období tvoří konkrétní osoby – vzdělanci, kteří se vedle rozvoje vědy zasluhují také o rozvoj českého jazyka a specificky „české“ vzdělanosti. Jedná se jak o přírodní vědce dokazující, že v českém národě je dostatek osobností schopných podávat výkony srovnatelné s vědci z jiných evropských zemí, tak o humanitní vzdělance, kteří mají zásluhu zejména na vybudování sítě „specificky českých“ institucí, skrze něž mohlo národní sebeuvědomění nabývat na síle a zasahovat stále větší počet jedinců. I zde dochází k zjevnému „odbíhání“ od úzkého tématu univerzitních dějin k dějinám národním, když jsou vedle univerzitních učenců zdůrazňovány (často mnohem větší) zásluhy vědců a buditelů, pracujících mimo univerzitní prostředí právě proto, že toto nenabízelo dostatečné možnosti vlastenecké seberealizace. Vedle Pelcla či Nejedlého (prvních představitelů stolice českého jazyka a literatury) tak stojí Dobrovský, Palacký či Šafařík, kteří odmítli vstoupit na univerzitní půdu pro její protinárodní charakter a budovali českou národní vědu mimo univerzitní prostředí: „*Národní věda proto vytvořila si dokonce své zvláštní vědecké středisko, mimo universitu a vlastně proti ní – Národní museum. Jež pak po desetiletí stálo tu jako bašta národní kultury proti nenárodní, národu odcizené universitě.*“³³ Zde tak evidentně již nejsme svědky běhu dějin Karlovy univerzity, nýbrž dějin národní, specificky české vzdělanosti, jež stojí nad dějinami konkrétní instituce, a tato z nich pouze vystupuje, když splňuje podmínky pro to, aby mohla být jejich součástí.

Ani v této fázi však univerzita nebyla odcizena zcela. Vlastenectví se podle příběhu univerzitních dějin skrývalo pod povrchem a čekalo na příležitost, aby se mohlo projevit veřejně. Budova Karolina k tomu skýtala vhodnou příležitost. Skrze Královskou českou společnost nauk (vlastenecký vědecký spolek založený roku 1784) dochází k symbolickému propojení dvou sfér vzdělanosti – univerzitní a mimouniverzitní – umocněnému skutečností, že společnost pravidelně zasedala v budově Karolina (v dnešním Vlasteneckém sále). Jejich spojením pak dochází k symbolickému sepětí dějin univerzity a národa. Obrozenectví vzdělanci představují další článek řetězu ztělesňující ideál národní vzdělanosti. Toto jejich prominentní, avšak přehnané idealizace prosté postavení (popis jejich zásluh

³² K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 42.

³³ Zdeněk NEJEDLÝ, *Šest set let Karlovy university. Projev při slavnostním shromáždění ve Vladislavském sále na Hradě 6. dubna 1948*, in: Zdeněk Nejedlý – Oldřich Říha (edd.), Zdeněk Nejedlý a Universita Karlova: sborník k 75. narozeninám Zdeňka Nejedlého, Praha 1953, s. 20–21. Viz též Archiv Univerzity Karlovy (AUK), fond (f.) Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 27, k. 4. Méně vyhraněně také O. ODĚLOŽILÍK, *Karlova Universita*, s. 52–54.

bývá o poznání méně emocionální než v případě Husa či Karla IV.) v rámci univerzitní romance má své opodstatnění. Uvedení jedinci stojí na počátku cesty směřující ke znovunalezení zlatého věku, ten však v podmínkách vlády Habsburků a poněmčené univerzity ještě nemohl nastat.

Studenti-vlastenci a studenti-mučedníci

Příslib jeho opětovného příchodu však již viditelně ztělesňují na pozadí událostí devatenáctého století nové generace posluchačů Karlo-Ferdinandovy univerzity – studentů výše zmíněných vlasteneckých pedagogů. Z pohledu příběhu univerzitních dějin je na prvním místě jejich národnostní zápal, s nímž vstupují do poslucháren pražské univerzity. Historická skutečnost v podobě vydání tzv. Patentu o zrušení nevolnictví zde poskytuje rámec vyprávění o zemitém českém a moravském venkovském lidu, jehož potomci se díky tomuto uvolnění pout ve stále se zvyšujících počtech stěhují do Prahy, aby zde mohli studovat na staroslavné Karlově univerzitě. Faktor venkovanství zde přitom hraje důležitou roli. Ve shodě s „Herderovsko-Palackovským“ étosem nezkaženého venkovského lidu³⁴ zde tito jedinci vystupují jako exemplární příslušníci českého národa, který unikl poněmčení, ztrátě tradic, národní identity a možná i nekatolického vyznání.³⁵ Jejich příchod na univerzitu v době vrcholícího národního obrození je výmluvnou ilustrací tendencí, jež tato instituce, ale potažmo i celá společnost v dané době prodělávala (zejména ve srovnání s předcházejícími desetiletími, kdy univerzita, jak jsme viděli, měla být národu přímo nepřátelská).

Do načrtnutého obrazu zapadá i výklad událostí roku 1848, zejména studentská obrana Karolina (a Prahy vůbec) – půdy posvátné nejen z hlediska étosu akademických svobod, ale zejména pro její národní rozměr – před vojsky generála Windischgrätze a jejich volání po rozšíření těchto tradičních akademických svobod oklešťovaných centralizovaným soustátním habsburské monarchie. I zde se jednalo jak o obecnější požadavky týkající se ponejvíce změn studijních řádů a pravidel, tak o nacionálně emancipační tendence představované zejména snahou o zrovnoprávnění němčiny a češtiny jako jazyků výuky na univerzitě. I v tomto případě bylo nutné konstruovat výkladovou linii odkazující ke slavným dějinám českého národa, když i v žilách těchto mladíků „bila krev starých předků“³⁶ a tato jejich krev byla prolita ve jménu cti a práva a pro „svatou věc národa“.³⁷ V podání příběhu univerzitních dějin představují tyto generace českých studentů Karlo-Ferdinandovy univerzity důkaz správně vykročené cesty národního obrození za konečnou úplnou emancipací českého národa, cesty vedoucí ke znovunastolení jeho zlatého věku, který se postupně zhmotňoval v době, kdy byly psány řádky jednotlivých pojednání o dějinách univerzity.

³⁴ Podle Palackého se národní tradice a uvědomění uchovávají na venkově. Viz K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 82. Podle Herdera je právě společný jazyk, kultura a folklór tím, co definuje národ. Na venkově se tyto atributy přitom udržují nejdéle ve stabilních podobách.

³⁵ V mnoha variacích zejména u Vojtíška: „Tak přicházeli venkovští jinoši nezkaženého českého nitra, a namnoze v nich žily husitské tradice.“ Viz V. VOJTÍŠEK, *Karlova universita vždy jen naše*, s. 44–45. Důležitou úlohu sehrává prostorová stránka věci – mladíci pocházejí z celé země a cítí k ní silné citové pouto: „Mládež, přicházející do Prahy ze všech krajů českých, byla pužena hlasem rodné země.“ Tamtéž, s. 45.

³⁶ Tamtéž, s. 52.

³⁷ Tamtéž.

Vzdělanci-mučedníci

Ke zvláštnímu naplnění podstaty „češství“ dochází v některých konkrétních postavách univerzitních dějin, ztělesňujících dvojí „úděl“ Karlovy univerzity, potažmo českého národa. Za prvé se jedná o ony často zmiňované ideály poznání, vzdělání a pravdě oddaného intelektuála a za druhé o neblahou tendenci dějin potlačovat tuto touhu a jedince poctivě vyznávající a žijící tyto ideály trestat a ztěžovat jejich snahu o vzdělávání a dobro národa. Archetypem dokonalého národního hrdiny se tak stává postava mučedníka. Obliba mučedníků v českých národních dějinách je nepochybná a dějiny univerzity tuto tendenci zjevně odrážejí. Postava mučedníka prostupuje národní univerzitní dějiny v celé jejich historické délce.

Za klasické české mučedníky, potrestané za to, že se chovali poctivě, bývají považováni svatý Václav, Jan Hus, Jan Amos Komenský (jako personifikované utrpení přicházející po bitvě na Bílé hoře) či Karel Havlíček Borovský. Vedle nich nalézáme celou řadu osob, jež netrpěly takovým způsobem, ani nezemřely násilnou smrtí, ale jejichž život či jeho vyústění přesto ztělesňují negativní stereotypy úpadku a poroby (Jiří z Poděbrad, kterému nebylo dáno dokončit projekt „sjednocené“ a nábožensky svobodné Evropy a získat pro české země mezinárodně uznávanou legitimitu husitského vyznání, či Jan Kampanus Vodňanský, který se po bělohorské porážce zřekl kališnické víry a přestoupil ke katolictví, zanedlouho však zemřel vnitřně zlomený a bez hmatatelného výsledku tohoto radikálního činu). Ve světle dějin Karlovy univerzity ztělesňuje tuto tendenci českých dějin celá řada postav, přičemž Jan Hus je samozřejmě chápán jako archetyp trpitele, jenž ve věci obětování se za národní zájem nastavuje pomyslnou laťku.

Postava národního mučedníka musí zřetelně vypovídat o událostech dějin, které způsobují, že národ (ztělesňovaný v daných případech konkrétní postavou) trpí – musí tedy být spojována s něčím, co je považováno za národní tragédii. Obraz národní poroby přicházející po Bílé hoře je tak na poli univerzitních dějin zobrazen pomocí příběhu postav Jana Jesenia³⁸ a mistra Kampana. Ponapoleonské utužení poměrů v podunajské monarchii za vlády císaře Františka je prezentováno skrze příběh Bernarda Bolzana vyloučeného z univerzity za příliš liberální názory, kterými ovlivňoval své studenty. Další habsburská zvůle, obléhání Prahy v roce 1848, je prezentována skrze výše popsané činy studentských legionářů, kteří za ideje, jimž věřili, pokládali životy. Mnoho prostoru pro mučedníky nabízí i bouřlivé dvacáté století, přičemž první z nich, Jan Opletal, se jím „oficiálně“ stal již několik let po své násilné smrti. Vedle něj, i když o něco méně viditelně, pak stojí devět studentů popravených krátce po jeho smrti a celá řada zaměstnanců univerzity, kteří za války padli v důsledku odbojové činnosti či jiných aktivit.³⁹ Tyto události opět nabízejí příležitost prezentovat dějiny univerzity a dějiny národa jako společný příběh vzdělanosti a utrpení způsobeného nevzdáním se ideálů vzdělanosti a „češství“.

V nejnovějších verzích univerzitního příběhu pak mají své místo i političtí vězni padlých let, ale zdá se, že obraz žádného z mučedníků dvacátého století není zdaleka tak

³⁸ „Mučednická koruna zdobí skráň posledního rektora svobodné univerzity pražské, M. Jana Jesenia. [...] Jeho hlava, když dříve byl ukrutně vyříznut jeho výmluvný jazyk, padla na lešení před radnicí na Staroměstském náměstí.“ Tamtéž, s. 15. Symbolicky tak „oněměla a zahynula stará univerzita“. Tamtéž.

³⁹ Viz kupř. vyobrazení i dlouhý seznam jmen in: Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, Praha 1998, s. 49–57.

působivý a symbolický jako obraz posledního z řady velkých českých národních martyřů – Jana Palacha. Ohlas, který jeho smrt (na rozdíl od odsouzených v politických procesech) vyvolala, stimuloval národní představitost a znovu, tentokrát s obzvláště silnou paralelou, asocioval tragický osud Jana Husa, jenž vždy stál v popředí snah definovat onen „smysl“ českých dějin (Palachem radikálně aktualizovaný). Ke spojování obětí Husa a Palacha docházelo již záhy po Palachově činu, což vypovídá o sugestivní moci archetypu mučedníka. Jak píše Veronika Jáchimová, zjevné rozdíly mezi okolnostmi smrti Husa a Palacha nehrají v tomto případě roli. Postavení Husa v rámci českých národních dějin a české kultury se záhy jakoby automaticky přenáší na postavu Jana Palacha a umožňuje mu začlenění do národní mytologie a martyrologie.⁴⁰ Symbolický význam Palachova činu dosvědčovali sami jeho současníci, kteří jeho oběť chápali jako oběť národní, čímž jí přisuzovali nezpochybnitelný význam a až nesmrtelný status.⁴¹ Jeho smrt šokovala a na několik dní bezmála paralyzovala masy lidí. To mu otevřelo cestu do panteonu národních obětí, což je skutečnost, jež není ani zdaleka samozřejmá a mnoha jiným obětem se toto nepodařilo (stačí připomenout Jana Zajíce, který se upálil několik týdnů po Janu Palachovi). Martin C. Putna ve snaze vysvětlit rychlé zařazení Palacha do seznamu národních mučedníků píše o transkulturním archetypu „krásných mučedníků“ a připomíná obrozeneckou vizuální idealizaci a „zkrásnění“ Jana Husa.⁴² Vizualizace spojení těchto dvou mučedníků je pak dokonalá na fotografiích z Palachova pohřbu, které evokují souvislou linii smutečního průvodu táhnoucího se kolem pomníku Jana Husa na Staroměstském náměstí k rakvi Jana Palacha vystavené na nádvoří Karolina – pod sochou Jana Husa.⁴³ Palach tak automaticky vstupuje jak do příběhu dějin národních, tak dějin univerzitních.⁴⁴

Dějiny Karlovy univerzity zde tak (opět) viditelně vycházejí z národních dějin v podobě, v níž je chápal již František Palacký – totiž jako dějiny diskontinuity. Pro toto pojetí národních dějin je důležitější to, co se mohlo stát, než to, co se skutečně stalo. Národní mučedníci ztělesňují představu, že myšlenky českých vzdělanců a intelektuálů jsou natolik svobodomyšlné, progresivní a ve světovém měřítku jedinečné, že zpravidla „nečeská“ vládnoucí moc tyto jedince a myšlenky musí vždy přidusit a odeslat do zapomnění, aby sebe sama a svoje zpátečnictví a nedemokratičnost udržela u moci. Tyto historické prohry jsou však morálním vítězstvím myšlenek a tendencí, které Češi považují za sobě vlastní. Právě vlastnosti přisuzované mučedníkům dokonale ztělesňují tento národní étos.⁴⁵

⁴⁰ Veronika JÁCHIMOVÁ, *Smrt a zmrtnýchvstání Jana Palacha: Kulturní obraz Jana Palacha*, diplomová práce, FF UK, Praha 2012, s. 65–66.

⁴¹ Tamtéž, s. 53–54.

⁴² Martin C. PUTNA, *Archetyp mladého mučedníka*, in: Petr Blažek – Patrik Eichler – Jakub Jareš (edd.), *Jan Palach '69*, Praha 2009, s. 169–175.

⁴³ V. JÁCHIMOVÁ, *Smrt a zmrtnýchvstání*, s. 65, 68–70; P. BLAŽEK – P. EICHLER – J. JARĚŠ (edd.), *Jan Palach '69*, s. 588–592.

⁴⁴ Již v roce 1991 vkládá Josef Petráň Palachův pohřeb do řady nejvýznamnějších národních a univerzitních událostí majících Karolinum za své dějiště. Palach se tak v příběhu boje Čechů za svobodu a vzdělanost ocitá vedle Jana Husa, počátku stavovského povstání z roku 1618 či revolučních dějů roku 1848. Viz Josef PETRÁŇ (ed.), *Univerzitní slavnosti v Karolinu. Imatrikulace, promoce, sponse*, Praha 1991, s. 9.

⁴⁵ Více o diskontinuitní představě minulosti a Čechů jako subjektu dějin viz Ladislav HOLÝ, *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*, Praha 2010, s. 121–126; o oblibě národních hrdinů-mučedníků tamtéž, s. 132–135. O Palackého představě českých dějin jako univerzálních dějin pojednává také K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 167.

I.4 Kvazipostavy – národ, univerzita a vzdělanost

Vedle tradičních postav vystupují v příběhu univerzitních dějin ještě specifické nehmotné entity, které nazvěme spolu s Paulem Ricoeurem kvazipostavami.⁴⁶ Jejich role ve vyprávění je zásadní, protože strukturují logiku výkladu a vlastnosti, jež jsou jim přiřknuty, prefigurují směřování vyprávění. Kvazipostavy stojí jakožto ideje nad historickými postavami, ty pak zpravidla v příběhu vykonávají funkci mluvčích těchto idejí. Kvazipostavy však mohou vystupovat i samy o sobě, přičemž jsou jim přisuzovány schopnosti autonomních aktérů historického děje. Tyto proto nezřídka „mluví“, „jednají“, „uvažují“ atd., a v příběhu tak vystupují, jako by jednaly o své vlastní vůli. Klasickými kvazipostavami univerzitních dějin jsou národ, univerzita a vzdělanost, ale stát se jí mohou kupř. i studenti nebo Karolinum.

Národ

Kvazipostava národa má v české historiografii dlouhou tradici. Pro pojetí národa, tak jak se s ním často setkáváme v průběhu konce devatenáctého a ve dvacátém století, má však – ve sledované problematice nikoliv poprvé – zásadní význam dílo Františka Palackého. Nejen že se díky němu Češi zcela samozřejmě chápou jako samostatná kulturní entita po právu obývající konkrétní prostor, ale také si osvojují stereotypy, které říkají, jací jako Češi jsou, jaké mají vlastnosti, schopnosti, klady i zápory. Ladislav Holý vysledoval, že pojmají-li se Češi jako národ, připisují si jako hlavní charakteristiky vzdělanost, kulturnost a demokratičnost. Navíc chápou tyto své vlastnosti jako nadčasové a tedy vlastní jak „Čechům“ sedmého století, tak Čechům dneška. Tento národní mýtus lze podle Holého poprvé v čisté podobě nalézt právě u Palackého.⁴⁷

Příběh univerzitních dějin se pevně drží jak představy národa jakožto přirozené a reálné entity, tak výčtu vlastností, které jsou Čechům jakožto bytostně sjednocenému celku vlastní. Tímto pojetím národa se viditelně zjednodušuje ono tak zdůrazňované sepětí národních a univerzitních dějin – konvergence těchto dvou je takto vlastně zcela samozřejmá. Chce-li autor vyjádřit, proč v Čechách byly nejlepší podmínky pro vznik univerzity a proč si Karel IV. vybral zrovna Prahu jako sídelní město, provede to snadno odkazem k existenci nadčasových typicky českých vlastností jako „odvěké kulturní výše“⁴⁸ nebo „stálé touhy po poznání [a] opravdové lačnosti po vědě“.⁴⁹ Příběh univerzitních dějin, jak jsme viděli na postavě svatého Václava, navíc nezačíná rokem 1348, nýbrž tam, kde lze nalézt první hmatatelné důkazy této „odvěké touhy“ Čechů vzdělávat se. Je tak více než příběhem instituce příběhem Čechů lačnicích po vzdělání, k čemuž jim univerzita „pouze“ poskytuje nejvhodnější podmínky. Proto Václav Novotný hned na první straně svého prvorepublikového vyličení dějin univerzity uvádí řadu příkladů dokládajících tuto základní charakteristiku

⁴⁶ Jedná se o dějepisné konstrukce, které díky své autory nezpochybnované existenci vstupují do děje a podobně jako klasické postavy umožňují čtenářovu identifikaci s příběhem. Stručně viz K. ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění*, s. 57, srov. tamtéž, s. 77–82.

⁴⁷ L. HOLÝ, *Malý český člověk*, s. 86–92. Z tohoto sebepojetí pochopitelně plyne i složení panteonu národních hrdinů, kteří se v mnoha případech kryjí s hlavními postavami námi sledovaného příběhu zmíněnými výše. Jedná se tak především o vzdělance a intelektuály. I Havelka upozorňuje na to, že to byl Palacký, kdo jako první vytvářel vlivné stereotypy o národních povahách. Viz M. HAVELKA, *Dějiny a smysl*, s. 36–41.

⁴⁸ F. KOP, *Založení*, s. 9.

⁴⁹ Karel DOMIN – Václav VOJTIŠEK – Josef HUTTER, *Karolinum statek národní*, Praha 1934, s. 31.

českého národa.⁵⁰ Je tedy zřejmé, že národ, pyšníci se uvedenými nadčasovými kvalitami, naplňuje svoji podstatu nutně jen tehdy, když je mu umožněno tyto pro něj charakteristické rysy rozvíjet. Z toho plyne paradigmatické tvrzení (k němuž se ještě vrátíme), že univerzita „šla za svým posláním, určeným zakládací listinou, když vědní pokrok obracela ke zvýšení vzdělanosti v českém národě [a] klesala v zajetí mocenských sil národu cizích“.⁵¹ A právě utrpení plynoucí z ujařmení někým či něčím cizím, které v průběhu dějin mělo pociťovat tolik postav spojených s dějinami Univerzity Karlovy (viz výše), je často přenášeno na celý národ, jenž spolu s univerzitou sdílí příkoří na nich páchaná. Konkrétní historičtí aktéři tak slouží jako vyprávěcí prostředek ke zdůraznění tendencí, které národní život v té které době prodělává. Podobně jako jsou pro život univerzity a její dějiny důležité konkrétní postavy zajišťující její chod a směřování, je i přítomnost národa chápána v příbězích univerzitních dějin jako cosi zcela samozřejmého a neodmyslitelného, bez čeho nemá žádný smysl takový příběh vyprávět – protože by nenašel své posluchače, kteří by rozuměli sdělení tímto způsobem předávanému. Český čtenář národních univerzitních dějin je implicitně vybízen, aby se chápal jako součást univerzitního příběhu, jako pokračování boje za národní univerzitu a jako vzdálený příbuzný všech dobrých vlastenců, kteří se zasadili za rozkvet národní univerzity. Je vyzýván, aby pokračoval v odkazu předků a participoval na naplňování ideje vzdělanosti.⁵² Je tedy patrné, že osudové spojení dvou kvazipostav národa a univerzity je jedním z hlavních motivů univerzitního příběhu, ba dokonce leitmotivem a zdůvodněním, proč takové dějiny vůbec vyprávět.

Univerzita a vzdělanost

Ještě čteněji než národ je ve vyprávěních pochopitelně zastoupena samotná univerzita, jež v tomto podání podobně jako on zastává roli zdánlivě samostatně jednající entity. Na rozdíl od českého národa však univerzita sama o sobě nemá žádné vlastnosti. Její jednání je podřízeno nezvratné logice ideje vzdělanosti, které je Karlova univerzita ztělesněním a v níž jedině může dojít svého naplnění. Idea vzdělanosti, s níž univerzitní reprezentace pracují, je pojímána platónsky, tedy jako transcendentní entita, která byla, je a bude, avšak k jejímu zhmotnění dochází jen při naplnění a souhře určitých okolností, jež nejsou nijak samozřejmé. Osou příběhů univerzitních dějin je právě hledání potřebného sepětí vhodných podmínek pro naplnění ideje vzdělanosti, k čemuž dochází tehdy, když se národní živel zmocní univerzity. Idea vzdělanosti zůstává nenaplněna ve chvílích, kdy je národ dušen a je mu odepírán přístup ke vzdělání. Že důležitější než reálná úroveň výuky je aktuální síla

⁵⁰ „Již rozumný postup vévodů českých, směřující k rychlému, co možná, ujetí víry Kristovy jakožto nejbezpečnějšímu prostředku k zamezení stále opakovaných nároků mocného souseda, jeví se jako důkaz o porozumění ceně vzdělání.“ „Počínaje 10. stol. vždy dostává se nám dosti zpráv o jednotlivých Čechách, již za vzděláním vypravovali se do ciziny, i daleko na západ a jih, do Francie a do Itálie.“ „Již začátkem 10. stol. v době mládí sv. Václava slyšíme o významné škole na Budči, a jistě ani kostel Pražský nechtěl se v tom dát předstihnouti.“ atd. Viz Václav NOVOTNÝ, *Univerzita Karlova v minulosti*, Praha 1922, s. 5.

⁵¹ O. ODLOŽILÍK, *Karlova Univerzita*, s. 9.

⁵² Radim Palouš, první polistopadový rektor Karlovy univerzity, se v předmluvě k brožůře o univerzitních slavnostech v úvodní řeči obrací na návštěvníky Karolína, modelově tedy studenty: „Je s tebou nejen zakladatel, ale celá obec univerzitní, civis academica, všechny ty staleté zástupy účastníků, co přišli, přicházejí s tebou a přijdou po tobě. Nejsi sám, je s tebou tradice, totiž to „nesené“, či lépe „spolunesené“. Přispěj svou dobrou vůlí a svou trochou, kusem svého života, svou vydaností oné dobré věci, kvůli níž je univerzita tu.“ Viz Radim PALOUSH, *Pozvání a výzva*, in: J. Petráň (ed.), *Univerzitní slavnosti*, s. 6.

národního živlu na univerzitě a specificky česká vzdělanost, dokládá kupříkladu tvrzení, že „jistě jiné university měly známost a slávu světa, kterých pražská universita přes mnohé dobré učitele postrádala, avšak žádná tehdejší universita nesouvisela tak se snahami a cíli lidu, jako pražská universita karolinská splýnula s úsilím největší části národní obce české“.⁵³

Příběh univerzity tak nemá z hlediska univerzitních dějin smysl vyprávět ve chvílích, kdy národní živel na univerzitě skomírá nebo není téměř přítomen. Univerzita trpí a upadá, když se totéž děje národu, a v takových obdobích, jak jsme již ukázali výše, nastupuje namísto výkladu činů a událostí strohý popis tendencí doby. Univerzita není v těchto obdobích řízena činy konkrétních jedinců, je jen pasivním příjemcem osudu, který jí přichystaly dějiny. V dobách, kdy se „schovává“ národ, vytrácí se ze zorného pole též idea vzdělanosti. Vedle étosu sepětí národních a univerzitních dějin je představa spánku národa (a spolu s ním pochopitelně i spánku národní vzdělanosti) další základní osou vyprávění univerzitních dějin. A to je i v tomto ohledu silně poznamenané odkazem koncepce českých dějin Františka Palackého. Usínající a opět k životu se probouzející národ je jedním ze základních stavebních kamenů jeho Dějin. Nápadnou podobnost s touto tendencí vykazuje i příběh univerzitní vzdělanosti. Její skrývání se pod povrchem „velkých“ dějin slouží jako důkaz, že specificky národní vzdělanost je jediná správná.

Benedict Anderson vysvětluje vlivný obraz „spícího národa“, který ve vyprávěních univerzitních dějin vidíme znovu a znovu, na základě změn v chápání a pojímání času, jež v myšlení západního světa proběhly na počátku devatenáctého století, kdy zásadní vliv získává seriální chápání času jakožto přímky. Mohutný rozvoj narativního dějepisceví v následujících desetiletích je podle Andersona výmluvným svědectvím soudobých tendencí uvažování společnosti o čase a dějinnosti.⁵⁴ V téže době se ozývající národní hnutí rychle našla pro tuto představu dějinnosti využití, čímž vznikla ona metafora spánku. Národ, objektivně existující entita, se vynořil v dějinném dávnověku, žil svou samostatnou existencí, dokud nedošlo k jeho pohlcení mocnějším sousedem, a probouzí-li se v současné době národní vědomí, je to totéž národní vědomí, které ovládalo mysl a činy našich předků. Mezi dvěma epizodami světla je epizoda temna, tedy národního spánku, nikoliv však národní smrti. České národní a univerzitní dějiny jsou ztělesněním takové nacionalistické představy dějin. Přední roli v této dějinné naraci hraje přirozeně národní jazyk. Proto se na Karlově univerzitě začaly požadavky na rozšíření vyučování v českém jazyce objevovat v průběhu devatenáctého století a ve dvacátém století byly chápány jako součást přirozeného a správného vývoje národního hnutí nabírajícího nový dech po probuzení se ze spánku. A proto můžeme spolu s Andersonem tvrdit: „Až do pozdního 18. století se nikdo nedomníval, že tyto jazyky [angličtina, němčina, francouzština, španělština] patří nějaké teritoriálně vymezené skupině. Avšak brzy poté [...] začaly ‚necivilizované‘ místní jazyky politicky působit tak, jak to předtím činil Atlantský oceán: ‚oddělily‘ podřízená národní společenství od starých dynastických říší. Protože však předvoj většiny evropských lidových národních hnutí tvořili gramotní lidé, kteří často nebyli zvyklí místní jazyky používat, tato anomálie vyžadovala určité vysvětlení. A nejlepším vysvětlením se zdál být ‚spánek‘,

⁵³ Václav VOJTIŠEK – Dobroslav LIBAL, *Karolinum. Chloubka Univerzity Karlovy*, Praha 1948, s. 18. Viz též V. VOJTIŠEK, *Karlova universita vždy jen naše*. K tomuto názoru se přidávají i jinak relativně středně stručné dějiny: František KAVKA (ed.), *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*, Praha 1964, s. 76.

⁵⁴ K tomu též H. WHITE, *Metahistorie*.

neboť těmto příslušníkům inteligence a buržoazie, kteří si sami sebe začínali uvědomovat jako Čechy, Maďary či Finy, umožňoval, aby své studium českého, maďarského a finského jazyka, folkloru a hudby zpodobnili jako ‚znovuobjevování‘ něčeho, co kdesi v hloubi své mysli vždycky každý znal.“⁵⁵

V rámci příběhu univerzity nedochází jen k usínání národa, ale též univerzity a vzdělanosti, a to i za předpokladu, že národ není v téže době zcela „udušen“. Na vině bývají v takových případech zejména vnější příčiny, které způsobují, že idea vzdělanosti se nemohla rozvinout. Jestliže nebyla úroveň výuky na univerzitě po odeznění první fáze husitské revoluce taková, jako před ní, mohli za to univerzitní mistři, zpočátku se přidržující idejí husitské revoluce, avšak později sklouzávající ke konzervativním a kompromisním postojům, čímž pohřbili jedinečnou možnost dosáhnout jednotné národní výuky na univerzitě.⁵⁶ Jestliže univerzita v době humanismu nedokázala držet dech s evropským akademickým provozem a upadala do provinčnosti, bylo to proto, že okolní státy s ní jako s „kacířskou univerzitou“ nekomunikovaly (přestože pro ně byla v jistém smyslu vzorem) a habsburský panovník jí dopřával jen minimum peněz na nutný provoz. A pakliže byla univerzita po Bílé hoře v zajetí zpátečnické a dogmatické výuky jezuitského řádu, bylo to samozřejmě proto, že svobodná vzdělanost byla potlačována a uchýlila se mimo univerzitní prostředí svázané napřed s jezuitským řádem a posléze se státní mocí habsburské monarchie.

Na těchto příkladech lze vidět zmiňovanou diskontinuitní představu českých dějin. Prává univerzitní vzdělanost neumírala, avšak v dobově nepříznivých podmínkách nemohla vykvést. Kdyby husitské hnutí zůstalo pevné a jednotné, vydobylo by si nezávislost na Římu a výuka by mohla pokračovat i bez jeho posvěcení. Kdyby nedocházelo k nesvornosti českých stavů a nedošlo k tragédii Bílé hory, univerzitní vzdělanost mohla vzkvétat i ve zdech Karolina. Místo toho byla vždy skryta a čekala na moment, kdy bude moci opět vystoupit na povrch a spolu s národním hnutím zaujmout čelní místo v dějinách. Tato tendence se nejpřehledněji projevuje ve vyličení pobělohorské doby, kdy je idea vzdělanosti přidušena natolik, že není téměř viditelná, avšak v období počínajícího národního obrození a vzrůstání se české vědy se ukáže, že opravdovou vzdělanost zahubit nelze, že byla po celou dobu uchovávána v jádru skomírajícího národa, zejména na venkově, kam germanizace a rekatolizace pronikaly nejhůře. Podobně je s ideou vzdělanosti nakládáno v nejnovějších podáních příběhu. Za komunistické éry docházelo k deformaci vědy přímo v samotné univerzitě, čímž byla opět odloučena národu a jeho bytostné potřebě vzdělanosti. I tentokrát však čest českého národa a spolu s ní idea vzdělanosti přežily a opět v mimouniverzitním prostředí, zejména v disentu, který je prezentován jako strážce kontinuity české vědy, na niž mohlo být po listopadu 1989 ihned navázáno.⁵⁷ Je přitom zřejmé, že tento

⁵⁵ B. ANDERSON, *Představy společnosti*, s. 206–210, citováno ze s. 209–210. Na metaforu spánku národa upozorňuje též Vladimír Macura. Ukazuje, jak na počátku devatenáctého století docházelo v představách obrozenců-buditelů k probuzení národa z dvoutletého spánku a poroby a k jeho postupnému návratu na výsluní dějin. Viz Vladimír MACURA, *Český sen*, Praha 1998, zejména s. 22–23 a 25–26.

⁵⁶ „Čím více se vyhraňovaly jednotlivé strany uvnitř husitského revolučního hnutí, tím více ustupovala universita i od stanovisek, které na počátku ještě hájila a dostávala se postupně až tam, kde kdysi stáli cizí mistři, s nimiž tolik bojovala. Universita Karlova propadala stále více konservatismu a nakonec se stala dokonce přímo baštou reakce.“ Viz František KAVKA, *Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica (dále AUC-PH) 2, 1959, s. 17.

⁵⁷ „Není pravdivé všeobecné přesvědčení, že kontinuita české kultury byla v posledních čtyřiceti letech přervána. Naopak byla rozvíjena a obohacována a působením zcela nenormální normalizace se dopracovala hloubek, kterých by asi jinak nedosáhla a které jsou jejím původním přínosem. [...] Dělo se tak mimo univerzitu formou

výklad zcela rezignuje na porovnávání kvality prací vzešlých z prostředí disentu a univerzity. Ukazuje se tak, že na prvním místě opět stojí soudobou politickou situací podmíněný výklad národních dějin držící se ustálených narativních vzorců a až na druhém posuzování výsledků univerzitního vědeckého provozu či jiného indikátoru rozvoje univerzity.

Z výše popsaných důvodů se také na stránkách pojednání o dějinách univerzity jako doplněk tradičního textového podání pravidelně objevují chronologické řady dat a událostí nabízející rychlý přehled dějin Univerzity Karlovy a fungující jako argument sám o sobě. Jak lépe převést do tištěné podoby kontinuální představu dějin a znemožnit synchronní chápání dějinného procesu či, jinak řečeno, jiné chápání, než prizmatem národních dějin? Takto vyprávěný „příběh“ je možné dle potřeby zasadit do libovolného kontextu a vytvořit tak paradigmatickou řadu „dějin univerzity“, které se tváří jako objektivně (protože faktograficky) nezfalšovatelné, avšak značně libovůle umožňující právě výběr kontextu, k němuž se budou daná data vztahovat (a podle něhož budou vybírána), umožňuje zasadit příběh univerzitních dějin do autorem vybraného rámce, v našem případě zpravidla do národního, prezentujícího dějiny univerzity v přímé konvergenci (v onom „sepětí“) s dějinami národa, popř. vyzdvihující události legitimizující soudobý stav či naopak delegitimizující představitele období předcházejícího autorově současnosti.

Osu univerzitního příběhu lze znázornit v jednoduchém schématu. Jeho hlavními aktéry jsou národ a univerzita. Oba jsou pojímány jako reálně existující skutečnosti (jsoucná). Český národ obývá „své“ území minimálně již od sedmého století a již ve svých prvo počátcích prokázal svou vzdělanost tím, že se rozhodl přijmout křesťanství a kulturní vyspělost Západu. Založení univerzity roku 1348 bylo logickým vyústěním jeho cesty vzdělanosti. Příslušníci národa začali počínaje tímto rokem studovat na Karlově univerzitě a spolu s ní utvořili a utvářejí univerzitní obec (*civitas academica*). Národní univerzitní obec, stejně jako univerzita, trvá od té doby až do dnešních dnů – příběh univerzity a vzdělanosti není tedy pouhou historií, nýbrž obrazem dneška. Nad těmito uskupeními, mimo smysly vnímatelný svět, pak stojí idea vzdělanosti, jíž jsou jak Karlova univerzita, tak český národ, jak jsme nejednou ujistiťeni, pevnou součástí. Protože český národ má v sobě onu „odvěkou touhu“ po vzdělání (pravdě) a protože vzdělanost plodí dobro, je příběh českého národa a jeho cesty za národní vzdělaností příběhem spravedlivého boje za naplnění „přirozenosti“. Univerzita je v tomto příběhu prostředkem k dosažení dobra, jakož i dobrem o sobě, je-li univerzitou českou, nikoliv cizí.

1.5 Historicko-ideologická argumentace v příběhu dějin Karlovy univerzity

Ve snaze podat koherentní obraz minulosti volí vypravěči univerzitních dějin celou řadu čistě narativních pomůcek (zkratek), které zajišťují soudržnost i čtivost předkládaného textu. Nejviditelnějším zkratkovitým zásahem je často velmi jednoznačné odlišení dobrého a zlého. To se projevuje jak na rovině historických aktérů příběhu, tak různých rozhodnutí

bytových seminářů a samizdatu, ale i přímo na univerzitě.“ Viz Jiří FIALA, *Obnova ideje univerzity*, in: Týž (ed.), *Obnova ideje univerzity*, Praha 1993, s. 105–106. „Od listopadu 1989 pokračuje opět svobodný život univerzity. S přibráním posil navazuje na to, co se pozitivně vyvíjelo pod příkrovem vládnoucího ideologického systému jaksi v koutku nebo v disentu či exilu a může se teprve nyní náležitě rozvinout.“ Viz Josef PETRÁŇ, *Úvodem*, in: Helena Justová (ed.), *Univerzita Karlova dnes*, Praha 1995, s. 10.

či – a to především – odsouzením nebo naopak vyzdvihováním celých epoch v dějinách univerzity, potažmo státu. Na základě toho pak tok univerzitních dějin sleduje pravidelnou křivku, na níž se střídají období vzestupů a úpadků v životě univerzity.⁵⁸ Vedle černobílého vidění světa a střídání období vzestupů a pádů představuje hlavní rys sledovaných reprezentací minulosti představa kontinuálního vývoje, která předstrukturovává vyprávění a jeho vyústění.

Teleologie univerzitních dějin

Jakkoliv se většina verzí univerzitní romance shodne na pojmenování období vzestupů a pádu univerzity, liší se v hodnocení a míře odsouzení doby těsně předcházející době vzniku konkrétní narace. Zatímco Vojtišek ve třicátých letech považoval za hlavní škůdce Němce a Habsburky a činil v tomto směru velmi simplifikující závěry,⁵⁹ v šedesátých letech se osten kritiky obrátil shodně i proti prvorepublikovému řízení univerzity.⁶⁰ Z úhlu pohledu etablovaného v devadesátých letech pak již ani Němci, ani Habsburkové, nýbrž komunisté jsou považováni za hlavní škůdce a překážku rozvoje ideje univerzitní vzdělanosti a pravdy, která až v nových podmínkách získává plně předpoklady pro rozvoj a uplatnění se ve vědě i společnosti.⁶¹ I zde se ukazuje, že v konkrétních historicko-sociálních podmínkách a okolnostech nezdělanost více než na poznání minulosti záleželo na vypořádání se s určitými neblahými jevy na univerzitě pomocí denunciací těch, kteří ji řídili v předcházejících etapách její existence, a na vyzdvihnutí své doby jako naplnění ideje vzdělanosti. Ahistorická aktualizace některých dějinných skutečností a vševědoucí předjímání výsledků stovky let starých sporů a bojů jsou taktéž dokladem vkládání soudobých a čistě subjektivních „smyslů“

⁵⁸ Klasickými fázemi vzestupu jsou založení univerzity a prvá desetiletí její existence, krátká perioda husitské revoluce, národní obrození (zde však stále ve stínu české vědě nepřející rakouské vlády) a následně doba, v níž vzniká konkrétní text. Fázemi úpadku jsou tradičně zejména události kolem stavovského povstání, bitvy na Bílé hoře a následujících zhruba 150 let, první republika (v případě komunistické narace) a období vlády komunistické strany (v případě postkomunistické narace). Stejnou tendenci zcela zřetelně vykazují české dějiny v podání Františka Palackého a jeho následovníků. Na tento jev jakožto typický pro příběhy univerzitních dějin poukazuje i S. PALETSCHKEK, *The Writing*.

⁵⁹ Viz např. V. VOJTIŠEK, *O naší Karlově universitě*, s. 9: „A německý rod panovnický, rod habsburský, usiloval, aby ze všech zemí jeho mocnářství byla vytvořena jednotná celistvá říše, řízená jednou vůlí, jediným náboženstvím, jednou řečí, řečí německou, jež se drala do všech oborů správy a života. A to způsobovalo, že český národ, politicky nesamostatný, šlechtou opuštěný, cizinci do země se hrnoucími zatlačovaný a vysávaný, byl ubíjen duchovně, mravně i hmotně a propadal germanisaci. Pražská universita, odcizená duchu českého národa, změnila se v nástroj na zničení národa.“

⁶⁰ Viz Pavel LEVIT – Vojtěch ŠNAID (edd.), *Universita Karlova*, Praha 1965, nepag. Autorem textové části publikace je František Kavka: „Věda pěstovaná na Universitě Karlově v letech 1918–1939 nepřekračovala rámec soudobé pozitivistické vědy. První pokusy o realizaci marxistických metodologických principů se uskutečňovaly mimo univerzitu.“ Srov. A. KUBÍČEK – A. PETRAŇOVÁ – J. PETRAŇ, *Karolinum a historické koleje*, s. 42–43: „Teprve v letech hospodářské krize, kdy se zjevně ukazovaly nedostatky vysokého školství republiky, velmi špatné sociální poměry chudšího studentstva, nedostačující dotace k udržování fakultních a klinických zařízení i ústavů, při nichž se stěží mohla rozvíjet naše věda na vysokých školách, zneužívala buržoazie návrhů na obnovu Karolina k tomu, aby odváděla pozornost od naléhavých potřeb univerzity.“

⁶¹ „Avšak i v současnosti jsou to u nás univerzity, na kterých se uskutečnil, stále a denně uskutečňuje významný proces přerodu naší společnosti, která až do roku 1989 žila pod tlakem komunistické totality. Svobodné prostředí univerzit se stalo skutečnou školou demokracie a vychovává nové generace svobodné národní elity.“ Viz *Projev rektora UK, prof. JUDr. Karla Malého, DrSc., ve Vladislavském sále Pražského hradu 7. 4. 1998*, in: Michaela Zindelová – Jana Borovičková (edd.), *Kronika oslav*. Listopad 1997 – prosinec 1998, Praha 1999, s. 58.

do argumentace, jež se tváří jako vědecká a vědecky relevantní.⁶² Na základě těchto aktuálních „smyslů“ pak vznikají specifické vývojové řady, chceme-li teleologie dějin, sdělující čtenářům, proč v té které době zažívá univerzita nejlepší období hned po jejím zlatém věku, k němuž tak znovu míří. Vyústění jednotlivých vyprávění je tak ve vztahu k autorově současnosti tím nejdůležitějším, protože legitimizuje postavení, které on sám v rámci univerzity zastává, a soudobý diskurz, jež univerzita skrze něj sama o sobě vytváří.

Po překotných politických změnách roku 1918 a etablování republikánského zřízení získala ve společnosti značnou legitimitu anti-vídeňská nálada a pochopitelně i vyzdvihování čerstvě nabyté státní suverenity, což se zrcadlí i v úvodních řádcích prvního stručného vypsání dějin Univerzity Karlovy po roce 1918, kde se viditelně odhaluje žádoucí výklad vývojové linie české státnosti: „*Vnitřní boje a zevní útisky [národa] nikde lépe se nezrcadlí než v životě a osudech Karlovy university. Od ušlechtilé ideje zakladatele, který universitu založil pro milé syny svého království Českého, přes důstojné uvedení českého národa v jeho práva dekretem Kutnohorským ke katastrofě bělohorské, od násilné protireformace a zotročení university přes první záblesky národního vědomí na zněmčené universitě k rozdělení jejímu v českou a německou, a dále přes trvalé boje proti nepříteli Vídně, která českou universitu soustavně vyhladovala, až k politickému převratu dne 28. října 1918, který přinesl naší universitě svobodu a umožnil jí svrhnouti mravní jho jména největšího jejího škůdce, habsburského Ferdinanda, rovnoběžně s dějinami naší university jdou slavné i bolestné cesty osudů českého národa.*“⁶³

Zřejmou teleologickou a pro národ zdánlivě osudovou podobu získává tentokrát radikálně zkrácená historická linie v podání komunistické konstrukce dějin tak, jak se začala objevovat na sklonku čtyřicátých a počátku padesátých let. Na prosazování této výkladové linie českých dějin měl značnou zásluhu Zdeněk Nejedlý. Jeho idea komunistů – „dědiců velkých revolučních tradic českého národa“ – našla pochopitelně uplatnění i v příběhu Karlovy univerzity, s níž byl Nejedlý úzce svázán. Z pozice jejího profesora, ministra školství a (mezi částí obyvatelstva) vážené osobnosti tak mohl prohlásit: „*Už v době, kdy [univerzita] vznikla, chystal se náš národ k velkému dílu, jež za půl století vyrostlo ve velké hnutí husitské. Ve velký boj za lepší řád a lepší svět než byl dosavadní feudálně-středověký. Za řád a svět dobrý lidu a národům. Za cíl, za který i my dnes, po více než půl tisíciletí jdeme a za který bojujeme.*“⁶⁴ Nejedlý pochopitelně nebyl první, kdo operoval s husitským hnutím jako neuralgickým bodem národních dějin (jeho status je patrný z předchozího výkladu

⁶² Tradičně kupř. obraz husitů jako „předstupně“ komunistů, implicitně u Kavky: „Desítky a desítky mladých lidí, kteří prošli pražskou universitou v těchto dobách, se stali nositeli ‚revoluční ideologie‘ a organizátory nástupu ‚lidových mas‘ v blízkém budoucnu.“ Viz P. LEVIT – V. ŠNAID (edd.), *Univerzita Karlova*, nepag. (Dodatečně zvýrazňují uvozovkami silně dobově podmíněné výrazivo.) Křiklavých aktualizací se často dopouštěli i Václav Vojtišek s Karlem Dominem, když neváhali narýsovat přímkou mezi Kutnohorský dekret zbavivší nečeské univerzitní národy většiny hlasů, bělohorskou porážku ústící v počátek poněmčování Karlovy univerzity a rok 1934, kdy došlo k provedení Marešova zákona z roku 1920, kterým se Karolínium opět vrátilo do výhradního držení české univerzity, tak jak tomu bylo počínaje rokem 1409. Viz kupř. Václav VOJTIŠEK, *Náš národní stát a Univerzita Karlova*, in: Karel Domin, *Můj rektorský rok*, Praha 1934, s. 412–415.

⁶³ V. NOVOTNÝ, *Univerzita Karlova*, s. 3. Tuto pasáž napsal tehdejší rektor Bohumil Němec. Vedle poměrně jasné dobové představy o tom, jak vypadá cesta českého národa dějinami, je také dalším dokladem o „oblíbené“ vykládání dějin skrze střídání fází rozkvětu a úpadku, jakožto jakési nevyhnutelné historické trajektorie vývoje národů.

⁶⁴ Z. NEJEDLÝ, *Šest set let*, s. 18–19. Viz též AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 27, k. 4. Za pozornost zde stojí též další příklad předjímání historické skutečnosti: už v době, kdy univerzita vznikala, národ se chystal k velkému dílu husitství.

a původ tohoto jevu můžeme sledovat přinejmenším k Palackému – Nejedlého velkému vzoru), avšak hlásání přímé návaznosti mezi husitstvím a jeho současností je zde zdaleka nejsilnější a nejvíce otevřené.

Podobnou a možná ještě surovější ideologickou instrumentalizaci dějin lze spatřit na příkladu raně normalizačního diskurzu počátku sedmdesátých let, který na Nejedlého koncepci českých dějin viditelně navazoval, revoluční zápal však vyměnil za požadavek naprosté poslušnosti předepsaným pravidlům čerstvě „konsolidované“ vysoké školy – marxismu-leninismu. Zatímco Nejedlý v atmosféře přelomu čtyřicátých a padesátých vzýval ve vztahu k husitství především revoluční potenciál své doby, doby budování utopické komunistické společnosti, rektor Univerzity Karlovy Bedřich Švestka na začátku sedmdesátých let zdůrazňoval nezbytnost marxisticko-leninské doktríny jakožto jediné cesty k naplnění idejí, za něž se bil Jan Hus: „*Není náhoda, jestliže k soše Mistra Jana Husi přibyl dnešním dnem pomník Vladimíra Iljiče Lenina [...]. [Karlova univerzita] chce být univerzitou svou tradicí husitskou a svou přítomností a budoucností leninskou.*“⁶⁵ V obou podáních dochází k propojení téměř šest set let starých událostí se soudobým politicko-ideologickým diskurzem za účelem legitimizace podnikaných kroků. Postava Jana Husa a do elementární podoby zjednodušený étos husitství jako zápasu o lepší společenské uspořádání a o národní samostatnost v opozici proti zbytku Evropy zde tak plní užitečnou roli obrazu, který je snadno uchopitelný a využitelný k podepření soudobé politicko-ideologické pozice.

Instrumentalizace dějin – příklad studentů

Jedním z dokladů dobové politické instrumentalizace, který volím jako modelový příklad toho, jak je možné nakládat s historickou skutečností, je zacházení s jedním z tradičních skupinových aktérů univerzitních dějin – se studenty. Ti nezdídko vykazují rysy kvazipostavy. Studenti jako kvazipostava se ve vyprávění univerzitních dějin vyskytují překvapivě nikoliv v roli, jež je jim primárně vlastní (v roli studující mládeže), nýbrž ve formě „bojujících studentů“. Jedná se o archetyp, který se ve sledovaných vyprávěních univerzitních dějin objevuje napříč staletími.⁶⁶

Půjdeme-li po časové ose, můžeme se s tímto archetypem setkat poprvé ve vyprávění o roce 1648, kdy studenti pražské univerzity bránili Staré Město pražské před vpádem švédských vojsk požívajících pověst plenících hord. Od té doby se obraz studentů bránících univerzitní svobody a bojujících za spravedlivější svět mnohokrát aktualizoval. Nejpatrnější bylo jeho použití ve výkladu událostí roku 1848 (viz výše), kde studenti plní přesně tu roli, jež je ve vyprávění univerzitního příběhu potřebná – bijí se za myšlenku národní i univerzitní. V závislosti na ideologickém zdůvodnění se však archetyp studentů-bojovníků objevuje ještě ve vylíčení událostí konce devatenáctého století, kde jsou zejména studenti-omladináři chápáni v podání komunistické ideologie jako první předvoj inteligence, ztotožňující se

⁶⁵ Bedřich ŠVESTKA, *Univerzita Karlova se hlásí k Leninovu dílu*, in: Jan Havránek (ed.), *Čtení o Univerzitě Karlově*, Praha 1976, s. 126.

⁶⁶ Kontinuitu této vyprávěcí tradice stvrzuje výstava a publikace *Pražský student* z roku 2008 (660. výročí založení Univerzity Karlovy). Michal Svatoš v předmluvě upozorňuje právě na skutečnost, že student pražské univerzity není pro její veřejnou prezentaci zajímavý primárně jako student, tedy vzdělávající se jedinec, nýbrž spíše jako součást a hybatel veřejného dění. Viz Jana RATAJOVÁ (ed.), *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 10. Právě v takovém duchu předmětná publikace – nikoliv nezbytně k její škodě – příběh pražského studentstva vypráví.

s myšlenkou socialismu, popřípadě třídního boje.⁶⁷ Na ideologickém argumentu komunistické i postkomunistické historiografie je viditelné, jak zdůraznění a uchopení určitého konkrétního historického faktu (z nepřeberného počtu možných) vychází ze soudobých potřeb legitimizace daného vedení univerzity, potažmo státu, a umožňuje vést příběh tím směrem, který je v dané době žádoucí.

Počínaje zhruba rokem 1948 se studenti ve vyprávěních dějin Univerzity Karlovy často vyskytují bok po boku s dělnickou třídou. Role dělníků je přitom charakterizována nálepkou poučenějších a uvědomělejších soudruhů, ukazujících dezorientovanému mládí správnou cestu: „*Ve studentstvu [se] až na malé výjimky udržovaly reformistické iluze o pokrokovém charakteru [první] republiky v době, kdy dělnická třída ve své převážné většině již plně vystřízlivěla a pochopila, že i nový stát je státem buržoazním.*“⁶⁸ V převratných podmínkách začátku roku 1948 bylo proto možné prohlásit: „*V nejslavnější době našeho národa, v době husitské, pražská Karlova univerzita společně s pracujícím lidem, tj. se selskými nevolníky, řemeslníky a drobným řemeslným lidem, stála v čele boje o Husovu pravdu. Také před 100 lety, za svatodušních bojů, byli to naši studenti a dělníci, kteří svorně bojovali a krváceli v pražských ulicích. A společný boj studentů a pracujících proti fašistické okupaci vzbudil obdiv celého světa. [...] Máme proto zájem, aby od dnešního dne opouštěli naše vysoké školy lidé, naplnění duchem Husovy doby a studentů, kteří se bili společně s dělníky na barikádách.*“⁶⁹ Toto promíšení epoch, událostí a společenských okolností bylo možné díky vyprázdňení původních pojmů a jejich naplnění aktuálními významy. Díky tomu mohlo být husitské hnutí ztotožňováno s komunistickým, běžní obyvatelé středověkých Čech s továrními dělníky a událostí roku 1848 s rokem 1948. Tento výklad, jakkoliv je také dědicem již existujících vyprávění, je právě étosem jednoty studentů a manuálně pracujícího lidu typický pro komunistickou představu dějin.

Studentské demonstrace v říjnu a listopadu 1939 a následné perzekuce jsou opět podávány jako manifestace přesvědčení celého československého studentstva, které bytostně stojí za ideály humanismu, spravedlnosti a svobody slova. Politická „neškodnost“ tohoto tématu (na odsouzení nacismu se komunistická historiografie shodne i s postkomunistickou či antikomunistickou historiografií) zapříčinila, že obraz studentstva vykreslovaný v pasážích týkajících se tohoto období je v zásadě totožný a mnohem více se blíží podání studentů jako konkrétních postav. Studenti zde zpravidla vystupují v roli hrdinů-trpitelů. Zdůrazňuje se jejich demokratické smýšlení, za něž musí být nutně potrestáni nacistickou mocí – odvezení do táborů, na nucené práce či zastřelení. Většina studentů i pedagogů je prezentována jako společenství bytostných demokratů nekolaborujících s nacisty.⁷⁰ Nedílnou součástí výkladu jsou jména a počty postižených jedinců. Jedná se primárně o chronologické a faktografické

⁶⁷ Viz např. Jan HAVRÁNEK – Josef PETRÁŇ – Anna SKÝBOVÁ, *Universitas Carolina 1348–1984*, Praha 1986, s. 56–57.

⁶⁸ F. KAVKA (ed.), *Stručné dějiny*, s. 279.

⁶⁹ AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 33, k. 5, Projev zástupce pracujících rukou J. Kubína.

⁷⁰ „Zatím stovky českých studentů poznávaly v koncentračním táboře pravou tvář fašismu. Někteří se nevrátili, avšak z těch, kdo se vrátili, málokdo zůstal stranou v závěrečné fázi protifašistického boje i v zápasu o novou tvářnost osvobozeného Československa. [...] Studenti toužící po rozhodné činnosti se nechtěli spokojit s pasivními formami odporu a byli přirozeně přitahováni neaktivnější silou protifašistického zápasu, Komunistickou stranou Československa.“ Viz J. HAVRÁNEK – J. PETRÁŇ – A. SKÝBOVÁ, *Universitas Carolina*, s. 62. „Studenti se angažovali snad ve všech složkách protinacistického zápasu, jádro jejich odbojové reprezentace se zformovalo už na přelomu let 1942 a 1943.“ Viz J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 57. Viz též J. RATAJOVÁ (ed.), *Pražský student*, s. 120–132.

vyličení několika konkrétních dějů. Tento výklad dějin je totožný v komunistickém i postkomunistickém vyprávění.

Studenty jako kvazipostavu vyprávění pozoruhodně snadno přejímá i porevoluční historiografie, která ji nezdídko ztělesňuje používáním termínu „*studentské hnutí*“, který evokuje bytostně sevřenou skupinu demokraticky smýšlející sociální vrstvy. Ve skutečnosti se však o tomto „hnutí“ referuje jen v obdobích velkých politických změn (1948, 1956, 1967–1969, 1989), přičemž o náplni činnosti studentského hnutí po zbylá léta se mlčí.⁷¹ Studenti tak díky tomuto viditelnému zjednodušení reality podobně jako v předchozích případech i zde sledují tendenci ideje spravedlnosti a vzdělanosti a stávají se vykonavatelem vůle této transcendentní ideje. To, co se děje, když tak zrovna nečiní, je z hlediska univerzitních (ale i národních) dějin nedůležité (nebo možná dokonce nedůstojné). Tento výklad prezentující studenty jako bojovníky proti komunistické zvlí vychází pochopitelně z potřeb „porevoluční“ historiografie a není možné se s ním setkat dříve, avšak metoda, již používá, totiž ztotožnění bezmála všech univerzitních studentů s ideály spravedlnosti a pravdy (třebaže s jiným ideologickým základem), je již mnohokrát použitou šablonou, vznikající ve vyprávěních univerzitních dějin za účelem zjednodušení a zobecnění na základě potřeby konkrétního vyprávění, třebaže není nutné autory jednotlivých pojednání nutně podezírat z úmyslné snahy o zploštění historické skutečnosti. Kupříkladu v knize *Pražský student* se čtenář setkává s vyličením každodenních strastí i radostí studentského života od vzniku univerzity až do roku 1939,⁷² avšak pro léta 1939–1989 je mu nabídnut pouze stručný výklad akcentující utrpení a rezistenci českých studentů za dvou „totalit“ a servilnost těch německých vůči Třetí říši.

Příběh Univerzity Karlovy zde opět vykazuje podivuhodnou náchylnost k instrumentalizaci dějin. Ta však, jak vidno, není „vynálezem“ prvorepublikové, ani komunistické, ani postkomunistické koncepce dějin. Každé období se definuje na základě odmítnutí toho předchozího a z minulosti vybírá a zdůrazňuje ty jevy, které při náležité (dez)interpretaci odpovídají soudobému pohledu na minulost a současnost. Ani devatenácté století nebylo v tomto směru výjimkou, ba lze tvrdit, že v některých ohledech nastavovalo laťku pozdějším nacionálně-ideologickým interpretacím minulosti. Zkoumání vývoje vyprávění příběhů o minulosti Karlovy univerzity odhaluje silnou kontinuitu stojící na základech nacionální narace uvykklé vyprávět dějiny jako „dějiny národů“. Takové dějiny jsou však důstojné pouze při zdůraznění „pokrokových“, svobodomyšlných či jiných tendencí představitelů národa, které jsou v konkrétní době považovány za pozitivní a následovatelné.

1.6 Sebe prezentace vizuálními vjemy

Vedle písemných a verbálních reprezentací minulosti lze příběh dějin Karlovy univerzity spatřit též ve fyzické podobě, ať již skrze za tímto účelem stvořená umělecká díla, tradici ztělesňovanou při slavnostních obřadech či prostřednictvím historických budov, jež díky své letitosti snadno umožňují vytvářet potřebný étos tradice, starobylosti a kontinuity. Pohledem na tyto reprezentanty příběhu dějin Univerzity Karlovy či čtením publikací

⁷¹ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 263–337; J. RATAJOVÁ (ed.), *Pražský student*, s. 144–156. V celorepublikovém kontextu jsou reprezentanty tohoto přístupu k minulosti kupř. Jaroslav PAŽOUT, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*, Praha 2008; Milan OTÁHAL, *Studenti a komunistická moc v českých zemích 1968–1989*, Praha 2003.

⁷² Pojednány jsou sociální podmínky života studentů, mimoškolní činnosti či zahraniční cesty.

vyprávějících tento příběh skrze tyto objekty má jeho příjemce dostat příležitost octnout se téměř „fyzicky“ v jeho dění.

Karolinum

Ve snahách o nacionální a historický argument sehrává v dějinách univerzity klíčové místo zejména budova Karolina. Pozornost věnovaná této stavbě se projevuje jak v počtu odkazů na tuto budovu a v jejich emotivnosti, tak v množství publikací, jejichž tématem je právě a pouze Karolinum, jež se směle vyrovná počtu děl věnujících se dějinám univerzity jako celku. Zpravidla jsou tyto dva příběhy vypravovány jeden vedle druhého nebo se prolínají a z jednoho se přechází do druhého a následně do dějin národních, jako by nesmělo být pochyb, že tyto tři entity ve skutečnosti tvoří jedno tělo. Karolinum tak skutečně nezřídka téměř pozbývá své hmotné podoby a stává se spíše mytickou schránkou uchovávající na věčnost vybrané události českých dějin a skrze vybrané dějepisce o těchto promlouvá a „podává svědectví“. Tím hlavním, co v Karolinu přebývá, je pochopitelně transcendentní idea vzdělanosti, jež tam byla zanesena již na sklonku čtrnáctého století a od té doby jakoby srostla s Karolinem v jedno tělo. Karolinum je prezentováno jako dokonalé ztělesnění ducha pražské univerzity, na něhož je možné si v jeho starobylosti doslova sáhnout. Často se setkáváme s obratem „přebývat ve zdech“, který nás upozorňuje na onu trvalost dějin, jež jsou téměř fyzicky zapsány ve stavebních kamenech Karolina, a jsou tedy nezfalšovatelné a historici nám je pomáhají objevit.⁷³ Právě ona schopnost materializace univerzitních dějin a myšlenek do podoby důstojně vyhlížející reprezentativní stavby je tím, co činí jeho postavení v rámci příběhu dějin Univerzity Karlovy tak výjimečným.

Šťastnou shodou historických náhod a okolností zůstala zachována nejen kontinuita přebývání univerzity a jejích fakult v téže budově, ale i budova sama prošla v průběhu staletí minimem proměn a rekonstrukcí, a tak lze tvář budovy (značně se podobající původní středověké stavbě a ztělesňované zejména cihlovými zdmi, gotickými okny a ikonickým arkýřem vystupujícím ze zdi velké auly) sledovat po celé dvacáté století. Patrně právě existence zachovalého původního gotického jádra budovy, které je po citlivé rekonstrukci ze čtyřicátých a padesátých let dvacátého století vystavováno na odív vně i uvnitř areálu Karolina, silně přispívá k působení na smysly návštěvníků tím, že pomáhá zhmotňovat zlatý věk panování Karla IV.⁷⁴ (a tedy i univerzity) téměř autenticky a neporušeně, čehož by nebylo možno dosáhnout, kdyby kupříkladu došlo na nákladnou barokní přestavbu plánovanou na počátku osmnáctého století. Zpřítomnění doby Karla IV. a Jana Husa (tedy onoho zlatého věku univerzity) ve zdech budovy umožňuje mnohem snáze pojit dějiny univerzity, Karolina a národa v jednom koherentním celku, než kdyby Karolinum po barokní přestavbě odkazovalo k tolik zatracovanému období vlády Habsburků a rekatolizace.⁷⁵

⁷³ Schopnost Karolina až fyzicky uchovávat dějiny v jejich nejpůvodnější podobě prezentuje rektor Bydžovský ve své řeči na oslavách univerzitního jubilea v roce 1948. Její znění silně odkazuje ke způsobu, jakým o dějinách univerzity psal Vojtěšek. Jeho autorství je vzhledem k jeho podílu na přípravách jubilejních oslav více než reálné: „Stěny [Karolina] jsou prosáknuty myšlenkami, vzdechy, modlitbami, zpěvy i hněvy představitelů národa v dobách největší slávy i největší tísně.“ Viz AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 27, k. 4.

⁷⁴ Lhostejno, že Karolinum bylo pro univerzitu zakoupeno až po panovníkově smrti.

⁷⁵ Nabízí se otázka, zda by za takových okolností čeští nacionalisté ve třicátých letech dvacátého století bojovali o rekonstrukci Karolina a o jeho návrat na výsluní jakožto hlavní univerzitní budovy se stejným západem, jaký v této době dávali najevo.

V samotném areálu je rozeseťo mnoho stop minulosti, připomínajících slavné dějiny Karlova učení. Lze na něj hledět jako na specifickou expozici vyprávějící příběh českého národa skrze univerzitní budovu. Hlavním exponátem je přitom samotné Karolinum, prostor, v němž se jakoby vznášejí ty události, jež se v jeho zdech odehrály a získaly právo participovat na jeho příběhu. Vedle toho je to však ještě celá řada uměleckých památek zobrazujících postavy dějin Univerzity Karlovy nebo ideu vzdělanosti. Tradiční podání českých dějin tak, jak je s různými obměnami vyprávíme již od dob Palackého a které, jak jsme si ukázali, do sebe univerzitní dějiny snadno inkorporují, je zpřítomněno i v Karolinu, jež je prezentováno jako významná součást národních dějin. Ve velké aule na její návštěvníky shlíží svatý Václav i Karel IV. (z děl z přelomu čtyřicátých a padesátých let dvacátého století), za jejími okny na dvoře Karolina stojí socha rozvážného, ale odhodlaného bojovníka za pravdu Jana Husa (odhalena roku 1959) a v místnosti později nazvané Vlastenecký sál (pojmenované podle toho, že od roku 1784 se v této místnosti scházela Královská česká společnost nauk) se nachází bronzový pantheon národních „obrozenců“ – šest bronzových bust českých vzdělanců doby národního obrození – F. M. Pelcla, B. Bolzana, J. Jungmanna, F. L. Riegra, J. E. Purkyněho a P. J. Šafaříka (všechny umístěny až v devadesátých letech 20. století). V téže místnosti se dnes nachází také portrét prezidenta Masaryka z roku 1932, který od roku 1933 visel v průčelí velké auly (nakonec bez původně plánovaných portrétů Jana Husa a Jana Jesenia).⁷⁶

Vedle této specifické „expozice“ volně přístupné všem návštěvníkům Karolina vedení univerzity již téměř od počátku období sledovaného v této práci uvažovalo o projektu samostatného univerzitního muzea umístěného v prostorách Karolina. Reálnější kontury získávala tato idea v polovině třicátých let v době počínajících prací na rekonstrukci budovy. Úkolem zrealizovat tento projekt byl pověřen, nikoliv překvapivě, Václav Vojtíšek.⁷⁷ Jeho plánem bylo nashromáždit co možná nejvíce předmětů vážících se k historii univerzity a předložit je veřejnosti.⁷⁸ K realizaci však nikdy nedošlo. Vojtíškovu snahu překazila válka, po ní měla univerzita jiné starosti a sám Vojtíšek se podílel na práci komise pro oslavy šestistého výročí založení univerzity. Ústav pro dějiny University Karlovy zřízený na samém sklonku padesátých let byl na počátku normalizační éry zrušen a tak ani z něj nestihl vzejít potřebný impulz k založení muzea. Při příležitosti 650. výročí založení univerzity byla otevřena menší expozice ve sklepních prostorách Karolina, která však nebyla běžně přístupná veřejnosti. V současné době je již v týchž prostorách otevřena nová expozice, konečně realizující ideu univerzitního muzea přístupného široké veřejnosti.

Status, jenž je dnes připisován Karolinu a který považujeme za zcela samozřejmý, je přitom především úspěšným produktem nacionalistického diskurzu třicátých let dvacátého století. Do té doby ani univerzita, ani jednotlivci nevydávali publikace o dějinách stavby, která byla stále rozdělena mezi českou a německou univerzitu a jejíž další osud byl nejasný.

⁷⁶ Josef PETRÁŇ (ed.), *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999, s. 91, 95–96, 261.

⁷⁷ Viz kupř. K. DOMIN, *Můj rektorský rok*, s. 30.

⁷⁸ Viz Václav VOJTÍŠEK, *Archiv a museum university Karlovy*, Národní listy 74, č. 106, 18. 4. 1934, s. 1: „Do muzea přijdou staré insignie a pečeti, bohoslužebné náčiní, [...] knihy, obrazy, medaile, příležitostné tisky, [...] stará nářadí a nástroje. [...] podobizny papežů, králů, arcibiskupů pražských. [...] sluneční hodiny ze slovinové kosti, [...] vyobrazení Karolina, plány univerzitních budov, návrhy na stavbu, modely, [...] rektorské projevy, pozvání k instalacím.“ Spíše než promyšlenou prezentaci dějin Univerzity Karlovy, kterou Vojtíšek vydával tiskem po dlouhá léta, však připomíná tento jeho návrh sbírku kuriozit.

Až do třicátých let bylo všeobecně předpokládáno, že rektorát univerzity bude v budoucnu sídlit v některé z univerzitních novostaveb a návrhy na rozsáhlý historicko-stavební průzkum a rekonstrukci budovy Karolina se objevily také až v této době. Ne náhodou Václav Novotný ve svých stručných dějinách pražské univerzity z roku 1922 nemá zvláštní oddíly o Karolinu, nýbrž dokonce jej zmiňuje jen zcela letmo na několika málo místech. Byli to skutečně až Václav Vojtíšek a Karel Domin, komu vděčíme za to, že Karolinum chápeme jako jednu z historicky nejdůležitějších budov v Praze⁷⁹ a že jsme si zvykli do něj vkládat představy o národní minulosti, jakož i zcela nečekané asociace (Hus – Palach). Až v důsledku prosazení zmíněného diskurzu a následně úspěšně završené rekonstrukce se z Karolina stala povinná součást univerzitních dějin a projevů univerzitních hodnostářů. Od šedesátých let až do současnosti také univerzita pravidelně vydává samostatné publikace věnující se architektuře a historii této stavby.⁸⁰

Další univerzitní budovy

Ve stínu Karolina pak stojí další univerzitní budovy, které se mohou také chlubit pohnutou historií, nemají však a ani mít nemohly status, jaký byl přirknut Karolinu. V literatuře se objevuje zejména budova Klementina, v níž univerzita sídlila nepřetržitě od sedmnáctého až do dvacátého století, která je nicméně stigmatizována jezuitským původem svého vzniku. Klementinum sice nevystupuje jako nepřítel (na rozdíl od jezuitů), jeho význam pro identitu Karlovy univerzity je však téměř nulový. Jeho minulost byla v době, kdy se o jeho dalším osudu a určení rozhodovalo (v letech první republiky), zcela nevhodná pro pozvednutí na výsluní národních dějin, a proto se v kolektivní paměti nestalo ničím jiným než někdejší sídlem jezuitů a hodnotnou barokní stavbou.⁸¹

Pro sebezpůsobování Karlovy univerzity ve dvacátém století a do minulosti hledící diskurz, který jej charakterizoval, sehrávají nezanedbatelnou roli ještě dvě univerzitní budovy – novostavby filozofické a právnické fakulty z dvacátých let téhož století.⁸² V podobě návrhů na tyto stavby se projevuje soupeření mezi tradičnějším historizujícím stylem a soudobým moderním pojetím architektury ovlivněné západními vzory. Debata o novostavbách se táhla od počátku století (dlouho se počítalo také s tím, že vedle budov pro fakulty vznikne též nová centrální univerzitní budova, což byl jeden z důvodů, proč rekonstrukce Karolina nebyla v této době diskutovaným tématem), přičemž je signifikantní, jak málo se během necelého čtvrtstoletí proměnil vkus vedení univerzity (jakož i architektů a vedení města), respektive jeho představa o tom, jaká architektura by měla tuto instituci reprezentovat. Zatímco předválečný historizující Sakařův návrh na vzhled filozofické fakulty byl ve

⁷⁹ Vojtíšek píše: „V Praze jsou tři místa, která jako by představovala svou minulostí a přítomností všechny vývoj [národa]: je to hrad, staroměstská radnice a Karolinum.“ Viz Václav VOJTÍŠEK, *Za práva University Karlovy*, Praha 1934, s. 41. V roce 1963 bylo Karolinum vyhlášeno za národní kulturní památku.

⁸⁰ A. KUBÍČEK – A. PETRÁŇOVÁ – J. PETRÁŇ, *Karolinum a historické koleje*; Josef PETRÁŇ, *Karolinum*, Praha 1988 (2. vyd. 2010); Týž (ed.), *Univerzitní slavnosti*; Týž, *Karolinum. Historický klenot Univerzity Karlovy*, Praha 1995; Týž (ed.), *Památky*.

⁸¹ Za připomenutí stojí, že týž architekt, který pracoval na částečné rekonstrukci Karolina (F. M. Kaňka), vypracoval i projekt barokní přestavby klementinského areálu.

⁸² Základní, pramenně podloženou a velmi interpretačně přínosnou publikací k tomuto tématu je kniha: Michaela MAREK, *Universität als „Monument“ und Politikum: Die Repräsentationsbauten der Prager Universitäten 1900–1935 und der politische Konflikt zwischen „konservativer“ und „moderner“ Architektur*, München 2001. Následující výklad se opírá o její závěry.

dvacátých letech vzkříšen a přijat bez větších překážek, Kotěra byl nucen své zpočátku modernisticky odvážné návrhy na budoucí podobu právnické fakulty měnit již v době před první světovou válkou a několikrát posléze i během dvacátých let, kdy už jeho návrhy dostávaly mnohem tradičnější historizující styl. Odpor českých architektů i zásahy univerzitního vedení do podoby fakultních novostaveb zřetelně vypovídají o jejich tradiionalistickém přístupu k univerzitní sebezprezentaci. Étos starobylosti Karlovy univerzity zakládající velkou část její identity se tak zřetelně projevil i v přístupu k podobě zmíněných novostaveb, jakož i v pozdějším rozhodnutí pro velkolepou rekonstrukci Karolina.

Tradice a rituál

Tradici a starobylost jakožto zásadní součást budování vlastní identity a „značky“ demonstruje Karlova univerzita též ve vizuálně opulentní a spektakulární formě živých reprezentací tohoto historizujícího diskurzu, a to zejména ve formě veřejných či poloveřejných univerzitních slavností. Univerzitní výročí jsou nejjasnějším svědectvím existence a aplikace tohoto diskurzu.⁸³ K tomuto zpřítomňování minulosti symbolizujícímu neustálý přesah minulého do současnosti však slouží i všední, takřka každodenní univerzitní slavnosti, nejčastěji promoce či imatrikulace. Velká aula Karolina se všemi výše řečenými artefakty a symboly odkazujícími k minulosti univerzity – s taláry univerzitních hodnostářů v „tradičním“ historizujícím střihu a s latinskými sliby – vytvářejí v očích a myslích přítomných pocit participace na tradici nejstarší středoevropské univerzity. Podle Petráně tato participace „*předpokládá součinnost účastníka, která je možná, podaří-li se všemi prostředky navodit atmosféru oproštěnou od interpretace dnešní moderní každodennosti, která s výjimkou rituálových symbolů odděluje věc samu od její znakové podstaty. Divák se musí přinutit, aby vnímal sepětí symbolu a věci, rituálové formy a podstaty symbolického jednání. K tomu potřebuje oporu ve světě reálných symbolů. Takovou oporou je při univerzitních slavnostech sám prostor velké auly Karolina a jeho rozvržení*“.⁸⁴

První zřetelně symbolicky artikulovaný návrat k tradici se ve sledovaném období odehrál na počátku dvacátých let ve formě návratu univerzitních talárů jako důležité součásti historizujícího pohledu na vlastní identitu. Od dob osvícenství univerzitní hodnostáři při promočních slavnostech vystupovali v prostém formálním společenském oděvu. Prvorepubliková Karlova univerzita přerušila tento osvícenský modernizační étos a nahradila jej „návratem k tradici“, mj. v podobě oblékání představitelů univerzity do talárů.⁸⁵ Důraz kladený na toto symbolické stvrzování tradice a kontinuity je pak obzvláště zřetelný v posledním čtvrtstoletí, které bývá (opět) chápáno jako náprava předchozích deformací a jako návrat k tradičním hodnotám univerzitní vzdělanosti. Podobně jako se dříve ve dvacátém století stalo pravidlem vydávat publikace o Karolinu, stalo se od počátku devadesátých let tradicí doplňovat tyto publikace důkladným popisem slavnostních obřadů, oděvů, žezel a dalších insignií spolu s fotografickou dokumentací a zdůrazněním jejich historické hodnoty. Karlova univerzita se však v tomto svém důrazu na slavnosti a odkazování k minulé tradici v jejich průběhu (jakož i obecně svou snahou o silně historizující

⁸³ Více ke dvěma velkým výročím Karlovy univerzity ve dvacátém století ve druhé části studie.

⁸⁴ J. PETRÁŇ (ed.), *Univerzitní slavnosti*, s. 33–34.

⁸⁵ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 36.

prezentaci sebe sama) výrazně neliší od univerzit jiných. Historický argument starobylosti a navazování na dřívější vzory je takřka konstantou univerzitní sebeprezentace,⁸⁶ která se nejviditelněji zhmotňuje právě při veřejných festivitech a rituálech. Příběh univerzitních dějin představuje rámec tohoto diskurzu návratu do minulosti – návratu do zlatého věku univerzity.

* * *

Dvacáté století bylo stoletím modernity. České země se staly opakovaně během několika desetiletí svědky konců a začátků zcela odlišných společenských uspořádání. Přestože se jednotlivé vládnoucí elity legitimizovaly na značně odlišných základech, zůstávaly i ony věrně určitým vžitým a tradovaným stereotypům, jež se nesnažily zrušit či zamlčet, ale které přejaly a vyprávěly co možná nejpodobnějším způsobem, aby zachovaly zdání historické kontinuity minulosti se současností. Na příkladu vyprávění dějin Karlovy univerzity jsme si ukázali, že i přes propastné rozdíly mezi ideologickým zdůvodněním svých činů (a svých výkladů minulosti) zachovávaly jak prvorepubliková, tak komunistická, tak postkomunistická univerzita stejné či podobné narativní vzorce, na jejichž základě konstruovaly teleologickou linii mezi středověkými Čechami a svou současností. Vítaným prostředkem se k tomuto účelu stala právě ustálená metanarace dějin českého národa jakožto národa, jemuž je bytostně vlastní spravedlnost, mírumilovnost a chuť vzdělávat se. Při navázání na tento étos češství mohli jednotliví autoři vřadit do příběhu univerzitních dějin libovolnou ideologickou legitimizaci stávajícího uspořádání či svých názorů.

II.

V první části studie jsem se pokusil inspirován narativistickou kritikou dějepiscectví vykreslit základní rysy příběhu dějin Karlovy univerzity, jak byl reprodukován v průběhu „krátkého“ dvacátého století. Ve druhé části se zaměřím na motivace konkrétních autorů populárně-historických pojednání o dějinách Univerzity Karlovy, proč se rozhodli vykládat minulost v tomto modu národní romance, v němž je hrdina příběhu (zde univerzita) předurčen dosáhnout konečného vítězství, ale také na to, které části příběhu byly v kterém období nepohodlné, a proto byly odstraněny nebo nahrazeny jinými. Pokusím se zohlednit osobní příběh autorů i společensko-politické okolnosti jejich tvorby a poukázat tak na nutnou emanaci těchto okolností do obsahu dějepisické práce. Budu postupovat chronologicky a pozastavovat se nad postavami dějepisců nejvíce zasloužilých o reprodukci příběhu dějin Univerzity Karlovy. Analýza se soustředí na čtyři „uzlová období“ a k nim přiřadí tři autoři zabývající se minulostí univerzity, kteří v dané době měli rozhodující vliv na podoby příběhu univerzitních dějin.

⁸⁶ Sylvia PALETSCHEK, *Festkultur und Selbstinszenierung deutscher Universitäten*, in: Ilka Thom – Kirsten Weining (Hgg.), *Mittendrin. Eine Universität macht Geschichte. Ausstellung anlässlich des 200-jährigen Jubiläums der Humboldt-Universität zu Berlin*, Berlin 2010, s. 88–95.

II.1 Karlova univerzita v letech první československé republiky a nacionalistický spor o její dějiny

Na podzim 1918 vstoupila česká univerzita do nové etapy své existence.⁸⁷ Jedním z prvních úkolů, který si její představitelé, jakož i poslanci napříč politickým spektrem vytknuli, bylo vytvoření zvláštního zákona týkajícího se poměru dvou pražských univerzit, České univerzity Karlo-Ferdinandovy a Německé univerzity Karlo-Ferdinandovy. Ferdinandovo jméno v názvu české univerzity bylo v té době všeobecně chápáno jako symbol národní poroby. Předmětný zákon byl po mnohých debatách a úpravách přijat v posledních dnech Revolučního národního shromáždění, v únoru 1920. Jeho hlavním cílem bylo stvrdit kontinuitu české univerzity s historickou pražskou univerzitou (a přiřknout jí název Univerzita Karlova) a naopak jednoznačně potvrdit německou univerzitu jako produkt univerzitního dělení z roku 1882 (a přisoudit jí název Německá univerzita v Praze). Univerzita Karlova si tímto zákonem dále činila nárok na vlastnictví Karolina (s tím, že byla povinna jej německé univerzitě propůjčovat, dokud tato nedostane adekvátní náhradní prostory), univerzitní archiv a historické předměty (zejména insignie – žezla, pečetidla atd.). Exekucí zákona bylo v jeho znění pověřeno ministerstvo školství. Ani na konečné podobě zákona však nepanovala celonárodní shoda a kupříkladu prezident Masaryk se stavěl proti jeho provedení ve znění, v němž byl předkládán. Ětos odčinění národní krivdy páchané v minulosti Němci na Česích však nakonec převládl.

Bylo to způsobeno i tím, že ve vedení univerzity se ve dvacátých a třicátých letech objevilo několik nacionalisticky smýšlejících osobností, které sice počtem nutně netvořily hlavní názorový proud, avšak svými činy, konkrétními politickými kroky a schopností veřejně prezentovat své názory a přesvědčovat o nich veřejnost se jim podařilo ovlivnit dějiny Karlovy univerzity více, než mnoha špičkovým prvorepublikovým vědcům.⁸⁸ Společným rysem aktivního zasahování nacionalistů do záležitostí univerzity byl historický argument jakožto hlavní složka jejich argumentace ve prospěch „práv Karlovy univerzity“. Sdíleli přesvědčení, že německá univerzita existuje jen z dobré vůle československého státu a že německá národnostní menšina se musí podříditi české a slovenské většině. Jejich názor na dějiny se opíral o zjednodušený nacionalistický výklad dějin českého národa jako národa v minulosti utlačovaného Němci a v současnosti se vracejícího ke své původní (středověké) velikosti a samostatnosti.

⁸⁷ Následující odstavce omezují na nejstručnější možnou míru a vybírám z dějin Univerzity Karlovy po roce 1918 zejména ty události, které tvořily předpoklad či přímo předeheru pro další líčení. Při popisu tohoto období je možné vycházet z kupodivu ne příliš obsáhlé odborné literatury, zejména z první kapitoly čtvrtého svazku syntézy univerzitních dějin: J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 19–59, a přehledových článků z různých sborníků: Hans LEMBERG, *Die tschechische Universität in Konkurrenz zur deutschen Universität (1882–1939)*, in: Blanka Mouralová (Hg.), *Die Prager Universität Karls IV. Von der europäischen Gründung bis zur nationalen Spaltung*, Potsdam 2010, s. 156–185; Michal SVATOŠ, *Die Prager Universitäten im öffentlichen Leben der Ersten Tschechoslowakischen Republik*, in: Hans Lemberg (Hg.), *Universitäten in nationaler Konkurrenz. Zur Geschichte der Prager Universitäten im 19. und 20. Jahrhundert. Vorträge zweier Tagungen der Historischen Kommission für die böhmischen Länder (vormals Sudetenländer) 1996 und 1997*, München 2003, s. 135–143, případně z prací Vojtěškových (citovány dále) jakožto výpovědi přímého aktéra (pochopitelně při zachování nutné míry kritického odstupu).

⁸⁸ Třetím poválečným rektorem univerzity se kupříkladu stal František Mareš, hlavní strůjce zákona o poměru pražských univerzit (po kterém také vešel ve známost jako „Lex Mareš“), později spoluzakladatel Národní fronty, respektive Národního sjednocení a čestný předseda prvorepublikové Vládky.

Z hlavních bodů univerzitního zákona byly v prvních letech jeho platnosti provedeny dva: stvrzení kontinuity české univerzity s historickou pražskou univerzitou založenou Karlem IV., vyjádřené především proklamovaným „návratem k původnímu názvu“⁸⁹ (Němci proti tomuto kroku pochopitelně protestovali, avšak bez úspěchu), a převzetí univerzitního archivu do péče české univerzity. Tato akce proběhla „revoluční“ cestou již v prvních dnech vzniku republiky díky iniciativě Václava Vojtíška a autoritě profesora Gustava Friedricha, a byla tak zákonem pouze „zlegalizována“.⁹⁰ Na provedení dalších hlavních bodů zákona – převedení Karolina pod výhradní kontrolu české univerzity a vydání univerzitních insignií – nebyla mezi vládnoucími představiteli Československa politická vůle,⁹¹ proto tato otázka ustoupila na mnoho let do pozadí. Ostatně ne všichni univerzitní a státní představitelé souhlasili se stanoviskem odmítajícím přikynout Němcům nárok hlásit se k historické univerzitě založené Karlem IV. Jedni z nejrespektovanějších představitelů československé historiografie a zároveň profesori Univerzity Karlovy, Josef Pekař a Kamil Krofta, se v roce 1930 (a nikoliv poprvé ani naposledy) postavili za požadavek německé univerzity o uznání i její historické kontinuity s pražskou univerzitou dřívějších staletí.⁹² Jejich návrhy však vyslyšeny nebyly.

Je patrné, že nejedna otázka týkající se univerzitního zákona a sporů, které spolu čeští a němečtí představitelé vedli, přímo souvisela s tím, jaká interpretace dějin univerzity byla vnímána jako správná a legitimní. Historický argument sehrával v těchto debatách prvořadou úlohu. Česká Karlova univerzita proto v prvních poválečných letech veřejně definovala svou identitu mimo jiné na dvou základech, jasně odkazujících k minulosti: odmítnutí celých částí minulého období svých dějin a boji proti jakémukoliv nároku na její jméno či dějiny ze strany českých Němců. V obou případech se jednalo o požadavky podmíněné nacionalistickým pohledem na svět. Minulost univerzity, potažmo celého státu, tak jak ji viděli její nacionalisticky zaměřeni představitelé, byla minulostí zneuznání, úskoků, utrpení a potlačování potenciálu českého národa. Bylo-li neblahé postavení českého národa v předcházejících staletích dílem nepřízné dějin, jak naznačuje hluboce zakořeněná diskontinuitní představa jejich vývoje, muselo být vysvobození národa v roce 1918 konečným spravedlivým soudem týchž dějin nad ním. Den 28. října 1918 byl v tomto hojně využívaném podání odčiněním 8. listopadu 1620.⁹³

⁸⁹ Takto vyjádřeno i ve znění předmětného zákona („České universitě vrací se jméno ‚Universita Karlova‘“), přestože se jedná o zřejmý historický nesoulad. Jméno Universita Karlova nebylo před první světovou válkou nikdy oficiálně použito.

⁹⁰ Vojtíšek s Friedrichem se šli za převzetí univerzitního archivu do české správy zasazovat 29. října 1918 přímo do Národního výboru. Úspěšní byli až po intervenci Otakara Srdínka, Friedrichova přítele a člena NV. Rektor německé univerzity Naegle jim poté předal klíče od archivu. Friedrich byl později ustanoven jeho prvním inspektorem. Viz Václav VOJTÍŠEK, *Za naši universitu*, Praha 1936, s. 5–6. Později též Karel KUČERA – Miroslav TRUC, *Archiv Univerzity Karlovy. Příručka po archivních fondech*, Praha 1962, s. 46.

⁹¹ To plynulo podle Aleny Míškové z vědomí ne zcela šťastné formulace daného zákona a ze snahy dojít s českými Němci určitého konsensu. Viz Alena MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha 2002, s. 19.

⁹² J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 41. Viz též V. VOJTÍŠEK, *Za naši universitu*. Vojtíšek se zde na více místech vrací k názorům Krofta a Pekaře a ke svému kategorickému odmítnutí jejich postoje. Stanovisko německé strany a názor Krofta z roku 1930 rekapituluje a cituje ještě in: Václav VOJTÍŠEK, *Universita Karlova a boj Němců proti universitnímu zákonu z roku 1920*, Praha 1932, s. 32–33.

⁹³ Tento prvorepublikový muštr byl v případě Karlovy univerzity reprodukován v textu příloženém k pamětní medaili vydané roku 1919: „Odcizena svému národu, jen trudný osud jeho sdílejí, universita odtud přes

Proti československé interpretaci dějin univerzity a národa stál výklad německé menšiny v Čechách a na Moravě, který spadá sice tematicky mimo toto zkoumání, avšak ve vztahu k československému sebepojímání představuje důležitý prvek v tom smyslu, že poskytuje nutný podnět pro konstrukci československého dějinného protinarativu.⁹⁴ Německý výklad univerzitní minulosti v opozici proti tomu českému zdůrazňoval zejména kontinuitu obou v roce 1882 oddělených institucí s historickou pražskou univerzitou. Přední místo v debatách o dějinách Univerzity Karlovy získávala opakovaně zejména otázka podstaty univerzitní fundace, tedy koho zakladatel Karel IV. označil za domácího studenta a koho za cizince, jenž byl v Čechách pouze hostem (přestože – podle listiny zakládací listiny – hostem vítaným). Němci stojící v menšině jak v parlamentu, tak ve sdělovacích prostředcích, nemohli svoji interpretaci minulosti proti české prosadit. Křivdu, kterou pocíťovali po zavedení univerzitního zákona, však dávali hlasitě najevo, čímž stimulovali jak debaty o historické i současné podstatě univerzity, tak nacionalistické nálady v obou táborech. Téma historického a současného statusu Karlovy a Německé univerzity se s různými přestávkami vracelo po celé dvacetiletí.⁹⁵

Stručné reprezentace univerzitních dějin vyšlé v tomto období byly – ostatně jako velká část tehdejších veřejných a politických témat – silně poznamenány nacionalistickým diskurzem dějin. Univerzitní dějiny chtě nechtě čerpaly z daného společensko-politického klimatu své výchozí předpoklady a struktury vyprávění univerzitního příběhu. Prvopublikované univerzitní dějiny nicméně nebyly tím, za co považujeme tuto disciplínu dnes. Jako relativně samostatně pojimaná a tematicky či metodologicky vymezená disciplína historiografie byly definovány až o mnoho desítek let později. Opravdu vážných zájemců o dějiny Karlovy univerzity bylo v letech po vzniku republiky málo⁹⁶ a i ti, kteří se o tuto problematiku začali seriózně zajímat, ji pojímali spíše jako politicko-legitimizační prostředek k podepření historických „práv Karlovy univerzity“. V obou zmíněných jazykových táborech se zkoumání dějin univerzity soustředilo především na historiograficky neproduktivní „dokazování“ české či německé podstaty aktu založení Univerzity Karlovy. První teze pokusy o syntetické zpracování dějin Karlovy univerzity vycházejí právě z této potřeby, která nadto umožňovala, ba v letech první republiky přímo volala po tom, vřadit příběh dějin „české“ Karlovy univerzity do příběhu českého (československého) národa. Svoji minulost tak prvopubliková Karlova univerzita nevyprávěla ani tak ústy vědy, jako spíše pomocí neúnavné argumentace ve prospěch „českých práv“ na univerzitu proti „právům německým“. Zmíněné politicko-společenské okolnosti k tomu pochopitelně nabízely živnou půdu a to víceméně po celé dvacetiletí první československé republiky.

vyčníkající činnost svých jednotlivých členů jako celek nevsahuje do vývoje jeho obrozování, a jakoby trestem za to, co se stalo roku 1648, za to, že byla první, jež dala výraz jeho ponížení, ve znovuzrození národa stává se článkem posledním. Teprve roku 1882 vrácena opět svému národu. A tu jakoby Antaeovským dotekem vzpružena, znovu staví se v čelo jeho osvětlných snah, a jistě ne v poslední řadě také její kulturní činnost přispěla k tomu, aby 8. listopad 1620 odčiněn byl 28. říjnem 1918.“ Autorem textu byl Václav Novotný. Viz AUK, f. Akademický senát (AS) 1882–1950, i. č. 641, B6/37, k. 42, zápis o mimořádném sedění akademického senátu české university v Praze konaném dne 5. 6. 1919.

⁹⁴ Nikoliv náhodou můžeme po vyhnání českých Němců z Československa ve čtyřicátých letech pozorovat postupný útlum vyhraněné antiněmecké verze českých univerzitních dějin. Viz dále.

⁹⁵ A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita*, s. 19, 25.

⁹⁶ Na československé straně dílčí bádání a nemnohé případové sondy z oblasti dějin UK prováděli např. Bedřich Mendl (otázka podstaty založení Univerzity Karlovy) či F. M. Bartoš (zejména se zřetelem k postavě Jana Husa). Na straně německé publikovala cenné práce z univerzitních dějin historička Käthe Spiegelová.

Nacionalistické excesy odehrávající se i mimo jednání vzájemně se napadajících akademických senátů české a německé univerzity a mimo denní tisk se na obou univerzitách odehrávaly již od dvacátých let. Na německé univerzitě se projevoval zejména antisemitismus, který v akademickém roce 1922/1923 propuknul v protesty proti rektorství Samuela Steinherze, profesora-historika židovského původu, jenž se proti zavedeným zvykům nevzdal svého úřadu a nakonec v něm i přes značný a hlasitý odpor ze strany nacionalistického studentstva setrval až do konce svého období.⁹⁷ Na české i německé univerzitě pak v průběhu dvacátých a třicátých let rostl odpor proti velkému počtu studujících cizinců, zejména Židů, a nacionalističtí studenti pořádali demonstrace, na nichž pro ně požadovali zavedení *numeri clausu*.⁹⁸ Přimykání se k ideji Velkoněmecké říše spojené pochopitelně s povýšeným pohledem na český národ se zejména po roce 1933 začalo projevovat stále více mezi studenty i profesory německé univerzity. Nacionalismus tak nebyl cizí ani jedné z národností střetávajících se na území Prahy a mezi německou menšinu postupně pronikala i ideologie nacismu. Do takto se vyvíjejícího vztahu mezi Čechy a Němci vstoupily události roku 1934.

Jejich průběh i to, co mu předcházelo, je úzce spojen s působením dvou osob, které se zasloužily o to, že se z univerzity stalo veřejné téma a že potřeby Československé republiky, tak jak je títo vnímali, byly prezentovány v úzké spojitosti s potřebami Karlovy univerzity, v duchu étosu sepětí dějin národa a univerzity. V této době došlo ke spojení sil dvou jedinců, jejichž cesty se do té doby příliš nekřížily, avšak v nastalé situaci dokázali ze svého spojení vytěžít doslova maximum možného. Jejich zásluhou se téma univerzitní minulosti dostalo jak do popředí snah legitimizovat jejich soudobé počínání, tak do veřejného diskurzu. Jakkoliv se může zdát redukující spojovat pojetí univerzitní minulosti ve třicátých letech pouze se jmény dvou postav, pokusím se ukázat, že to byly ony a s nimi spojené události, které měly zásadní vliv na soudobou i pozdější podobu příběhu dějin Univerzity Karlovy.

První z nich byl Karel Domin, jenž se v prvních třiceti letech dvacátého století intenzivně zabýval oborem, který vystudoval, přednášel a v němž se také stal mezinárodně uznávaným odborníkem, totiž botanikou a příbuznými obory. Vedle toho se zajímal i o ochranu přírody a měl kupříkladu významný podíl na zřízení Tatranského národního parku. Na počátku třicátých let se stal členem akademického senátu univerzity a pro akademický rok 1933/1934 též jejím rektorem. Z této pozice a v rámci svého nacionalistického přesvědčení došel k závěru, že tzv. Marešův zákon z roku 1920, který stále nedosáhl svého naplnění, by měl být v plném rozsahu uskutečněn. Pro takto vytknutý cíl však zvolil cestu okázalé politizace daného tématu a neúnavné veřejné prezentace své osoby a svých politických názorů.⁹⁹ Po úspěšném zaknihování Karolina vyhlásil celonárodní sbírku na jeho obnovu a za další cíl si vytkl získání univerzitních insignií. Vyvolal tak značnou kontroverzi a přispěl k celonárodnímu prohlubování propasti mezi levicově a pravicově smýšlejícími

⁹⁷ A. MIŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita*, s. 23.

⁹⁸ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 32.

⁹⁹ Množství jím vydaných novinových článků (jakož i určitou posedlost vlastním jednáním) sám zdokumentoval v publikaci *Můj rektorský rok*. Četnost jeho veřejných aktivit je dále dobře viditelná z přehledů jeho oficiálních návštěv na rozličných společenských událostech, o nichž s důkladností sobě vlastní referoval během schůzí akademického senátu. Jejich hojnost se ukazuje zejména v porovnání s jeho předchůdci i nástupci ve funkci rektora. Viz AUK, f. AS 1882–1950, k. 43 a 44.

částmi společnosti, zejména ve studentských kruzích. Po skončení svého rektorského mandátu se jako člen akademického senátu dále podílel na provedení Marešova zákona. Jeho snaha vyvrcholila v listopadu 1934 oficiálním předáním univerzitních insignií. Pro události spojené s aktem jejich předávání, akce, které jim předcházely a následovaly a pro tříbení politických názorů té doby se vžil název „insigniáda“.¹⁰⁰ Poté Domin vstoupil do vrcholné politiky. V roce 1935 byl zvolen do Národního shromáždění za Národní sjednocení (jehož místopředsedou byl tehdy František Mareš). V době druhé republiky pak participoval na činnosti pronacistické organizace Akce národní obrody. Po válce se k vědeckému ani politickému životu již nevrátil.

II.2 Václav Vojtíšek a nacionalistická koncepce dějin (1930–1948)

Spolupráce s Karlem Dominem

Druhá z postav určujících směřování Karlovy univerzity v první polovině třicátých let, Václav Vojtíšek, byla s minulostí i současností instituce propojena ještě silnějšími pouty než Karel Domin. Vojtíšek byl v té době již uznávaným archivářem a odborníkem na pomocné vědy historické. Oběma těmto oborům se věnoval od počátku století. Jeho práce se významně, popřípadě i zakladatelsky promítla do činnosti Archivu hlavního města Prahy (ředitelem v letech 1921–1940 a 1945–1948), univerzitního archivu a později i Archivu ČSAV. O osud univerzitních archiválií projevil zájem již při vzniku republiky, kdy hbitě zajistil jejich převzetí do správy české univerzity.¹⁰¹ V následujících letech vedl na plný úvazek městský archiv, učil na filozofické fakultě a pracoval též několik hodin týdně jako archivář v archivu univerzity pod vedením jeho inspektora Gustava Friedricha, Vojtíškova učitele a přítele, profesora pomocných věd historických a později též rektora Univerzity Karlovy pro akademický rok 1935/1936. V roce 1931 se Vojtíšek sám stal Friedrichovým nástupcem na pozici inspektora archivu a tehdy začal také produkovat nesčetné texty na téma dějin univerzity, zejména s ohledem na právo Čechů na její minulost. Až v této době, patrně tedy vnímané jako volající po důrazném vymezení se vůči českým Němcům, se také vrátil k událostem roku 1918 (převzetí univerzitního archivu do péče české univerzity)¹⁰² a 1920 (schválení Marešova zákona a odporu Němců proti jeho znění).¹⁰³

Vojtíškova stoupající literární a publicistická aktivita na poli argumentace pro „česká práva“ na Karlovu univerzitu¹⁰⁴ jej také přivedla ke spolupráci s Karlem Dominem, když se rétorika těchto dvou v předmětných letech spojila v týž argumentační proud. Domin Vojtíška využíval jako zdroj historické argumentace ve prospěch zmíněných práv, jimiž pak sám mohl podkládat své projevy a články, a Vojtíšek ochotně tuto argumentaci poskytoval a dostával svá díla a své názory mezi širší veřejnost. Oběma šlo o týž cíl – provést Marešův zákon v plném znění. Domin také podporoval Vojtíškův sen o založení univerzitního

¹⁰⁰ Pro podrobný popis události insigniády a jejího kontextu viz Jiří MÜLLER, „*Insigniáda*“ na stránkách *Přítomnosti*, bakalářská práce, PedF UK, Praha 2013.

¹⁰¹ Viz pozn. 90.

¹⁰² V. VOJTÍŠEK, *Za naši universitu*, s. 5–6.

¹⁰³ V. VOJTÍŠEK, *Universita Karlova a boj Němců*, s. 27–38.

¹⁰⁴ Viz V. VOJTÍŠEK, *Za práva*. Tuto publikaci Vojtíšek v předmluvě věnoval Karlu Dominovi s dovětkem: „Vložil do boje, jenž ještě není skončen [...], smysl pro povinnost, krásnou odhodlanost a pravou lásku, a tak pomohl pravdě vítězí.“ Tamtéž, s. 7.

muzea a podporoval jej jako člena komise pro rekonstrukci Karolína. Již v roce 1934 také plánovali publikace k šestistému výročí založení univerzity.¹⁰⁵

V období Dominova rektorství i v době pozdější se role „muže v pozadí“ Vojtíškovy vyplatila. Útoky levicového tisku se soustředily výhradně na kontroverzní postavu Karla Domina a ten je také musel odrážet a ani v poválečných letech nebyla Vojtíšková role v insigniádě překážkou pro jeho kariéru na univerzitě. Vojtíšek také, na rozdíl od Domina, nikdy nevstoupil do vrcholné politiky. Jeho „ideologie“ stála na silném národním cítění a lásce ke všemu českému, což byly vlastnosti, jež dokázala ocenit jak radikální pravice, tak později radikální levice, tedy komunisté. Díky tomuto specifickému národovectví se Vojtíšek dokázal zavděčit v obou československých politických režimech, které považovaly Československo za suverénní stát. Vojtíšek tak upadl v nemilost pouze v letech protektorátu Čechy a Morava, kdy měl zakázáno publikovat a v Archivu hlavního města Prahy byl penzionován. Vojtíškovy národovectví se lišilo od Dominova nacionalismu. Jakkoliv je jejich přesvědčení dokázalo spojit v letech Dominovy veřejné univerzitní činnosti, rozdělilo je v období nacistické okupace, kterou bývalý rektor na rozdíl od Vojtíšky nevnímal jako národní pohromu.¹⁰⁶

Vojtíšek s Dominem v předmětných letech vyprodukovali desítky článků, statí a veřejných projevů, jež se objevovaly v novinách, časopisech, či rozhlase a později byly vydány souborně tiskem.¹⁰⁷ Právě jejich aktivita spustila velkou akci, na jejímž konci byla úspěšně provedená rekonstrukce Karolína, a Vojtíškovy interpretace univerzitní minulosti získala ve výkladu dějin Univerzity Karlovy prominentní postavení na dlouhá léta. Z hlediska sebe prezentace instituce je toto období důležitým zlomem. Díky propracované strategii a sklobení usilovné práce s důrazem na veřejnou propagaci podnikaných kroků se tehdy podařilo pozvednout univerzitní dějiny do sféry veřejné prezentace.¹⁰⁸ Karlova univerzita se proto mohla stát veřejnosti srozumitelným argumentem a důkazem, proč je národní či jakákoliv jiná jednota žádoucí a pro minulost i budoucnost Československa životně důležitá.

Legitimita antiněmeckého diskurzu před i po druhé světové válce

Po roce 1934 otázky podstaty univerzitní fundace, starobylých insignií a „práv Karlovy univerzity“ postupně začaly mizet z veřejného zájmu. Na jejich místo přicházela jen postupná zdlouhavá práce na stavebním průzkumu Karolína a především mnohem aktuálnější problémy související s pravicovou radikalizací, která se neprojevovala jen na univerzitě německé, nýbrž i české. Václav Vojtíšek při svém vlasteneckém cítění, jež dával často najevo osočováním Němců, byl velmi citlivý na jakýkoliv náznak projevu v neprospěch jeho představy o svobodné Karlově univerzitě a po podpisu Mnichovské dohody ještě zvýšil

¹⁰⁵ AUK, f. AS 1882–1950, i. č. 656, B6/52, k. 44, zápis o V. sedění akademického senátu 9. 3. 1934. Viz také Pavel VAŠKO, *Profesor Václav Vojtíšek: archivářem od monarchie po socialismus*, diplomová práce, FF UK, Praha 2012, s. 101; knižní vydání: TÝŽ, *Profesor Václav Vojtíšek. Archivářem od monarchie po socialismus*, Praha 2014.

¹⁰⁶ Jan HAVRÁNEK, *Václav Vojtíšek a Universita Karlova*, AUC-HUCP 15/2, 1975, s. 17, pozn. 43.

¹⁰⁷ Nejvýraznějším společným publikačním počinem byla reprezentativní publikace K. DOMIN – V. VOJTÍŠEK – J. HUTTER, *Karolinum statek národní*. Výtěžek z jejího prodeje autoři věnovali do celonárodní sbírky na obnovu Karolína.

¹⁰⁸ Ne náhodou v této době vznikla funkce tiskového referenta univerzity, které se ujal Josef Hutter. Více k tomu viz AUK, f. AS 1882–1950, i. č. 656, B6/52, k. 44, zápis o VIII. sedění akademického senátu 20. 4. 1934.

svoji aktivitu při hledání viniků národní nesvornosti. Podobně jako na počátku třicátých let a během insigniády, kdy se přel s názory Krofty a Pekaře o práva německé univerzity na historickou kontinuitu s pražskou univerzitou, i nyní se obořil na profesory Pekaře, Kroftu, Šustu a další a osočil je, že jejich zlehčování práv Karlovy univerzity dávalo vítaný materiál cizí propagandě.¹⁰⁹ O rok později sepsal na popud rektora Hrozného již v čase války, ale ještě před tím, než mu bylo zakázáno publikovat, elaborát o původu a podstatě Karlovy univerzity v dějinách jako vědecky argumentované ohrazení se proti nárokům německé univerzity na insignie a listiny uchovávané v univerzitním archivu.¹¹⁰ Podává v něm pro něj tradiční vyličení založení univerzity a vydání Kutnohorského dekretu jako aktů národní suverenity a pokračuje v již známém líčení univerzitní romance až do roku 1920, který podává jako spravedlivé odčinění „habsburského útaku“. Hlavním argumentem je zde tvrzení, že německá univerzita jako univerzita říšská nemá právo se hlásit k vlastnictví starých univerzitních listin vydaných Karlem IV. pro český národ. V době sepsání, tedy několik dní před uzavřením českých vysokých škol, neměl již Vojtíškův elaborát žádný praktický význam. Sám autor jej však zhodnotil tištěným vydáním vpředvečer jubilejních oslav v roce 1948. Během války pak nastalo dlouhé mlčení, během něhož o sobě univerzita ústy žádného ze svých obhájců nehovořila a mnozí její minulí představitelé se z pochopitelných důvodů soustředili ponejvíce na vlastní přežití válečných let (mnohým se to, jak známo, nepodařilo, což dalo vzniknout další významné kapitole v dějinách univerzitního zápasu proti Němcům a potlačování ideje vzdělanosti).

První poválečné měsíce byly na Karlově univerzitě obdobím, kdy práce na obnovení činnosti instituce, včetně výuky studentů, probíhala zrychleným tempem. Vedle spousty úkolů spojených s obnovou činnosti této mnohatisícové instituce, nahrazením zemřelých pedagogů či hledáním místa ve zcela nové mezinárodní i vnitropolitické situaci musela Karlova univerzita také urychleně započít s pracemi na přípravě oslav šestistého výročí svého založení, které se měly odehrát za necelé tři roky a s nimiž úzce souvisela také otázka rekonstrukce Karolina (kde za války pokračovaly alespoň práce na stavebním průzkumu budovy). I v tuto chvíli se uplatnil Václav Vojtíšek. Ihned po obnovení provozu univerzity se ujal přednášek z pomocných věd historických pro stovky nových studentů. Vedle toho navázal na svou dřívější práci účastí v komisích pro jubilejní oslavy a pro obnovu Karolina a také na práci inspektora univerzitního archivu (z něhož nacisté na konci války odvezli archiválie a insignie; tato kapitola se ihned stala završením příběhu o německé zloůli vůči univerzitě a českému národu). Participace na událostech kolem insigniády nebyla pro Vojtíška žádným stigmatem.¹¹¹ Jeho autorita po válce naopak ještě zesílila. Mimoto uveřejnil několik dalších statí k dějinám univerzity, k jejichž sepsání mu poskytla válka dostatek času či které vznikly ještě před ní, ale již nemohly vyjít. Z této doby pochází také publikace *Karlova universita vždy jen naše* (napsána 1939, vydána 1946), vedle knihy *Karolinum statek národní* zatím nejobsáhlejší Vojtíškovy dílo zpracovávající dějiny univerzity z jeho typicky národovecké perspektivy. Lze ji vnímat jako esenci Vojtíškových názorů na dějinný i soudobý status

¹⁰⁹ P. VAŠKO, *Profesor Václav Vojtíšek* (DP), s. 104–106.

¹¹⁰ Václav VOJTÍŠEK, *Universita Karlova, vždy ústav našeho státu a národa*, Praha 1948.

¹¹¹ V roce 1953 vyšla Vojtíškovy sbírka sebraných spisů uvedená předmlouvou Zdeňka Fialy, jejíž součástí byla i jeho kompletní bibliografie. Všechny publikace i novinové články z období kolem poloviny třicátých let byly na patřičných místech uvedeny. Viz Václav VOJTÍŠEK, *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 567–570.

Karlovy univerzity, vydatně posílený ve svém protiněmeckém zápalu událostmi uplynulých let. Vypjatě patetický jazyk plný stereotypů o dobách národní slávy a utrpení měl snad sloužit jako burcující manifest pro dobu, která předpovídala velké změny a především konečné vypořádání se s „německou otázkou“. Závěrečný oddíl knihy je ostatně věnován připomenutí německých autorů tvořících hlavní názorový protipól Vojtíškovy koncepce a poukázání na zadostiučinění, kterého se mu dostalo aktem zrušení německých vysokých škol v ČSR. Pro Vojtíška se také jedná o vyvrcholení česko-německého zápasu. Podílem na oslavách univerzitního jubilea skončila Vojtíšková úloha v boji za práva Karlovy univerzity, která byla podle jeho koncepce vymezena samostatností české vědy a státu na německém vlivu. Zdali byla tato představa zlatého věku univerzity narušena politickými změnami po únoru 1948 a zesíleným vlivem sovětským, není zcela jasné. V každém případě s nimi nebojoval, přizpůsobil se jim a dokázal z nich vytěžit maximum možného, podobně jako několik let před tím ze spojení s Karlem Dominem. Po roce 1948 pokračoval v dráze univerzitního profesora a archiváře, stal se vedoucím oddělení pomocných věd historických a archivnictví při katedře československých dějin, kde působil až do roku 1958.¹¹² Vedle toho na něj připadl ještě jeden úkol značných rozměrů – vybudovat archiv nově ustavené ČSAV. Vojtíšek byl jmenován jedním z prvních akademiků nově vzniklé instituce. Jak P. Vaško, tak J. Janečková, badatelé, kteří se postavou Vojtíška dlouhodobě zabývali, udávají jako důvod získání této v tehdejší době velmi prestižní funkce jeho osobní přátelství se Zdeňkem Nejedlým, avšak citují pro to pouze značně tendenční paměti Václava Černého.¹¹³ V každém případě Vojtíšek strávil ve funkci archiváře akademie věd od roku 1952 ještě dalších šestnáct let, než ve věku 85 let odešel i ze svého posledního pracoviště do důchodu.

Vojtíškův odkaz dějinám Univerzity Karlovy

Vojtíšková bibliografie k dějinám univerzity je vskutku bohatá a pro perspektivu zvolenou v této práci příhodná v tom smyslu, že obsahuje téměř výhradně práce populárně-naučného charakteru. To je okolnost, která není při Vojtíškově vědecké erudici bez zajímavosti. Zatímco na nesčetná témata z dějin měst, práva, správy či pomocných věd historických hleděl z pozice vědce, dějiny Karlovy univerzity pojímal, i přes své dlouhé působení v jejím archivu (a tedy nepochybnou znalost pramenů k jejím dějinám), jako téma k propagaci vlasteneckých a politických názorů. Jeho ideové přesvědčení v tomto případě pravděpodobně zvítězilo nad vědeckou etiketou a v případě boje za práva Karlovy univerzity zvolil jako prostředek jednoduchý vypjatě nacionalistický jazyk a podobně jednoduchou a srozumitelnou zápletku o odvěké boji české vzdělanosti proti německé rozpínavosti, povýšenosti a ziskuchtivosti. Nelze jistě tvrdit, že Vojtíšek tento zjednodušený obraz univerzitních dějin vynalezl, avšak svým vlivem, svou takřka všudypřítomností v rozličných odborných a pedagogických institucích a množstvím vydaných děl značně přispěl k propagaci tohoto specifického primárně nacionálně pojatého pohledu na dějiny univerzity, který

¹¹² P. VAŠKO, *Profesor Václav Vojtíšek* (DP), s. 114, 117.

¹¹³ Tamtéž, s. 106–107; Jitka JANEČKOVÁ, „Mám je ty Plzeňáky přeče jen nakonec rád.“ *Fridolín Macháček, plzeňský historik, archivář, muzejník a kulturní pracovník. Obrazy života a přátelství v zrcadle korespondence s Václavem Vojtíškem*, rigorózní práce, FF UK, Praha 2011, s. 183–184; knižně: Jitka JANEČKOVÁ, *Mráz kopřivu nepálí. Život a dílo Fridolína Macháčka a Václava Vojtíška ve vzájemné korespondenci z let 1905–1954*, Praha 2014.

poté přetrvával po dlouhou dobu. Přestože v šedesátých letech zejména v souvislosti se vznikem Ústavu pro dějiny University Karlovy došlo k určité kritice tohoto přístupu (viz dále), populární reprezentace minulosti setrvaly v tomtéž syžetu zavedeném pro dějiny univerzity Vojtíškem nadále, i když s příměsí marxistických forem výkladu dějin. Trvalost tohoto podání dějin patrně souvisí s tím, jak hluboko do minulosti sahají jeho kořeny. V případě dějin Karlovy univerzity není pochyb o tom, že (jak jsme viděli již v první části studie) je provází silný vliv dějinné koncepce Františka Palackého. A právě Václav Vojtíšek má na tomto přenosu nemalý podíl. Jeho představa o tom, jak by se měly podávat dějiny vnímané jako „české“ a jakými prostředky by měly být vyprávěny, byla na Palackého koncepci přímo závislá. Ostatně Palackého *Dějiny* byly pro Vojtíška „evangeliem české pravdy“.¹¹⁴ Tato náklonnost k předmětné dějinné koncepci se v jeho dílech projevuje celou řadou zkratkovitých závěrů, přičemž na mnohé z nich bylo poukázáno v první části studie. Využívání kvazipostav je u Vojtíška nejběžnějším způsobem vyprávění. Národ, univerzita, Karolinum, Němci, Habsburkové – ti všichni vystupují ve Vojtíškových univerzitních dějinách bezmála jako samostatně jednající postavy, chovající se podle toho, co jim jejich „přirozenost“ prikazuje.¹¹⁵ Zatímco jedněm ukládá participaci na transcendentní ideji vzdělanosti, druhým nařizuje protivit se snaze českého národa o vybudování vlastní „národní“ vědy a vzdělanec-kého prostředí. Vojtíšek používá tyto jednoduché motivy, aby dokumentoval úsilí německy mluvícího živlu zabránit české vědě stát se samostatnou a úspěšnou reprezentantkou české národní povahy. Tato jeho snaha je pochopitelně úzce svázána s dobou vzniku předmětných publikací. Jak jsme též viděli v první části studie, Vojtíšek při vyprávění univerzitního příběhu (stejně jako další univerzitní dějepisci po něm) často používal zkratkovité aktualizace, čehož využíval ve třicátých letech zejména ve vztahu k Němcům. Národnostní napětí, které v československo-německé společnosti v průběhu třicátých let rostlo, se odráží ve Vojtíškově snaze vykreslit Němce (středověké, novověké i současné) jako aktéry usilující o pohlcení české vědy německou. Cílem univerzitních dějin podle Vojtíška není žádný konkrétní politicko-ideologický program, jako tomu budeme svědky v pozdější době. Dějiny Karlovy univerzity jsou v jeho podání úspěšně završeny ve chvíli, kdy panuje jistota, že český národ je svrchovaným pánem nad univerzitou a státem. Z toho pochopitelně plyne Vojtíškovu účast na událostech roku 1934 i zadostiučinění, které cítil v roce 1945 po zrušení německé univerzity: „*Smím snad dnes mítí pocit uspokojení a zadostiučinění za to, co jsem kdy vyslovil, a čeho je i tato knížka výrazem. [...] Vše, k čemu jsem připravoval půdu a v co jsem věřil, stává se skutkem. V zdůvodnění dekretu [o zrušení německých vysokých škol, pozn. AH] ozývají se i mé názory.*“¹¹⁶ Vojtíškovu pozice, svého času velmi blízká krajní pravici, a jeho podání dějin národa a univerzity rozhodně nepřispívaly ke zmírnění napětí v české společnosti, spíše naopak. Když pak mohl po válce na své dílo navázat, antiněmecký diskurz byl pochopitelně zcela legitimní a Vojtíšek nemusel ve svém přístupu k dějinám nic měnit. Mohl se tak prezentovat jako názorově konzistentní učenec,¹¹⁷ což, jak vidno, je pravda jen zčásti.

¹¹⁴ V. VOJTÍŠEK, *Karlova universita vždy jen naše*, s. 49.

¹¹⁵ Na mnoha místech, např. v obraze Němců, kteří jsou „vždy panovační a chamtiví [...], rozpinaví a vládychtiví“. Viz V. VOJTÍŠEK, *O naší Karlově universitě*, s. 4–5.

¹¹⁶ V. VOJTÍŠEK, *Karlova universita vždy jen naše*, s. 113–114.

¹¹⁷ Toto sebehodnocení explicitně vyjadřuje v úvodu svých sebraných publicistických děl z let 1938–1940. Viz Václav VOJTÍŠEK, *Když jiní mlčeli*, Praha 1945, s. 7–14.

Při všem, co již o Vojtíškově a jeho přístupu k dějinám univerzity bylo řečeno, je důležité vzít v potaz, že po mnoho let neměl žádného „konkurenta“, který by přišel s jinou interpretací univerzitních dějin. Vojtíšek byl považován za experta na dějiny univerzity a málokdo zpochybňoval, že by to měl být on, kdo bude mít při vypracovávání jejich koncepce hlavní slovo.¹¹⁸ Jediný náznak pochybností je k nalezení v zápisu ze sezení akademického senátu z května 1947. Václav Chaloupecký zde v souvislosti s pokračujícími přípravami publikace k 600. výročí založení Univerzity Karlovy vystoupil s tvrzením, že univerzita nemá žádného odborníka na své dějiny. Pracím Vojtíška vytýkal jejich polemický tón a přílišné zdůrazňování otázky, pro koho byla univerzita zřízena, na úkor rozboru jiných problémů.¹¹⁹ Rektor Bohumil Bydžovský se však za Vojtíška postavil s argumentem, že se dějinám univerzity věnuje řadu let a že bude vhodné, aby dílo o její minulosti zpracoval on.¹²⁰ Není jasné, zda na rektora univerzity působil samotný fakt, že Vojtíšek se jejími dějinami zabýval již mnoho let či zda zcela souhlasil s jeho koncepcí minulosti či zda byl za tímto prohlášením ještě jiný důvod. Skutečností však je, že před válkou měl Vojtíšek na psaní univerzitních dějin vypěstovaný „monopol“. Nikdo jiný se tehdy pokusy o syntézu dějin Univerzity Karlovy nezabýval a Vojtíšek měl jako inspektor archivu jedinečný přístup k univerzitním pramenům. Po válce pak dále upevnil svou pozici. Z doby Protektorátu si nenesl žádný „škrálop“, stal se vlivným členem hned několika výzkumných a pedagogických institucí a otevřela se mu cesta k podílu na organizaci oslav univerzitního výročí. Díky těmto skutečnostem a také díky přijatelnosti pro stávající poválečný i nadcházející komunistický režim byl Vojtíšek profesorem s rozsáhlým vlivem i kontakty. Ať již byl či nebyl všeobecně považován za hlavní autoritu na téma univerzitních dějin, o jeho soudobém vlivu na podobu dějin Univerzity Karlovy nelze pochybovat. Nakolik jeho přístup k popularizaci dějin univerzity přímo ovlivnil jeho následovníky, je těžko měřitelné, avšak vzhledem ke konzistentní podobě univerzitního příběhu se zdá, že přinejmenším implicitně zanechává Vojtíšek (a spolu s ním Palacký a jeho pokračovatelé) stopy nejspíše až do dnešní doby.

II.3 Jubilejní oslavy Karlovy univerzity v roce 1948 na rozhraní dvou představ o dějinách národa

Přípravy a průběh oslav

Oslavy univerzitních jubileí (lze však tvrdit, že veřejné oslavy obecně) nabízejí již od devatenáctého století zpravidla příležitost k okázalé prezentaci instituce, přičemž základními složkami jsou vztahování k minulosti a tradici a ujišťování, že daná instituce navazuje na tato dědictví v nejlepší možné míře a bere si z nich to podstatné, které také rozvíjí a aktualizuje.¹²¹ Již Karlo-Ferdinandova univerzita, jak jsme viděli v první části této

¹¹⁸ Již v roce 1934 byl spolu s prof. Kaprasem ustanoven hlavním garantem vědeckého pojednání k 600. výročí založení Univerzity Karlovy. Viz AUK, f. AS 1882–1950, i. č. 656, B6/52, k. 44, zápis o V. sezení akademického senátu 9. 3. 1934.

¹¹⁹ AUK, f. AS 1882–1950, i. č. 664, B6/61, k. 45, zápis o V. (IV. řádném) zasedání akademického senátu 20. 5. 1947.

¹²⁰ Tamtéž. Vedle několika kratších Vojtíškových popularizačních prací vyšlo v roce 1948 zejména ještě sedmdesátistránkové dílo Otakara ODLOŽILÍKA nazvané prostě *Karlova Universita 1348–1948*. Další práce viz pozn. 124.

¹²¹ S. PALETSCHEK, *Festkultur und Selbstinszenierung*, s. 88–95.

studie, v devatenáctém století tyto vlivy recipovala a k přípravě na slavnosti v roce 1848 ustavila speciální komisi, plánovala průvody a shromáždění a sepsání univerzitních dějin. K většině z plánovaných akcí nakonec nedošlo a univerzitní rok 1848 se sám stal součástí univerzitního příběhu s dobrým koncem. Již v roce 1934, zejména v souvislosti s plánovanou rekonstrukcí Karolína, se pomýšlelo na to, že právě Karolinum by mělo být připraveno na oslavy šestistého výročí založení pražské univerzity a že by mělo být hlavním vizuálním reprezentantem starobylosti instituce, jakož i dějištěm samotných oslav. Protože duo Domin–Vojtíšek akci na obnovu Karolína skutečně spustilo, začal panovat všeobecný předpoklad, že oslavy se uskuteční právě na tomto místě. Druhá světová válka neblaze zasáhla do provádění průzkumu a rekonstrukce Karolína, po jejím skončení však bylo na pozastavené práce rychle navázáno. Díky personální kontinuitě a zejména díky usilovné snaze Vojtíškové se i po válce považovalo za samozřejmé, že oslavy se uskuteční ve velké aule Karolína. Šestileté zdržení, které přinesla válka, však nebylo snadné během necelých tří let dohnat, a záhy se proto začaly objevovat návrhy, jak a kde uskutečnit slavnostní shromáždění v případě, že Karolinum připraveno nebude. Jednou ze skloňovaných možností bylo uskutečnit oslavy na etapy, „domácí“ v dubnu a „mezinárodní“ – pro zahraniční hosty – v říjnu v souvislosti s oslavami dne republiky. Od této alternativy organizátoři nakonec upustili a vše směřovali k dubnovému termínu, přičemž v případě, že Karolinum by stále nebylo na slavnost připravené, by se oslavy přesunuly do Vladislavského sálu Pražského hradu. Tak se také nakonec stalo.¹²²

Oslavy byly rozplánovány velkoryse. Pět dnů po sobě se konala setkání za účasti českých hostů z Československa i zahraničí. Každý den byl „tematicky“ vyčleněn pro jiný typ komemorace univerzitní minulosti. V předvečer slavností, v neděli 4. dubna 1948, se konal koncert vážné hudby v Rudolfinu. Nato v pondělí proběhlo shromáždění akademické obce a v úterý tzv. národní slavnost, na níž byl přítomen prezident republiky a další vrcholní politici. Ve středu pak pokračovala slavnost mezinárodní za účasti představitelů zahraničních univerzit a – jako nejvýraznější projev nově nastalých společenských okolností – shromáždění „pracujících rukou a ducha“ s projevy Zdeňka Nejedlého, studentů a dělníků. Následovalo čtvrtěční předávání čestných doktorátů vědcům z ciziny i tuzemsku a páteční připomínka obětí druhé světové války.¹²³ U příležitosti oslav byla také vydána celá řada drobnějších publikací vážících se k dějinám Univerzity Karlovy.¹²⁴

¹²² Pro podrobný průběh příprav oslav viz zápisy ze schůzí akademického senátu v AUK, f. AS 1882–1950, k. 45 a zápisy ze schůzí komise pro oslavy v AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, k. 1.

¹²³ Viz AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 23, k. 4, pořad oslav 600 let Karlovy university.

¹²⁴ Syntetickou povahu mají publikace O. ODLOŽILÍK, *Karlova Universita*; Václav VOJTÍŠEK, *600 let university Karlovy*, Praha 1948; V. VOJTÍŠEK – D. LÍBAL, *Karolinum*. Analytičtější zaměřenou publikací byla práce Václav CHALOUPECKÝ, *Karlova universita v Praze. Její založení, vývoj a ráz v XIV. století*, Praha 1948. Edicí nově objeveného původního středověkého textu Jana Husa pak byla publikace Bohumil RYBA (ed.), *Magistri Iohannis Hus Quodlibet. Disputationis de Quolibet Pragae in Facultate Artium Mense Ianuario Anni 1411 habitae Enchiridion*, Praha 1948.

Shodné a odlišné rysy příběhu dějin Univerzity Karlovy tradovaného na oslavách jubilea

Jubilejní oslavy Karlovy univerzity v roce 1948 stojí na pomezí dvou etap univerzitních dějin, které se radikálně odlišují. Druhá z nich již měla viditelně navrch po stránce faktické, avšak to, co bylo v sebepojímání univerzity typické pro předchozí desetiletí, se stále silně projevovalo v projevech univerzitní sebezprezentace, vyznívající tak v tuto chvíli poněkud schizofrenně. Na scéně oslav se propojoval svět generace prvorepublikových konzervativních profesorů a svět nastupujícího levicového kurzu univerzity, jenž nechal vzniknout zvláštní směsi pohledu na svět a dějiny, ve které však Karlova univerzita zaujímal vždy totéž místo strážce těch pravých hodnot, ať již byly v podání jednotlivých osobností jakékoliv.

„Starý svět“ ztělesňovala značná část projevů představitelů univerzit a projev prezidenta Beneše, jež viditelně vycházely z prvorepublikového podhoubí a jeho étosu demokratismu a humanismu. Vedle toho nechala univerzita hned dvakrát (v pondělí a v pátek) sloužit bohoslužby pěti nejvýznamnějšími církvemi v Československu. Nástup ideologie komunismu se naopak výrazně projevil v projevech Zdeňka Nejedlého, Klementa Gottwalda, představitelů mezinárodního studentského hnutí či na zmíněném shromáždění pracujících rukou a ducha. Na jedné straně si lze tedy snadno povšimnout tendenci směřujících k nastolení nových paradigmat a výkladových vzorců (dějin i současnosti), při zahledení se do průběhu oslav však vidíme také spoustu projevů hlásících se k ideálům, které neměly s marxismem nic společného.¹²⁵ Je ostatně zřejmé, že průběh oslav, jež chystal intenzivně přinejmenším po tři předcházející poválečná léta přípravný výbor v čele s V. Vojtíškem, se nemohl proměnit během jednoho a půl měsíce. Nejvýraznější změnou oproti původnímu plánu tak byla patrně neúčast zástupců některých západoevropských univerzit, a to jak na shromáždění ve Vladislavském sále, tak na předávání čestných doktorátů v Karolinu.

Ve specifické atmosféře univerzitní slavnosti jakoby docházelo k souznění všech řečníků a ke shodě na jménech jedinců, díky nimž může být Karlova univerzita hrdá na sebe sama. I přes zjevné rozdíly v politických názorech řečníků se i zdánlivé protipóly shodly na osobách, které zasluhují zvláštní uznání. Pozoruhodné přitom je, že vedle tradičních postav Karla IV. a Husa se ve stejné řadě vyskytl i Masaryk a nezdá se, že Beneš. Časté byly také odkazy na Františka Palackého jako na toho, kdo dovedl přesně vystihnout „osud“ českého národa. Shoda, alespoň ta vyřčená, panovala i v názoru, že cesta k socialismu je cestou k humanitě a spravedlnosti. Důraz kladený na revolučnost dané doby souvisel spíše s věkem řečníků, kdy zejména studenti pronášeli nad dějinami a současností radikálnější soudy. Důležitá je však především skutečnost, že příběh dějin Karlovy univerzity zůstal neporušen. Univerzitní romance počínající fundací Karla IV. a vrcholící v době budování nové společnosti zde byla hlavním motivem dávajícím aktuální význam jubilejnímu shromáždění. I rektor pařížské univerzity, jemuž byl vyhrazen prostor pro vlastní projev, reprodukoval příběh české vzdělanosti a útlaku často i s větším zápalem, než domácí vypravěči univerzitních dějin. Dalším z „leitmotivů“ (objevivším se v plné míře při této příležitosti možná naposledy) bylo sborové odsouzení Němců. Němec zde opět vstupuje

¹²⁵ Přepis všech přednesených projevů lze dohledat v AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 24–42, k. 4–6.

do role kvazipostavy, která je vinna za většinu příkoří páchaných na české vzdělanosti od dob středověku až po neaktuálnější současnost. Není proto s podivem, že v této poválečné atmosféře nebyly německé univerzity na slavnosti pozvány¹²⁶ a jubilejní publikace určené pro překlad nevycházely v německém jazyce.¹²⁷ „Mnichovská zrada“ západních států zde naopak jakoby byla zapomenuta a univerzity francouzské a anglické byly na slavnosti srdečně zvány.

Vyvrcholení nacionalistického výkladu dějin Univerzity Karlovy

Za vrchol „vojtiškovsko-nacionalistické“ koncepce univerzitních dějin před příchodem v mnohém podobné, ale v ideologickém argumentu odlišné marxistické koncepce lze považovat projev rektora Bydžovského¹²⁸ o dějinách Karlovy univerzity. Rektor si zde z Vojtiškových univerzitních dějin vzal skutečnou esenci národní pýchy i národní utrpení, ostatně sám jej, jak jsme viděli, doporučoval jako hlavního univerzitního historiografa pro nadcházející výročí. Příběh české vzdělanosti viděný skrze dějiny Karlovy univerzity zde začíná konstatováním o bytostně revoluční povaze českého národa, která se ve čtrnáctém století projevila tendencemi ke zlepšení postavení českých obyvatel království po stránce národnosti, sociální i náboženské (chápané jako návrat k „čistému a prostému křesťanství“). Revolučnost skrytá uvnitř národní povahy je také jedním ze silných motivů Palackého *Dějin*. Dávala čtenáři na vědomí, že český národ byl odjakživa v popředí snah o změnu a zlepšení (ať již v poměrech náboženských, sociálních či v otázce národnostního sebeurčení). Husitství byl pak z tohoto důvodu přiřknut status přední etapy v dějinách českého národa – zhmotnilo se v něm puzení obyvatel českých zemí po společenském progresu, nápravě církve i národnostním sebeurčení.

Události počátku patnáctého století pak nechaly vyniknout těmto českým schopnostem a touhám a znamenaly pro univerzitu jednoznačně „*dobu slávy*“. V době po odchodu Němců z pražské univerzity¹²⁹ došlo k nejužšímu spojení národa a univerzity a ta tehdy „*řídila kroky našich dějin*“. Dobu slávy střídala po smrti Jiřího z Poděbrad „*doba krize a bloudění až do Bílé hory*“. Dobou krize a bloudění byla nazývána proto, že „*universita neurčovala osud národa, nýbrž jej s ním sdílela*“. Český národ již nebyl v popředí revolučních snah. Reformace i rané formy republikánského demokratického zřízení se odehrávaly na západ od našich hranic a Češi k nim v této době (kvůli poddanství konzervativní habsburské koruně) nemohli nijak přispět. Následovala „*doba úpadku*“ v níž „*umírá národ a s ním i universita*“. V této době podle zde se přehrávajících ustáleného výkladu docházelo k nejhlubšímu národnímu spánku, kdy demokratické puzení českého živlu bylo zcela umlčeno a pouze čekalo na svou příležitost. Po „*temném*“ období však následovala „*doba slavného vzkříšení*“, ¹³⁰

¹²⁶ M. ĎURČANSKÝ – P. DHONDT, *Two Great Anniversaries*, s. 48.

¹²⁷ AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 1, k. 1, rozpočet pro jubilejní oslavy v r. 1948. Viz též M. ĎURČANSKÝ – P. DHONDT, *Two Great Anniversaries*, s. 44.

¹²⁸ Písemná verze je v několika lehce se lišících exemplářích přítomna v AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 27, k. 4. Není zřejmé, která či zda ještě jiná zkrácená verze byla přednesena veřejně.

¹²⁹ „Mistr Jan Hus [...] volal z kazatelny kaple Betlémské [...]: ‚Díky, pochválen buď Bůh všemohoucí, že jsme Němce vypudili a dosáhli záměru, o který jsme stáli, a jsme vítězi [...].‘ Nemohl tušit, že jeho hlas ve zmnožení tisícero násobněm, se bude ozývat šest set let po založení university.“ Tamtéž.

¹³⁰ Tučnou kurzívou upozorňuji na ukázkové užití pravidelného střídání historických fází vzestupu a úpadku, o kterém bylo podrobněji pojednáno v první části studie.

kteří zpočátku reprezentovali především nám již známí první čeští profesori Pelcl, Bolzano, Nejedlý atd., později roky 1848, 1882 a následující vzmach české Karlo-Ferdinandovy univerzity. Prominentní místo zde bylo přiřknuto T. G. Masarykovi i Edvardu Benešovi. První republika pak byla chápána jako doba „*vzmachu politického, hospodářského, sociálního i kulturního*“ a stávající období po skončení druhé světové války jako předzvěst nového zlatého věku, protože univerzita byla opět „*česká, velká a svobodná*“.

V podání rektora Bydžovského zde vidíme ukázkové rozvíjení koncepce českých dějin Františka Palackého přejaté později Vojtíškem a udržující si vliv i po něm. Vedle revoluční a pokrokové povahy zakotvené v samé podstatě českého národa a využití metafory spánku jsme zde svědky také pečlivé periodizace českých dějin na období slávy, bloudění, úpadku a nového vzmachu. Ještě v tradici prvorepublikového výkladu minulosti vrcholil přehled dějin univerzity spojením největších období dějin s dvěma postavami chápanými jako ztělesnění právě podstaty českého národa: „*Největší dobou našich dějin byla největší doba university a kultury [...], ať to bylo za vedení Husa či Masaryka.*“¹³¹ Význam univerzitního jubilea pak tkvěl v tom, „*že nás spojuje s generacemi dávno zašlými jako pilíř společné dějinné klenby, s generacemi, které tvoří s námi jedno národní ‚My‘. Toto ‚My‘ je výrazem vědomí i lásky k pospolitosti krve, vlasti, jazyka a dějin.*“¹³² Pro takto pojímanou představu dějin byla pochopitelně důležitá idea univerzity jako jednotícího prvku právě mezi před šesti sty léty žijícími „předky“ a „námi“: „*Toto všechno se slévá v jeden tok dějin národa, v nichž každá generace předchází byla stupněm pro následující až po naše časy.*“¹³³ Pomocí představy společenství-národa se zde vytvářelo zdání kontinuity národní kultury na univerzitě. Personifikovanými pojidy generací středověkých a soudobých byly postavy Karla IV., Jana Husa, T. G. Masaryka a E. Beneše.

Vliv marxistické koncepce minulosti na vyprávění příběhu dějin Univerzity Karlovy

Při stejné příležitosti pronesl svůj projev s tématem minulosti Karlovy univerzity Zdeněk Nejedlý. Jeho pohled na dějiny viditelně vycházel ze stejného podhoubí. I podle jeho názoru stálo za to vykládat univerzitní dějiny pouze v případě, kdy národ byl aktivně zapojen do jejich utváření: „*Hrozná to byla doba – doba pobělohorská, která mučila náš národ hmotně i duchovně. Zkáza a temnota šly naší zemí. A pražská universita pomáhala šířit hrozné temno. [...] Tak z Karlovy university se stala universita – Ferdinandova. A vědecky i kulturně klesla tehdy naše universita tak, že dnes i historik, pátrající v zaprášených archivech po stopách její činnosti, těžce nalézá jméno, nalézá spis, nalézá čin, který by byl vůbec hoden být zaznamenán pro paměť potomstva.*“¹³⁴ Shodně též pracoval s étosem sepětí národa a univerzity¹³⁵ a jednoznačně identifikovatelnými obdobími vzestupu a úpadku národa/univerzity. Revolučnost (pokrokovost) českého národa, na které postavil svůj projev Bydžovský, byla nadto jedním ze základních pilířů komunistické představy dějin. Nejedlý

¹³¹ AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 27, k. 4.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Z. NEJEDLÝ, *Šest set let*, s. 19. Nejedlého projev též v AUK, f. Jubilejní oslavy Univerzity Karlovy 1948, i. č. 27, k. 4.

¹³⁵ „Do živé síly i až historické velikosti [rostit] tam, kde šla s národem a sloužila národu. A upadala, až v nic se obrátila tehdy, když se odvrátila od národa nebo dokonce šla proti národu.“ Z. NEJEDLÝ, *Šest set let*, s. 18.

však přinesl již diametrálně odlišný pohled na období první republiky a vnesl do výkladu prvky marxistické koncepce dějin: „*Jako vůdce vládnoucí buržoasní třída se začala odlučovat od lidu a národa, tak i univerzitní věda pod rouškou odbornosti se uzavírala do svých pracoven a laboratoří, kam zřídka, jestli vůbec někdy, pronikl svěží vzduch národního života. [...] Upadající měšťáctvo dávno ztratilo smysl a respekt k vědě. Bojíc se každého kroku vpřed, podkopávalo i vědě smělost, dobytelský, pokrokovost. [...] Ale v lidu žije víra ve vědu.*“¹³⁶ Kvazipostava lidu, hojně se vyskytující i v národoveckém podání dějin, zde vedle oné tradiční role „synů země“, tedy lidu jako národa, dostala ještě třídní rozměr lidu jako politické entity hrající v dějinách roli ze jha feudalismu a kapitalismu postupně se osvobozující sociální třídy.

Univerzitní slavnost v roce 1948 poukázala jak na stabilitu výkladu dějin univerzity, který si udržel jednotné rysy v podání zakořeněném jak v prvorepublikovém, tak v marxistickém diskurzu, zároveň však pod pláštěm jednotné slavnosti již vznikaly v témže výkladu rozporů pramenící ze zásadní odlišnosti ideologického pozadí daných interpretací. Jubilejní oslavy v dubnu 1948 tak stály na pomezí dvou etap československých dějin a současně i dvou etap psaní univerzitních dějin. Iniciovaly především odklon od nacionalismu „vojtíškovského“ typu vrstlého hluboko do prostředí první republiky a ještě před ní (a tedy postaveného především na vymezování se vůči Němcům) ke specifickému nacionalismu raného období vlády komunistické strany v Československu. Hlavním ideologem nové koncepce československých dějin byl Zdeněk Nejedlý, toho času ministr školství a vlivná, přestože nikoliv bez rozpaků přijímaná postava poúnorového státního zřízení. Nejedlý tvořil jakýsi most mezi českým nacionalismem s kořeny v devatenáctém století a marxismem, kladoucím důraz na třídní identitu společnosti, spíše než na národnostní. Nejedlý, jakožto velký obdivovatel Palackého a přesvědčený komunist a zároveň, ve své koncepci českých dějin propojil tradiční česko-německý zápas o národní suverenitu s marxistickým pohledem na dějiny akcentujícím roli společenských tříd pro vývoj dějin.¹³⁷ Podle některých současníků vedení komunistické strany tuto z jejího hlediska ne zcela „čistou“ koncepci dějinného vývoje v prvních letech vlády podporovalo, protože podobně jako postava Nejedlého měla tvořit most mezi „starými“ a „novými“ dějinami československého národa, na něž si jeho příslušníci museli pomalu začít zvykat.¹³⁸ Ostatně bylo již nejednou poukázáno na to, že národnostní akcent z dějin psaných v padesátých ani šedesátých letech nevymizel.¹³⁹

¹³⁶ Tamtéž, s. 22.

¹³⁷ Jen stručně se této problematice věnuje Jiří KRÉŠTAN, *Zdeněk Nejedlý, politik a vědec v osamění*, Praha – Lito-myšl 2012, s. 326–332. S přihlédnutím k Nejedlého obdivu k Palackému pak s. 132–133, kde je možno také vidět, jak blízko k sobě měli Vojtíšek a Nejedlý, pokud jde o názor na „smysl českých dějin“.

¹³⁸ Tak to viděl ve svých pamětech kupř. František Kavka: „Byl jsem svědkem toho, že v kuloárech sekretariátu ÚV, zejména v oddělení tzv. agit-propu, se koncepce Nejedlého setkávala s posměšnými poznámkami. [...] Důvody, proč se Klement Gottwald postavil za Nejedlého, byly, vedle osobních, zřejmě taktické. Pochopil, že tato koncepce učiní širší veřejnosti stravitelnějším vstup do éry socialismu poukazem na to, že jde o logické dovršení národních dějin.“ Viz František KAVKA, *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscectví*, Praha 2002, s. 31.

¹³⁹ Tématem se zabývali např. Pavel KOLÁŘ, *Die nationalgeschichtlichen master narratives in der tschechischen Geschichtsschreibung der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts: Entstehungskontexte, Kontinuität und Wandel*, in: Christiane Brenner et alii (Hgg.), *Geschichtsschreibung zu den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse. Vorträge der Tagungen des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 21. bis 23. November 2003 und vom 12. bis 14. November 2004*, München 2006, s. 209–241; Michal KOPEČEK, *Ve službách dějin, ve jménu národa. Historie jako součást legitimizace komunistických režimů ve střední Evropě v letech 1948–1950*, Soudobé dějiny 1, 2001, s. 23–43.

Docházelo pouze k přesunu důrazů – jednání jednotlivců již nemělo hrát takovou roli, pro běh dějin se staly určující masy. Historiografie byla svědkem propojování nacionalistické tradice dějepiscectví s komunistickou představou dějin a vizí budoucnosti. Komunistická historiografie této doby stála na představě aktuálního znovunalézání zlatého věku národa a společnosti.¹⁴⁰ V tomto důrazu se nikterak nelišila od příkladů vyprávění univerzitních dějin z doby první republiky.¹⁴¹

Zdeněk Nejedlý však na Karlově univerzitě již v této době nepůsobil. Jeho projevy pronesené při příležitosti univerzitního jubilea a později vydané tiskem s dalšími projevy z téže doby v publikaci *Zdeněk Nejedlý a Universita Karlova* (1953) jsou jeho hlavními příspěvky k poválečnému utváření obrazu dějin Univerzity Karlovy. V šedesátých letech byla koncepce univerzitních dějin jako dějin národních částečně podrobena kritice (avšak nikoliv zcela odvrhnutá) a univerzitní dějiny na Karlově univerzitě se měly stát samostatným odvětvím historiografie pevně zakotveným ve vědeckém, nikoliv nacionalistickém (ani vlasteneckém) diskurzu.

II.4 Šedesátá léta – pokus o rozchod s (vlastní) minulostí

Obrat v oficiální historiografii směřující od dějepiscectví pojmávaného jako součást stranické propagandy k dějepiscectví, které reflektuje sebe sama a zabývá se východisky vlastní vědecké práce, je možné – třebaže prozatím v nevelké míře – sledovat zhruba od poloviny padesátých let, k největším změnám v myšlení i práci historiků však docházelo až od počátku let šedesátých. Proces proměny československého dějepiscectví souvisel s celou řadou jevů vážících se jak k vnějším politickým okolnostem, tak k osobnímu zrání aktérů podílejících se na jeho chodu. Jednou z příčin startujících vnitrostranickou debatu, která se jen stěží mohla vyhnout i oficiálnímu dějepiscectví, byl XX. sjezd KSSS, na němž zazněla slova radikálně zpochybňující dosavadní nedotknutelnost osobnosti Josifa Stalina a jeho způsobu vládnutí. Ve stranických debatách a na vědeckých konferencích se od té doby periodicky vracely hlasy volající po revizi oficiální kulturní a vědecké politiky směrem k větší odbornosti, demokratičnosti a pluralitě.¹⁴² Vedle politických důvodů této postupné proměny nelze opomínat ani stránku osobního vývoje historiků, který byl s politickým děním doma i ve světě přirozeně konfrontován a usměrňován. Vítězslav Sommer hovoří v případě historiků označovaných zejména ve druhé polovině šedesátých let jako reformní proud československé historiografie o postupné osobní destalinizaci, již si každý jedinec musel projít, chtěl-li na tomto historiografickém, ale i společenském proudu, který se postupně stal většinovým, participovat. V tomto aktu docházelo k osobnímu vyrovnání se se společenskými procesy

¹⁴⁰ P. KOLÁŘ, *Die nationalgeschichtlichen master narratives*, s. 227.

¹⁴¹ Na kontinuitu předválečného obrazu národních dějin v komunistické koncepci dějin poukazuje i Kopeček. Jakkoliv podle něj považovali komunisté v prvních letech své vlády za důležité zdůrazňování „revolučních tradic národa“, otevírali nová historická témata (tradičně zejména mezinárodní dělnické hnutí) a jednoznačně rozlišovali mezi vlastenectvím a nacionalismem, navazování na dřívější vzorce národních dějin bylo jednou ze základních os nového vyprávění československých dějin. To jim umožňovalo prezentovat marxistické „zákonitosti dějin“ jako „přirozený“ důsledek vývoje národních dějin. Viz M. KOPEČEK, *Ve službách dějin, ve jménu národa*.

¹⁴² K situaci v československé historické vědě ve druhé polovině padesátých let viz Vítězslav SOMMER, *Angažované dějepiscectví. Stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950–1970)*, Praha 2011, s. 154–176.

probíhajícími v prvních letech vlády KSČ a s vlastním podílem historiků na nich a též k formulaci nových cílů oficiální historiografie, jež by napravily deformace vzniklé příliš překotným vývojem institucí i osobností v téže době.¹⁴³

Postupná osobnostní i institucionální emancipace historiografie z osidel dogmatického marxismu vedla k proměně historického myšlení i role historie ve společnosti. Její „zvědečtění“ se však neprojevovalo ústupem historických témat z veřejného prostoru. Místo stranické propagandy čtenáře nově lákaly společenské časopisy, v nichž historická témata zaujímal prominentní místo.¹⁴⁴ Ve veřejném i vědeckém prostoru se otvírala nová témata, historici hovořili kriticky o vědě, jejíž součástí byli, a hledali cesty, jak provést nápravu stavu, který považovali za nedůstojný. S tímto procesem nepochybně souvisela i zvyšující se mezinárodní mobilita vybraných jedinců, kteří tak rozšiřovali obzory nejen sobě, ale i československé vědě jako celku. Českoslovenští historici se také nezdálo angažovali ve vysoké politice či alespoň ve veřejných organizacích, kde mnoho z nich participovalo na realizaci nového kurzu nejen v historiografii, nýbrž i ve společnosti a politice.¹⁴⁵

Karlova univerzita a mnozí její pedagogové byli účastni na tomto procesu ve významné míře. Některé katedry filozofické fakulty byly líhni reformních názorů a osobností, z nichž část se na fakultu vrátila po letech zákazu univerzitní činnosti. Rozhodování ve fakultních a stranických orgánech se decentralizovalo a demokratizovalo, do výborů zasedli noví členové a zvýšený vliv získala celofakultní shromáždění straníků i nestraníků. Obnovily se některé katedry zaniklé po roce 1948, jiné se přejmenovaly a pozměnily náplň výuky a výzkumu na nich prováděného.¹⁴⁶ Tento vývoj trval až do jara roku 1969, kdy došlo k zásadním změnám ve vedení komunistické strany a ke konečnému obratu v její politice směrem ke „konsolidaci“ a „normalizaci“, což se zanedlouho projevilo i ve vedení univerzity a fakult. Naznačený vývoj nejen sledoval, ale i přímo podporoval a později za něj nesl odpovědnost i historik František Kavka, jedna z postav významně ovlivňujících podobu psaní o dějinách Univerzity Karlovy ve druhé polovině dvacátého století. Jeho působení bylo rozkročeno mezi nově založený Ústav pro dějiny University Karlovy (více viz níže) a zmíněnou filozofickou fakultu.

II.5 František Kavka – marxistická koncepce dějin a její proměny (1953–1970)

František Kavka patří k představitelům generace intelektuálů narozených na počátku dvacátých let, kteří se po zkušenosti s druhou světovou válkou přihlásili k myšlenkám komunistické strany a s členstvím v ní také úzce spojili svou profesní dráhu. Kavka se přihlásil na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity v roce 1939. Do uzavření českých

¹⁴³ Tamtéž, s. 307. Podobně i Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012, s. 41–42 (text J. Jareše), kde proces osobního vyrovnávání se aktérů události po roce 1948 se sebou samými je spojen mj. s jejich účastí v rehabilitačních komisích o dvacetiletí později, které jim dávaly možnost se nepřímo omluvit za své chování a pokusit se je napravit.

¹⁴⁴ V. SOMMER, *Angažované dějepisectví*, s. 304–306; Josef HANZAL, *Cesty české historiografie 1945–1989*, Praha 1999, s. 101.

¹⁴⁵ V. SOMMER, *Angažované dějepisectví*, s. 429–444.

¹⁴⁶ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 456–458; J. JAREŠ – M. SPURNÝ – K. VOLNÁ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2*, s. 40–45.

vysokých škol stihl tedy jako posluchač odchodit na univerzitu sotva dva měsíce. Po válce využil možnosti mimořádného zkráceného studia a již v roce 1948 byl promován s titulem doktora. Po ročním působení na gymnáziu byl přijat jako asistent katedry historie na Vysokou školu politických a hospodářských věd,¹⁴⁷ kde začala jeho dráha vysokoškolského pedagoga. Tamtéž se také seznámil s některými svými vrstevníky s podobným životním osudem. Tato pouze krátce existující instituce byla líhní mnohých mladých stranických a vědeckých kádrů. Mihli se v ní i jedinci, kteří záhy ve velmi raném věku stanuli v čele státních vědeckých institucí či na vysokých příčkách stranické hierarchie.¹⁴⁸ František Kavka již na této škole na sklonku její nedlouhé existence zastával funkci prorektora a vedoucího katedry historie. Po rozpuštění VŠPHV přešel na FF UK, kde působil až do roku 1970. Tam se záhy stal proděkanem a na sklonku padesátých let na rok i děkanem. Od roku 1959 do roku 1970 řídil Ústav pro dějiny University Karlovy. Proměny diskurzu dějin univerzity jako tématu veřejného, a tedy politického můžeme sledovat na příkladu několika textů, které Kavka (spolu)vytvořil v rozmezí let 1959–1968. Poukáží nám jak na autorův osobní vývoj, tak na proměny v pojetí dějin Karlovy univerzity.

Význam Dekretu kutnohorského prizmatem roku 1959

Na rok 1959, kdy byl Kavka děkanem filozofické fakulty, připadlo pětistě padesáté výročí vydání Kutnohorského dekretu. Tato událost, v národních dějinách univerzity sehrávající klíčovou roli a již po desetiletí přitahující rozličné, ponejvíce nacionalisticky zaměřené interpretace,¹⁴⁹ se z pochopitelných důvodů dočkala vědecké konference, které se vedle vedení univerzity zúčastnili se svými referáty zejména historici rozličného zaměření. Sborník z této konference vydaný jako jedno z čísel časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica*¹⁵⁰ nabízí přehled přednesených statí a referátů. Konference se vedle rektora Procházky a děkana Kavky se svými příspěvky zúčastnilo sedm vědců, zejména z Filozofické (t. č. Filosoficko-historické) a Právnické fakulty Univerzity Karlovy: Zdeněk Fiala, Antonín Škarka, Václav Vaněček,¹⁵¹ Milan Machovec, Ivan Hlaváček, Rostislav Nový a Karel Malý. Zatímco některé příspěvky představují čistě odborné vědecké

¹⁴⁷ VŠPHV vznikla v roce 1949 jako první vysoká škola „nového typu“ v komunistickém Československu. Měla za úkol vychovávat budoucí stranické kádry a technokratickou oporu nového režimu. Studenty vzdělávala na fakultách hospodářské, politicko-diplomatické a společenských nauk. Více k ní viz Markéta DEVÁTÁ – Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Vysoká škola politických a hospodářských věd (1949–1953). Počátky marxistického vysokého školství*, in: Markéta Devátá – Doubravka Olšáková – Vítězslav Sommer – Peter Dinuš (edd.), *Vědní koncepce KSČ a její institucionalizace po roce 1948*, Praha 2010, s. 159–212; Markéta DEVÁTÁ, *Vysoká škola politických a hospodářských věd (1949–1953)*, in: Antonín Kostlán – Markéta Devátá (edd.), *Semináře a studie k dějinám vědy*, *Práce z dějin vědy* 21, Praha 2009, s. 421–455.

¹⁴⁸ Z těch nejvlivnějších zejména Josef Macek a František Graus. Macek se stal ve svých třiceti letech ředitelem nově založeného Historického ústavu ČSAV, později i členem ÚV KSČ a poslancem Národního shromáždění. Graus byl v témže věku v historickém ústavu ustaven vedoucím oddělení starších světových dějin a šéfredaktorem ČsČH.

¹⁴⁹ Srov. Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, s. 9–32.

¹⁵⁰ Viz AUC-PhH 2, 1959.

¹⁵¹ Václav Vaněček působil na právnické fakultě a právním dějinám Karlovy univerzity se věnoval již od třicátých let. Vydána byla kniha jeho sebraných přednášek na toto téma: Václav VANĚČEK, *Kapitoly o právních dějinách Karlovy univerzity*, Praha 1934 (reedice 1946). Podobně jako Vojtíškoví se i Vaněčkovi podařilo udržet si akademickou pozici nabytou za první republiky i po roce 1948 a stejně jako Vojtíšek se stal členem ČSAV a ředitelem jejího archivu.

texty (a jako takové nepojí své úzké badatelské téma s celkovým pohledem na dějiny univerzity, potažmo státu), jiné jsou viditelně poznamenány ideologickým podhoubím dané doby a stejně jako v minulosti vydané příspěvky k dějinám Kutnohorského dekretu podávají zprávu o soudobé podobě nacionálně-historické narace československých, respektive univerzitních dějin.¹⁵²

Ty z příspěvků, které se nesnažily být „pouhými“ odbornými statěmi, zejména příspěvky Procházky a Kavky, pochopitelně vycházely z marxistického pohledu na dějiny, který byl v tomto případě ztělesňován především důrazem na pojem „pokrok“. Společenský, historický či ideový pokrok se zde vyskytuje ještě častěji než podobně *ex post* vkládané třídní hledisko: „*Věda nás naučila, [...] že nesmíme vytrhovat jednotlivé události z řetězu vývoje, ale že je musíme vidět v jejich historické podmíněnosti a vývojových souvislostech. Za dynastickými zájmy, za theologickými formulami a pŭtkami, za rozbroji mezi národy, za spory o organizaci církve dovedeme díky této vědě vidět vzestup a boj tříd, zápas o společenský pokrok, umíme v nich sledovat i červenou nit' boje o myšlenkový pokrok.*“¹⁵³

Autoři chápali historické spory odehrávající se na úrovni ať již teologie, či politiky jako souboj dvou tendencí – správné (pokrokové) a špatné (zpátečnické, konzervativní a reakční). Podobně jako v předchozích výkladech, univerzita zde ne vždy stojí na správné straně. Posluchači/čtenáři jsou vyzýváni sledovat vývoj národního pokrokového hnutí, k němuž se univerzita v počátcích revoluce přimkla, ale později upadla do konzervatismu, zradila ideu pokroku a společenské změny a vydláždila tak cestu kompromisnímu řešení, které nepřineslo Čechům ani Evropě nic pozitivního: „*Čeští universitní mistři nedovedli udržet krok s revolučním hnutím. [...] Šlechta a měšťanstvo byly zatlačeny dravým nástupem lidových mas, směřujících nikoli k reformě, nýbrž k převratu společenských poměrů. [...] Čím více se vyhraňovaly jednotlivé strany uvnitř husitského revolučního hnutí, tím více ustupovala universita i od stanovisek, které na počátku ještě hájila a dostávala se postupně až tam, kde kdysi stáli cizí mistři, s nimiž tolik bojovala. Universita Karlova propadala stále více konzervatismu a nakonec se stala dokonce přímo baštou reakce. [...] Universita se stala mrtvým údem národního organismu.*“¹⁵⁴ Univerzita upadala do konzervatismu proto, že se přestala podílet na myšlenkové revoluci celoevropského významu, což se stalo ve chvíli, kdy zpřetrhala pouta s pokrokovým hnutím uvnitř národa. Pokrokovost (implicitně chápána jako národní pokrokovost) zde byla měřítkem správnosti počínání. Český lid je pokrokový „přirozeně“, univerzita však pouze ve chvílích, kdy kráčí po stejné cestě jako lid. Artikulovala se tak myšlenka, že Univerzita Karlova stála na správné straně dějin ve chvílích, kdy stála též na straně pokroku. Na špatné straně dějin stáli cizí mistři univerzity v bojích o Viklefa a později i karolinští mistři, když dali přednost kompromisu před pokrokem. „*Universita a její členové mohou hrát pozitivní úlohu historickou vskutku jedině a výlučně na pokrokové posici, ve službách idejí těch společenských sil, které jsou nositelem dějinného vývoje.*“¹⁵⁵ Revolučnost ukrytá v podstatě českého národa jako jeho hlavní příspěvek

¹⁵² K této konferenci a její interpretaci Kutnohorského dekretu, jakož i k té době, viz Michal SVATOŠ, *Die Jubiläumsfeiern des Kuttener Dekretes im 20. Jahrhundert in der Augen der Historiker*, AUC-HUCP 49/2, 2009, s. 281–290.

¹⁵³ Jaroslav PROCHÁZKA, *Zahajovací projev rektora University Karlovy*, in: Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách, AUC-PhH 2, 1959, s. 8.

¹⁵⁴ F. KAVKA, *Dekret kutnohorský*, s. 16–17.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 17.

k evropským dějinám se i zde drží na předním místě příběhu české vzdělanosti. Podobně jako byla v prvorepublikové národovecké představě dějin univerzita na správné straně dějin ve chvílích, kdy konala v součinnosti s lidem jako národem, byla v marxistické koncepci dějin na straně správného dějinného vývoje ve chvíli, kdy jednala tak, jak žádala národní a třídní přirozenost českého lidu. Podstata vyprávěného příběhu zůstala totožná, odlišnost výkladu se projevovala pouze ve zdůraznění toho kterého historizujícího ideologického argumentu.

Příběh Kutnohorského dekretu, počátků husitství a revoluční povahy národa zde přitom nepředstavoval pouze výklad minulosti. Jako takový by nebyl kompletní. Důraz byl kladen na přesah tehdejších dějů, které měly sloužit především jako vodítko pro přítomnost a budoucnost: „*A v tom je poučení dosud platné i pro nás. [...] Falešná je [taková] ideologie, která se pokouší konstruovat přehradu mezi vzdělanci a mezi masami lidu. Správné rozpoznání tohoto nepomíjejícího smyslu událostí kolem vydání Dekretu kutnohorského nás zavazuje, abychom si připomněli, že dnes, právě tak jako před 550 lety, je a musí být místo University Karlovy po boku lidu.*“¹⁵⁶ Tímto postojem univerzita podle svého rektora naplňovala cestu pokroku a navazovala na tradici, kterou zahájil mistr Jan Hus.

V rámci marxistické koncepcce dějin docházelo též k evidentní proměně v postavení národů ve výkladu dějin. Nové pojetí národa sice stále zdůrazňovalo jeho výjimečnost a historický přínos pro okolní svět, nestavělo jej však zároveň do nesmiřitelného antagonismu s „německým živlem“ v českých zemích. Specifická nenávist k Němcům jakékoliv historické etapy, geografického umístění či politického přesvědčení, která – jak jsme viděli – nebyla neobvyklá v před- i poválečném Československu, vzala během padesátých a šedesátých let za své. Zatímco o jedenáct let dříve nejen nekomunističtí profesori stavěli československou identitu na rázném odsouzení všeho německého, v roce 1959 byl pohled oficiální ideologie a tedy i vědy zcela odlišný: „*S potomky německých mistrů a žáků, kteří po vydání Dekretu odešli z Prahy, zejména do Lipska, kde pak byla založena Německá universita [sic], s těmito potomky a následovníky i s vysokými školami NDR vůbec spojuje Universitu Karlovu společenství pokrokových myšlenek a společného boje za pokrokovou vědu, úsilí o uskutečnění socialismu, o zabezpečení míru. Nedělí nás od nich předěl národních nesvárů a bojů.*“¹⁵⁷ Ústup dříve všudypřítomného antiněmeckého diskurzu ze scény dějin je jedním z nejvýraznějších předělů v jinak stabilním vyprávění univerzitních dějin. Důvodů k této proměně bylo několik a ponejvíce měly původ politický či ideologický, nikoliv vědecký. Na změně postoje k Němcům se podepsalo za prvé vyřešení poválečné „německé otázky“, tedy důsledné vystěhování drtivé většiny českých Němců z Československa, za druhé pak vznik socialistického východního bloku, jehož součástí se stala Německá demokratická republika. Nejen skutečnost existence „spřáteleného“ Německa, ale i internacionální podstata marxistické ideologie jako takové nedovolovaly navazovat na vyhraněné postoje z doby krátce poválečné. Zdánlivá proměna přístupu k otázce historických Němců by však zároveň neměla zakrývat skutečnost, že nacionalistické paradigma o Čechích jako hlavním subjektu dějin je zde pouze doplněno (a zdánlivě oslabeno) marxistickým upřednostněním otázky dogmaticky pojímané pokrokovosti a třídní příslušnosti.

¹⁵⁶ J. PROCHÁZKA, *Zahajovací projev*, s. 9.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 8.

Ústav pro dějiny University Karlovy – snaha o nové formulování poslání dějin Univerzity Karlovy

V roce 1959, nedlouho po „kutnohorské“ konferenci, vznikl Ústav pro dějiny University Karlovy a za jeho ředitele byl vybrán František Kavka. Na jeho vzniku se podílel i Václav Vojtíšek¹⁵⁸ a sám předpokládal, že právě on se stane prvním ředitelem, avšak pro neshody s rektorem Procházkou¹⁵⁹ nebyl Vojtíšek nakonec do této funkce vybrán. Není zřejmé, jaké povahy tyto neshody byly. Vedle toho, že svou roli mohl hrát i Vojtíškův vysoký věk (bylo mu již 76 let), bylo nepochybně žádoucí dosadit do ředitelského křesla člověka nejen s vysokou vědeckou erudicí, nýbrž též s odpovídajícím politickým profilem. Kavka splňoval obojí. Byl členem KSČ od roku 1948, patřil k první generaci poválečných kádrů a proti straně (alespoň zatím) veřejně nevystupoval. Jeho vědecká činnost byla již ve čtyřiceti letech rozsáhlá a došla mnohých uznání. Úkoly a směřování nového ústavu shrnul jeho ředitel v úvodní stati na stránkách taktéž nově založeného a Kavkou redigovaného periodika pod hlavičkou univerzitní série *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*.

Hlavním úkolem ústavu bylo především sepsání syntézy dějin univerzity, a to pochopitelně v souladu se soudobými potřebami co do tematického a metodologického ukotvení. Kavka kritizoval předchozí důraz na „starožitnické pojetí univerzitních dějin“ a „jejich chápání jako čehosi autonomního, trvajících mimo čas a prostor“,¹⁶⁰ aniž by vysvětlil, co za těmito pojetími dějin přesně hledat. Vymezil se také proti přílišnému upřednostňování starších epoch univerzitních dějin před zdůrazněním pedagogických a ideologických problémů. Kritizoval také přílišné zaměření na národnostní otázku a nesmyslnost často užívaného kritéria českosti pro vyzdvižení určitých příslušníků univerzity. Pro aktuální pojetí dějin univerzity zdůraznil naopak samozřejmost práce metodou historického materialismu a poukázal na nutnost zabývat se i dějinami německé univerzity a její vzdělanosti, která nezbytně pomáhala formovat i profil české univerzity. Ignorování tohoto tématu mělo automaticky vyklízet pole „šovinistické a tudíž *eo ipso* nekritické revanšistické literatury západoněmecké“.¹⁶¹ Té bylo podle Kavky třeba se rozhodně postavit a vyvracet nepravdy o pražské univerzitě jako říšském ústavu a o nevědku Čechů vůči civilizačnímu dílu Němců v českomoravském prostoru.¹⁶² Vedle boje národního bylo pak žádoucí věnovat pozornost především dějinám boje „společenského“, který se měl na univerzitě zrcadlit nejvíce v letech 1848 a 1948, ale

¹⁵⁸ Zřízení odborného pracoviště při univerzitním archivu prosazoval Vojtíšek již od roku 1956. Viz P. VAŠKO, *Profesor Václav Vojtíšek* (DP), s. 140–141.

¹⁵⁹ Stručně viz F. KAVKA, *Ohlédnutí*, s. 52: „Na jedné z návštěv mne profesor Václav Vojtíšek, který archiv spravoval, informoval o tom, že prosadil zřízení zvláštního Ústavu pro dějiny university a že bude jeho ředitelem. Došlo však k neshodě mezi ním a rektorem Procházkou, takže ředitelem se nestal. Kdo navrhl mne, nevím.“ Vaško pak cituje z Vojtíškovy pozůstalosti: „Můj odchod z dlouholeté obětavé a neplacené služby, spojené s mimořádnými starostmi o věci universitní, bylo vlastně mé vypuzení, doprovázené bezohledným a nešetrným jednáním tehdejšího rektora prof. JUDr. (!) Jaroslava Procházkou, jenž si dokonce troufal podle nepravdivých informací a podle svého rozumu činiti mi výtky pro nesprávné vedení Archivu University Karlovy, znemožňující prý pracovníkům vědecké snahy a nutící je k shledávání dokladů o studiu soukromých osob.“ Cit. dle P. VAŠKO, *Profesor Václav Vojtíšek* (DP), s. 141.

¹⁶⁰ František KAVKA, *Hlavní úkoly současného bádání*, AUC-HUCP 1/1, 1960, s. 5.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 6.

¹⁶² Tento syžet se táhl německojazyčnými dějinami Univerzity Karlovy již od devatenáctého století, podobně jako v těch českých docházelo v opozici k nim k neustálému zdůrazňování ryze „české“ povahy fundace Karla IV. a tudíž celé univerzity. Právě šedesátá léta přinesla zmírnění vzájemného antagonismu, zahladila mnohé

pochopitelně i mnohými dalšími událostmi, jež se odehrály mezi těmito daty. Kavka volal jak po odhalení konzervativní minulosti univerzity stojící podle jeho mínění příliš často proti společenskému pokroku, tak po vyzdvihnutí progresivních prvků v jejím vývoji (kupř. studentského hnutí).

Kavkova stať přinesla některé nové myšlenky, které se později podařilo přetavit do textu, jenž nebyl primárním zaměřením propagační, nýbrž vědecký.¹⁶³ Zejména důraz na vzdělávací funkci univerzity, neopomíjení dějin německé části univerzity a zmírnění nacionálního prizmatu dějin představovaly evidentní krok jiným směrem oproti starším „národoveckým“ univerzitním dějinám. I přes tato zlepšení však zůstávalo nové vymezení působnosti univerzitních dějin uzavřeno ve skořápce dogmatické koncepce dějin viděné z pohledu „vládnoucí třídy“, podobně jako dřívější pohled předpokládal jednotné, specificky „české“ vidění problému. Není zřejmé, nakolik se František Kavka, po Vojtíškovici převzavší otěže výkladu dějin Univerzity Karlovy, musel ve svém výkladu přizpůsobit požadavkům oficiální ideologie, a nakolik bylo její zdůrazňování jeho dobrovolným příspěvkem (jak vyplývá z jeho autobiografie, osobně bych se přiklonil k první možnosti, přestože k této konkrétní stati – podobně jako k té o Kutnohorském dekretu – se osobně nevyjadřuje). Tyto požadavky v každém případě převážily i v následujících popularizačních pracích Kavkou sepsaných.¹⁶⁴ O mnoho let později a za zcela změněných okolností se Kavka vyjádřil kriticky k politickým okolnostem jejich vzniku. Vinu za propagační, nikoliv vědecký účel publikací dával vedení univerzity: „Rozhodl jsem se vydat v co nejkratší době v některém světovém jazyce alespoň nástin dějin UK s patřičnou bibliografií. Můj návrh byl akceptován jen částečně. Zřetel propagační zatlačily do pozadí účel vědecký. Bibliografie odpadla a v poslední kapitole jsem byl nucen se přizpůsobit oficiálnímu pojetí našich nejnovějších dějin.“¹⁶⁵ Text stručných dějin pro cizinu Kavka o pár let později využil v reprezentativní (i reprezentační) publikaci *Universita Karlova*. Její řádky spíše než k novému pojetí dějin univerzity odkazují k nejedlovskému konceptu národních dějin. Do popředí vystupuje revoluční úloha husitství, pronikání češství do poněmčené univerzity na sklonku osmnáctého století, pokrokové studentské hnutí konce století devatenáctého a pochopitelně návrat zlatého věku v podobě socialistické, lidově demokratické univerzity. Odsouzení se dostává zejména době první republiky. V publikaci byl kladen silný důraz na soudobý pokrok univerzitní výuky, a to nejen v písemných proklamacích, nýbrž především ve fotografické příloze, kterou plnila stovka snímků, z nichž pouze malý zlomek se zaměřil na klasické objekty univerzitní minulosti – Karolinum, listiny, sochy velikánů. Většina fotografické přílohy byla naplněna záběry moderních univerzitních budov a zejména studentů – Čechoslováků i cizinců – při vědecké a sportovní činnosti. Toto důrazné zaměření na současnost a obzvláště na budoucnost představuje nikoliv zcela nový, avšak výrazně modernizační přístup v pojetí minulosti univerzity, kdy vzpomínání na minulé již netvoří hlavní složku výkladu, nýbrž pouze nutný předpoklad vyvrcholení dějin univerzity v přítomném čase. Kavkovi se nicméně ani zde

historické rozpory a dopřála sluchu i nacionalisticky nevyhroceným interpretacím. Na české straně k tomu přispěl právě Kavka, později i František Šmahel, na německé zejména Ferdinand Seibt.

¹⁶³ Jedná se o již citované *Stručné dějiny Univerzity Karlovy* (1964), pod něž jsou vedle Kavky podepsáni F. Šmahel, J. Havránek, M. Truc a K. Kučera.

¹⁶⁴ P. LEVIT – V. ŠNAID (edd.), *Universita Karlova; František KAVKA, The Caroline University of Prague. A Short History*, Praha 1962.

¹⁶⁵ F. KAVKA, *Ohlédnutí*, s. 53.

nepodařilo prolomit hradbu oficiální ideologické sebe prezentace instituce a pokračoval v tendenci vyprávění, proti níž se sám vymezil.

Universita Karlova a 50 let Československa – předčasně ukončený pokus o proměnu paradigmatu

O tři roky později, ve zlomovém roce 1968, se Kavka opět na rektorátní zadání více zaměřil na nedávné dějiny a současnost univerzity. Vedení vysoké školy i atmosféra ve společnosti se však mezitím zásadně proměnily. Ve své přednášce *Universita Karlova a 50 let Československa*, která vyšla tiskem, učinil autor radikální obrat od „propagační poptávky“, jež mu podle jeho slov do té doby diktovala, jak psát o některých obdobích dějin Univerzity Karlovy, a vytvořil určitý protinarativ k do té doby převládajícímu hodnocení posledních padesáti let vývoje Československa. Kavka především přišel s bezprecedentním hodnocením první republiky, v níž podle něj panoval „hluboký demokratismus, který se vtiskl do všech projevů národního života“.¹⁶⁶ Na prvorepublikové univerzitě ocenil zejména její vědeckou úroveň a mezinárodní kontakty. Zároveň se zcela odklonil od marxisticko-leninských paradigmat, když malý podíl nižších vrstev mezi studenty nespojil s třídním útlakem, nýbrž s jejich nižší kulturní úrovní, která je podle jeho soudu nemotivovala vysokoškolsky se vzdělávat (tento jev byl přitom podle Kavky patrný i po dvaceti letech vlády komunistické strany).¹⁶⁷ Ještě radikálnější názory projevil v hodnocení poúnorové éry, jejíž podobu pomáhal budovat. Kritizoval první fázi vlády KSČ jako „stalinskou“, „naši“ považuje vnitřně cizí, odvracející se od demokratismu, humanity a svobody slova.¹⁶⁸ Negativně zhodnotil politicky motivované prověrky akčních výborů strany,¹⁶⁹ vysokoškolský zákon z roku 1950 i „nekritické přejímání výsledků vědy sovětské“.¹⁷⁰ Vědecký život na univerzitě podle Kavky skomíral i v následujícím období, které důsledně nazýval obdobím „byrokraticko-administrativního režimu“. Obviňoval KSČ z neochoty ke změně politického systému a odmítání demokratizačních tendencí, které byly nazývány revizionismem a potírány. Rektorství Jaroslava Procházky charakterizovala podle Kavky největší ztráta tváře univerzity před veřejností od dob její jezuitské éry.¹⁷¹

Z Kavkovy přednášky *Universita Karlova a 50 let Československa* lze zřetelně cítit reformní diskurz roku 1968, jenž se nebál pojmenovat události nedávné minulosti takovým způsobem, jaký by byl ještě pár let před tím těžko myslitelný. Představuje pozoruhodný pramen k dějinám pražského jara – dokumentuje upřímnou víru v morální správnost reformního socialismu, nazývaného Kavkou humanistickým socialismem, víru, která ospravedlňuje vyřknutí vskutku radikálních soudů nad nedávnou minulostí komunistické strany. Neméně pozoruhodná je pak v souvislosti s Kavkovým osobním vývojem v letech, k nimž se v přednášce vracel.

¹⁶⁶ František KAVKA, *Universita Karlova a padesát let Československa*, Praha 1968, s. 6.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 24.

¹⁶⁹ Určitou míru „revolučního násilí“ sice pokládal Kavka za legitimní až nezbytnou, avšak dodával, že „dočasná relegace, která je patrně nezadatelným právem každé revoluce, byla proměněna v relegaci trvalou. Tím akt, nad nímž se může pozastavovat jen ten, kdo odhlédá od běhu dějin, se proměnil v násilí skutečné, nijak nezdůvodnitelné.“ Tamtéž, s. 23.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 27.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 31.

Vydání přednášky bylo pro Kavku na dlouho epilogem za jeho práci univerzitního historika.¹⁷² V jejím znění jako takovém se nepokoušel poupravit veřejný obraz dějin Karlovy univerzity pokřivený ideologickou poptávkou režimu. Jeho počín lze chápat spíše jako snahu o ukázání způsobu pohledu na minulost, který šel přímo proti srsti do té doby zavedenému výkladu. V tomto smyslu mohl být i návodem pro další práce o minulosti Karlovy univerzity, na jejichž vydání už nebyl prostor. Otázkou však je, zda od devatenáctého století budovaná kostra příběhu národních dějin nebyla proti změně výkladu mnohem odolnější než nedávné dějiny komunistické strany, které byly během krátké doby podrobeny zdrcující kritice, jen aby se o pár let později téže kritiky dočkali „revizionisté“ šedesátých let.

Kavkův osud jako osud dějin Univerzity Karlovy

Kavkův osud v mnohých svých rysech kopíruje životní cesty nejednoho z jeho vrstevníků – vědců a intelektuálů. Přimknutí se ke komunistické straně v době její největší popularity a takřka neomezené moci znamenalo pro tyto lidi nejen prožití období masových represí a vykonstruovaných procesů v relativním klidu a materiálním zabezpečení, ale dokonce strmý kariérní vzestup. Tak jako se tito intelektuálové podíleli na legitimizaci vlády komunistické strany po roce 1948, participovali po roce 1956 se stejnou vážností i na jejím zpochybnění včetně jejích doktrín v předmětných letech. Na sklonku šedesátých let tehdejší způsob vlády a vědeckého provozu již veřejně odsuzovali.¹⁷³ Osud těchto osob po ztroskotání pokusu o reformu československého socialismu je také nápadně podobný. Kavkův vrstevník F. Graus, s nímž ještě na konci šedesátých let působil na Katedře československých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, zůstal po okupaci Československa na Západě. Josef Macek byl podobně jako Kavka zbaven všech vědeckých i stranických funkcí a nesměl publikovat.¹⁷⁴ Až tragikomicky působí Kavkovo líčení bytových seminářů v letech normalizace, na kterých se potkával se svým přítelem a bývalým kolegou Mackem a vyměňovali si informace o nových publikacích či posuzovali vlastní texty.¹⁷⁵

Podobně jako jeho mnozí generační druhové prošel Kavka v padesátých a šedesátých letech překotným ideovým vývojem. Do historické vědy se etabloval jako marxista, přestože, jak sám doznává, s díly marxismu-leninismu se seznamoval až „za pochodu“.¹⁷⁶ Podobně jako nebyl statický nedogmatický marxismus, jehož teoretici v dané periodě vedli živé debaty o jeho podobě,¹⁷⁷ nezůstávali v sevření dogmat ani historici, kteří se k němu

¹⁷² Ústav pro dějiny University Karlovy byl v roce 1970 zrušen a opět zredukován na pouhý univerzitní archiv. Sám Kavka se na nějaký čas octl bez práce – i bez stranické legitimace. Na Univerzitu Karlovu se vrátil až po roce 1989.

¹⁷³ Klasickým příkladem na poli historiografie je Grausův sborník *Naše živá i mrtvá minulost*.

¹⁷⁴ Na rozdíl od Kavky však alespoň formálně zůstal v akademické sféře a podílel se na vědeckém výzkumu. Z historického ústavu, který byl radikálně reorganizován, byl však převeden do ústavu pro jazyk český a později do archeologického ústavu. Bohumil Jiroušek tento postup spojuje s „proslulostí“ Josefa Macka v zahraničí, která normalizačnímu vedení ČSAV nedovolila jej z akademické sféry odstranit zcela. Viz Bohumil JIROUŠEK, *Josef Macek – mezi represí a odpustky*, in: *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Sborník z konference. Praha, 21.–22. listopadu 2001, Praha 2003, s. 511–522.

¹⁷⁵ F. KAVKA, *Ohlédnutí*, s. 66–67.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 28–30.

¹⁷⁷ Viz Michal KOPEČEK, *Hledání ztraceného smyslu revoluce. Zrod a počátky marxistického revizionismu ve střední Evropě 1953–1960*, Praha 2009.

hlásili. Nedlouhých patnáct let, jež dělí Kavkovu habilitační práci *Husitská revoluční tradice* a přednášku *Universita Karlova a 50 let Československa* (stejně jako kupř. Grausovy *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské a Naši žijou i mrtvou minulost*) představuje radikální obrat v myšlení intelektuálů, kteří svoji akademickou kariéru začali příliš mladí na to, aby se dokázali do řídicích pozic propracovat postupným intelektuálním vývojem, těžili tedy spíše z poslušnosti vůči stranickým požadavkům.¹⁷⁸ Své postoje však začali poměrně záhy přehodnocovat. Opouštění dogmatického pohledu na minulost i současnost a jistý rozhled, jež jim poskytovaly jejich vedoucí pozice, je přivedly až do tábora nejhlasitějších kritiků oficiálního stranického výkladu ideologie, který naopak všem tendencím po modernizaci odolával.¹⁷⁹

Kavka ve svých pamětech, jediném uceleném zdroji informací o jeho životě a profesní dráze, o sobě nikdy nemluví jako o marxistovi. Všechny publikace, které sepsal v tomto duchu a v textu je zmiňuje, připisuje době jejich vzniku – nátlaku shora či zkrátka neurčité atmosféře doby. Nebrání se přitom jejich kritickému zhodnocení, pouze implicitně neuznává svůj podíl na nich jako rozhodující. Jeho popularizační práce k dějinám Univerzity Karlovy lze jednoznačně přiřadit k propagandistickému proudu jeho tvorby. Sám přitom přisuzuje jejich vyznění oficiální poptávce; bylo-li by na něm, sepsal by je jinak. Vzhledem ke *Stručným dějinám*, o poznání méně ideologicky předpojatým, a Kavkovu spisu *Universita Karlova a padesát let Československa* lze tomuto tvrzení přikládat váhu. Svůj podíl na konferenci k výročí Kutnohorského dekretu však kupříkladu nezmiňuje vůbec. V tónu výkladu, který mu byl vlastní, by její celkové vyznění patrně přisoudil nepříznivě situaci na univerzitě, která po nástupu rektora Procházky do úřadu na nějaký čas přitvrdila v potírání jiných než oficiálních stranických názorů. Na rozdíl od Vojtíška, Kavka pro dějiny Univerzity Karlovy udělal více jako dějepisec, než jako ideolog (vedle *Stručných dějin* se podílel i na porevolučních *Dějinách*), jeho podíl na etablování komunistického výkladu dějin však zcela zanedbatelný není.¹⁸⁰ Úkolem této práce v žádném případě není soudit jeho činy a roli v rámci mnohvrstevnatých struktur komunistické historiografie padesátých a šedesátých let. Kavkův osud nicméně slouží jako ilustrace osudu „dějin psaní dějin“ Karlovy univerzity – od marxistického nadšení ke snaze o revizi až k nucenému ukončení jakékoliv činnosti.

¹⁷⁸ Sám Kavka se tohoto specifického jevu rané fáze komunistické diktatury v Československu dotýká, opět však bez přiznání své přímé participace na daném neblahém fenoménu této doby: „[Za války] se ztratila generace, s níž zpravidla je nejužší spjato průbojně hledání nových cest, odvaha k riziku životnímu i vědeckému, přitom však již nikoli mladické bouřliváctví, bořící ve svatém zápalu i to, co bořeno být nesmí. [...] Dravý nástup mladí do učitelského sboru neměl onen vyvažující korektiv ztracené střední generace.“ Kavka zde jednoznačně odkazuje ke své generaci stranických vědců a akademiků etablujících se v prvních letech vlády KSČ. Viz F. KAVKA, *Universita Karlova a padesát let Československa*, s. 19.

¹⁷⁹ Osudy této generace stranických historiků sleduje ve své práci Sommer. Pro stručný a výstižný popis jejich vývoje a působení srov. V. SOMMER, *Angažované dějepiscectví*, s. 65–71.

¹⁸⁰ Jakkoliv jej on sám i jeho žáci a kolegové spíše přehlížejí. Nekrology a vzpomínky z jejich per předmětnou část Kavkova života ponejvíce přehlížejí či hlouběji nerozvíjejí. Srov. Lenka BOBKOVÁ, *František Kavka, historik a učitel*, in: Lenka Bobková – Mlada Holá (edd.), *Lesk královského majestátu ve středověku*. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám, Praha – Litomyšl 2005, s. 9–12; Ivan HLAVÁČEK, *František Kavka (21. 11. 1920 – 20. 10. 2005). Nekrolog*, ČČH 1, 2006, s. 202–205; Petr ČORNEJ, *Zemřel František Kavka, historik doby Karla IV.*, *Dějiny a současnost* 12, 2005, s. 8.

II.6 Josef Petráň – psaní univerzitních dějin za normalizace a v letech „obnovy“ (1983–2015)

V roce 1970 došlo k uzavření Ústavu pro dějiny University Karlovy. Drtivá většina jeho pracovníků byla propuštěna a jeho vědecké úkoly byly zredukovány na vydávání časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, který přešel pod Archiv Univerzity Karlovy.¹⁸¹ Z aktivních účastníků proměny univerzitního dějepisceví šedesátých let zůstal v archivu zaměstnán pouze Jan Havránek, starající se v následujících letech o odbornou úroveň časopisu.¹⁸² Období po roce 1970 nepřineslo do sféry populárních reprezentací dějin univerzity takřka nic nového. Porůznu roztroušené náznaky odvolávání se na minulost se omezily na teleologickou linii souznící s „normalizační“ představou vládnoucí ideologie – ideologie hlásící se k učení marxismu-leninismu, avšak zjednodušující je na úroveň heslovitých pouček a prohlášení: „Univerzita v minulosti husitská, v současnosti leninská.“¹⁸³ Nutnost podat ucelený syntetizující přehled dějin Univerzity Karlovy na základě „normalizační ideologie“ nebyla patrně pocíťována. Plán na velké knižní univerzitní dějiny, který byl dílem Františka Kavky a jeho spolupracovníků (vesměs postižených podobně jako Kavka), byl opuštěn a nové vedení univerzity nepovažovalo prezentaci její minulosti ve světle opět o něco pozměněného pohledu na nedávné dějiny za prvořadý úkol. Jan Havránek a postupně se rozrůstající tým jeho spolupracovníků se v univerzitním archivu a na stránkách jeho časopisu zaměřili na dílčí témata z dějin minulosti univerzity a Josef Petráň se na katedře československých dějin věnoval politicky nepřilíš kontroverznímu tématu dějin filozofické fakulty končících v jeho podání rokem 1948.¹⁸⁴

První „normalizační“ publikace vážící se k celému komplexu dějin univerzity vyšla až roku 1986.¹⁸⁵ Bez potřeby zdůvodňovat vydání této sedmdesátistránkové knihy líčí autoři dějiny Univerzity Karlovy od jejího založení až do roku 1984. Poměrně neutrální a faktograficky strohé vylíčení starších epoch bylo na posledních stranách vystřídáno oslavnými ódami na socialistickou univerzitu nelišícími se ovšem příliš od závěrečných částí post-socialistických publikací (v obou případech je sledován – jistě pochopitelný – důraz na soudobé úspěchy univerzity). Ideologický výklad minulosti univerzity zde nebyl veden snahou o jakoukoliv konceptualizaci dějin (jako tomu bylo v rané éře komunistické diktatury), byl suplován prostým přihlášením se k „rozvinuté socialistické společnosti“. Podobně jako v publikaci o dvacet let starší byl i zde ve fotografickém doprovodu kladen důraz na

¹⁸¹ Vedle tohoto periodika vyšlo od roku 1976 do roku 1989 pod hlavičkou Archivu UK ještě osm čísel *Archivních zpráv*, respektive *Zpráv archivu Univerzity Karlovy*. Zde se nacházely zejména studie k partikulárním otázkám z dějin univerzity, založené nejčastěji primárně na pramenech z Archivu Univerzity Karlovy.

¹⁸² Viz Jiří PEŠEK, *Jan Havránek (7. 6. 1928 – 1. 9. 2003)*, *Nekrolog*, ČCH 1, 2004, s. 203; Josef PETRÁŇ, *Jan Havránek (7. 6. 1928 – 1. 9. 2003)*, AUC-HUCP 43/1–2, 2003, s. 18.

¹⁸³ Václav RÁB, *Předmluva*, in: Josef Petráň, *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1983, s. 7.

¹⁸⁴ Viz předchozí poznámku. Obsáhlá kniha je doplněna citovanou předmluvou děkana filozofické fakulty V. Rába, jedním z příkladů „normalizačního“ výkladu dějin zaměřujícího se (ještě v roce 1981) zejména na denuniaci všech tendencí a představitelů pražského jara. Josef Petráň na tuto publikaci navázal v roce 2015 vydanou knihou *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, viz pozn. 189. Na více než tisíce stranách v ní nechává zaznít dobové prameny, desítky memoárů a vzpomínek (jak vlastních, tak od druhých osob) vážících se k období vlády komunistické strany nejen na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jedná se o jedno z nejpopisnějších děl k dějinám Univerzity Karlovy, které kdy bylo vydáno.

¹⁸⁵ J. HAVRÁNEK – J. PETRÁŇ – A. SKÝBOVÁ, *Universitas Carolina*.

zobrazení modernizačních tendencí socialistické univerzity (studenti studující a sportující, mezinárodní charakter univerzity, soudobé univerzitní stavby), ale též na její úzké sepětí s vládnoucí stranou (fotografie univerzitních představitelů na stranických schůzích, návštěvy politiků na Univerzitě Karlově, účast studentů na prvomájovém průvodu). Univerzita se tak pochopitelně hlásila ke státní a ideologické doktríně, avšak činila tak bez dřívějšího patosu, revolučního étosu a hlasité dehonestace svých předchůdců.

Josef Petráň, který se dílčím způsobem podílel i na výše zmíněné publikaci, vyučoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy už od poloviny padesátých let. Jeho životopis je skromný co do počtu pracovišť – tím jediným byla až do roku 1992 právě filozofická fakulta, na níž vyučoval vše od přehledových přednášek přes specializační přednášky a výběrové semináře až po seminář diplomní. Rozsáhlá je též šíře jeho badatelského záběru – zabýval se dějinami venkova, hospodářství, historickou statistikou, univerzitními dějinami, sociálními a kulturními dějinami, a to v rozpětí od 16. až po 20. století. Podobně jako v Kavkově případě, ani zde nemá badatel mnoho zdrojů v rámci možností objektivních informací o životě historika. Je tedy nucen spoléhat se zejména na tradiční *festschrift*y kompilované jeho žáky a pokračovateli¹⁸⁶ nebo Petráňovu vlastní objemnou monografii *Filozofové dělají revoluci*.

Petráň byl přijat na filozofickou fakultu v roce 1949, avšak hned studijní rok 1951/1952 strávil patrně po udání z rodné vsi u PTP.¹⁸⁷ Na počátku let šedesátých po ukončení aspirantury byl pro změnu v rámci kampaně proti pozitivismu a strukturalismu (aniž by se jedním z nich prokazatelně „provinil“) na jeden rok poslán do zaměstnání u ČKD Sokolovo.¹⁸⁸ Přesto však v polovině šedesátých let podal přihlášku do strany a nedlouho poté se dočkal habilitace.¹⁸⁹ V měsících předcházejících pražskému jaru se zařadil do skupiny historiků volajících po změně stranických paradigmat v historiografii, o čemž svědčí i jeho příspěvek do sborníku *Naše živá i mrtvá minulost*. I po okupaci v srpnu 1968 se na stránkách *Dějin a současnosti* věnoval aktuálním tématům v několika člancích propojujících dění minulé a současné. Při prověrkách v roce 1970 byl Petráň vyškrtnut ze strany, nepřišel však o zaměstnání, mohl dále přednášet i psát. Musel přitom za normalizace plnit povinné penzum „politicko-ideologických“ povinností (VUML, školení, činnost v komisích atd.), nikdy se však ke stranické doktríně nepřihlásil natolik, aby mohl být z hlediska strany hodnocen jako dostatečně důvěryhodný a perspektivní pro jmenování profesorem, kterým se stal až po změně politické situace. Za své posrpnové setrvání na katedře československých dějin vděčil patrně především tomu, že nebyl v žádné vedoucí funkci a politicky se projevoval jen na stránkách odborných periodik (tedy pod pláštěm vědeckého pojednání).

K univerzitním dějinám jej přivedl především jeho zájem o dějiny filozofické fakulty (viz výše). Snad i proto a nepochybně též pro jeho dobré styky s pracovníky univerzitního

¹⁸⁶ Jaroslav PÁNEK (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesoru Josefu Petráňovi*, Praha 2004; Zdeněk BENEŠ – Eduard MAUR – Jaroslav PÁNEK (edd.), *Pocťa Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*, Praha 1991.

¹⁸⁷ Jaroslav PÁNEK, *Historik a učitel Josef Petráň*, in: Týž (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika*, s. 30.

¹⁸⁸ Během roční pracovní zkušenosti stihl mj. sepsat a vydat dějiny tohoto závodu. Tamtéž, s. 32.

¹⁸⁹ Petráň vysvětluje svůj vstup do KSČ vírou v možnost „vzít vítr z plachet dogmatickým stoupencům totalitního režimu“, tedy vírou v možnost změnit alespoň způsob vlády KSČ v zemi. Viz JOSEF PETRÁŇ, *Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)*, Praha 2014, s. 286.

archivu a „čistý štít“ z let normalizace mu bylo – podle jeho slov zcela mimo jeho očekávání¹⁹⁰ – nabídnuto ředitelování čerstvě obnovenému Ústavu dějin Univerzity Karlovy a archivu Univerzity Karlovy. Z této pozice a z pozice znalce dějin filozofické fakulty (přestože její starší dějiny přenechal mladším badatelům) se podílel autorsky i editorsky na velkých *Dějínách Univerzity Karlovy*. V křesle ředitele ÚDAUK setrval Petráň do roku 2005.

Podoby dějin univerzity po roce 1989 – vítězství formy nad obsahem?

Vedle dějin filozofické fakulty se však Josef Petráň zabýval ještě jedním tématem z univerzitních dějin. Po důkladném vypsání dějin své domovské fakulty do poloviny dvacátého století směřovala jeho další práce vážící se k minulosti univerzity k objektu Karolina,¹⁹¹ k němuž se tak vrátil téměř po třiceti letech. V roce 1961 se spolupodílel na studii o Karolinu v dějínách Univerzity Karlovy, která byla doplněna textem znalce architektonického vývoje stavby Aloise Kubička.¹⁹² Ani Petráň se na počátku šedesátých let, podobně jako Kafka, neubráníl prokládání svého textu ideologicky podmíněnými aktualizacemi a dobovými interpretacemi historických událostí (jezuité jako „strana nepřátelská“, periodicky se opakující boj pokrokového hnutí proti reakčním silám, kritika první republiky atd.). Když v roce 1988 na své dílo navazoval, mohl tyto části výkladu již vynechat. Podařilo se mu pojednat Karolinum věcně a faktograficky „čistě“ bez prokládání textu odkazy k „pokrokové minulosti“ Univerzity Karlovy i bez národovecké hrdosti akcentující velikost českého národa a její potlačování okolními vlivy. Tímto stylem vyprávění se mu podařilo trefit do požadavků jak končícího „normalizačního“, tak porevolučního vedení univerzity, jehož byl ostatně sám členem – publikace o Karolinu vyšla takřka v nezměněné podobě znovu v roce 1995 a v rozšířeném a reprezentativním formátu v roce 2010. Petráňův text splnil jak funkci popisnou a ideologicky indiferentní, tak čistě reprezentativní, jež od devadesátých let nabývala na stále větším významu.

V jedné věci Petráň na národovce Vojtíška přesto navázal, nespojil ji však s okázalým vzýváním české národní minulosti a suverenity, které už ostatně ani nebylo potřeba. Přínejmenším od roku 1991¹⁹³ se datuje jeho zájem o zkoumání univerzitních insignií (žezel, medailí, řetězů), dalších obřadních propriet (zejména talárů) a samotných obřadů – festivit, především slavnostních promocií.¹⁹⁴ Na rozdíl od Vojtíška Petráň však nespojuje tyto předměty pouze s tradicí a minulostí univerzity, nevidí v nich pouhé muzeální exponáty používané při slavnostních příležitostech, nýbrž je chápe jako důležitou součást sebe prezentace instituce, jejíž identita stojí do značné míry právě na zachování a upevnování tradic. Ve svých pracích se snaží slavnostní univerzitní předměty a festivity nejen antikvovat, pojit s minulostí, nýbrž také osvětlit a aktualizovat jejich roli pro moderní univerzitu. Uvědomuje si reprezentativní roli hmotné kultury i festivity pro sebe prezentaci univerzity, které tak

¹⁹⁰ Josef PETRÁŇ, *Kolega Jan Havránek*, in: Michal Svatoš – Luboš Velek – Alice Velková (edd.), *Magister noster*. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc., Praha 2005, s. 68.

¹⁹¹ Josef PETRÁŇ, *Karolinum*, Praha 1988.

¹⁹² A. KUBIČEK – A. PETRÁŇOVÁ – J. PETRÁŇ, *Karolinum a historické koleje*.

¹⁹³ J. PETRÁŇ (ed.), *Univerzitní slavnosti*. Petráň zde navázal také na podobně koncipovanou a reprezentativní publikaci Otto HERBER – Jan HAVRÁNEK, *Insignie, medaile, taláry Univerzity Karlovy*. Praha 1987. Publikace podává obsáhlý fotografický materiál k univerzitním reprezentačním předmětům doprovobený jejich podrobným popisem.

¹⁹⁴ Jejich vyobrazení a popis se staly součástí všech publikací o Karlově univerzitě od roku 1991.

vědomě pomáhá navazovat na tradici univerzitních slavností před rokem 1948, jak jsme viděli i v první části této studie.

Jakýmsi sumářem všeho pozornosti hodného hmotného dědictví, kterým univerzita disponuje, je pod Petráňovým vedením sepsaná publikace *Památky Univerzity Karlovy*,¹⁹⁵ zkoumající její hmotné bohatství do nejmenších podrobností. Počíná architektonickými studii o Karolinu i dalších univerzitních a fakultních budovách. Opět se věnuje univerzitním insigniím a oděvům a přechází až na úroveň jednotlivých sbírek památek a cenností ve vlastnictví fakult, kateder a ústavů a dokonce jednotlivých uměleckých děl v majetku univerzity. Jedná se o kompilační, reprezentativní a obsahově vyčerpávající dílo k historicko-uměleckému bohatství univerzity, které stvrzuje směřování univerzity směrem k opulentní sebe prezentaci skrze svou bohatou minulost.

V publikacích vyšlých po roce 1989 je možné pozorovat několik vůdčích motivů. Vedle důrazu na vnější formu sebe prezentace, k níž se ještě vrátíme, se zde nachází nikoliv překvapivé vymezení se proti způsobu vlády předchozího politického režimu. Toto odmítnutí, jakkoliv je striktní, není však zdaleka tak emotivní jako prvorepublikové odmítání habsburské vlády nebo poúnorová degradace první republiky a „buržoazního dějepisectví“. S tím může souviset přeci jen odlišná a kultivovanější kultura slova – pisatelé si uvědomují, že čím skandálnější odsouzení se provádí, tím méně seriózně působí. Dalším důvodem však může být i značná personální kontinuita na univerzitě jako takové. Jestliže vedení univerzity bylo na přelomu let 1989 a 1990 obměněno kompletně, nelze totéž říci o personální situaci na jednotlivých fakultách či katedrách. Přejít od komunismu k tržní společnosti se v tomto ohledu nepodobal personálním transformacím let 1948 a 1969/1970, které se naopak vyznačovaly značnou mírou diskontinuity mezi studenty i pedagogy. Zásadní nepřerušeni probíhajícího vědeckého provozu po roce 1989 znamenalo, že o stejných tématech psali až na výjimky tíž lidé jako před ním, s tím rozdílem, že se již nemuseli zaštiťovat autoritou komunistické strany a marxismu-leninismu. V samotném aktu přihlašování se k těmto autoritám však stěžejně ležely základy vědeckého podání problémů. Pracovní návyky historiků, o něž tu jde především, se – až na křiklavé výjimky čistě prorežimních osobností – opíraly o docela jiné inspirace než o státní ideologii a v těchto zaběhnutých kolejkách vědeckých metod a postupů mohli dále bádát a publikovat. Jestliže po roce 1948 zajistila kontinuitu národních dějin koncepce Zdeňka Nejedlého propojující nacionalistický étos s třídním pohledem na dějiny, po roce 1989 byla zajištěna prostou absencí téměř jakékoliv změny vědeckého paradigmatu a personálního složení kateder a ústavů. To se ve výsledku v případě tvorby velkých dějin Univerzity Karlovy projevilo užitím stejné metodologie, o kterou se výzkum univerzitních dějin opíral již v šedesátých letech. Ta v obou případech stála především na důsledném pramenném průzkumu přetaveném ve faktografické vyličení dějin univerzity jako celku, její role v politických událostech, pochopitelně s ohledem na minulost jednotlivých fakult, případně oborů a jejich představitelů.¹⁹⁶

¹⁹⁵ J. PETRÁŇ (ed.), *Památky*.

¹⁹⁶ Za důležitý posun, který v těchto letech pokračoval, lze považovat navázání na Kavkou v šedesátých letech zdůrazněnou potřebu výzkumu dějin německé vědy (do roku 1882) a německé univerzity (pro roky 1882–1945). Na Kavkovu snahu, o které jsme stručně pojednali výše, navázali například autoři čtyřsvazkových *Dějin Univerzity Karlovy* z devadesátých let.

Pozoruhodným dokladem dekády překračující kontinuity historického bádání o dějinách Univerzity Karlovy jsou slova z úvodů dvou největších syntetických publikací, *Stručných dějin* a *Dějin Univerzity Karlovy*: „Autoři vycházeli ze soudobého pojetí univerzitních dějin, které je chápe jako syntézu dějin jako instituce, jejího společenského působení i dějin vědy na ní pěstované a tradované.“¹⁹⁷ „Čtyřsvazkové *Dějiny Univerzity Karlovy* vycházejí ze soudobého pojetí univerzitních dějin jako syntézy dějin instituce, jejího společenského zakotvení a dějin věd na ní pěstovaných a tradovaných.“¹⁹⁸ Petráňova formulace z roku 1995, že Univerzita Karlova po roce 1989 navazuje na to, co se dělalo „v koutku nebo v disentu či v exilu“,¹⁹⁹ tak v tomto případě získává nečekané souvislosti odkazující na kontinuitu bádání o dějinách Univerzity Karlovy přesahující politické i časové hranice. Tato kontinuita projevující se ve druhé polovině dvacátého století v personální i tematické rovině se projevuje sice ne vždy zdůrazňováním oné bytostně „národní“ podstaty univerzity, avšak určitou metodologickou rigidností fungující zprvu jako obrana proti nezřídka zideologizovanému oficiálnímu dějepiscectví, později však jako brzda hlubšího poznání, což se projevuje zejména v závěrečném dílu *Dějin Univerzity Karlovy* pojednávajícím roky 1918–1998, který ve své snaze postihnout vývoj univerzity ve dvacátém století co nejkompelněji (až encyklopedicky) sklouzává k systematickému výčtu nejen dějinných událostí „jak šly za sebou“, ale také až k heslovitému pojetí dějin jednotlivých fakult, jejichž počet neustále narůstal.

V důrazu na formu spíše než na obsah lze spatřovat také důkaz proměny populárních univerzitních dějin ve funkci primárně reprezentativní (vedle té reprezentační). Formát velkých dějin, *Památek Univerzity Karlovy* a zejména pak nejnovějších přehledů dějin univerzity a Karolina (jež přetiskují starší texty), kladoucí primární důraz na precizní technické zpracování a obrazovou stránku, odkazuje až k určité obsesi vizuální kulturou a efektem, který vytváří její řemeslně dobře odvedená prezentace. V textu publikace *Univerzita Karlova* z roku 2011²⁰⁰ se kupříkladu nachází jediná fotografie moderní, typicky „hrnaté“ budovy z doby komunistické výstavby (budova matematicko-fyzikální fakulty na s. 146), přestože v podobných stavbách sídlí celá řada fakult, klinik a ústavů. Pohled na tyto stavby však čtenáře a diváky nenaplňuje posvátnou úctou k dílu zakladatele univerzity a tyto jsou též o poznání méně fotogenické než opakující se detaily jednotlivých architektonických prvků Karolina. Právě historická budova Karolina a slavnostní rituály odehrávající se v jejích kulisách představují performativní ožívání historické tradice univerzity v nových souvislostech její mezinárodní sebe prezentace.

II.7 Jubilejní oslavy v roce 1998 – emotivní prožitek minulosti a současnosti

Trend smyslového prožívání kolektivního aktu nastartovaly v případě Karlovy univerzity již oslavy 650. výročí jejího založení. Důraz na velkolepé akce založené na smyslových vjemech lze v nich těžko přehlédnout. Oslavy byly plánovány tak, aby se neomezily jen na dubnové dny odkazující přímo k aktu založení univerzity, nýbrž začaly oficiálně již v listopadu roku 1997 a trvaly až do dubna 1999, tedy roku následujícího po roce jubilejním.

¹⁹⁷ František KAVKA, *Předmluva*, in: Týž (ed.), *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*, s. 5.

¹⁹⁸ František KAVKA – Josef PETRÁŇ, *Slovo úvodem*, in: M. Svatoš (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 14.

¹⁹⁹ Viz J. PETRÁŇ, *Úvodem*, in: H. Justová (ed.), *Univerzita Karlova dnes*, s. 10.

²⁰⁰ Marie ŠTEMBERKOVÁ, *Univerzita Karlova: historický přehled*, Praha 2011.

To poskytlo dostatek prostoru pro hromadné akce rozličného zaměření. Vedle vědeckých konferencí a tradičního předávání čestných doktorátů byla tato doba naplněna výstavami, slavnostními shromážděními, projevy veřejných osobností, mnoha koncerty a také prvním oficiálním univerzitním plesem.²⁰¹ Přehled průběhu oslav univerzitního jubilea, jakož i při jeho příležitosti vydané publikace odhalují zaměření na smyslový a afektivní prožitek účastníků oslav. To souviselo i s jistým odklonem od minulosti univerzity k lesku přítomnosti. Během ročních oslav sice zaznělo – zejména z úst historiků – mnoho odkazů k minulosti univerzity, k postavě Karla IV. či k poslednímu „zmařenému“ univerzitnímu jubileu, avšak barevný svět slavností, recepce a shromáždění podával nezúčastněnému divákovi odlišný pohled. Tento obraz silně kontrastuje s oslavami roku 1948, v nichž sice jednoznačně (u některých účastníků) nechyběl étos oslavy tehdejší doby a vyzývání světlé budoucnosti, samotný slavnostní akt měl však silně historizující, vzpomínkový, téměř usedlý ráz.

Po roce 1989 značně vzrostl důraz na mezinárodní roli univerzity, což s sebou neslo nutnost prezentace instituce před světem, který byl po uplynulých čtyřicet let víceméně uzavřen. Oslavy univerzitního jubilea, zejména jejich vědomé (a vyslovené) navazování na „zmařené“ oslavy z roku 1948, na něž kvůli komunistickému puči nepřijely mnohé západoevropské univerzity, k tomu poskytovaly jedinečnou příležitost. Nově objevovanému světu bylo žádoucí se v co nejkratší době pokud možno vyrovnat. Univerzita na tomto úkolu nepochybně pracovala i v oblasti vědy, vítanou příležitostí však bylo ukázat svoji příslušnost k západnímu světu i opulentním zpřítomňováním minulosti univerzity a oslavou její nové současnosti. Samotné množství tisků a propagačních materiálů vydaných kolem roku 1998 v cizích jazycích má v tomto směru vypovídající hodnotu. Oproti dřívější době však již nevycházely pouze překlady dějin Univerzity Karlovy, ale nově i překlady zakladací listiny univerzity nebo brožura vyzdvihující cizince, kteří se byť jen zastavili na univerzitní půdě.²⁰²

Univerzita si tak v nové době kladla nové cíle plynoucí z rozšíření obzoru, jenž se před ní v rámci plnění jejího nového poslání – zařazování se mezi západní univerzity – rozevíral. Vedle zvýšené publikační aktivity, jejímž prostřednictvím se snažila dát o sobě vědět před světem, pořádala na své půdě celou řadu konferencí, setkání a výstav, na nichž zazněla řada projevů, některé věnující se domácím tématům, jiné obracející se na světovou „akademickou obec“.²⁰³ Častou tematickou náplní těchto setkávání byla globalizace, technizace a budoucnost univerzit v nově a rychle se proměňujícím světě. Místo zdůrazňování národního příběhu se proto čím dál častěji projevovala tendence prosadit Karlovu univerzitu jako součást „vzdělaného světa“ a jako jednoho ze soudobých strážců pravdy, svobody, spravedlnosti a ideje vzdělanosti vůbec. Historický argument přitom stále sehrával ústřední legitimizační roli: „*Univerzita Karlova byla však od svého založení také institucí mezinárodní, vítala ve svých učebnách a studovnách studenty i význačné vědce z celého světa, přispívala*

²⁰¹ Obsáhlý přehled akcí ať už pořádaných primárně pod hlavičkou oslav či pod ní jen násilně vřazených je k dispozici in: *650 let Univerzity Karlovy. Kalendárium*, vydal Přípravný výbor oslav 650. výročí založení Univerzity Karlovy, Praha 1997.

²⁰² Michaela ZINDELOVÁ – Michal SVATOŠ (edd.), *Charles University and The Wider World. Leading Representatives of World Science, Scholarship and Culture at Charles University (1990–1997)*, Prague 1998. Půda Karolína je podle publikace pozoruhodná kupř. tím, že po ní chodil Jan Hus, „jehož kariéra spustila evropskou reformaci“ (s. 10), či že na ní prakticky začala třicetiletá válka (tamtéž). Zastavil se na ní také Mozart (chtěl vidět knihovnu), Hegel (projížděl Prahou) a Kepler byl ubytován pod univerzitní střeou (s. 14).

²⁰³ Ukázky z mnohých projevů in: M. ZINDELOVÁ – J. BOROVÍČKOVÁ (edd.), *Kronika oslav*.

*k vytváření evropské, ale také světové vědy a stala se po svém založení matkou či sestrou mnoha dalších evropských univerzit. [...] Do svého výročí vstupuje obrozená akademická obec Univerzity Karlovy vědoma si své odpovědnosti i úkolů vyplývajících z nové tvárnosti světa, Evropy i českého státu, úkolů naplněných rozvojem svobodné vědy a kultury i výchovou nových generací studentů oddaných principům demokracie a pravdy.*²⁰⁴

Snaha „dát o sobě vědět“ se jevila jako důležitý předpoklad často zdůrazňovaného „návratu“ Univerzity Karlovy mezi evropskou elitu. Vydávání cizojazyčných publikací, pořádání mezinárodních konferencí za účasti stovek zahraničních hostů a přihlašování se k tradici vzdělanosti, pravdy a spravedlnosti tak mělo sloužit jako jedna ze vstupenek mezi západoevropskou vědu a společnost. Tento způsob sebeprezentace v něčem přece jen navazoval na oslavy v roce 1948, na kterých sepětí Karlovy univerzity, tentokrát nikoliv pouze s národem, nýbrž i se všemi dalšími světovými institucemi sdílejícími étos vzdělanosti a hledání pravdy, představovalo jeden z hlavních motivů pronášených řečí. Představa sdíleného společenství komunikujícího společným jazykem vědy zde mimořádně překročila přísně střežené hranice společenství národního. Totéž se odehrálo o padesát let později, avšak se snahou učinit toto spojení trvalým dědictvím univerzity. Nad způsobem, jakým se vedení univerzity snažilo tento cíl dosáhnout, se pozastavila jedna z dobových reflexí: „*Univerzitní oslavy byly mohutné a především dlouhé – jistě, v době všeobecného ‚zviditelňování‘ (často dotěrného a bezostyšného) nechce být alma mater příslovečnou panenkou sedající v koutě. Vedení univerzity zejména (třikrát podtrženo!) a samozřejmě i všichni řadoví členové akademické obce by si však měli uvědomit, že společenský kredit vysoká škola nezískává velkolepě uspořádanými oslavami, nýbrž každodenní soustavnou, průběžnou, nic nezanedbávající prací, při níž do hlavy nestoupá šampaňské a v ústech se nesbíhají sliny na pikantní jednohubky a obložené mýsy.*“²⁰⁵ S tímto hodnocením vstupovala Karlova univerzita do jednadvacátého století. Nakolik v něm při snaze o zviditelnění navazuje na tradice století dvacátého či zda hledá odlišné způsoby a co je jejich referenčním bodem, nechť již zhodnotí jiná práce.

Závěr

Všechny světové univerzity se se zálibou zabývají vlastními dějinami. Zkoumají kdy, jak a za jakých okolností vznikly, čím přispěly světu vzdělanosti a rozkvětu svého národa. Jejich představitelé, kteří se v periodických obdobích ujímají jejich řízení, dědí dlouho a pečlivě uchovávanou a rozvíjenou tradici, na niž si těžko mohou dovolit nenavázat už jen proto, že tyto tradice si při jejich uchovávání začaly do jisté míry žít vlastním životem a protože sami univerzitní činitelé se jim během budování své kariéry pravděpodobně museli přizpůsobit. Tradice pramenící z dlouhých dějin univerzit je zkrátka jejich nedílnou součástí a jako taková tvoří nezákladnější prvek jejich identity. Ani v dobách prudkých společenských zlomů a radikálních změn není možné tradici prostě zrušit (a málokdo o to také stojí), proto dochází spíše k jejímu přizpůsobování. Na příkladu vytváření a reprodukce psaní a vyprávění o minulosti Karlovy univerzity v průběhu „krátkého“ dvacátého století

²⁰⁴ 650 let Univerzity Karlovy, s. 5. Jako autor uveden pouze „Rektor“.

²⁰⁵ Marie ŠTEMBERKOVÁ, *Jubilejní rok Univerzity Karlovy*, AUC-HUCP 39/1–2, 1999, s. 137–139.

jsem se pokusil poukázat právě na tento prvek – na předávání tradovaných dějepisných narativů a stereotypů.

Příběh, který jsme sledovali, je úzce svázán s novodobými dějinami českojazyčného prostředí. Historická skutečnost v podobě procesů, pro něž se vžil pojem „národní obrození“, nastartovala novou éru v dějinách českých zemí. Díky hrstce „buditelů“, kteří si uvědomili sílu a potenciál myšlenky o jednotném národě sdílejícím jazyk, kulturu a v neposlední řadě dějiny, postupně vzniklo to, co nazýváme českým dějepiscetvím. Pro toto dějepiscetví bylo (je) charakteristické, že dějiny, jež produkovalo, dělilo na dvě skupiny – „české“ a „světové“. Prvé jmenované si mezi historiky i jejich čtenáři postupně získaly značnou oblibu, protože dokázaly úzce spojit „objektivní“ běh dějin s příběhem národa v nich, spolu s výrazným apelem na postavu modelového čtenáře – příslušníka národa majícího chápat sebe sama jako součást týchž dějin. Postupně se tak dařilo budovat „národní“ dějiny, které nejen že se odlišovaly od názorů jiných národních dějin, nýbrž často dokonce stály v opozici proti jejich závěrům.²⁰⁶ Univerzitám prodávajícím svoji národnostní emancipaci v průběhu devatenáctého století a nezřídka vychovávajícím budoucí dějepisce se tento trend pochopitelně nevyhnul. Na základě na významu nabývajících národního dějepisu se připojily k jeho vývodům a staly se součástí téhož příběhu. Když Karlova univerzita vstupovala v roce 1918 jako přední a jediná česká univerzita do samostatného československého státu, nesla s sebou toto dědictví.

Československý stát od té doby prošel ještě několika dalšími radikálními historickými zlomy, avšak kontinuita národní a univerzitní tradice přerušena nebyla. Ani personální a myšlenková kontinuita ostatně nebyla nikdy přerušena zcela. Rovnítko mezi (českým) národem a dobrem, antiněmectví či antiklerikalismus byly konstanty, které neporušila ani druhá světová válka (spíše je posílila) a které následně přežily i po ní v podmínkách „diktaury proletariátu“. Všechny politické reprezentace v nich dokázaly nalézt argumenty pro svoji vizi státu a společnosti a přejímaly je bez výraznějších změn. Identita univerzity sice v předmětných letech nestála jen na negativním vymezení, avšak i ve vyzdvihování nadčasových hodnot jako vzdělání, pravda, spravedlnost či mír je implicitně ukryto vymezení se vůči druhým, kteří tyto hodnoty nectí a pošlapávají či tak činili v minulosti. Největšími nepřáteli Karlovy univerzity ve dvacátém století se tak staly vedle pražské německé univerzity zejména univerzita Karlo-Ferdinandova, později univerzita prvorepubliková a ještě později univerzita „komunistická“. Opakované pravidlo, že po politické změně dochází k radikálnímu odmítnutí předchozího establishmentu, nachází na příkladu Karlovy univerzity své jednoznačné potvrzení. Jsme tak svědky paradoxní situace, kdy větší část dějin univerzity je v jejich vyprávění považována za hodnou odmítnutí, protože univerzita v ní podle představy dějepisců nenaplnuje transcendentní ideu vzdělanosti – není na ní přítomno „národní vědomí“. Naopak vědomí „německosti“ univerzity se pro univerzitní dějepisce na dlouhou dobu stalo automatickým signálem k jejímu označení za univerzitu nepřátelskou a nevytvářející žádné pozitivní hodnoty. Totéž pak platilo pro univerzitu označovanou jako buržoazní či komunistickou.

O to zajímavější je skutečnost, že existují období považovaná za bezvýhradně kladná, ohledně nichž panuje dokonalá shoda napříč ideologiemi a politickými systémy. Jedná se

²⁰⁶ Více ke specifikům národních historiografií a rozdílnosti jejich závěrů viz H. WHITE, *Metahistorie*. Srov. též B. ANDERSON, *Představy společnosti*, s. 201–219.

zejména o ta období, která národně obrozenecká tradice označila za „vrcholy“ českých dějin.

Všechny v této práci zmíněné historické postavy i nehmotné entity mohly svoji kladnou roli v příběhu dějin Univerzity Karlovy sehrát jediné proto, že byly označeny za „národní“ či „vzdělané“. Ideje vzdělanosti, národa a univerzity tvoří stěžejní kvazipostavy příběhu dějin univerzity. Tak jako by v závislosti na paradigmatu bytostně české povahy univerzity nemělo význam vykládat její dějiny, kdyby národ nebyl hlavním aktérem děje, nemělo by na základě představy o bytostně vzdělanecké podstatě českého národa smysl vykládat tytéž dějiny, kdyby nebyly zároveň dějinami ideje vzdělanosti a jako takové se nutně neodchýlovaly od úzkého tématu univerzitních dějin směrem k pojmenovávání všech jevů, odkazujících k této české „přirozenosti“. Historie univerzity se tak prizmatem národních dějin stává historií české vzdělanosti.²⁰⁷

Při opakovaném vyzdvihování univerzitního étosu vzdělanosti, pravdy a spravedlnosti se však naneštěstí stává obtížným rozpoznat, kdy je za zdůrazňováním těchto idejí dobrý úmysl a kdy jsou používány za účelem manipulace a zneužití pro potřeby autoritářského politického názoru. Podaří-li se této studii otevřít několik otázek pro další výzkum, nepřijde čas a úsilí věnované podniknutému výzkumu nazmar. První se váže právě k otázce užitečnosti tohoto sumáře kladných vlastností univerzity. Zaštiťování se kategoriemi vzdělanosti, pravdy a spravedlnosti již nejednou vedlo, jak jsme viděli, k jejich zneužití pro potřeby autoritativních politických názorů. Vkrádá se tedy otázka, jakou úlohu hraje diskurz univerzity jako absolutního dobra a zda není přeci jen užitečnější soustředit se při její prezentaci na jiné kvality. Další otázkou je role teorie v psaní o dějinách univerzit. Ve studii jsem se inspiroval narativistickou kritikou dějepiscevtví pokusil odhalit styčné body vyprávění o dějinách univerzity a poukázat na jejich trvalost a význam pro vyprávění jejího příběhu. Bylo by jistě užitečné, kdyby se tím otevřela debata o plodnosti této i jiných teoretických a metodologických inspirací pro psaní o dějinách vysokých škol. Na základě použitých pramenů se též podařilo alespoň naznačit otázku role jednotlivých generací v předávání nejen vědomostí, ale též světonázoru. Právě prolínání světů, které se zdají ideologicky zcela neslučitelné, je tématem, jež by stálo za hlubší výzkum. Vznáší se tak otázka, zda by nebylo produktivní namísto portrétů jednotlivých osobností univerzitní historiografie věnovat pozornost též zkoumání mezigeneračních vazeb či struktur moci, které se mezi jednotlivci utvářejí.

²⁰⁷ V této souvislosti je dobré upozornit na skutečnost, že příběh univerzity a národní vzdělanosti, který na příkladu pražské univerzity vyprávěli němečtí autoři, vykazuje v mnohém shodné rysy s příběhem českým, a to včetně stejných osob, událostí a historických milníků, pouze s vyzdvihnutím jiných skutečností, s důrazem na jiné konkrétní jevy a s přiřknutím jiných motivací a údelů některým historickým osobnostem. Komparace těchto dvou variant téhož příběhu odehrávajícího se v týchž kulisách, ale s odlišným vstupním předpokladem a odlišným koncem, by nepochybně přinesla pozoruhodná zjištění.

Geschichte in eigener Regie. Die Darstellung der Geschichte der Karlsuniversität in den Wandlungen des 20. Jahrhunderts

ZUSAMMENFASSUNG

Untersucht wird, auf welcher verschiedenen Art und Weise tschechischsprachige Historiker, Geschichtspopularisatoren und Universitätsrepräsentanten im Laufe des „kurzen zwanzigsten Jahrhunderts“ die Geschichte der ältesten mitteleuropäischen Universität konstruiert und dargeboten haben. In dieser Zeitspanne (1918–1998) war Tschechien mehrfach Zeuge vom Ende und Beginn völlig unterschiedlicher Gesellschaftsordnungen. Obgleich sich die jeweils herrschenden Eliten auf beträchtlich abweichenden Grundlagen legitimierten, blieben alle gewissen verinnerlichten und tradierten Stereotypen verhaftet, die sie nicht zu beseitigen oder zu verschweigen suchten, sondern die sie übernahmen und auf möglichst ähnliche Weise erzählten, um den Schein historischer Kontinuität zwischen Vergangenheit und Gegenwart zu wahren und zugleich das aktuelle politisch-ideologische Klima legitimieren zu können. Am Beispiel der Schilderung der Geschichte der Karlsuniversität zeigt die Studie, dass trotz der abgründigen Unterschiede zwischen der ideologischen Begründung ihrer Handlungen (und ihrer Auslegungen der Vergangenheit) sowohl die Universität der Ersten Republik als auch die kommunistische und postkommunistische Universität dasselbe bzw. ein ähnliches Erzählmuster beibehielten, auf dessen Grundlage sie zwischen dem mittelalterlichen Böhmen und ihrer Gegenwart eine teleologische Linie konstruierten. Willkommenes Mittel hierfür war die stereotype Metaerzählung der Geschichte des tschechischen Volkes als eines Volkes, dem Gerechtigkeit, Friedensliebe und Bildungshunger eigen sind. Die Auslegung zielt zum einen auf „statische“ Schlüsselbilder und Symbole ab, auf denen die Geschichtsschreibung der Universität fußte (hl. Wenzel, Jan Palach, Studenten, Nationenbegriff, Verfall, Entwicklung, Bildung etc.), zum andern auf die Einbeziehung der Universitätsgeschichtsdarstellung in ihre Entstehungszeit. Dahinter steht die Bemühung, diese Darstellung und ihre Variationen als Produkt konkreter historischer und gesellschaftlicher Umstände zu sehen. Es zeigt sich, dass die jeweiligen Autoren bei einer Verknüpfung der Darstellung der Universitätsgeschichte mit der tradierten Geschichte des tschechischen Volkes eine beliebige ideologische Legitimierung der bestehenden Ordnung bzw. ihrer eigenen Meinungen in die Darstellung einschalten konnten.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Adam Horký
Ústav dějin UK a archiv UK
ada.horky@gmail.com

INTERVENCE VE PROSPĚCH STUDENTŮ ZATČENÝCH NA PODZIM 1939. AKTIVITY RODIČŮ A ROLE PŘEDSTAVITELŮ PROTEKTORÁTNÍ SPRÁVY

PETR BORL

INTERCESSIONS IN FAVOUR OF STUDENTS ARRESTED IN THE AUTUMN OF 1939. ACTIONS BY PARENTS AND THE ROLE OF REPRESENTATIVES OF THE PROTECTORATE ADMINISTRATION

This study focuses on the position of Protectorate administration and the German occupying power with respect of students detained in connection with Nazi actions aimed against Czech academic education on 17th November 1939. The introduction presents the causes, the events of the fateful day, and their immediate consequences. This is followed by information about the dates and manners in which students were detained and places where they were held. The author describes living conditions in internment camps, especially the Sachsenhausen-Oranienburg concentration camp where most of the detained students had ended up. The main part of the study focuses on various forms of intercession in favour of the detained students, both those undertaken by parents who were trying to secure the release of their sons, and by the coordination department of the presidium of the ministerial council and the Protectorate president Emil Hácha.

Keywords: 17th November 1939 – Czech universities – students – concentration camp – intercessions – parents – coordination department – State President Emil Hácha – presidium of the ministerial council – Office of the Reich Protector – release

Den 17. listopadu 1939 je v české historii spojen s uzavřením českých vysokých škol a s perzekucí jejich studentů. Tento krok provedený ze strany německé okupační moci plně zapadal do jejího širšího plánu na postupnou germanizaci českého prostoru, v němž vysoké školy jakožto nositelky české vzdělanosti, kultury a národní emancipace neměly své místo. Ačkoli byla problematika těchto událostí již v mnoha publikacích z různých úhlů zpracována,¹ reflexe postojů české protektorátní správy a jejich představitelů k této

¹ Dosavadní historiografie kladla důraz především na příčiny a průběh samotné zatýkací akce a na následný osud studentů internovaných v koncentračních táborech v Německu, viz: František BURIÁNEK, *17. listopad. Od boj československého studentstva*, Praha 1945; František KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace*, Praha 1946; F. BURIÁNEK, *Svědectví. Příběhy českých studentů z akce 17. listopad*, Praha 1979; Tomáš PASÁK, *Odkaz 17. listopadu 1939 dnešku*, Praha 1979; TÝŽ, *Pražská protifašistická demonstrace českého studentstva v listopadu 1939 a její důsledky*, in: Pražský historický sborník XVIII, 1985, s. 65–97; František NEDBÁLEK – František HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, Brno 1985; Jiří KOUKOLÍK, *Sám neprojdeš*, Praha 1989; Jozef LEIKERT, *Ráno přišla noc*, Bratislava 1989; Vladislav BROŽ, *Několik poznámek k historii 17. listopadu 1939*, Genealogická a heraldická ročenka 12/2, 1992, s. 24–34; J. LEIKERT, *A den se vrátil. (Co následovalo po 17. listopadu 1939)*, Bratislava 1993; Janina VRÁTNIČKOVÁ (ed.), *17. listopad 1939 po 55 letech*, Brno 1994; T. PASÁK, *17. listopad 1939*, in: Soudobé dějiny 1/2–3, 1994, s. 322–337; T. PASÁK – Milan

akci a jejím následkům je v dosavadní literatuře dosti útržkovitá a dodnes stojí do jisté míry mimo hlavní proud historiografického bádání. Skromným záměrem tohoto příspěvku je existující mezery ve výzkumu alespoň zčásti vyplnit. V prvé řadě se předkládaná studie zabývá postojem české protektorátní reprezentace k internaci studentů a především pak snahou vlády a státního prezidenta vymoci u německých protějšků jejich vysvobození a návrat domů. V úzké návaznosti na to si dále všímá aktivit rodičů internovaných vysokoškoláků a analyzuje jejich argumentaci v dopisech, jimiž na odpovědných činitelích žádali propuštění svých synů. Stručně se rovněž dotýká postoje německé strany a záměru, který touto internací sledovala. Cílem tak je nastínit obraz přístupu tří zainteresovaných stran a jejich strategií při dosahování na jedné straně politicky motivovaných, na straně druhé lidsky determinovaných cílů. To nám umožní nahlédnout do protektorátní psychiky a prozkoumat tak onu tenkou hranici mezi vyrovnáváním se s nastalou situací a kolaborací.²

I. Zvláštní akce 17. listopad 1939 a její kontext

I.1 Cesta k listopadovým událostem a jejich průběh

Nacistická akce vůči českým vysokým školám a jejich studentům v listopadu a prosinci roku 1939 měla nepřímo svůj původ v radikalizaci politické situace, která v protektorátu Čechy a Morava nastala počátkem podzimu pod vlivem německého vpádu do Polska. Válka, v níž se proti německému agresorovi postavila na stranu napadeného Polska v souladu s předchozími garancemi také Velká Británie s Francií, totiž skýtala pro české obyvatelstvo, ujařmené již téměř půl roku nacistickým okupačním režimem, jedinou naději na změnu poměrů a eventuální obnovu předmnichovské republiky. Zároveň s vypuknutím válečného konfliktu, do něhož Češi vkládali své optimistické naděje, však 1. září 1939 došlo též k vlně hromadného zatýkání příslušníků české inteligence, jejímž záměrem bylo okupované obyvatelstvo zastrašit a paralyzovat pro případ očekávaných nepokojů.³ Z tohoto důvodu

DRÁPALA, *Čeští vysokoškolští studenti v Sachsenhausenu a postoj protektorátní správy*, in: Soudobé dějiny 2/4, 1995, s. 495–513; T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997; Detlef BRANDES, *Německá reakce na pražské demonstrace na podzim 1939*, in: Dějiny a současnost. Kulturně historická revue 21/6, 1999, s. 11–15; Jaroslav HAVEL (ed.), *Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech*, Praha 2000; J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, Praha 2000; TÝŽ, *Sny v okovech*, Praha 2002; Josef PETRÁŇ, *Výzva ministra Kaprasy ke studentům 16. listopadu 1939*, in: Michal Svatoš (ed.), *Magister noster*. Sborník statí věnovaných in memoriam prof. PhDr. Janu Havránkovi, CSc., Praha 2005, s. 475–486; Jindřich FIALA, *Kuneš Sonntag. Životní příběh z dvacátého století*, Praha 2013; Zdeněk POUŠTA (ed.), *Trpké vzpomínky na 17. listopad 1939*, Praha 2014; Robert KVAČEK, *Sedmdesát pět let od listopadu 1939*, *Dvacáté století / The Twentieth Century* 6/2, 2014, s. 127–131. Jedná se o chronologický výčet pouze základní literatury, z níž větší část je postavena převážně na vzpomínkách pamětníků.

² Příspěvek vychází z jedné z kapitol mé diplomové práce: Petr BORI, *Chrám vědění osiřelý: Intervenční úsilí představitelů protektorátní správy o zmírnění následků německé akce vůči českému vysokému školství na podzim 1939*, magisterská diplomová práce na ÚČD FF UK, 2015, dostupné on line: <<https://is.cuni.cz/webapps/zpp/detail/120640>> (22. června 2016).

³ V rámci akce Albrecht der Erste bylo 1. září 1939 na základě předem připravených seznamů politicky nespolehlivých osob zatčeno zhruba na 2000 veřejných činitelů, mezi nimiž nechyběli příslušníci Sokola, legionáři, prominentní osobnosti bývalých levicových stran, činovníci Národního souručenství, státní zaměstnanci, představitelé církve, Židé aj. Ačkoli byli někteří z nich vzápětí propuštěni, skončila většina z nich bez soudu v koncentračních táborech v pozici rukojmích, jichž okupační moc zneužívala k nátlaku na českou veřejnost a její politické představitele. V obdobné pozici se ocitli později též zatčení vysokoškolští studenti. Jan

vstoupila též v platnost nařízení berlínské vlády pro obranu Říše, na jejichž základě mohli říšský protektor, jakož i říšský vedoucí SS a šéf německé policie učinit jakákoli opatření k zabezpečení pořádku v Protektorátu.⁴

Po prvním výročí mnichovského diktátu, při němž z podnětu domácího odboje došlo v Praze a předtím i v Brně k víceméně úspěšnému bojkotu tramvajové dopravy, se pozornost okupačních i protektorátních orgánů zaměřila na blížící se svátek 28. října. Tento výroční den vzniku samostatného Československa byl v letech první republiky českým lidem vždy mohutně a nadšeně oslavován, a proto byl z politických důvodů vládním nařízením s dostatečným předstihem zrušen.⁵ Prostřednictvím šeptané propagandy a ilegálních letáků byla však veřejnost vyzývána, aby i tentokrát vyšla v den zrušeného svátku československé samostatnosti do ulic a pokojným způsobem manifestovala svůj protest proti okupačnímu režimu.⁶ Dne 28. října 1939 tak byla vskutku v některých pražských podnicích na výzvu odbojového hnutí práce zastavena a mnozí dělníci přišli do továren svátečně oblečení a ozdobeni stužkami v národních barvách. Ty byly k dostání také v centru města, kde již od dopoledních hodin docházelo ke srocování většího počtu lidí.⁷ Zpočátku probíhaly demonstrace v Praze vcelku poklidně, situace se ovšem vyhroutil odpoledne, kdy došlo k vystupňování provokací jak ze strany německých civilistů, tak i německých bezpečnostních orgánů, za nimiž se zřetelně rýsoval duch státního tajemníka K. H. Franka. Ten hodlal české veřejnosti uštědřit tvrdou lekci a využít nepokojů ke kýžnému utazení šroubů a nastolení podstatně ostřejšího kurzu v okupační politice. Na jeho rozkaz bylo demonstrující obyvatelstvo násilím rozehnáno příslušníky české i německé pořádkové policie za spolupráce jednotek SA a SS, které si počínaly obzvlášť tvrdě. Při střetech došlo i na výstřely, jimž v Žitné ulici padl za oběť mladý pekařský učeň Václav Sedláček, dalších třináct osob bylo těžce zraněno.⁸ Jednou z nich byl student Lékařské fakulty Univerzity Karlovy Jan Opletal. Ten následkům střelného poranění orgánů dutiny břišní 11. listopadu 1939 v pražské nemocnici na Vinohradech podlehl. Chystané veřejné rozloučení se svým kolegou, které členové samosprávy Hlávkovy koleje, kde Opletal bydlel, naplánovali na 15. listopad, sice odpovědné české úřady povolily, neboť nechtěly zbytečně jít již tak vzrušenou náladu mezi studentstvem, organizátoři se však museli zaručit za jeho poklidný průběh. Přes veškeré nabádání ke klidu jak ze strany studentských organizátorů, tak i děkanů jednotlivých fakult se však po skončení pražského pohřbu Jana Opletala, konaného na Albertově, účastníci z řad studentů nerozešli, nýbrž spontánně pokračovali v průvodu směrem do středu města. Během pochodu začal dav zpívat vlastenecké písně a provolávat protinacistická hesla, místy docházelo i ke strhávání dvojjazyčných tabulek. České pořádkové síly se sice pokusily burácející dav studentů rozehnat, výsledkem však bylo pouze jeho rozptýlení do více směrů. K největším srážkám došlo na Karlově náměstí před budovou

VAJSKEBR – Radka ŠUSTROVÁ, *Německá bezpečnostní opatření v Protektorátu Čechy a Morava na začátku války*, Paměť a dějiny 3, 2009, s. 90–117; T. PASÁK, *Pod ochranou Říše*, Praha 1998, s. 155.

⁴ T. PASÁK, *Pod ochranou Říše*, s. 164.

⁵ Protektorátní vláda tento svátek zrušila 18. září 1939 vládním nařízením č. 219 Sb. Archiv kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39, podsign. T373/39.

⁶ AKPR, f. Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39, podsign. T70/40.

⁷ Tamtéž.

⁸ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 46; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996, s. 98.

ČVUT, dále na Národní třídě, na tehdejší Smetanově náměstí před budovou Rudolfiny, sídla Národního souručenství, a nakonec u Čechova mostu, kde zasahovaly také jednotky německé pořádkové policie a SS, které se pokoušely co nejvíce studentů pozatýkat. Vnikly při tom i do budovy právnické fakulty, kde se mnozí z demonstrijících studentů pokoušeli ukrýt. Někteří ze zde zadržených studentů pak strávili v německé internaci i několik let. Tímto posledním incidentem průvod studentů skočil, k dalšímu shromažďování toho dne již v Praze nedošlo.⁹

Oproti demonstracím z 28. října 1939, které byly podzemním hnutím předem plánované a účastnilo se jich jak v Praze, tak v menší míře i na jiných místech Protektorátu široké spektrum lidí, byla demonstrace po pohřbu Jana Opletala spontánní a čistě pražskou záležitostí, jíž se v převážné míře účastnili pouze čeští vysokoškolští studenti. To byl také důvod, proč následná odvetná akce okupantů byla směřována právě vůči nim. Již po událostech 28. října 1939 bylo protektorátní vládě i prezidentovi z německých vedoucích míst vyhrožováno, že jakékoli další demonstrace a nepokoje v Protektorátu budou se vši rozhodností potrestány těmi nejpřísnějšími prostředky.¹⁰

V dopoledních hodinách 16. listopadu odletěl říšský protektor K. von Neurath se svým pobočником H. Völckersem v doprovodu státního tajemníka K. H. Franka a zmocněnce německé branné moci při úřadu říšského protektora generála E. Fridericchiho do Berlína pro instrukce k dalšímu postupu. Rozzúřený A. Hitler jim během setkání v budově říšského kancléřství sdělil svá rozhodnutí uzavřít české vysoké školy na dobu tří let, potrestat strůjce demonstrací a jakékoli další náznaky nepokojů potlačit ihned v zárodku za použití třeba i těch nejbrutálnějších metod. Jednání byl kromě některých dalších představitelů říšské moci přítomen i narychlo povolán protektorátní vyslanec v Berlíně F. Chvalkovský, jenž po vyslechnutí Hitlerových rozhodnutí, výtek a výhrůžek informoval o všem vládu v Praze. Také protektor Neurath se svým pobočником po následném obědě kancléřství opustil a odjel strávit zbytek dne do své vily na berlínském předměstí. K. H. Frank však v budově setrval a během dalšího jednání, jemuž byl zřejmě přítomen také H. Himmler, se s Hitlerem domluvil na detailech chystané odvety. Kromě uzavření vysokých škol mělo dojít také k zatčení a internaci většího počtu studentů a k odstrašujícímu zastřelení několika z těch, kteří byli německou propagandou označeni za strůjce nepokojů. Po skončení této dodatečné rozpravy odletěl K. H. Frank ihned do Prahy, kde na večer svolal instruktážní schůzi v sídle gestapa v Petschkově paláci. Zde došlo ke konkrétnímu rozplánování následné akce.¹¹

K prvnímu zatýkání došlo již ve večerních hodinách 16. listopadu. Byli přepadeni účastníci schůze v sídle Národního svazu českého studentstva v Hopfenštokově ulici¹² a přítomní funkcionáři odvezeni do Petschkova paláce. Jejich výsledkem získalo gestapo konkrétnější

⁹ Detailní vyličení průběhu demonstrací ve dnech 28. 10. a 15. 11. 1939 podává např. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 37–80.

¹⁰ AKPR, f. Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39, podsign. T376/39.

¹¹ Průběh návštěvy u A. Hitlera v Berlíně a naplánování celé akce popisuje detailně Gustav von SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen nach den tschechischen Studentendemonstrationen in Prag im Oktober und November 1939*, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 20, 1979, s. 156–174. Schmoller působil jako referent v úřadu říšského protektora, což může objektivitu jeho líčení do určité míry zpochybňovat. Proto jsem se ve své diplomové práci pokusil některá jeho jednotlivá tvrzení ověřit konfrontací s dalšími přímými i nepřímými prameny a literaturou. Bohužel pro některá z nich je Schmoller jediným zdrojem informací. P. BORL, *Chrám vědění osiřely*, s. 24–29.

¹² Dnešní ulice Navrátilova u Karlova náměstí.

informace o budovách studentských kolejí, jejich lokaci, orientační nákresy vnitřních prostor aj. Ty pak německé přepadové oddíly zužitkovaly při násilném obsazení kolejí v raních hodinách příštího dne.¹³ Koleje byly obklíčeny a studenti pod hlavními pušek surově vyvlečeni ze svých pokojů. Oděni často pouze v pyžamech, byli nejprve svázeni do ruzyňských kasáren, kde došlo k vytrídění a propuštění mladších dvaceti let, cizinců a těch, kteří se mohli prokázat legitimací některé z fašistických organizací; zbytek byl následujícího dne nahnán do vlaku a transportován do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg v blízkosti Berlína.¹⁴ Stejný osud jako pražské vysokoškoláky postihl 17. listopadu 1939 rovněž jejich kolegy v Brně¹⁵ a Příbrami.¹⁶ V koncentračním táboře jich tak celkově po dalším dodatečném zatýkání v Brně na přelomu listopadu a prosince, jež postihlo zejména studenty z rodin brněnské honorace, skončilo dohromady více než dvanáct set, což představovalo zhruba 8 % všech českých studentů vysokých škol.¹⁷ České vysoké školy zůstaly uzavřeny od 17. listopadu 1939 až do konce války.¹⁸ Jejich budovy i majetek byly zabráný pro účely německých vysokých škol, německé armády, SS a jiných německých institucí.¹⁹

1.2 Místa internace studentů

Naprostá většina studentů sice po svém zatčení skončila v koncentračním táboře Sachsenhausen-Oranienburg, přesto to nebylo jediné místo, kde byli čeští vysokoškoláci internováni. Někteří jednotlivci, především studenti technických oborů, byli posléze převezeni

¹³ V Praze byly německou policií ve spolupráci s přepadovými oddíly SS obsazeny Masarykova kolej, Hlávkova kolej, Švehlova kolej, chlapecká část Studentské kolonie na Letné, kolej družstva Studentská kolonie na Letné – Nová kolej v Dejvicích a kolej Spolku hradčanských kolejáků. Zatímco v prvních čtyřech kolejích bylo zatýkání vesměs úplné, v posledních dvou bylo zatčeno jen několik studentů. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 99. Obsazen byl také Arcibiskupský seminář v Dejvicích. Dvacet zde zatčených studentů však bylo posléze večer po výsledku z ruzyňských kasáren propuštěno. Jan HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939–1945*, in: Antonín Kostlán (ed.), *Věda v českých zemích za druhé světové války – sborník z konference, Práce z dějin akademie věd, serie C, svazek 3*, Praha 1998, s. 33–38, zde s. 35.

¹⁴ Podrobné líčení průběhu zatýkacích akcí na kolejích podává např. J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 88–128.

¹⁵ Kromě Kaunicových a Sušilových kolejí proběhlo zatýkání též v podvečer v paláci Alfa v Poštovské ulici, kde se sešlo sedm členů výboru Kulturního a společenského klubu technické obce moravské „Zora“. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 18–20.

¹⁶ Zatýkáním byli postiženi studenti příbramské Vysoké školy báňské. Koleje zde nebyly, a proto byli na zdejší okresní hejtmanskví předvoláni a gestapem zatčeni funkcionáři místních studentských spolků. Nejprve byli internováni na Pankráci, odtud byli 13. února 1940 převezeni do Drážďan a 22. února nakonec transportováni ke svým kolegům do Sachsenhausenu. Božena FABIANOVÁ – Bohumil FRANĚK (edd.), *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, Praha 1969, s. 40; J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 187–195.

¹⁷ Přesný počet zatčených studentů není i přes mnohé pokusy sestavit podrobný seznam znám. V pramenech i literatuře se objevují různé počty, proto pracuji se zaokrouhleným počtem 1200, jenž bývá uváděn nejčastěji. Z tohoto celku tvořili brněnští studenti zatčení 17. listopadu zhruba 200 osob. K nim je třeba přičíst dalších asi 66 brněnských vysokoškoláků postižených dodatečným zatýkáním a zapomenout nesmíme ani na cca 15 studentů z Příbrami. Podle záznamů studovalo na podzim 1939 na českých vysokých školách celkem 15 172 studentů české národnosti. F. KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace*, s. 105.

¹⁸ Uzavření českých vysokých škol a brutální zatýkání jejich studentů nalezly v zahraničí širokou odezvu, v jejímž důsledku byl 17. listopad o dva roky později na setkání studentských zástupců spojeneckých zemí v Londýně vyhlášen za Mezinárodní den studentstva.

¹⁹ Uzavřeny byly Univerzita Karlova v Praze, Masarykova univerzita v Brně, Cyrilo-metodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, Husova československá evangelická fakulta v Praze, České vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Vysoká škola báňská v Příbrami a Akademie výtvarných umění v Praze. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 15.

do jiných táborů, a to do Mauthausenu, Flossenbürgu, Dachau, Gusenu, Drögen i Osvětimi. Zde byli využíváni jako specialisté při stavebních pracích.²⁰

Zcela specifickým případem je osud skupiny asi patnácti studentů, k jejichž zatčení došlo již 15. listopadu 1939 během demonstrací po Opletalově pohřbu u právnické a filozofické fakulty. Tito byli nejprve německou policií převezeni ke ztotožnění do sídla gestapa v Petšchkově paláci, odtud pak putovali do věznice na Pankráci. Po několika měsících byli přemístěni koncem května 1940 do věznice na Karlově náměstí. Ovšem ani zde nepobyli příliš dlouho a již v srpnu toho roku došlo k jejich transportu do Malé pevnosti v Terezíně, která v té době sloužila pražskému gestapu jako detašovaná věznice. Odtud pak byli postupem času stejně jako jejich kolegové v Německu propouštěni.²¹

1.3 Studenti zatčení mimo hlavní vlnu a nevysokoškolské oběti mezi internovanými

Kromě místa internace lze studenty dělit také podle data jejich zatčení. Valná většina byla pozatýkána v den uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939, a to hromadně při přepadení vysokoškolských kolejí, pro některé další si toho dne přišlo gestapo přímo do jejich soukromých bytů.²² Tímto dnem však zatýkání zcela neskončilo. Na přelomu listopadu a prosince proběhla v Brně další vlna zatýkání. Specifickým případem jsou již zmínění studenti, kteří byli německou policií zadrženi během demonstrace po Opletalově pohřbu 15. listopadu, ovšem ti zůstali po celou dobu věznění na území Protektorátu.²³ Zcela výjimečný je případ studenta techniky Františka Danielovského z Prahy-Dejvic, jenž byl zatčen již v den vypuknutí války a posléze se setkal se svými kolegy v Oranienburgu, kam byl koncem roku transportován spolu s dalšími oběťmi zatýkáací akce Albrecht der Erste z 1. září 1939.²⁴

²⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 147. Česká strana na tyto studenty pravidelně úřad říšského protektora upomínala, čímž se snažila předejít tomu, aby se při propouštění nebo úpravě podmínek (možnost zaslání balíků, peněz atd.) na tuto vyčleněnou skupinu zapomínalo.

²¹ Karel KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: J. Vrátníčková (ed.), *17. listopad 1939 po 55 letech*, s. 40; F. BURIÁNEK, *17. listopad. Odboj československého studentstva*, s. 136. Srov. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 148, jenž uvádí, že k převozu do Terezína došlo již v květnu 1940. Docházelo i k daleko nezvyklejším přesunům, kupříkladu student filozofie Václav Mařík z Plzně byl nejprve z Oranienburgu převezen na Pankrác a posléze do vazby plzeňského gestapa. Důvod ovšem není v záznamu české provenience uveden, a tak lze o něm pouze spekulovat. Národní archiv (NA), fond Předsednictvo ministerské rady (PMR), k. 3767, 1939, složka Internovaní studenti z Plzeňska, sign. 26161/6041/1940.

²² V soukromých pronajatých bytech, u rodičů či u známých tehdy bydlela valná většina pražských vysokoškoláků. Koleje poskytovaly přístřeší jen zhruba 20 % vysokoškolského studentstva, pocházejícím vesměs z chudších rodin. Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918–1939*, diplomová práce ÚČD FF UK, Praha 2012, s. 179. Pro některé studenty si gestapo přišlo i do bytů mimo Prahu, např. v Kolině či Klatovech. Některí pak byli převezeni do Prahy, jiní propuštěni. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK (edd.), *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, s. 40. Na rozdíl od svých kolegů, kteří byli pozatýkáni náhodně jen na základě ubytování v té které kolejí, museli být studenti zatčeni mimo koleje předem vytipováni podle určitého klíče a mělo se zřejmě jednat, podobně jako v případech pozdějšího dodatečného zatýkání v Brně, o formu nátlaku na konkrétní rodiny z určitých společenských kruhů.

²³ Byli internováni postupně na Pankráci, ve věznici na Karlově náměstí a nakonec v Malé pevnosti v Terezíně.

²⁴ Důvod zatčení Danielovského není v materiálech jeho složky uveden, avšak jistou indicií může být zde uvedená informace v jednom z dopisů rodičů, že zatčen byl dva dny po svém návratu z dovolené, kterou trávil v německém Cvikově. NA, f. PMR, k. 3765, složka Danielovský František. I později docházelo k zatýkání jednotlivců, kteří bývali studenty vysokých škol před jejich uzavřením, ovšem důvody k jejich zatčení i místa věznění byly jiné (studenti Škorpík, Štěpánek, Pacula a Ječný).

V Brně byl již 18. listopadu gestapem zatčen student zdejší filozofické fakulty Antonín Weber a 27. listopadu 1939 i čerstvý absolvent architektury Josef Gärtner. Nicméně největší vlna dodatečného zatýkání, proklamovaného jako německá odvěta za demonstraci skupiny brněnských vysokoškoláků dne 17. listopadu, kteří se v reakci na uzavření svých fakult spontánně vydali na protestní pochod centrem města,²⁵ proběhla mezi 30. listopadem a 7. prosincem 1939.²⁶

Pojítkem mezi oběťmi dodatečného zatýkání studentů brněnských vysokých škol byl vyšší společenský status jejich rodičů. Přestože se našly také výjimky,²⁷ jednalo se víceméně o syny lékařů, právníků, finančníků, učitelů, důstojníků a úředníků, tedy příslušníků inteligence s určitým společenským postavením.²⁸ Takto vybraní vysokoškoláci byli zpravidla jednotlivě předvoláni na úřadovnu gestapa v Mozartově ulici a zde následně zatčeni; specifikum představovalo jen hromadné zatýkání posluchačů abiturientského kurzu při brněnské státní obchodní akademii.²⁹ Do něj se po uzavření vysokých škol někteří z brněnských studentů nechali zapsat, aby si mohli alespoň takto prohloubit doposud dosažené vzdělání. Podle dochovaných svědectví vpadli dne 7. prosince 1939 do třídy kurzu během vyučování náhle příslušníci tajné státní policie a ptali se přítomných studentů na jejich jména a zaměstnání otců. Poté, aniž by měli předem připravený nějaký seznam, vybrali asi 23 hochů z lepších rodin a odvezli je na Špilberk ke studentům, kteří byli pozatýkáni na gestapu v předchozích dnech.³⁰ Celkově dodatečné zatýkání v Brně postihlo asi 66 bývalých vysokoškoláků.³¹ Po krátkém pobytu na Špilberku a v Sušilových kolejích byli zatčeni 13. prosince³² převezeni do věznice úředního soudu pro mladistvé ve Vídni a 10. ledna

²⁵ Už během této manifestace německá policie některé studenty zadržela. Ačkoli většinu záhy propustila, bylo asi deset z nich ve večerních hodinách přivezeno na hlavní nádraží a zde přidáno do vlaku k ostatním studentům, kteří přes Prahu putovali do koncentračního tábora. J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 183.

²⁶ NA, f. PMR, k. 3765 a 3767, složky Gärtner Josef a Weber Antonín.

²⁷ Těmi byli otec Miloše Šlesingera, který byl fezníkem a uzenářem, a otec Viktora Hermanna, bývalý majitel obchodu s vlněným zbožím, jenž byl posléze kvůli svému židovskému původu taktéž zatčen. NA, f. PMR, k. 3765 a 3767, složky Šlesinger Miloš a Hermann Viktor. Jozef Leikert sice v tomto ohledu zmiňuje také otce studenta Otto Kirsche jako pouhého rolníka, ten byl ovšem ve skutečnosti inspektorem státních drah, jak sám uváděl ve svých dopisech adresovaných PMR a kanceláři státního prezidenta (KSP). J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 179; NA, f. PMR, k. 3766, složka Kirsch Otto.

²⁸ Koordinační oddělení PMR kupříkladu obdrželo 8. ledna 1940 dopis od rady Nejvyššího soudu v Brně Františka Břečky, který se přimlouval za propuštění nejen vlastního syna, nýbrž i synů svých pěti kolegů od soudu, které potkal shodný osud. AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. R304/40. Ke koordinačnímu oddělení viz kap. III/1.

²⁹ Jednoroční abiturientský kurz byl 4. prosince 1939 otevřen právě pro zájemce z řad bývalých vysokoškolských studentů, kterým uzavření vysokých škol znemožnilo pokračovat ve studiu. NA, f. PMR, k. 3767, složka PMR 1940, sign. 679/40.

³⁰ NA, f. PMR, k. 3766, složka Lorek Ilja.

³¹ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 139. Srov. AKPR, f. Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T474/39, kde protektor Neurath uvádí počet 68. Skutečný počet zatčených však byl vyšší, asi něco málo přes sto: „Třináctého prosince zavolali všechny do jídelny (Sušilových kolejí – pozn. autora) na údajnou lékařskou prohlídku. Žádná se však nekonala. Někjaký vyšší esesák prošel mezi přítomnými, jedny posílal vlevo, druhé vpravo. Na jedné straně zůstalo 63 studentů, na druhé zbytek. Nikdo nevěděl, jaký osud kterou skupinu čeká. Ty, kde jich bylo více, převezli na hlavní nádraží a nahnali do vagonu. Ostatní propustili domů.“ J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 181. Z textu není zcela zřejmé, zda se jedná o svědectví Ilji Lorka nebo Karla Adamuse; F. NEDBALEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 39–46.

³² V některých dopisech je udáván i 10. nebo 12. prosinec, ale ve většině 13. 12., proto mám za to, že šlo pouze o mylnou informaci rodičů, neboť podobné nepřesnosti se v dopisech objevují také v případech, kdy rodiče

1940³³ pak došlo k jejich transportu do Sachsenhausenu. Záměrem tohoto dodatečného zatýkání³⁴ bylo očividně zastrašení příslušníků brněnské elity, vynucení si jejich loajality k okupačnímu režimu a paralýza případné protifíšské činnosti v těchto kruzích.

Ačkoli byla zatýkácí akce 17. listopadu 1939 zacílena primárně na vysokoškolské studenty, kteří měli z příkazu Berlína kolektivně pykat za protinacistickou manifestaci, v níž studentské rozloučení s Janem Opletalem přerostlo, nebyli všichni toho dne pozatýkáni mladíci³⁵ posluchači vysokých škol. Na hromadné zatýkání německými orgány doplatili všichni, kdo se v osudnou chvíli v budovách kolejí nacházeli, ať už šlo o vysokoškolské studenty samotné, jejich kamarády na návštěvě nebo jednoduše o ty, kteří na kolejích jen bydleli – absolventy, doktorandy, univerzitní asistenty nebo jiné nájemníky. Nejvíce byli takto postiženi žáci uměleckoprůmyslové školy. Ta podle tehdejšího zákona status vysoké školy neměla, a výuka na ní proto nebyla 17. listopadem nijak dotčena, přesto byli její studenti bydlící na vysokoškolských kolejích pozatýkáni spolu s ostatními a následně internováni v koncentračním táboře.³⁶

V síti zatýkání uvízl rovněž student abiturientského kurzu při obchodní akademii v Praze Jiří Demuth. Ač by se na první pohled mohlo zdát, že i on byl pouze v nesprávný čas na nesprávném místě, není tomu tak. Jednalo se o bývalého studenta právnické fakulty a funkcionáře studentského svazu a k jeho zatčení došlo v ranních hodinách 17. listopadu přímo v bytě jeho rodičů, kde pro nemoc ležel již několik dní upoután na lůžku. Kromě vysokoškolské minulosti mohla v jeho zatčení hrát podstatnou roli také skutečnost, že jeho otec Václav Demuth pracoval jako úředník pražského magistrátu, a mohlo tudíž jít ze strany německé bezpečnostní policie o podobnou zastrašovací akci jako v případě pozdějšího dodatečného zatýkání v Brně.³⁷

II. Poměry v koncentračním táboře Sachsenhausen-Oranienburg

Jako pro všechny vězně obecně, tak ani pro české studenty nebyl pobyt v nacistických koncentračních táborech a věznicích nijak jednoduchý. Tábor Sachsenhausen-Oranienburg poblíž Berlína, v němž nakonec skončila naprostá většina z nich, patřil mezi nejhorší koncentrační tábory v rámci vyhlazovací politiky nacistů. Původně byl zbudován jako olympijská vesnice pro sportovce v době konání berlínských olympijských her v roce 1936.

uváděli datum přepadení vysokoškolských kolejí. Srov. AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. R513/40, Studenti zatčení a odvedení 13. XII. 1939 do Vídně.

³³ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 139.

³⁴ Největším smolařem mezi zatčenými byl zřejmě student prvního ročníku Vysoké školy obchodní při ČVUT v Praze Arnold Budík, který byl zatčen již 17. listopadu při přepadení Masarykovy koleje v Praze, ovšem následně byl díky nízkému věku ze shromaždiště v ruzyňských kasárnách propuštěn. Po návratu domů do Vyškova jej rodiče zapsali do abiturientského kurzu při státní obchodní akademii v Brně. Zde byl 7. prosince 1939 gestapem zatčen podruhé a internaci v koncentračním táboře tak neunikl. NA, f. PMR, k. 3667, složka PMR 1940, sign. 679/40; J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 180; F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 44. Srov. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK (edd.), *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, s. 40, kde se udává nesprávná forma jména A. Budík.

³⁵ Zatýkáni se týkalo pouze hochů, dívky byly z tohoto opatření předem vyjmuty. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 98.

³⁶ Jednalo se o 14 studentů uměleckoprůmyslové školy. NA, f. PMR, k. 3767, složka č. 4432/1406.

³⁷ NA, f. PMR, k. 3765, složka Demuth Jiří.

Čeští studenti zde zpočátku byli izolováni od ostatních vězňů.³⁸ Během této krátké doby byli také ušetřeni otročké práce, k níž byli zdejší vězni využíváni.³⁹ Tento „privilegovaný“ status mohl v ostatních vězních budit vůči nim určitou zášť a nedůvěru. Postupem času však i oni byli zařazováni do pracovních komand a nasazováni na práce v cihelně, na stavbách, při vykládání lodí v přístavních docích, při dobývání pařezů a jinde. Těžká fyzická práce, trvající až 10 hodin denně, nedostatečná a nekvalitní strava, hlad a fyzické i psychické utrpení si vyžádaly mezi studenty několik obětí a mnoho z těch, co přežili, si odtud odneslo trvalé zdravotní následky.

V přežití studentům pomáhala jejich vzájemná podpora a solidarita, k čemuž přispíval i fakt, že byli po více než rok ubytováni společně na několika blocích.⁴⁰ Teprve koncem ledna 1941 byli od sebe rozděleni na bloky po celém táboře. Své přátele si našli i mezi ostatními českými vězni, kteří se sem dostali za svou protiněmeckou činnost.⁴¹ Volný čas si krátili různými hrami, psaním poezie, zpěvem, ale i hrou na hudební nástroje, jež byla v táboře povolena v roce 1942.⁴² Aby se procvičili a zopakovali si své oborové znalosti nabyté během vysokoškolského studia, pořádali dokonce mezi sebou přednášky, na něž se zájmem chodili i ostatní spoluvězni. Takto studenti přežívali až do doby, než došlo k jejich propuštění. Během něj museli podepsat dokument, jímž se zavazovali k následnému mlčení o poměrech v táboře. V opačném případě by následovala cesta zpět. I po návratu domů se však museli pravidelně hlásit na služebnách gestapa.⁴³

³⁸ Nejprve byli umístěni do karanténních baráků pro nově příchozí vězně, jež se spolu s židovskými bloky nacházely v části zvané „malý tábor“. Dne 29. listopadu 1939 došlo k jejich přestěhování na bloky č. 50–53, přičemž v posledním bydleli mimo studentů také jiní vězni. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 141. Studenti zatčení při dodatečné akci v Brně byli nejprve ubytováni na bloku č. 27 a teprve na přelomu března a dubna 1940 došlo k jejich přemístění na smíšený blok č. 53 k ostatním studentům. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 46. Příbramští studenti byli nejprve ubytováni krátce na bloku č. 63, posléze byli přestěhováni na blok č. 23 a teprve na jaře došlo k jejich přiřazení k ostatním na blok č. 53, kam mezitím přibývali jejich dodatečně zatčení kolegové z Brna. J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 187–195.

³⁹ Přesto se v této přechodné době, trvající zhruba do konce března 1940, museli účastnit tupých pořadových cvičení a pochodů po areálu tábora. J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 221.

⁴⁰ Výjimkou byli tři studenti židovského původu ze skupiny dodatečně zatčených v Brně, a to Viktor Hermann, Jan Deutsch a Louis Drücker, kteří byli ihned po příjezdu do Sachsenhausenu vyčleněni a zařazeni na židovský blok v „malé“ části tábora. Žádný z nich se už domů nevrátil. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 46. Další dva známí židovští studenti Karel Hirsch a Josef Hlinovský byli naopak bez povšimnutí ponecháni na studentském bloku. Oba byli spolu s ostatními studenty propuštěni domů. Hlinovský se pak při hledání zaměstnání, kdy byl po něm požadován doklad o árijském původu, dostal do bezvýchodné situace a v ní roku 1944 zvolil sebevraždu. Další osud Hirsche není znám, podle některých svědectví měl zahynout v Osvětimi. K. KRÁTKÝ, *Nové svědectví k bilanci studentských obětí*, in: J. Vrátníčková (ed.), *17. listopad 1939 po 55 letech*, s. 31; Týž, *Studentské oběti 17. listopadu*, in: J. Havel (ed.), *Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech*, s. 33.

⁴¹ Nacházely se zde především oběti zatýkácí akce Albrecht der Erste z 1. září 1939, mezi nimiž byla řada významných veřejných činitelů. Čeští studenti se v Sachsenhausenu symbolicky potkali také s profesorským sborem Jagellonské univerzity v Krakově. Jeho členové byli německou bezpečnostní policií hromadně pozatýkáni počátkem listopadu 1939 přímo na akademické půdě. V táboře zůstali do konce února 1940, kdy došlo k jejich transportu do Dachau. Podobně jako v Protektorátu zůstaly i polské vysoké školy uzavřeny až do konce války.

⁴² T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 144.

⁴³ Zpravidla každý měsíc, a to až do konce války, jak mi při rozhovoru dne 17. 11. 2014 a znovu 4. března 2016 potvrdil PhDr. Vojmír Srdečný (roč. 1919), t. č. jeden z posledních cca osmi stále žijících studentů, kteří prošli martyriem koncentračního tábora Sachsenhausen.

Podle táborového řádu mohl každý vězeň během jednoho měsíce poslat⁴⁴ a obdržet dva korespondenční lístky nebo dopisy.⁴⁵ Dopis směl mít nanejvýš čtyři stránky po patnácti řádcích a musel být psán v němčině, přehledně a čitelně, aby mohl být cenzurován.⁴⁶ Zásilky nesplňující tyto normy nebyly přijímány ani odesílány. Balíčky jakéhokoli obsahu nebyly přijímány, avšak později měli vysokoškoláci povoleno dostávat dvě balíkové zásilky měsíčně. Zasilání peněz sice povoleno bylo, avšak pouze prostřednictvím poštovní poukázky.⁴⁷ Zprávy na těchto poukázkách byly zakázány. Povoleno bylo zasilání nacionálně socialistického tisku, avšak pouze na objednávku skrze táborovou poštu. Naproti tomu zasilání obrázků a fotografií bylo přísně zakázáno.⁴⁸

Zákaz zasilání balíčků byl pro české vysokoškoláky německou stranou zrušen 18. 1. 1940. Rodičům a příbuzným bylo umožněno poslat svým synům mimořádný balíček se zinním prádlem, svetrem, punčochami a rukavicemi. Do tohoto balíčku mohla být vložena též krabice s čokoládou a sušenkami ve váze 1 kg. Balíček musel být označen čitelným nadpisem *Interniertensendung* a měl mít takový obal, který umožňoval balíček lehce otevřít a zkontrolovat jeho obsah.⁴⁹

Ovšem i po zrušení tohoto zákazu byly s posíláním balíčků do tábora v Sachsenhausenu problémy. Například bratrům Čeřovským poslal jejich otec do tábora balíčky s prádlem a sušenkami přesně podle instrukcí, které obdržel od koordinačního oddělení, avšak obě zásilky mu byly odeslány zpět s poznámkou „zurück“, přestože dle poštovního razítka byly do Oranienburgu doručeny dne 26. ledna 1940. Přednosta koordinačního oddělení Hubert Masařík na tento případ osobně upozornil přímo velitele bezpečnostní policie v Protektorátu Waltera Stahleckera v dopise z 6. února 1940.⁵⁰

⁴⁴ První nadiktovaný lístek směli čeští studenti odeslat domů 20. listopadu 1939. Mimo jiné v něm museli uvést své číslo a číslo svého bloku. T. PASÁK – M. DRÁPALA, *Čeští vysokoškolští studenti v Sachsenhausenu*, s. 499.

⁴⁵ V období od 28. 1. do 29. 2. 1940 platil pro internované všeobecný zákaz korespondence, jak informoval vyslanec Chvalkovský koordinační oddělení, které se na něj z popudu rodičů obrátilo s dotazem, proč studenti nepiší. O zrušení tohoto zákazu byli rodiče koordinačním oddělením vyrozuměni. NA, f. PMR, k. 3767, 1939, sign. 8402/40.

⁴⁶ Johanna KULMALA, *Vězeň se vypisuje ze své samoty – letmý pohled na jeden příběh ze Sachsenhausenu*, in: Z. Pousta (ed.), *Trpké vzpomínky na 17. listopad 1939*, s. 181–186. Autorka v současné době zpracovává doktorskou disertační práci na Katedře uměleckých a kulturních studií na Univerzitě v Jyväskylä ve středním Finsku, v níž se zabývá korespondencí vězněného studenta medicíny Miroslava Lorence.

⁴⁷ Povolenu částku (150 korun jednou za čtrnáct dní) bylo nutno poslat mezinárodní poštovní poukázkou s povolením Národní banky, jež ovšem vystavila každá místní banka nebo peněžní ústav v Protektorátu. Finanční prostředky převyšující tento obnos byly studentům ukládány na osobní účet k penězům, které jim byly zabaveny po příjezdu do tábora. Své finance mohli studenti uplatnit při nákupu potravin, cigaret a jiného drobného zboží v táborové kantýně. Zásobování však zpravidla nebyvalo dostačující, stejně tak omezoval možnost nákupu malý výběr zboží a přemrštěné ceny. Pokud došlo k propuštění studenta, byly mu zbylé peněžní prostředky z účtu vyplaceny. Podle vzpomínky studenta filozofie Jana Prudkého: „Ti, kdo měli na kontě dostatek peněz, odjžděli za své. Ti, kteří neměli dostatek peněz na kontě, museli si od vedení tábora vypůjčit, ale z domu vypůjčenou částku neprodleně vrátit.“ F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 50; NA, f. PMR, k. 3766, složka Janda Oldřich.

⁴⁸ Tamtéž, složka Pachman Vladimír. J. Leikert ve své práci uvádí, že odběr nacionálněsocialistického tisku byl pro studenty, kteří z domova dostávali peníze, dokonce povinný. „Byl to výmysl šéfa propagandy Goebbelse.“ J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 153.

⁴⁹ NA, f. PMR, k. 3765, složka Bíla Leon.

⁵⁰ Tamtéž, složka Čeřovský Vladimír, Miloš. Ke koordinačnímu oddělení viz kap. III/1.

Po této jednorázové možnosti byly pravidelné poštovní zásilky povoleny až v druhé půli března 1940.⁵¹ Měsíčně bylo možno zasílat balíček s potravinami nepodléhajícími rychlé zkáze až do celkové váhy 2 kg včetně obalu.⁵² I později se občas stávalo, že se některým rodičům zásilka potravin pro jejich syna v táboře vrátila zpět. Koordinační oddělení v těchto případech, pokud mu nebylo známo nějaké obecné pozastavení či zákaz balíčků německou stranou, doporučovalo pokusit se nejprve odeslat zásilku znovu a v případě trvání problému s doručením podat opětovnou informaci, na jejímž základě by se pokusilo vyřešit tento individuální problém přímo s německými orgány. Pro pochopení problematiky zasilání balíčků v plné šíři je nutno zdůraznit, že rodiče nedostávali na své syny v koncentračních táborech žádné potravinové lístky, proto veškeré potraviny, které jim chtěli zaslat na přilepšenou, si sami nejprve museli utrhnout od úst. Dalším nezanedbatelným faktorem pro celkový kontext je skutečnost, že až do 1. 10. 1940, kdy byla mezi protektorátem Čechy a Morava a Německou říší zřízena celní unie, bylo nutno veškeré zásilky adresované na německé území podrobit proclení. Jeho výše závisela na obsahu balíčku; u potravinových zásilek o hmotnosti 2 kg se celní částka pohybovala okolo 30 korun, což byly na tu dobu nemalé peníze. Pokud balíček z nějakého důvodu nebyl přijat a byl odeslán zpět rodičům, museli tito zaplatit clo hned dvakrát, což způsobovalo jen to, jak se vyjádřil jeden z postižených rodičů, že ono vysoké poštovné tak „bylo z**b**ůhdarma vyhozeno a nervy nov**ě** vzrušeny“.⁵³ Není proto překvapivé, že popuzení rodičové žádali koordinační oddělení, aby v této záležitosti vymohlo na německé straně nějaké úlevy. Než však jednání v této otázce mohlo dospět k nějakému přijatelnému výsledku, byla zavedena výše zmíněná celní unie, jež problém odstranila. Na druhou stranu ani přes veškerá jednání předsednictva ministerské rady (PMR) s německými úřady nebylo nakonec vydáno povolení, jež by rodičům umožnilo zasílat balíčky o větší hmotnosti než 2 kg a častěji než jednou do měsíce. Stejně tak nebyl uspokojen ani požadavek některých rodičů na možnost zaslat svým dětem před Vánoci 1940 do koncentračního tábora mimořádnou zásilku s teplým oblečením. Přes veškeré komplikace však byly balíčky z domova vítanou pomocí, která umožnila studentům internaci v táboře lépe snášet a mnohým doslova zachránila život.⁵⁴ Vyskytly se sice i případy, že někteří studenti neměli z různých důvodů nikoho, kdo by jim balíky mohl posílat, naštěstí se ale zároveň našli mezi lidmi doma také dobrovolníci, kteří těmto studentům svými zásilkami nezištně vypomáhali.⁵⁵

⁵¹ Koordinační oddělení na naléhání rodičů intervenovalo za tímto účelem u šéfa kabinetu říšského protektora Hanse Völckerse, který slíbil věc přednést v Berlíně. NA, f. PMR, k. 3767, složka Šeda Václav. Msařík se v této záležitosti obrátil též na Dr. Suhra z Gestapa, který mu 19. března 1940 v telefonickém rozhovoru sdělil, že Berlín s návrhem na zasilání potravin českým vysokoškolákům vyslovil souhlas. Tamtéž, složka Zasilání balíčků studentům, sign. 9795/2308/1940. Také Chvalkovského podřízený Schebek z protektorátního vyslanectví v Berlíně intervenoval v této záležitosti 15. března 1940 v Prinz-Albrechtstraße (SS). Erik MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, magisterská diplomová práce na ÚČD FF UK, 2002, s. 135. Oběžník pro rodiče s instrukcemi, jak balíčky s potravinami posílat, nese datum 26. 2. 1940. NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, složky Turek, Vodák, Svatý, Lukeš, sign. 12281/2955/1940.

⁵² NA, f. PMR, k. 3766, složka Plaček Josef.

⁵³ Tamtéž, složka Parma Ervín, Miloš.

⁵⁴ Studenti si s jídlem i penězi navzájem vypomáhali podle toho, komu zrovna zásilka z domova došla, což ještě více posilovalo jejich soudržnost.

⁵⁵ Např. studentu Oldřichu Maňdákovi takto vypomáhala jistá slečna z Holešova. NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, dopis ze 4. 11. 1940. Několik brněnských studentů bylo podporováno finančně prostřednictvím tajemníka Kaunicových kolejí Knoba, jenž byl s jejich rodinnými poměry obeznámen a pravidelně jim do tábora zasílal povolenou částku peněz, kterou hradil ze sociálního fondu koleje, jehož byl správcem. Němci neměli

Studenti internovaní mimo Oranienburg byli výhody zasilání balíčků zbaveni. Protektorátní reprezentace sice usilovala o jednotný systém zásobování balíčky, případně o soustředění všech vysokoškolských studentů na jednom místě pod jednotným režimem, aby tak o nich měla lepší přehled, ovšem dosáhnout toho se jí nikdy úplně nepodařilo.

Kromě zasilání balíčků do koncentračního tábora, schváleného na centrální úrovni, je třeba se na tomto místě zmínit také o dílčím specifiku v případě studentů dodatečně zatčených v Brně. Ti byli po krátkém pobytu na Špilberku převezeni do Sušilových kolejí, mezitím transformovaných na věznici, kam jim někteří rodiče osobně donesli oblečení a potraviny. Některým balíček věznice přijala, jiným ne. Po transportu těchto studentů do soudní věznice pro mladistvé ve Vídni, odkud jim bylo umožněno zaslat domů lístek, dostávali někteří balíčky i sem. Mediku Karlu Adamusovi se totiž šikovným jinotajem podařilo v psaní rodičům sdělit místo svého věznění, což bylo jinak zakázáno. Jeho matka se posléze rozjela do Vídně, kde obešla všechny věznice, až syna našla. Vyptala se na možnost zasilání balíčků a tuto informaci pak dále šířila doma mezi podobně postiženými rodiči. Při převozu těchto studentů do Sachsenhausenu se Adamusovi podařilo při průjezdu Protektorátem vyhodit z vlaku lístek s adresou rodičů a informací, že jsou z Vídně odvázeni. Někdo lístek našel a předal poštovní správě, ta jej doručila rodičům, kteří informovali ostatní.⁵⁶

III. Aktivity rodičů pro osvobození vězněných studentů

Takřka bezprostředně po hromadném zatýkání studentů 17. listopadu 1939 se na státního prezidenta Háchu,⁵⁷ protektorátní vládu a jiné veřejné činitele začali obracet rodiče zatčených s prosbou o zákrok u okupačních úřadů ve prospěch svých vězněných synů. Tyto prosby měly nejčastěji formu písemných žádostí, ovšem někteří rodiče se snažili intervenovat i v rámci osobní návštěvy toho kterého činitele. Kromě individuálních žádostí se rodiče na vládní orgány obraceli též hromadně, ať už písemně,⁵⁸ či vysíláním deputací, které zastupovaly rodiče sdružené nejčastěji podle místa bydliště. Otcové a matky českých vysokoškoláků podnikali své písemné a osobní intervence nejen u orgánů českých, ale i u německých, nejčastěji na gestapu⁵⁹

o existenci tohoto fondu tušení. Knob byl domluven s ředitelem banky a odesílatele fingoval. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 51.

⁵⁶ Tamtéž, s. 45.

⁵⁷ Snahou některých rodičů bylo vymoci si u státního prezidenta osobní audienci. Ten však v tomto ohledu jednotlivce nepřijímal, výjimkou bylo pouze přijetí zástupců rodičů vedených Františkem Čerovským 20. září 1940 a 12. června 1941 a také delegace matek vysokoškoláků držených ve věznici na Karlově náměstí v Praze, jež prezidenta navštívila 15. června 1940. AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. K736/42; NA, f. PMR, k. 3767, složka sign. 22792/5386. Tato část fondu PMR obsahuje v kartonech č. 3765–3770 hlášení o zatčených studentech, žádosti o sdělení informací o zatčených, žádosti rodičů zatčených studentů o intervence předávané koordinačnímu oddělení, zprávy o intervencích členů vlády, zprávy o zatýkání učitelů a profesorů aj.

⁵⁸ První takovou byla žádost z 21. listopadu 1939, adresovaná protektorátní vládě, v níž devět rodičů z Německého (Havlíčкова) Brodu žádalo o vyšetření a brzké sdělení, zda jsou jejich synové živi a zdraví, dále požadovali jejich adresu pro případné zaslání nejnnutnějších věcí a nakonec to, aby se u říšské vlády vymohlo řádné vyšetřování studentů a aby nevinní byli propuštěni. NA, f. PMR, k. 3767, 1939, složka Intervence ve věci zatčených studentů v Sachsenhausenu, sign. 5549/1939.

⁵⁹ Nejčastěji na úřadovnách v Praze a Brně, kam se dostavovali i osobně. Několik málo rodičů pak adresovalo svoji žádost gestapu v Berlíně, ve dvou případech dokonce jmenovitě samotnému šéfovi Heinrichu Himmlerovi.

a v úřadě říšského protektora.⁶⁰ Několik málo písemných žádostí však bylo adresováno také veliteli německé bezpečnostní policie v Protektorátu Walteru Stahleckerovi,⁶¹ správě koncentračního tábora Sachsenhausen, v němž byla většina českých studentů vězněna,⁶² a dokonce i samotnému říšskému kancléři Adolfu Hitlerovi.⁶³

III.1 Koordinační oddělení a jeho úloha prostředníka

Písemné žádosti docházející nejčastěji do kanceláře státního prezidenta, na předsednictvo ministerské rady, na ministerstvo školství a národní osvěty aj. byly shromažďovány, tříděny, zpracovávány a vyřizovány v koordinačním oddělení při předsednictvu ministerské rady. V čele tohoto orgánu stál od jeho vzniku v létě 1939 odborový rada a bývalý diplomat Hubert Masařík. Do kompetence oddělení spadal styk s německými úřady, především s úřadem říšského protektora, dále intervence ve prospěch zatčených, podpora jejich rodinám, systematické zpracovávání informací z ciziny, příprava protestních akcí proti německým zásahům, styk s pražským konzulárním sborem, koordinace činnosti a kontakty s českými politickými, společenskými a stavovskými organizacemi (např. s Národním souručenstvím nebo Národní odborovou ústřednou zaměstnaneckou), nikoliv však s tiskem. Odboru byly podřízeny zbytky zahraničních zastoupení, které převzal od zrušeného ministerstva zahraničních věcí: Chvalkovského vyslanectví v Berlíně, jež nemělo ani diplomatický status a bylo ve styku jen se státním ministrem a šéfem Hitlerovy prezidentské kanceláře Otto Meissnerem, nikoliv s říšským ministerstvem zahraničí, dále spojovací úředník v Budapešti (zprvu Dr. Bohuslav Rieger, později Dr. Peregrin Fíša) a spojovací úředník v Bratislavě (Ludvík Špacír), pověřený především repatriací českých občanů ze Slovenska. Do odboru bylo přiděleno osm úředníků staré diplomatické služby, kancelářský a ostatní personál pak pocházel ze zrušeného ministerstva zahraničních věcí, kde zbyl ještě z Benešovy éry.⁶⁴

Příchozí žádosti byly v koordinačním oddělení tříděny podle jednotlivých kolejí, zvláště byli uvedeni studenti, k jejichž zatčení došlo v soukromých bytech.⁶⁵ Ačkoli se oddělení pokoušelo o vypracování seznamu internovaných vysokoškoláků, nikdy se mu to zcela nepodařilo, neboť bylo při jeho sestavování téměř výhradně odkázáno na informace přicházející od rodičů,⁶⁶ a jelikož ne všichni rodičové byli s oddělením ve styku, podařilo se seznam vyhotovit jen v hrubých obrysech.⁶⁷ Kromě celkového seznamu se vyhotovovaly též seznamy partikulární, např. seznamy nemocných, mladých⁶⁸ a sociálně slabých. Za ně

⁶⁰ Žádosti dochované ve fondu PMR jsou ve většině těchto případů adresovány přímo říšskému protektorovi Neurathovi, v jednom případě pak státnímu sekretáři Frankovi a v jednom také státnímu podsekretáři Thileniovi.

⁶¹ Ve dvou zaznamenaných případech.

⁶² V dostupných pramenech jsem našel tři takovéto případy.

⁶³ V dostupných pramenech jsem našel pět případů, včetně jedné žádosti adresované šéfovi říšské kanceláře Hansi Lammersovi. Hlavní říšský bezpečnostní úřad (RSHA) vydal směrnicí, jak s takovými žádostmi nakládat a co případně žadatelům odpovídat. NA, f. Úřad říšského protektora č. 1005, k. 30, směrnice RSHA „Behandlung von Eingaben, Entlassungsgesuchen usw. für Schutzhäftlinge“.

⁶⁴ Hubert MASARÍK, *V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata*, Praha – Litomyšl 2002, s. 295.

⁶⁵ Podle manipulačních instrukcí měla tuto činnost na starosti úřednice oddělení, jistá slečna Horáčková.

⁶⁶ Dle vzpomínky PhDr. Kamila Groha (1914–2010) z FF UK měla se sháněním informací pomáhat též odbojová skupina Mohykán. Anna MIKLASOVÁ, *17. listopad 1939 – obraz doby a jeho vnímání v následujících 70 letech*, magisterská diplomová práce na Katedře historie FF MUB, Brno 2012, s. 30.

⁶⁷ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149.

⁶⁸ To jest těch, kterým ještě nebylo dvacet let.

se pak protektorátní činitelé snažili intervenovat v první řadě. Seznamy byly pravidelně předkládány úřadu říšského protektora. Ten je pak se svým doporučením zasílal dále do Berlína, kde se o propuštění rozhodovalo.

III.2 Přímluvy exponovaných osobností v žádostech rodičů

Kromě zmíněných institucí protektorátního aparátu dostávaly písemné žádosti od rodičů také významné osobnosti, o nichž panovalo přesvědčení, že by svou autoritou mohly vymoci rychlejší propuštění toho kterého jednotlivce. Mezi takovéto prostředkovatele, na něž se otcové, matky i jiní rodinní příslušníci obraceli nejčastěji, patřil kupříkladu Rudolf Beran. Bývalý předseda vlády však jako pouhý soukromník nemohl udělat nic víc, než přeposlat danou žádost se svou osobní přímluvou koordinačnímu oddělení. To ovšem až na mimořádné výjimky zákroky v individuálních případech nepodnikalo. Jak takové Beranovo prostředkování vypadalo, dobře ilustruje dopis ze 4. února 1941, adresovaný přímo Hubertu Masaříkovi, v němž se Beran zasazoval o propuštění studenta Jana Kojzara: „*Slovutný pane vyslanče. V minulých dnech navštívila mne na mém statku paní Kojzarová z Rozsedel p. Žihobce u Sušice a v pravém slova smyslu se sepjatýma rukama prosila, abych Vám dopsal a upozornil na jejího syna Jana Kojzara, Nro 15025 Block 52-A, Oranienburg, Konzentrationslager bei Berlin. Poněvadž jsem informován o těžkém zdravotním stavu paní Kojzarové a znám těžké hospodářské poměry celé rodiny, vyhovuji přednesené prosbě a upozorňuji Vás na tento případ. Děkuji Vám co nejsrdečněji za vzácnou Vaši laskavost a znamenám s výrazem dokonalé úcty Váš oddaný: Beran.*“ Od Masaříka se mu dostalo odpovědi, že podle posledních informací dojde brzy k propuštění dalších vysokoškoláků, přesto jej ujistil, že při nejbližší příležitosti upozorní na Kojzarův případ vhodným způsobem na příslušných místech.⁶⁹ Měl tím zřejmě na mysli to, že jeho jméno zanese do seznamu sociálně slabých, na něž bylo, jak už jsem výše zmínil, společně se studenty nemocnými a mladými při intervencích u říšských úřadů upozorňováno přednostně.⁷⁰ Přímou osobní intervencí však Beran na případy studentů upozorňoval zřídka, obvykle za něj tyto záležitosti vyřizoval jeho zástupce Ing. J. Drahokoupil.

Za zmíněného studenta Kojzara se v koordinačním oddělení obdobným způsobem přimlouval také přednosta prezidentské kanceláře a ministr dopravy Jiří Havelka, jenž byl vedle Rudolfa Berana, Františka Schwarzenberga nebo Alberta Pražáka další osobou, na kterou se zoufalí rodiče vícekrát obrátili. V několika málo jednotlivých případech se u Huberta Masaříka přimlouvali také předseda vlády Eliáš, respektive jeho osobní tajemník Miloš Stádník, ministr vnitra generál četnictva Josef Ježek, ministr sociální a zdravotní správy Vladislav Klumpar, osobní tajemník ministra zemědělství a lesnictví Hugo Palma, předseda Národního souručenství Josef Fousek, dále faráři a starostové měst, stejně jako jiné protektorátní instituce, které byly sklíčenými rodiči požádány o pomoc (Národní souručenství, Český svaz pro spolupráci s Němci,⁷¹ zemská četnická velitelství aj.). Jed-

⁶⁹ NA, f. PMR, k. 3766, složka Kojzar Jan.

⁷⁰ Ve většině ostatních odpovědí, které Rudolf Beran z koordinačního oddělení obdržel, je právě takovýto způsob zákroku zmínován. Čili jistě nešlo o žádnou speciální protekci, neboť seznamy byly pravidelně vyhotovovány na protektorovo přání. Srov. např. NA, f. PMR, k. 3767, složka Šmejkal Oto.

⁷¹ V několika málo případech rodiče do této organizace dokonce narychlo vstoupili v domnění, že tím dopomohou svým synům k brzkému propuštění. Viz např. NA, f. PMR, k. 3766, složka Martínek František.

ním z žadatelů, který se obrátil na Masařika osobně o pomoc, byl dokonce i jeho bývalý profesor z přerovského gymnázia.⁷² Nezáleželo však na postavení toho kterého přímluvce, všichni dostávali od koordinačního oddělení víceméně shodné odpovědi v tom smyslu, že záležitost studentů je držena v neustálé patrnosti vlády i státního prezidenta, případně že daný jednotlivec bude zařazen do seznamu mladých, nemocných a sociálně slabých, kteří měli být propouštěni přednostně.⁷³ Dokonce i František Schwarzenberg, přimlouvající se za studenta Emila Hřídela, syna nadlesního na orlickém panství svého bratra Karla, obdržel odpověď, jež nijak nenaznačuje odlišný přístup koordinačního oddělení ke společensky různě postaveným osobám.⁷⁴

Jelikož jediná zvláštní pravomoc českých úřadů ohledně propouštění spočívala v sestavování a předkládání seznamu studentů mladých, nemocných a sociálně slabých, u nichž se německé protistraně doporučovalo, aby byli propouštěni pokud možno přednostně, není příliš pravděpodobné, že se zde mohla uplatnit jakákoli forma protekce či korupce ze strany vlivnějších a zámožnějších rodičů. Tento předpoklad se ovšem nedá úplně vyloučit v situaci, kdy se tito obrátili přímo na některý z orgánů německých. Napovídal by tomu případ syna vrchního sekčního rady Ing. Miloslava Drahoty z ministerstva dopravy, který se s prosbou o jeho propuštění obrátil přímo na říšského protektora dopisem z 11. prosince 1939. Neurath následně 16. prosince požádal velitele bezpečnostní policie Stahleckera o přezkoumání tohoto případu. Výsledek na sebe nenechal dlouho čekat. Již toho samého dne byl student Miloslav Drahota z koncentračního tábora propuštěn.⁷⁵ Jiným případem možné protekce by mohlo být propuštění syna dřívějšího ministra železnic Jindřicha Kamenického, který v té době po provozní stránce fakticky vedl Havelkovo ministerstvo dopravy. Na přímluvu tamějšího zástupce říšských drah Ing. Emmricha byl syn pozdějšího ministra dopravy propuštěn. Podobně „nestandardním“ způsobem byli propuštěni také bratři Otto a Jaroslav Korbelářovi, z nichž jeden byl snoubencem neteře bývalého československého vyslance v Berlíně Vojtěcha Mastného. Mastný se za jejich propuštění přimlouval u říšského protektora, který následně žádost se svým doporučením přeposlal veliteli bezpečnostní policie v Protektorátu Walteru Stahleckerovi.⁷⁶ Dne 5. června 1940 pak byli oba bratři z koncentračního tábora propuštěni.⁷⁷

Na Jiřího Havelku se rodiny studentů obracely nejen jakožto na přednostu prezidentské kanceláře s předpokládaným vlivem na prezidenta Háchu, ale také jako na ministra dopravy. Tak tomu bylo v případech dvou zaměstnanců Českomoravských drah z Českých Budějovic, kteří se k němu utíkali s prosbou o propuštění internovaných synů jakožto ke svému nejvyššímu nadřízenému. Oba ve shodně stylizovaných dopisech argumentovali tím, že jsou železničními zaměstnanci, „na které v dnešní době připadá velmi těžký, odpovědný, ale i záslužný úkol starat se o nerušený provoz dráhy, a zamezit tím každému poškození

⁷² NA, f. PMR, k. 3767, složka Staněk Jaroslav.

⁷³ Tyto fráze se objevují v konceptech odpovědí, které koordinační oddělení obratem posílalo rodičům. Většinou se jednalo o studenty, kteří do některé z uvedených kategorií spadali, neboť to byl hlavní důvod, proč se rodiče ve svém zoufalství obraceli právě na tyto respektované osobnosti jako na poslední nevyzkoušenou možnost. V případech potřeby si od nich koordinační oddělení vyžádalo doklad prokazující, že jejich synové do uvedených kategorií skutečně spadají (křestní list, lékařská zpráva, potvrzení obecního úřadu).

⁷⁴ NA, f. PMR, k. 3765, složka Hřidel Emil.

⁷⁵ NA, f. Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8, k. 76, sign. 114-78/2, podsign. 1012/39.

⁷⁶ Tamtéž, podsign. 923/39 E 4001.

⁷⁷ NA, f. Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8, k. 338, sign. 117-339/16, s. 33.

*majetku nebo dokonce ohrožení lidských životů [...]. Jak známo, byli to železniční zaměstnanci české národnosti, kteří ve vážných chvílích odvážlivě a s nasazením vlastního života zachránili veliký majetek a zabránili nedozírným škodám. O tom svědčí také pochvalné uznání a odměna říšskoněmeckých úřadů a příslušných pánů oberlandrátů. Toto všechno vykonává rád jako svoji občanskou a služební povinnost, a tím také v neposlední řadě přispívá k hospodářskému zabezpečení a plynulosti vnitřního chodu všech podniků k obraně státu, a tím i k zabezpečení vítězství. Aby tato namáhavá a velmi odpovědná práce nebyla ani stínem v ničem kalena, ba naopak stala se radostnější a, možno-li, ještě účinnější, prosí snažně, aby jeho syn byl co nejdříve laskavě propuštěn.*⁷⁸ Oběma otcům bylo ze strany koordinačního oddělení standardně sděleno, že jak vláda, tak státní prezident se neustále snaží dosíci propuštění všech internovaných studentů.

Zřejmě nejkurióznějším přímluvcem byla „Družina oslepených vojinů v protektorátě Čechy a Morava“. Tento v Praze-Nuslích sídlící spolek válečných veteránů, kteří v bojích první světové války přišli o zrak, písemně intervenoval u státního prezidenta za studenta medicíny Oto Šmejkal, jenž byl synem jednoho z členů. Prezidentská kancelář žádost předala předsednictvu ministerské rady k dalšímu vyřízení.⁷⁹

III.3 Podoba, formulace a argumentace písemných žádostí

Při komparaci jednotlivých žádostí zjistíme, že vykazují mnohé shodné rysy, lišící se od sebe mnohdy pouze v jednotlivých detailech. Příčinou toho je zřejmě nejen podobnost osudu, který rodiče násilně odvlčených studentů potkal, nýbrž také skutečnost, že postižení rodiče z jednotlivých okresů a měst o sobě často navzájem věděli, a mohli si tak své zkušenosti s podáváním žádostí vyměňovat. Jako příklad podoby typické žádosti postižených rodičů uvedu dopis ze 17. 1. 1940, adresovaný přímo koordinačnímu oddělení PMR, jímž Marie Lochařová, učitelka domácích nauk ze Starého Sedla u Orlíka, prosila o intervenci ve prospěch svého syna:

Já níže podepsaná dovoluji si uctivě požádati o laskavou intervenci u pana říšského protektora za svého syna Václava Lochaře, který studoval v Brně lékařství. Bydlel v Kaulnicově koleji a tam také byl zadržen a odvezen do koncentračního tábora v Oranienburgu u Berlína. Jeho číslo jest 4693, blok 51. Narodil se 7/12 1914 v Poučnicku u Karlova Týna,⁸⁰ příslušný do Bosně u Mnichova Hradiště, jako syn železničního úředníka. Záhy mu zemřel otec, když mu bylo 11 let. Od té doby však jej neustále pronásledovaly nemoce. Jako malý chlapec ležel plných 7 měsíců na kloubový reumatismus, v 16 letech se tato nemoc opakovala, takže ležel téměř celý rok. Teprve po úspěšném léčení v Poděbradech se tak dalece uzdravil, že mohl dokončiti své gymnasiální studium. Loňského roku onemocněl znovu na reumatismus a ležel zase 14 neděl. Následkem této nemoci mu zůstala těžká srdeční vada, takže odmalička ani tělocvik a žádný sport nemohl provozovati. Také ve studiích následkem stálého churavění se opozdil. Mimo toho měl několikrát zápal plic a plicní katar.

⁷⁸ NA, f. PMR, k. 3766, složka Korda Josef.

⁷⁹ NA, f. PMR, k. 3767, složka Šmejkal Oto.

⁸⁰ Karlštejn.

Můj syn nebyl v žádném spolku a jako matka jsem přesvědčena, že se nedopustil ničeho, co by jej kompromitovalo. Jest tiché uzavřené povahy, ani společnost nevyhledával. Jeho jedinou touhou bylo vystudovati lékařství, kterému se věnoval z celé duše.

Mám obavy, aby se u něj nedostavila zlobohná nemoc, která jej po celý jeho život pronásledovala, a proto prosím velmi uctivě o laskavou přímluvu u pana říšského protektora, aby byl podle možnosti co nejdříve propuštěn.

Doufám, že na mou prosbu bude brán zřetel. Předem děkuje

*Marie Lochařová
učitelka dom. nauk
v Starém Sedle u Orlika.*

Na žádost předsednictva ministerské rady pak ještě dodatečně zaslala německy psané lékařské vysvědčení o chorobách, které její syn prodělal, aby mohl být zařazen do seznamu nemocných.⁸¹

Jak je z citovaného psaní patrné, nesly se žádosti rodičů často v poníženém duchu. Jeho míra se pak odvíjela nejen od sociální, zdravotní a finanční situace v rodině, ale i od toho, zda se jednalo o prosbu první nebo opakovanou, kolik způsobů a možností upozornění na případ svého syna již rodiče předtím uplatnili či zda již mezitím došlo k propuštění větších skupin vysokoškoláků, nebo byl proces jejich vysvobodování z internace teprve na začátku. Nezřídka byly užívány srdceryvné fráze jako „psáno obyčejným slovem a se slzami v očích“, „avšak tonoucí se i stébla chytá“, „prosím Vás, vážený pane státní prezidente, račte mou nezměrnou bolest pochopiti a mně podati pomocnou ruku svou vzácnou přímluvou“ či „toto jest ještě moje poslední naděje a prosím za prominutí, že si dovoluji touto cestou tuto prosbu vznést.“ Zoufalství rodičů bylo často opravdu nezměrné.⁸²

Elementárním obsahem písemných žádostí bylo celé jméno internovaného, datum a místo narození, bydliště, obor a ročník studia, informace o místě věznění a v případě koncentračního tábora i vězeňské číslo a číslo baráku, na němž byl dotyčný ubytován. Pokud tyto informace rodiče nezaslali rovnou, byli koordinačním oddělením vyzváni, aby je doplnili. Staly se totiž podkladem pro sestavování kartotéky, díky níž měli pracovníci oddělení alespoň hrubý přehled o tom, kteří vysokoškoláci byli zatýkáním a internací postiženi, kde jsou umístěni, jaký je jejich zdravotní stav, případně zda již byli propuštěni nebo přesunuti do tábora jiného. Podrobnost a přesnost údajů v této kartotéce se ovšem zcela odvíjely od informací poskytovaných rodiči, neboť německá strana zpočátku žádné seznamy zatčených či propuštěných neposkytovala.⁸³ Ježto ne všichni rodičové o stavu

⁸¹ NA, f. PMR, k. 3766, složka Lochař Václav.

⁸² Kromě případů, kdy jeden z rodičů předčasně skončil z dlouhodobého trápení, je zaznamenán i zoufalý pokus jedné z matek o sebevraždu. Pro celkové dokreslení obrazu je nutno uvést, že syn dotyčně se asi měsíc po tomto jejím nezdařeném pokusu vzít si život vrátil domů. Zaznamenán je též případ studenta Vojtěcha, který dostal krátkodobou propustku z koncentračního tábora, aby se mohl účastnit pohřbu své zemřelé matky. AKPR, Perzekuce obyvatelstva protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podpis. D1404/41.

⁸³ Zpočátku německá strana neposkytovala seznamy propuštěných a bylo nutno je konstruovat z informací od rodičů či navrátilivších se studentů, z pozdější doby je ve fondu AKPR dochován seznam propuštěných z prosince 1940 a ledna 1941, který je německé provenience. Zda se jednalo o pouhou výjimku, nebo již byly seznamy propuštěných v této době dodávány prezidentské kanceláři pravidelně, však nelze s ohledem na možnost neúplného dochování pramenů s jistotou určit. AKPR, f. Studentská demonstrace (zatýkání), sign. T422/39, podpis. T93/41.

svých synů pravidelně informovali, byly údaje kartotéky, v níž byli studenti řazeni podle místa zatčení,⁸⁴ poměrně kusé, nicméně i přesto tento systém sehrál nezastupitelnou úlohu při intervenčních zákrocích ze strany protektorátních orgánů, které se tak staly rychlejšími, cílenějšími a efektivnějšími.

Argumentaci ve svých žádostech o propuštění zakládali rodiče nejčastěji na prokazování špatného zdravotního stavu svého syna (případně jiných členů rodiny) a poukazování na nepříznivou sociální i finanční situaci rodiny. Velmi často též popírali jakoukoli účast svého potomka na demonstracích z 28. října a 15. listopadu 1939, případně zdůrazňovali jeho nezájem o věci politické.⁸⁵

Z onemocnění byla u studentů akcentována především ta chronického charakteru, např. revmatismus, tuberkulóza, chudokrevnost, různé katary, dále prodělané zápaly plic, srdeční a celková tělesná slabost; v případě rodičů pak ponejvíce zdravotní problémy spojené se stářím, které jim znemožňovaly obživu tělesnou prací. Někdy jsou zmiňována zranění, jež otcové těch kterých studentů utrpěli v první světové válce a která jim způsobila trvalou nebo částečnou invaliditu: „*V úctě podepsaný jest válečným invalidou, uznaný 75% neschopný práce po ztrátě nohy nad kolenem; manželka podepsaného jest narozena v. r. 1888 a jest těžce nemocna srdeční vadou a žaludeční chorobou, takže nemůže vypomáhati při všech polních pracech. Dále jsou v rodině ještě tři nezaopatřené děti, a to dvě děvčata a jeden chlapec. Z uvedeného jest zřejmo, že není možno mi se svojí manželkou a nezletilými dětmi živnost rolnickou řádně obdělávati, a prosím proto snažně o propuštění mého syna z koncentračního tábora, aby mi mohl vypomáhati při polních pracech, když nemůže studovati.*“⁸⁶

Zdravotní obtíže zpravidla bývají doloženy podrobnými zprávami⁸⁷ od ošetřujících lékařů: „*Hoch ve svém prvním roce (1920) byl na smrt nemocen žaludečním a střevním katarem a od té doby nutna při výběru stravy u něho největší opatrnost až po nynější dobu. Trneme úzkostí, aby se z tamní stravy těžce nerozstнал. Vím, že hoši se tam bojí hlásit se nemocnými, aby neupadli v podezření ze simulantství, a proto podávám lékařské vysvědčení.*“⁸⁸ Při množství těchto dokladů a vysvědčení je možné předpokládat, že lékaři danou zprávu leckdy ochotně vhodným způsobem „přibarvili“, ať už ze známosti, ze soucitu nebo za nějakou formu finanční náhrady kvůli podstoupenému riziku. Ostatně takových analogií máme v Protektorátu doloženo celou řadu, např. při snaze vyhnout se nucenému totálnímu pracovnímu nasazení doma či v Říši.

Špatná sociální situace rodiny bývala někdy potvrzována razítkem obecního úřadu či okresního výboru Národního souručenství. Tak tomu bylo například u žádosti ve prospěch studenta brněnské techniky Josefa Fialy, kterou koordinačnímu oddělení zaslal jeho otec. Ten poukazoval na skutečnost, že jako sedmdesátiletý válečný invalida téměř neschopný práce nebyl spolu s manželkou, jejíž pracovní schopnost byla vlivem věku též značně snížena, bez pomoci svého jediného syna s to zastat práci na jejich malém hospodářství. Text nesl razítko obce Plaveč s podpisem starosty Adolfa Hlávky, který tímto způsobem uvedené

⁸⁴ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149.

⁸⁵ Maximálně příznávali členství v Národním souručenství a Sokole.

⁸⁶ NA, f. PMR, k. 3765, složka Červinka Karel.

⁸⁷ Často byly psány v německém jazyce, aby je koordinační oddělení mohlo rovnou připojit k seznamům studentů nemocných, mladých a sociálně slabých, posílaným do úřadu říšského protektora.

⁸⁸ NA, f. PMR, k. 3765, složka Augustin Karel.

údaje potvrdil.⁸⁹ Jiný student, Otakar Frňka z Valašského Meziříčí, dokonce prací při studiu živil údajně nejen sebe, ale i své staré rodiče, kteří na něm byli existenčně závislí.⁹⁰ Podobných případů bylo více.

Sociální situace v některých rodinách byla skutečně velmi těžká. Svě o tom jistě věděla i matka internovaného studenta Vysoké školy obchodní Jaromíra Čevely z Babic u Uherského Hradiště. Byla matkou 12 dětí, z nichž 2 zemřely, a ač vdova, musela se kromě práce v hospodářství starat ještě o dva nezletilé syny, z nichž jeden studoval hradištské gymnázium, zatímco druhý byl kvůli kataru kostí upoután již několik let na lůžku a vyžadoval neustálého ošetřování. Poněvadž ostatní děti, jak udávala, měly již své vlastní rodiny, byl syn Jaromír její jedinou nadějí na pomoc při těžkých hospodářských pracích.⁹¹

Existovalo dokonce několik případů, kdy rodiče měli na vysokých školách více studujících potomků a v důsledku zatýkání přišli hned o dva syny, což pro ně byla rána o to větší.⁹² Pak tu byly rodiny, které kromě studujícího syna přišli nezávisle na tom také o jiného člena rodiny, jehož z různých důvodů gestapo zatklo.⁹³ Naproti tomu několik málo vězňených studentů bylo sirotky, a tudíž za ně musel intervenovat někdo z širšího příbuzenstva.⁹⁴

Pravděpodobně jako nejčastější argument rodičů, proč by měl být právě jejich syn propuštěn, se uváděla jeho nevina, neúčast na demonstracích z 28. října a 15. listopadu 1939⁹⁵ a důrazné popření jakéhokoli jeho zájmu o politiku. „*Nikdy nebyl politicky činný a o politiku se nezajímal. Věnoval se vždy jen svým studiím, o čemž svědčí, že střední školu studoval s vyznamenáním a dosavadní zkoušky na technice /7/ vykonal všechny s velmi dobrým prospěchem. Pražské demonstrace 28/10 a 15/11 příkře odsuzoval a ve dnech 16–19/11 nebyl v Brně, nýbrž v Třebíči, kam si dovezl špinavé prádlo [...]. Já sám jsem nebyl nikdy politicky organizován do zřízení protektorátu, nebyl jsem nikdy politicky činný a nebyl jsem v žádném politickém spolku členem. Poslouchal a plnil jsem přesně zákony a nařízení vlád a autorit v bývalém Rakousku, Československu a poslouchám a plním tyto přesně v protektorátu, poněvadž chci tak jako každý jiný řádný občan požívatí pak plné ochrany vlády a zákonů i bezpečnosti a práv své osoby a rodiny. Prosim proto, aby tato vazba mého nevinného a nezletilého syna, která se mohla státi jen omylem, byla zrušena a tento byl propuštěn,*“⁹⁶ psal kupříkladu prezidentu Háchovi otec studenta brněnské techniky Cyrila Halámka z Třebíče. Jiným vysokoškolákům pak absenci mimo univerzitní město ve dnech demonstrací dokonce potvrdil i příslušný samosprávný úřad. Za příklad je možno uvést studenta strojního inženýrství Zdeňka Dubna, kterému potvrzení o přítomnosti doma v tehdejší Německém Brodě vystavil tamější městský úřad.⁹⁷

Vcelku běžné združňování apolitičnosti syna i rodiny přerůstalo v některých případech až ve vyjadřování loajality či přímo pozitivního vztahu k Němcům a jejich okupačnímu režimu. Rodiče při tom neváhali užít všemožných podbízivých obrátů v naději, že to jejich

⁸⁹ Tamtéž, složka Fiala Josef.

⁹⁰ Tamtéž, složka Frňka Otakar.

⁹¹ Tamtéž, složka Čevela Jaromír.

⁹² Např. bratři Černochovi, Filsakovi, Harmáčkovi, Korbeláři, Parmovi, Seyfriedovi nebo Vodičkovi.

⁹³ Např. otec brněnského studenta Hermanna Viktora, zatčený gestapem 29. 11. zřejmě pro svůj židovský původ.

⁹⁴ Studenti Raška a Pernica.

⁹⁵ Pouze ve dvou mnou zaznamenaných případech rodiče v dopise sice přiznali účast syna na pohřbu Jana Opletala, nicméně kategoricky popřeli jeho účast na následných demonstracích.

⁹⁶ NA, f. PMR, k. 3765, složka Halámek Cyril.

⁹⁷ Tamtéž, složka Duben Zdeněk.

synům umožní brzký návrat domů. Na některé by se dalo z dnešního pohledu nahlížet jako na regulérní projevy kolaborace, nicméně s ohledem na obtížnost situace dotyčných lze podobné jednání z lidského hlediska pochopit.

Otec studenta Josefa Bendy z Dýšiny u Plzně kupříkladu ve své žádosti zdůraznil: „*Pracoval jsem více let v Německu a mohu prohlásiti, že jsem byl vždy spokojen s mými představenými i spoludělníky, se kterými jsem žil v tom nejlepší kamarádství. Moje sympatie se vždy nesly k německému národu, od kterého se máme mnoho co učit. V tomto smyslu jsem mého syna také vychovával. Jest nám velice líto, že právě takto postiženi jsme.*“⁹⁸ Matka jeho kolegy Vladimíra Šimka z Mnichova Hradiště pak svou žádost státnímu prezidentovi odůvodnila tím, že: „*Vždyť náš hoch se jistě ničím neprovinil, politikou se nikdy nezabýval, po schůzích nechodil, měl rád jen práci a své studie; jeho jedinou zábavou byl sport. To jistě rádi dosvědčí i zdejší Němci, zvláště p. vrchní soudní rada Steffl, který s ním často tenis hrával, a p. Pilz, vedoucí funkcionář zdejší NSDAP, který jej také dobře znal.*“⁹⁹ Otec studenta práv Jaroslava Beneše z Brna zase argumentoval tím, že on ani jeho manželka „*se politikou nikdy nezabývali a policie neměla proti nám žádných námitek, což vysvítá již z toho, že jsem byl povolán vyučovati Wehrmacht angličtině.*“¹⁰⁰

Mnozí z rodičů také psali, jak své syny posílali před válkou na prázdniny do pohraničí, aby poznali německou kulturu a naučili se jazyk: „*Vychovával jsem ho vždy, tedy již řadu let a nikoliv teprve v poslední době, v intencích přátelského soužití s Němci, měl od tercie soukromé hodiny z němčiny, své prázdniny trávil pravidelně v německých krajích, takže němčinu perfektně ovládá.*“¹⁰¹ Jindy zdůrazňovali árijský původ, a v jednom případě dokonce i antisemitské smýšlení celé rodiny.¹⁰² Vedle toho matka jednoho ze studentů dala v dopise prezidentu Háchovi volný průchod svým antipatiím a postěžovala si, že: „*Byli jsme dříve zámožní, avšak jistý židovský podvodník připravil nás o veškeren majetek. Můj syn musil tudíž již jako středoškolský student dávatí privátní hodiny k podpoře naší společné domácnosti. Museli jsme obětovati vše, abychom mu umožnili studium v naději, že bude jednou naší podporou.*“¹⁰³ Matka jiného studenta, medika Vojtěcha Schnurpfeila z Hrochova Týnce, který se domů vrátil až v březnu 1943 jako vůbec poslední ze studentů internovaných v Sachsenhausenu, zase v prosbě prezidentu Háchovi z července 1942 argumentovala, že: „*Dnes, kdy celý náš národ mohutnými manifestacemi a sbírkou na Německý Červ. kříž dokázal, že nesouhlasí s odporným činem námezdných vrahů, není překážek, proč by nemohl býti splněn slib daný před šesti měsíci slavnostně vládě, že budou propuštěni všichni internovaní vysok. studenti.*“¹⁰⁴ Odporným činem námezdných vrahů byl míněn samozřejmě atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, jenž v souvislosti s nástupem nové protektorátní vlády Jaroslava Krejčího 19. ledna 1942 slíbil postupné propuštění všech vysokoškolských studentů internovaných v souvislosti se 17. listopadem 1939. V každém případě těžko soudit, nakolik byla její slova myšlena zcela upřímně a nakolik k jejich užití sklouzla z důvodu nezměrného psychického vypětí, které

⁹⁸ Tamtéž, složka Benda Josef

⁹⁹ NA, f. PMR, k. 3767, složka Šimek Vladimír.

¹⁰⁰ AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign 4615, pods. K563/42.

¹⁰¹ NA, f. PMR, k. 3767, složka Rozehnal Mirko.

¹⁰² NA, f. PMR, k. 3765, složka Augustin Karel.

¹⁰³ Tamtéž, složka Cafourek Vladimír.

¹⁰⁴ Tamtéž, složka Hodač Jaromír.

bylo dáno nejen dlouhodobým vězněním jejího syna, ale také německým terorem a všeobecnou panikou, které po atentátu v zemi zavládly.

Míra zdůrazňované servility samozřejmě záležela na tom, komu byla prosba adresována. Obecně platí, že vyšší byla v případech, byl-li příjemcem některý z německých orgánů. Například otec studenta Jaromíra Hodaně z pražského Smíchova neopomněl ve svém dopise říšskému protektorovi podotknout, že jakožto aktivní úředník ve službách protektorátu Čechy a Morava složil již 10. dubna 1940 slib věrnosti Vůdci a říšskému kancléři a také v něm slíbil hájit zájmy Německé říše.¹⁰⁵ Otec vysokoškoláka Václava Brunnhofera naproti tomu v dopise Neurathovi akcentoval, že nebyl nikdy ani legionář, ani zednář.¹⁰⁶ Také intervence na brněnském gestapu za medika Karla Krále z Prahy měla významnou podporu, kterou jí vahou svého úřadu poskytl zmocněnec říšského protektora u Českomoravských drah, kde otec studenta pracoval ve funkci náměstka přednosta oddělení ředitelství, a též rektor německé techniky Dr. Ing. Kriso, který byl sousedem studentových rodičů.¹⁰⁷ Několik málo otců a matek se pak snažilo zvýšit účinnost své písemné prosby určené německým orgánům tím, že ji zakončili pozdravem Heil Hitler!

Celkově však množství dochovaných dopisů, jež by obsahovaly takto explicitně formulované fráze, které svou podbízivou lichotivostí k tehdejším poměrům hraničily s kolaborací, nepřesahuje podle mých odhadů dvacet procent. Přitom je třeba zdůraznit, že se mnohdy jednalo o více takových žádostí od jednoho zasilatele. O případném názoru propuštěných studentů na tyto ponižující prosby můžeme jen spekulovat. Otázkou je, zda se jim rodiče vůbec s nimi svěřovali, neboť zcela jistě nešlo o nic, nač by mohli být hrdí, pokud ovšem daný student nepocházel z opravdu kolaborantské proněmecky smýšlející rodiny.¹⁰⁸

K úspěšné odezvě žádosti měl snad též přispět, jak se někteří z rodičů domnívali, poukaz na částečný německý původ, který byl v několika případech v textu za tímto účelem zdůrazněn. „*Proti německé nár. nebyl nikdy zaujat: Jeho matky babička byla nár. něm., i moje sestra a její dvě dospělé dcery jsou nár. něm. Jedna neteř provdána za říšs. Němce. Jsem nar. ve Vídni, vždy vychováván k lásce k něm. nár.*“, vyzdvihoval otec Jindřicha Vacka, studenta práv z Vanova u Dačic. Přímou otce německé národnosti měl údajně Alois Waldhauser z Dívčic na Českobudějovicku, který napsal srdceryvný dopis prezidentu Háchovi nezvykle v němčině, ovšem podle šetření ministerstva vnitra neměl říšské občanství, nýbrž pouze protektorátní příslušnost.¹⁰⁹ Zajímavý byl pak také případ vysokoškoláka Martina Bendy, jenž byl sice na základě svého domovského práva v Praze příslušníkem Protektorátu, ovšem jeho matka a všichni příbuzní byli říšskoněmeckými občany na základě připojení částí Chodska k Německé říši.¹¹⁰ Podobně složitý byl též případ Josefa Teska, jehož rodiče žili na Slovensku a on sám měl stálé bydliště v Prešově.¹¹¹

¹⁰⁵ Podobně se vyjádřil v dopise protektorovi Neurathovi i otec Jaroslava Hecla, jenž byl majorem ve výslužbě.

¹⁰⁶ Tamtéž, složka Brunnhofer Václav.

¹⁰⁷ NA, f. PMR, k. 3766, složka Král Karel.

¹⁰⁸ V této souvislosti je třeba vzít v potaz i celkový dějinný kontext, neboť rodiče takovéto dopisy koncipovali v době největších německých úspěchů na válečných frontách, které mnoho nadějí na brzký zvrat, porážku Německa a obnovení svobodných poměrů nedávaly.

¹⁰⁹ NA, f. PMR, k. 3767, složka Waldhauser Alois. Také Alois Kubát z Horšovského Týna měl matku rozenou Němku, ovšem není uvedeno, zda měla říšské občanství. NA, f. PMR, k. 3766, složka Kubát Alois.

¹¹⁰ NA, f. PMR, k. 3765, složka Benda Martin.

¹¹¹ NA, f. PMR, k. 3767, složka Teska Josef.

Ne všichni z internovaných vysokoškoláků však mohli argumentovat árijským původem či přímo německými předky. Několik málo vysokoškoláků zatčených v souvislosti s událostmi 17. listopadu bylo židovského původu.¹¹² Jedním z nich byl student brněnské lékařské fakulty Viktor Hermann, jehož otce, obchodníka s vlněným zbožím, zatklo 29. listopadu 1939 gestapo bez udání důvodu a 74 dní jej drželo v ochranné zajišťovací vazbě.¹¹³

V případě kladného vyřízení svých žádostí o propuštění se mnozí rodiče za své syny zaručovali, že se budou nadále chovat jako spořádaní občané Protektorátu loajální Říši. Některým z nich již předem domlouvali potenciální zaměstnání, kam by po případném propuštění okamžitě mohli nastoupit, čímž chtěli dokázat, že o živobytí jejich synů by bylo postaráno, případně že by díky tomu neměli čas na jakoukoli protirežimní činnost.¹¹⁴

Zajímavou kuriozitou je návrh jednoho rodiče, aby se vysokoškoláci v koncentračním táboře střídali: „*Již čtvrtý měsíc jsou naši vysokoškoláci drženi v koncentračním táboře, což jest dosti, aby se pro ně, nemají-li se zničití tělesně i duševně nadobro, učinilo vše, co je v možnostech Vás i Vaší vlády. Při stejné vině nebo nevině desetitisíců jejich kolegů jsoucích doma, je jejich místo u jich kolegů držených v táboře, a je proto v zájmu spravedlivějšího rozvržení tíhy poměrů na všechny – nelze-li jinak – aby bylo navrženo vystřídání internovaných, a sice kupř. na 3–4 měsíce určených losem. Výlohy spojené se střídáním platil by Protektorát Č. M. I podobné řešení zajistilo by Vám, Vaší vládě i p. státnímu prezidentu uznání historikovo a je dle mého názoru i ku prospěchu Říše.*“ Navrhovatel dostal od koordinačního oddělení odpověď v tom smyslu, že podle sdělení vyslance Chvalkovského jsou již určité naděje na postupné propouštění všech internovaných studentů, a tudíž se uvedený návrh tímto stává bezpředmětným.¹¹⁵

Na své písemné žádosti dostávali postižení rodiče obvykle shodně formulovaná vyřízení. V koordinačním oddělení měli pro tento účel již připraven standardizovaný tištěný koncept odpovědi, do něhož se vepsalo jen konkrétní jméno a místo bydliště adresáta a datum. Tyto koncepty vypadaly následovně:

Pan ...

v ...

K Vašemu podání ze dne ... kanceláři státního presidenta, které sem bylo odstoupeno k dalšímu řízení, sděluje Vám předsednictvo ministerské rady, že pan státní president i vláda snaží se neustále dosíci postupného propuštění všech internovaných studentů, a to pokud možno ve větších skupinách.

*V případě propuštění Vašeho syna učíte sem o tom laskavě stručné písemné oznámení. Za předsedu vlády: ...*¹¹⁶

Podle konceptu pak pověřený úředník vyhotovil originál a expedoval jej. Jen za předpokladu, že koordinační oddělení mělo nějaké aktuální informace o posledně podniknutých

¹¹² V literatuře a dostupných pramenech se objevují jména pěti židovských studentů. O jejich rozdílném osudu viz pozn. 40. Podle rozhodnutí ministerstva školství a národní osvěty ze září 1939 mohly české vysoké školy přijmout pouze 4 % neárijeů, tj. Židů. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 30; Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996, s. 44.

¹¹³ NA, f. PMR, k. 3765, složka Hermann Viktor.

¹¹⁴ Např. studenti Augustin, Hořavka a Polanský.

¹¹⁵ NA, f. PMR, k. 3767.

¹¹⁶ Tamtéž.

zákrocích a o jejich výsledcích, o nedávno propuštěné skupině studentů či odpovídalo na dotazy týkající se konkrétních věcí (posílání balíčků, táborový režim aj.) nebo studenta, vyhotovoval konceptní úředník návrh odpovědi ad hoc. Nezřídka si v odpovědi koordinační oddělení vyžadovalo také doplnění informací o konkrétním studentovi, o sociálních a majetkových poměrech jeho rodiny, případně zaslání lékařského vysvědčení, potřebného pro zákroky ve prospěch nemocných.

III.4 Hromadné žádosti a osobní intervence rodičů

Protektorátní instituce a jejich činovníci nedostávali ovšem žádosti o propuštění vysokoškolských studentů pouze od jednotlivců, nýbrž jim docházela také hromadná poddání. Otcové a matky internací postižených vysokoškoláků se začali o sobě brzy navzájem dovídat, udržovali spolu styky a navzájem si vyměňovali informace, přičemž ne vždy se tyto zakládaly na pravdě. Je pravděpodobné, že určitou úlohu v navazování těchto styků hrály místní výbory Národního souručenství, na něž se rodiče se svými žádostmi někdy také obraceli.¹¹⁷ Tyto pak dostávaly nezřídka informace přímo z pražské centrály.¹¹⁸ Jelikož PMR nesmělo některé informace rodičům sdělovat, pověřovalo tajně jejich šířením některé jednotlivce. Tak například jistá slečna z Rychnova nad Kněžnou, jež měla styky na PMR,¹¹⁹ byla pověřena tamním radou Dr. Tomešem, aby na venkově šířila informaci, že pokud rodiče budou zasílat na PMR, respektive jeho koordinačnímu odboru lékařská vysvědčení svých synů, bude jejich propuštění snazší. Všechny žádosti takto podložené prý přicházejí do Neurathovy kanceláře, „*kde je legační rada, který má velký vliv!*“¹²⁰ Někteří z rodičů docházeli pravidelně pro čerstvé informace přímo na PMR, jako to dělal kupř. otec medika Zdeňka Repíka, který tak činil i jménem rodičů z Českobudějovicka.¹²¹ Avšak zřejmě nejvíce angažovaným rodičem byl JUDr. František Čeřovský, advokát z Prahy, jehož dva synové, studenti pražské právnické fakulty, byli 17. listopadu 1939 zatčeni v jeho bytě a spolu s ostatními studenty internováni v koncentračním táboře Sachsenhausen-Oranienburg. Dr. Čeřovský býval pravidelným návštěvníkem koordinačního oddělení, kam chodil intervenovat nejen za své syny, ale i za syny všech ostatních rodičů. Zásoboval též koordinační odbor mnoha cennými informacemi od konkrétních rodičů a sám dostával na oplátku jiné. Byl také hlavním členem dvou deputací rodičů, které prezident Hácha osobně přijal 20. září 1940 a 12. června 1941. Sympatickým gestem od něj bylo, že v zastupování postižených rodičů pokračoval i po návratu obou svých synů. Po ustavení Krejčího vlády a zrušení předsednictva ministerské rady byl nucen komunikovat s ministerstvem vnitra, které agendu koordinačního oddělení PMR převzalo. Kromě zmiňovaných dvou audiencí, jichž se Dr. Čeřovský účastnil, přijal státní prezident Hácha 15. června 1940 ještě delegaci matek, jejichž synové byli internováni ve věznicí na Karlově náměstí. Jednalo se hlavně o studenty

¹¹⁷ V žádostech rodiče svůj zdroj informací nikdy neuvádějí, většinou se ptají ve smyslu „náhodou jsem se doslechl, že [...]“, „bylo mi sděleno, že [...]“, „mám hodnověrnou zprávu, že [...]“. Později byli zdrojem informací o poměrech v táboře navrátilí se studenti, přestože se před svým propuštěním museli pod hrozbou opětovného uvěznění zavázat, že o svém pobytu v táboře pomlčí.

¹¹⁸ Informace o studentech pro generální sekretariát NS obstarával od koordinačního oddělení tamní tajemník Švihlík, který do PMR pravidelně za tímto účelem docházel. NA, f. PMR, k. 3766, složka Kraus Jaromír.

¹¹⁹ Údajně měla známost s jedním tamním úředníkem.

¹²⁰ NA, f. PMR, k. 3766, složka Klapka Vladimír.

¹²¹ NA, f. PMR, k. 3767, složka Repík Zdeněk.

zadržené německou policií při demonstracích během Opletalova pohřbu.¹²² Ovšem žádosti o slyšení u prezidenta, ať už od jednotlivců či skupin rodičů, bylo mnohem více, většinou z nich však nebylo vyhověno. Důvodem bylo jednak to, že prezident audience jednotlivým prosebníkům ze zásady neuděloval, ježto by tím vytvořil nechtěný precedens pro jiné žadatele a přijetí všech zájemců rozhodně nebylo v jeho silách, jednak by jim osobně nemohl povědět pro nedostatek nových informací nic více, než jeho kancelář sdělovala písemně. Nesmíme však také zapomenout, že prezidentův zdravotní stav se velmi rychle zhoršoval, v důsledku čehož pobýval stále častěji na zámku v Lánech, kam na přelomu května a června roku 1941 přesídlil definitivně a do Prahy zajížděl již pouze na jeden den v týdnu, kdy se u něj během oběda střídali ministři. Posléze se staly i tyto zájezdy nepravidelnými a sporadickými.¹²³

Kromě osobních návštěv koordinačního oddělení,¹²⁴ kanceláře státního prezidenta a jiných českých orgánů chodili někteří z rodičů intervenovat za své syny i na úřadovny gestapa, a několik málo jich dokonce státního prezidenta a předsedu vlády žádalo o zprostředkování návštěvy u říšského protektora či státního tajemníka. Reakce však byly podobné jako v případě žádostí o audienci u státního prezidenta.

Hromadné žádosti byly buďto zformulovány a podepsány pouze jedním zástupcem, kterého si rodiče zvolili, aby jejich jménem ve prospěch studentů intervenoval, nejčastěji však byly koncipovány v první osobě množného čísla a na konci stvrzeny podpisem všech postižených rodičů z daného města či okresu, kteří se k žádosti připojili. Tak tomu bylo kupříkladu u žádosti rodičů z Klatovska z 3. července 1940: „*Podepsaní rodiče vysokoškolských studentů z Klatov a okolí prosí snažně pana státního prezidenta za Jeho mocnou přímluvu na patričním místě, aby jejich synové byli již po tak dlouhé době v cestě milosti propuštěni z koncentračního tábora v Oranienburgu u Berlína. Tito studenti se žádných demonstrací nezúčastnili, což mohou svědky prokázati, a bylo by věci spravedlivou, aby jejich propuštění bylo urychleno. Tím byla by velká duševní muka rodičů skončena. Někteří studenti se již z tohoto tábora vrátili, prosí podepsaní o přímluvu za navrácení také jejich synů a věří, že mocná přímluva by se neminula příznivých výsledků. Za tuto pomoc budou neskonalé vděčni.*“¹²⁵ Dále následovalo osm podpisů.

Nelze říci, že by efekt těchto hromadných intervencí a osobních návštěv u vrcholných činitelů byl zcela nulový. Minimálně spolu s individuálními písemnými žádostmi měly zásluhu na tom, že otázka studentů nezapadla, ba naopak byla stále držena v patrnosti, a to především v obdobích, kdy se propouštění studentů zastavilo či se radikálně zhoršily podmínky v koncentračních táborech, v nichž byli čeští studenti internováni. Protektorátní orgány pak na základě jejich tlaku zesílily frekvenci svých intervencí u odpovědných německých úřadů a činitelů, což v konečném důsledku mohlo přispět k tomu, že

¹²² Matky studentů ve společné žádosti o audienci uváděly, že jejich synové byli teprve v prvním ročníku, vesměs kolem 19 let věku a demonstrací se nezúčastnili, pouze si šli v daný den pro podpis indexu na rektorát, který tehdy sídlil v budově právnické fakulty, kde byli při přihlížení demonstracím zatčeni německou policií. Nejprve byli vězněni na Pankráci a později převezeni do věznice na Karlově náměstí. Nakonec skončili v Malé pevnosti v Terezíně, odkud byli také postupně propouštěni. AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, pods. sign. D2792/40.

¹²³ Vít MACHÁLEK, *Prezident v zajetí. Život, činy a kříž Emila Háchy*, Praha 1998, s. 187.

¹²⁴ První deputace otců navštívila PMR již 23. listopadu 1939. NA, f. PMR, k. 3767, složka PMR 1940, sign. 5210/39.

¹²⁵ NA, f. PMR, k. 3766, podání do KSP č. D3136/40.

v postupném propouštění studentů se opět pokračovalo či že došlo alespoň k mírnému zlepšení těžkých životních podmínek vězňených.

IV. Intervenční působení protektorátní reprezentace ve prospěch internovaných studentů a postoj německé protistrany

Protektorátní vláda i státní prezident Hácha byli hromadným zatýkáním studentů šokováni. Informace podané jim vyslancem Chvalkovským, který se narychlo vrátil do Prahy přímo z jednání v budově říšského kancléřství, hovořily toliko o Hitlerově záměru uzavřít české vysoké školy na tři roky a potrestat strůjce demonstrací v den Opletalova pohřbu, respektive o jeho výhrůžkách utopit jakékoli další náznaky nepokojů bez milosti v krvi; nijak však nenaznačovaly, že by se studenti měli stát oběťmi takto široce pojaté německé odvety založené na principu kolektivní viny.

V reakci na první zprávy o zatýkání studentů a obsazování budov vysokých škol a kolejí zasedala protektorátní vláda 17. listopadu od dopoledních hodin.¹²⁶ Byla zvažována protestní demise celého kabinetu i státního prezidenta, od té však bylo po audiencích ministerského předsedy generála Eliáše a prezidenta Háchy u říšského protektora upuštěno, ježto Neurath Háchu přesvědčil, že takovýto krok by celou situaci českého národa jenom zhoršil.¹²⁷ Nakonec však říšský protektor alespoň svolil k vyhlášení stanného práva, jímž protektorátní vláda chtěla sama odradit české obyvatelstvo od neuvážených kroků, které by jinak Němci potrestali s nejděvětší brutalitou.¹²⁸ Výjimečný stav, nevztahující se na německé státní příslušníky, byl v Praze a několika okolních politických okresech vyhlášen 18. listopadu 1939 večer a trval jen do 20. listopadu, kdy bylo toto opatření z Neurathovy iniciativy zrušeno.¹²⁹

IV.1 První kroky

Česká strana se snažila k problému internovaných českých studentů přistupovat již od počátku koncepčně. Dne 22. listopadu 1939 se o deváté hodině konala na předsednictvu ministerské rady porada, jíž se účastnil též zástupce kanceláře státního prezidenta sekční šéf Dr. Říha a pověřeni úředníci z ministerstva školství a národní osvěty.¹³⁰ Kromě otázek spojených s uzavřením českých vysokých škol a dalšího osudu vysokoškolských kolejí, kolejních správ a studentských spolků se řešil také způsob intervencí za zatčené studenty. Po sdělení sekčního šéfa Říhy, že kancelář státního prezidenta začala po dohodě s přednostou

¹²⁶ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 117.

¹²⁷ D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999, s. 112.

¹²⁸ Předesílala to nejen německá odpověď na tzv. zdický incident, ale také zastřelení tří Čechů, dvou policistů a jednoho hudebníka, za „napadení“ pracovníka úřadu říšského protektora Rudolfa Železného ve voze pražských elektrických drah. K oběma incidentům došlo 17. listopadu 1939 a okupační moc jimi chtěla ještě vystupňovat paniku a strach, které v české veřejnosti mělo zatýkání studentů vyvolat. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 119; AKPR, f. Zastřelení tří osob podle stanného práva 17. 11. 1939 (Löbner, Nachtman, Valenta), sign. T421/39.

¹²⁹ Václav BABIČKA – Věra HELEŠICOVÁ (edd.), *Faksimilia 17. listopad 1939*, Praha 1979, s. 170.

¹³⁰ Byli to vrchní odborový rada Dr. Kobosil a odborový rada Dr. Hejman. NA, f. PMR, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939–1941, k. 3776, záznam o poradě zástupců prezidia ministerské rady, kanceláře státního prezidenta a ministerstva školství a národní osvěty z 22. listopadu 1939.

KSP J. Havelkou připravovat dopis pro říšského protektora ve věci devíti zastřelených, bylo dohodnuto:

„a) že veškeré další zákroky se budou dít po dohodě mezi kanceláří prezidenta a předsednictvem ministerské rady. Vyslanec Dr. Masařík přednese věc panu ministerskému předsedovi, který rozhodne o dalším postupu;

b) koordinační oddělení předsednictva ministerské rady, ministerstvo školství a národní osvěty a kancelář státního prezidenta budou ve stálém styku a podávají si stále informace hlavně za tím účelem, aby se agenda zbytečně netříštila a nebylo popřípadě v jedné věci intervenováno z různých míst. V témže smyslu byl upozorněn gen. tajemník Národního souručenství Dr. Mrazík.¹³¹ Už od začátku tedy mělo jít o navzájem synchronizovanou a koordinovanou akci všech zainteresovaných složek protektorátní administrativy.

Tři dny po této poradě, 25. listopadu 1939, se Hubert Masařík obrátil z příkazu předsedy vlády Aloise Eliáše na protektorátního vyslance v Berlíně Františka Chvalkovského a informoval jej o převezení zatčených studentů do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg. Dále v dopise pokračoval: „Počet jich kolísá mezi 1200 udanými v úřední zprávě a 1800 dle jiných pramenů. Vláda žádá teď o vydání jejich seznamu a informuje se o tom, co dále je s nimi zamýšleno. Pan předseda prosí Tebe, abys také ze své strany se informoval u příslušných říšských činitelů ve stejném směru, abys uplatnil dle možnosti důvody pro zmírněný postup vůči nim, pro propuštění nevinných a abys také měl možnost být informován o jejich ubytování, stravě, zaměstnání atd. Včera jsem jednal s p. vyslancem Völckersem, jenž žádal, abych Ti vyřídil jeho pozdravy. Doufám, že budeš moci brzy mi něco sdělit.“¹³² Chvalkovský následně 11. prosince z Berlína telefonicky sdělil, že intervenoval všude, kde jen to bylo možné, a žádal Prahu o zaslání seznamu lidí, na jejichž propuštění obzvláště záleželo, neboť byl toho mínění, že věc bude možno řešit jen ve výjimečných případech, nikoli hromadně.¹³³ Obširněji se pak k této věci ještě vrátil v dopise z 16. prosince 1939, adresovaném ministru Havelkovi: „Slovutný pane ministře, ve věci internovaných dostalo se mi po řadě intervencí tohoto konečného sdělení: ‚Propuštění internovaných en bloc nebo ve větší míře, ať už jde o internované před 28. říjnem t. r. nebo později, nelze kompetentním místům vůbec vzít v úvahu. Na Vánoce budou pravděpodobně propuštěni nemocní a slabí. Není ani vyloučeno, že budou propuštěni také někteří z těch, u nichž pro další internaci není již zvláštních důvodů. Počet a jména nebyla dosud ani přibližně stanovena a nebudou nám předem oznámena.‘ Rač přijmout, slovutný pane ministře, ujištění mojí nejhlubší úctou a oddaností. Tvůj Chvalkovský.“¹³⁴

Protektorátní vyslanectví v Berlíně postupem času začalo fungovat jako prostředník nejen žádostí od prezidenta a koordinačního oddělení v tomto směru vznesených, ale i žádostí od jednotlivých rodičů. Z podnětu těchto žádostí pak bylo intervenováno jednotlivě i hromadně se střídavými úspěchy.¹³⁵ Nejednalo se zdaleka pouze o studenty. Při rostoucím počtu zatčených v Protektorátu, kteří byli později souzeni v Německu, se z „kuriózního

¹³¹ Tamtéž.

¹³² NA, f. PMR, k. 3767, 1939, složka Dopis dru Chvalkovskému ve věci zatčených českých studentů, sign. 5166/1939. Předchozího dne jednal Masařík ještě s Völckersem.

¹³³ Tamtéž, sign. 5549/1939. V koordinačním oddělení byl v zápětí vydán pokyn k sestavení seznamu studentů nemocných, pod dvacet let a těžších sociálních případů.

¹³⁴ AKPR, f. Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T478/39.

¹³⁵ E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský*, s. 135.

zastoupení protektorátní vlády“ stala základna rodinných příslušníků zatčených a souzených. Z počátku se hlásily hlavně rodiny prominentů, později se však agenda rozšiřovala i o žadatele z nižších vrstev. Vyslanectví se snažilo opatřit informace, kde jsou věznění a internovaní umístění a jaký je jejich zdravotní stav.¹³⁶

Ani prezidentská kancelář dlouho neotálela. Ve dvou dopisech, jež říšskému protektorovi odeslala 24. listopadu, žádal prezident Hácha říšského protektora jednak o znovuotevření alespoň těch vysokoškolských institutů, jejichž činnost nesouvisela přímo s výukou a jejichž výzkumná činnost byla nezbytná pro nerušený hospodářský život Protektorátu a zdraví jeho obyvatel, jednak o brzké propuštění těch zatčených studentů, vůči nimž nebyla vznesena žádná konkrétní obvinění. Pro ostatní žádal alespoň to, aby jim bylo umožněno informovat rodiče o svém zdravotním stavu a místě věznění, neboť mnozí z rodičů stále netušili, kam byli jejich synové odvezeni a zda jsou naživu. Jejich žalem prodchnuté dopisy začaly záhy po 17. listopadu zaplavovat prezidentskou kancelář. Dne 5. prosince došla z Černínského paláce odpověď, v níž Neurath státního prezidenta informoval, že z německých kruhů byl mezitím vydán pokyn, aby všichni studenti napsali domů, čímž se mnoha rodinám dostalo alespoň částečného uklidnění.¹³⁷

IV.2 Intervence u německých představitelů a pravidelná jednání státního prezidenta s říšským protektorem

Záhy po odeslání výše zmíněných dopisů zahrnul prezident Hácha otázku internovaných studentů také trvale mezi body, které s říšským protektorem při svých návštěvách v Černínském paláci prodiskutoval osobně. Ačkoli k těmto setkáním docházelo už před listopadem, po nacistickém zákroku vůči českému vysokému školství nabraly tyto schůzky na intenzitě i četnosti. Poprvé se takto sešli již 25. listopadu, při své další audienci v Černínském paláci 13. prosince pak Hácha neopomněl konfrontovat říšského protektora s informacemi o mezitím proběhnuvším dodatečném zatýkání studentů v Brně.¹³⁸

Na setkání s říšským protektorem se prezident Hácha po informační stránce vždy pečlivě připravoval. Kvůli své neustále se zhoršující paměti, což bylo dáno věkem a postupující arteriosklerózou, si obvykle od pracovníků své kanceláře, a to nejčastěji od samotného přednosta J. Havelky, nechával sestavit pro memoria písemný seznam bodů, jež bylo třeba při plánované schůzce s Neurathem projednat. Okruh předkládaných otázek byl sice široký, přesto se však dá koncentrovat do několika stěžejních bodů:

- a) prosba o propuštění internovaných vysokoškoláků či alespoň zmírnění jejich utrpení možností pravidelného zasilání balíčků s potravinami a šatstvem, případně jejich umístěním v jediném táboře pod jednotnou správou;
- b) intervence ve prospěch zatčených protektorátních občanů (propuštění, možnost zasilání balíčků, převedení jejich internace na české území);

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, složka Zatčení studentů vysokých škol, dopis státního prezidenta říšskému protektorovi, podsign. D7244/39. Jak již bylo zmíněno, oficiálně první psaní, jehož podoba byla německými orgány striktně nadiktována, směli studenti zaslat domů dne 20. listopadu 1939.

¹³⁸ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T479/39.

- c) protesty proti germanizačním opatřením německé správy (starostové obcí, vysídlení obyvatelstva, jazyková nařízení, působení oberlandrátů aj.);
- d) protesty proti zasahování německé okupační správy do činnosti správy protektorátní;
- e) protesty proti hospodářské perzekuci českých podniků ze strany německé okupační správy;
- f) protesty proti podporování složek českého fašismu ze strany německé okupační správy;
- g) jiné.¹³⁹

Velký důraz při těchto audiencích kladl státní prezident zvláště na své přímlyvy za zatčené české občany, přičemž specifickou úlohu zaujímaly právě intervence ve prospěch internovaných českých vysokoškoláků. O tom, jak moc Háchu tížila otázka osudu těchto mladých hochů, která se jej dotýkala osobně i z hlediska profesního, neboť německou akcí vůči českým vysokým školám byl jakožto soukromý docent Karlovy univerzity postížen také on sám,¹⁴⁰ si lze udělat představu z následujících čísel. Z třiatvacesti zaznamenaných návštěv, které po 17. listopadu 1939 hlava tzv. autonomní správy u protektora Neuratha do jeho odvolání koncem září 1941 vykonala, se internovaných studentů minimálně v jednom z diskutovaných bodů týkalo plných čtrnáct, přičemž další dvě se alespoň vztahovaly k problémům souvisejícím s uzavřením českých vysokých škol.¹⁴¹ Audience u říšského protektora pak ještě tu a tam doplňovaly dopisy či memoranda, jimiž se státní prezident snažil své úsilí o záchranu studentských rukojmí umocnit. Svým obsahem informačně rozváděly a argumentačně podpiraly Háchovy ústní prosby. Státní prezident je buď předkládal říšskému protektorovi při setkáních přímo, nebo je do Černínského paláce dodatečně zaslala prezidentská kancelář.

Příležitost k intervencím využíval státní prezident též během schůzek s dalšími představiteli okupační správy, s nimiž vedle toho udržoval také styk písemný, třebaže například setkání s K. H. Frankem nikdy nenabyla takové četnosti jako v případě říšského protektora. Emil Hácha státního sekretáře pro jeho povýšenost a arogantní chování bytostně nesnášel a nutná setkání s jeho osobou přirovnával k polykání ropuch. Oproti němu představoval pruský aristokrat baron von Neurath, jenž nikdy nebyl zcela zapáleným nacistou,¹⁴² svým uhlazeným a diplomatickým přístupem vhodnější alternativu pro konstruktivní jednání o vnitřních otázkách Protektorátu. Kromě toho spojovala Háchu s říšským protektorem také společná slabost pro dobrou kávu a doutníky. Všechny tyto faktory proto hrály roli v tom, proč veškeré důležité záležitosti týkající se Protektorátu prezident raději přednostně projednával s Neurathem a na Franka se osobně obracel jen v případech, kdy to bylo opravdu nezbytně nutné. V ostatních, méně závažných případech pak Hácha posílal k státnímu sekretáři přece jen poněkud mladšího a energičtějšího předsedu vlády Eliáše, případně svého důvěrníka a šéfa prezidentské kanceláře, respektive ministra dopravy Havelku; stykem s říšským vyslancem a šéfem Neurathova kabinetu Hansem Völckersem potom pověřil pracovníka prezidentské kanceláře Augustina Popelku a přímo v Berlíně využíval při svém

¹³⁹ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39; Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 169.

¹⁴⁰ Ještě v září 1939 byl opětovně jmenován členem zkušební komise Univerzity Karlovy pro státní zkoušky státovědné a zkušebním komisařem pro obor správní nauky a správního práva na funkční období 1939/1940–1944/1945. V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 160.

¹⁴¹ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39.

¹⁴² Podle současné historiografie jej lze hodnotit spíše jako konzervativce staré německé školy, který však ve svých funkcích věrně sloužil politice nacistického režimu.

intervenčním úsilí také služeb protektorátního vyslance Františka Chvalkovského, jenž udržoval kontakt s říšským ministrem a šéfem říšské kanceláře Hansem Lammersem.¹⁴³ Krom toho nevynechával prezident možnost ke svým intervencím ani při namátkových příležitostech. Když kupříkladu počátkem listopadu 1940 do Prahy zavítal říšský ministr propagandy Joseph Goebbels, jenž na rozdíl od jiných nacistických prominentů navštívil též Pražský hrad, přednesl mu Hácha v rozhovoru mezi čtyřma očima z paměti seznam všech českých stížností a přání, jež si předtím za pomoci předsedy vlády a přednosty KSP pečlivě připravil, čímž chtěl u Goebbelse vyvolat dojem, že se jedná o záležitosti, které mu leží na srdci natolik, že je přednáší i při ryze společenské návštěvě. Mimo jiné na tomto seznamu figurovalo také propuštění všech zbývajících internovaných studentů a alespoň částečné znovuotevření českých vysokých škol. Podle paměti šéfa KSP a ministra dopravy J. Havelky, jemuž Hácha průběh návštěvy zpětně vylíčil, „*byl prý Goebbels velmi překvapen, několikrát řekl, že o těchto věcech nevěděl, a slíbil spontánně, že se postará o nápravu sám [...]. O nějakém výsledku jsme arci nikdy nic neslyšeli*“.¹⁴⁴ S výjimkou Goebbelse jiní němečtí vrcholní představitelé při svých návštěvách Prahy státního prezidenta zpravidla ignorovali, i přesto však Hácha neváhal vyslat za Hansem Lammersem či Martinem Bormanem do hotelu svou pravou ruku ministra Havelku, aby prezidentovým jménem znovu protestoval proti perzekuci, germanizaci a zásahům do české autonomie a požadoval propuštění vězňů a otevření univerzit. Oba nacističtí pohlaváři slíbili tlumočit Háchovy stížnosti Hitlerovi v Berlíně, výsledek byl ovšem podobný jako v případě J. Goebbelse.¹⁴⁵

Prezident Hácha a jeho spolupracovníci z okruhu prezidentské kanceláře a vlády brzy pochopili, jakou cenu internování vysokoškoláci v pozici rukojmích pro německou stranu představovali, a tudíž si i uvědomovali, že jejich hromadné propuštění v krátké době není reálné. Mělo jít o pomalý a hlavně tvrdý politický handl, ve kterém česká protektorátní reprezentace v pozici vydíraného musela vždy nutně tahat za kratší konec provazu. Proto se čeští představitelé po rozumném uvážení snažili vyjednat přednostní propuštění z koncentračního tábora těch skupin českých vysokoškoláků, které internace nejvíce ohrožovala a postihovala – ať už je osobně, či jejich rodiny. Za tímto účelem byly proto od konce roku 1939 sestavovány již zmíněné seznamy studentů nemocných, sociálně slabých a mladistvých, tj. těch, kteří ještě nedosáhli dvaceti let věku. Tyto neustále aktualizované a z docházejících zpráv od rodičů doplňované seznamy pak státní prezident přikládal k memorandům, která odevzdával při svých návštěvách v Černínském paláci.¹⁴⁶ Obdobně postupoval taktéž šéf koordinačního oddělení Hubert Masařík při svých setkáních a úředním korespondování s vyslancem Hansem Völckersem, vedoucím kabinetu říšského protektora.¹⁴⁷

Na otázku, nakolik německá strana ke zmíněným seznamům při propouštění jednotlivých skupin studentů přihlížela, nelze však s určitostí odpovědět, neboť se tyto seznamy, stejně jako soupisy konkrétních jmen propuštěných dochovaly pouze sporadicky. V praxi zřejmě Němci posuzovali případ od případu, některé z navrhovaných v zápětí propustili, jiní i přes přímluvy pobýli v internaci déle. Lze to vyčíst také z dochovaných zpráv od rodičů. Na příkladu studentů zadržovaných německou policií během incidentu před právníckou fakultou

¹⁴³ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 160.

¹⁴⁴ Jiří HAVELKA, *Dvojitý život. Vzpomínky protektorátního ministra*, Praha 2015, s. 51.

¹⁴⁵ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 180.

¹⁴⁶ Někdy si je úřad říšského protektora přímo sám vyžádal. NA, f. PMR, k. 3767, složka Šmejkal Oto.

¹⁴⁷ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T173/40.

při demonstracích 15. listopadu 1939 lze ilustrovat skutečnost, že ani explicitní intervence za určitou skupinu nemusela vždy přinést kýžené ovoce.¹⁴⁸ Předsednictvo ministerské rady na jejich situaci poprvé výslovně upozornilo v dopise adresovaném říšskému protektorovi 9. května 1940, v němž zdůraznilo, že tito studenti nebyli dosud vyslýcháni, natož z něčeho konkrétního obvinění. Na předsednictvo ministerské rady pak navázal také státní prezident Hácha s vyslancem Masaříkem, když ve prospěch této skupiny vězněných vysokoškoláků intervenovali několikrát během července, srpna a listopadu téhož roku.¹⁴⁹ Nepochybně je k tomu podnítila silící frekvence žádostí od rodičů těchto nešťastných hochů, vrcholící audiencí dvou zástupkyň takto postižených matek, které prezident přijal na Pražském hrade dne 15. června 1940.¹⁵⁰ Jelikož se během audience u říšského protektora dne 5. července státní prezident zmínil pouze o sedmi studentech držených ve věznici na Karlově náměstí,¹⁵¹ lze usuzovat, že během prvního půlroku byla již více jak polovina z této skupiny nešťastníků propuštěna. Ačkoli posledním v pramenech podchyceným zákrokem ve prospěch zbývajících jednotlivců z této skupiny je ten, který u šéfa Neurathova kabinetu H. Völckerse podnikl počátkem listopadu 1940 Hubert Masařík, k propuštění posledních dvou studentů došlo až o Vánocích roku 1942,¹⁵² tj. zhruba tři měsíce před propuštěním vůbec posledního internovaného studenta z akce 17. listopad na začátku března 1943. Bude-li tedy věřit počtu sedm, který Hácha udával při svém setkání s Neurathem 5. července 1940,¹⁵³ bylo výsledkem série intervencí ve prospěch této specifické skupiny internovaných studentů pouze propuštění studenta práv Otakara Roubala, jenž opustil brány Terezína 25. ledna 1941.¹⁵⁴ Další čtyři studenti pak byli osvobozeni až po více jak roce koncem dubna 1942 jako gesto dobré vůle u příležitosti Hitlerových narozenin a poslední dva, jak již bylo řečeno, prošli branou terezínské pevnosti o Vánocích téhož roku.¹⁵⁵ Zvláštní důraz, který na jejich propuštění česká strana při svých intervencích v létě a na podzim 1940 kladla, tudíž zbylým členům této skupiny vězněných studentů k rychléjšímu návratu domů nijak zvlášť nepomohl.

Také u intervencí ve prospěch konkrétních jednotlivců, které však byly spíše výjimkou, byly reakce německé strany různé. V červnu 1940 například Hácha ve svém dopise říšskému protektorovi děkoval za osvobození Stanislava Ehliche, syna předsedy senátu nejvyššího správního soudu Josefa Ehliche,¹⁵⁶ s nímž se jakožto bývalý prezident tohoto

¹⁴⁸ Jednalo se asi o dvacet studentů. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 73. Srov. K. KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: J. Vrátníčková (ed.), *17. listopad 1939 po 55 letech*, s. 39, kde se uvádí 15 zatčených studentů; 15 zatčených osob uvádí i J. HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939–1945*, in: A. Kostlán (ed.), *Věda v českých zemích za druhé světové války – sborník z konference*, s. 34.

¹⁴⁹ NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, složka Internovaní studenti v Terezíně, sign. 41442/9125/1940.

¹⁵⁰ AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti – zatýkáni, sign. 4615, podsign. D2833/40.

¹⁵¹ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T239/40.

¹⁵² K. KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: J. Vrátníčková (ed.), *17. listopad 1939 po 55 letech*, s. 41.

¹⁵³ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T239/40. Při jednom z následujících setkání 2. srpna 1940 však Hácha udával počet osmi vysokoškoláků držených ve věznici na Karlově náměstí. Tamtéž, sign. T247/39, podsign. T276/40.

¹⁵⁴ K. KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: J. Vrátníčková (ed.), *17. listopad 1939 po 55 letech*, s. 40.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 41.

¹⁵⁶ Stanislav Ehlich byl propuštěn ze Sachsenhausenu 5. června 1940 spolu s dalšími sedmi studenty. NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, sign. 22984/5433, 1940.

soudu osobně znal. Naproti tomu brzké propuštění studenta medicíny Jiřího Diviše z koncentračního tábora v Oranienburgu,¹⁵⁷ syna známého chirurga a profesora české univerzity MUDr. J. Diviše, za nějž se Hácha ve stejném dopise také přimlouval, není v pramenech z nejbližší doby nikde zmíněno.

Česká strana si tedy záhy uvědomila, že osvobození a návrat všech internovaných studentů domů bude dlouhodobějším procesem. Rozhodla se proto zároveň bojovat i o to, aby těžké životní podmínky, jež museli čeští vysokoškoláci při svém věznění v koncentračních táborech snášet, byly alespoň trochu zmírněny, ať už možností pravidelného příjmu zásilek z domova či shromážděním všech internovaných studentů do jediného tábora pod jednotnou správou, neboť podmínky v táborech mimo Sachsenhausen, kam byli někteří studenti dodatečně převezeni, byly odlišné a často horší. „*Obzvlášť zmiňuji Flossenbürg, Mauthausen a Dachau, kde zásilky potravin nebyly vůbec přijaty,*“¹⁵⁸ stojí kupříkladu v listě pro memoria, který si státní prezident s sebou přinesl do Černínského paláce dne 5. července 1940. Jak již však bylo uvedeno, nebyla tato snaha nakonec korunována úspěchem a studenti zůstali i nadále rozesteti, přestože drtivá většina z nich byla držena v táboře Sachsenhausen-Oranienburg.

Hácha se proto při svých setkáních s Neurathem alespoň několikrát snažil upozornit na zprávy o zhoršení stravy v táborech, jež se k němu neoficiálními cestami donesly, a žádal říšského protektora o nápravu. Na jednom z takových setkání dne 10. února 1940 Neurath souhlasil, aby o stavu českých vězňů v koncentračních táborech bylo vypracováno memorandum. To následně státní prezident v Černínském paláci předložil při další audienci, konané 20. března.¹⁵⁹ Říšský protektor souhlasil, aby memorandum bylo postoupeno k vyjádření také šéfovi bezpečnostní policie Walteru Stahleckerovi. Ten však ve své zprávě pro říšského protektora jakékoli záměrné zostření životních podmínek v koncentračních táborech, v nichž byli čeští vězni včetně studentů drženi, popřel. Jako důvod pozastavení příjmu poštovních zásilek, na něž memorandum upozorňovalo, Stahlecker udával karanténu a zhoršení stravy bylo podle něj zaviněno problémy v zásobování v důsledku tuhé zimy, avšak nepřipustil jakoukoli souvislost s několika případy úmrtí v memorandu zmíněnými. Závěry Stahleckerovy zprávy pak říšský protektor obratem tlumočil prezidentské kanceláři v dopise z 12. dubna 1940.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Za nemocné studenty Jiřího Diviše a Vratislava Stacha, vězněné v Sachsenhausenu, pak ještě 2. září 1940 znovu jmenovitě intervenoval Hubert Masařík u legačního sekretáře v ÚŘP Richarda Thilenia (KSP dodala podrobnější informace o Jiřím Divišovi legačnímu radovi Werneru von Holleben 2. srpna 1940). NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, složka MUC Jiří Diviš a Vratislav Stach, přimluva za propuštění z konc. tábora, sign. 33156/7320/1940. Za Diviše pak ještě znovu intervenoval 2. února 1941 u vyslance a šéfa kabinetu ÚŘP H. Völckerse sekční šéf KSP A. Popelka. V Berlíně se za brzké propuštění obou studentů přimlouval rovněž vyslanec F. Chvalkovský. Student Vratislav Stach byl nakonec propuštěn počátkem května 1942. Za jeho propuštění přišel do KSP osobně poděkovat jeho otec, rada Nejvyššího soudu Dr. František Stach 11. května 1942. AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti – zatýkáni, sign. 4615, podsign. K502/42.

¹⁵⁸ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T239/40, překlad autora.

¹⁵⁹ Tamtéž, podsign. T95/40.

¹⁶⁰ Tamtéž, podsign. T130/40.

IV.3 Argumentace užívaná při jednání s německou stranou

Při svých četných intervencích v Černínském paláci za vězněné studenty využíval prezident Hácha poměrně jednoduché argumentace, především se dovolával „zájmů Říše“, na něž se dalo naroubovat ledasco. Osвобоzení studentů, jak prezident před Neurathem často zdůrazňoval, mělo mít nejen uklidňující efekt na veřejnost, ale umožnilo by i jejich uplatnění dle kvalifikace v různých odvětvích nezbytných pro válečnou výrobu, což byla oblast, které okupanti jinak přisuzovali velkou důležitost. Dále často zmiňoval, že informace o poměrech českých vězňů v koncentračních táborech, stejně jako některá neopodstatněná opatření a postupy německých úřadů v Protektorátu, podlamují jeho pozici a autoritu mezi českým obyvatelstvem, a při jedné z návštěv Černínského paláce počátkem února 1940 dokonce pohrozil podáním demise v případě, že by nedošlo k viditelnému zlepšení.¹⁶¹

Porážka Francie v červnu 1940, jež českou společnost zbavila všech vyhlídek na rychlé osvobození ze strany západních spojenců, vedla ke zvýšenému aktivismu v politickém životě, což se projevilo také při intervencích v záležitosti internovaných studentů i jiných českých vězňů. Již během setkání státního prezidenta s říšským protektorem 5. června 1940, kdy zprávy o vítězném postupu německých vojsk ve Francii daly tušit, že pád této mocnosti, nesoucí svou předchozí politikou appeasementu také svůj díl odpovědnosti za okleštění a následnou okupaci českých zemí, není daleko, Hácha svou prosbu o propuštění Čechů vězněných v Buchenwaldu a Sachsenhausenu podložil poukazem na „velkorysost“, s níž Adolf Hitler propustil zajaté norské a holandské vojáky: „*Toto jednání jeví se tím velkomyslnějším, že jde o národy, které zvedly proti Říši zbraň, a je s to, aby Říši získalo city obyvatelstva. Postavil jsem se od počátku s českým národem pokojně pod ochranu Říše a smím se jistě dovolati stejné velkomyslnosti, jestliže žádám, aby internovaní Češi, pokud nejsou trestně stíháni, byli propuštěni do svých domovů.*“¹⁶² Dle Háchova názoru měla jejich internace pro Říši význam bezcenných obětí, zatímco v případě propuštění by studenti mohli konat užitečnou práci ve prospěch Říše.

Při jiném setkání s Neurathem koncem října 1940 zase apeloval slovy: „*Měl jsem již několikrát příležitost upozornit na stav mladých studentů, kteří jsou od loňského listopadu drženi v koncentračních táborech, zvláště v Oranienburgu. Přesto, že mně byla dána naděje, že tito mladí lidé, kteří se sami nedopustili žádného Říši nepřátelského jednání, budou vráceni svým rodičům, stalo se tak dosud jen v případech zcela ojedinělých. Nyní se pak s jejich propouštěním úplně přestalo. Jde z velké míry o hochy pocházející ze sociálně nejslabších vrstev a nemohu zamlčeti, že nesetkávají-li se moje snahy o jejich vyproštění s úspěchem, vytváří se tím i v těchto vrstvách atmosféra velmi nežádoucí pro moje úsilí o šíření říšského uvědomění v českém lidu.*“¹⁶³ V listopadu téhož roku pak Hácha dle dochovaného pro memoria Neurathovi v otázce studentů sdělil, že jejich „*konečné propuštění by bylo uznáním věcné a čestné spolupráce Čechů s Říší*“.¹⁶⁴

Podobně laděných frází, vyjadřujících navenek loajální vztah české reprezentace k Říši, bychom v záznamech z návštěv státního prezidenta u říšského protektora našli více. Ačkoli mohou na první pohled budit zdání, že se Hácha již v tomto období německým okupantům

¹⁶¹ Tamtéž, podsign. T43/40.

¹⁶² Tamtéž, podsign. T205/40.

¹⁶³ Tamtéž, podsign. T404/40.

¹⁶⁴ Tamtéž, podsign. T433/40, překlad autora.

zcela poddal, fakticky šlo z jeho strany spíše o taktické manévrování v době, kdy německé jednotky postupovaly vítězně na všech frontách a porážka nacistické mocnosti se zdála být v nedohlednu. Prázdná slova nic nestála, zato mohla zachránit životy. Státní prezident si byl dobře vědom, že bruslí po tenkém ledě a že podobná vyjádření mohla vzbuzovat u veřejnosti doma i v zahraničí značné rozčarování, ne-li přímo znechucení. Byl však ochoten obětovat své dobré jméno i pověst, ba dokonce snad i svůj život, jen aby zachránil co nejvíce lidí před smrtí v koncentračních táborech.¹⁶⁵ Srovnáme-li Háchovy aktivistické výroky z této doby např. s některými oficiálními projevy či intervenčními žádostmi předsedy vlády Eliáše,¹⁶⁶ o jehož charakteru a roli v protinacistickém odboji dnes nikdo nepochybuje, nenalezneme téměř rozdílu. Oba přitom spolu úzce spolupracovali a udávali směr tzv. retardační politiky, jíž se činnost vrcholných orgánů tzv. autonomní správy ve vztahu k okupačním orgánům vyznačovala až do Heydrichova příchodu. Pro tuto politiku našli dokonce i jistou podporu londýnského exilu, s nímž se za pomoci ilegálního spojení, které zajišťoval zejména Zdeněk hrabě Bořek-Dohalský, snažili své kroky v tomto směru koordinovat.¹⁶⁷

IV.4 Postoj německé strany

Reakce Neurathovy administrativy na intervence české strany byly většinou velice obecné. Jeho obvyklou odpovědí na Háchovy prosby bylo ujištění, že „*stále tuto věc sleduje a za ní jde*“, či že „*věci ustavičně věnuje svou pozornost*“. Zhoršení stravy, špatné doručování poštovních zásilek či zbrzdění slíbeného propouštění pak omlouval s odkazem „*k všeobecným událostem válečným*“. Vzhledem ke svým kompetencím a pravomocem v této věci možná ani více sdělit nemohl. Na německé straně hrál v této záležitosti jednoznačně druhé housle, skutečné rozhodování o dalším osudu studentů měli v rukou představitelé německé bezpečnostní policie, na jejímž vrcholu stál šéf Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) Reinhard Heydrich.¹⁶⁸ Snad na základě jejich instrukcí, majících záštitu na nejvyšších místech v Berlíně, snad z nedostatku přesných informací, jejichž hlavní tok šel mimo jeho úřad, byly Neurathovy odpovědi spíše obecné a vyhýbavé než přímočaře reagující na konkrétní předkládané skutečnosti. Česká politická reprezentace tuto jeho faktickou bezmocnost patrně tušila, přesto se na říšského protektora a jeho úřad jakožto zástupce a prostředníka vlády v Berlíně neúnavně obracela i nadále, neboť neviděla žádnou jinou možnost, jak vymoci a urychlit návrat vězňených studentů domů.

Na druhou stranu je třeba Neurathovi jistou iniciativu skutečně přiznat, ať už motivace k ní byla jakákoli. Kupříkladu 6. listopadu 1940 v listě adresovaném Hansi Lammersovi žádal Neurath šéfa říšské kanceláře o předložení svého návrhu Hitlerovi, totiž aby došlo

¹⁶⁵ Vyplývá to alespoň z jeho zaznamenaných výroků a z obrazu, který o něm podává dosavadní literatura. Viz V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*; T. PASÁK, *Emil Hácha*, Robert KVAČEK, *Causa Emil Hácha*, Praha 1995.

¹⁶⁶ NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, složka Internování studenti – přímluva p. mp. Ing. Eliáše u p. říšského protektora, sign. 18675/4550/1940.

¹⁶⁷ Sám Edvard Beneš nazýval tuto koordinaci politikou spojených nádob. K větším rozporům mezi oběma stranami došlo až po napadení Sovětského svazu v červnu 1941 a definitivní konec této spolupráce nastal s Heydrichovým příchodem do Prahy a zatčením Eliáše a Dohalského, čímž bylo spojení přerušeno. T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 211.

¹⁶⁸ Kupříkladu 27. června 1941 psal K. H. Frank ministerskému předsedovi Eliášovi, že „kvůli mimořádné aktivitě českého odbojového hnutí v Protektorátu v posledních měsících [...] platí až na další všeobecný zákaz propouštění internovaných“. René KÜPPER, *K. H. Frank. (1898–1946), politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*, Praha 2012, s. 306.

k postupnému propouštění vězňených studentů, dále rukojmí z 1. září 1939 a zatčených z tzv. domažlického případu. Svůj návrh argumentoval zprávou o poklidném průběhu 28. října 1940, stejně jako očekáváním, že i nadcházející 15. a 17. listopad jistě proběhnou bez jakýchkoli rušivých vlivů. V otázce studentů poukazoval na skutečnost, že ve vazbě jsou drženi už téměř rok, což se negativně podepisuje na náladách ve společnosti, především chudších kruhů, z nichž studenti bydlící na koleji většinou pocházeli. V dopise též sdělil své přesvědčení, že internace je samotná i celou českou veřejnost jistě dostatečně poučila o tom, jak se mají chovat, a že by jejich propuštění z politického hlediska bylo žádoucí. Jak dodal, bylo již v průběhu roku postupně propuštěno na 300 z nich a státní prezident Hácha se na jeho osobu neustále obrací s dalšími intervencemi.¹⁶⁹ Při setkání s Háchou 19. listopadu téhož roku pak Neurath potvrdil, „*že když dva kritické dny (28. říjen a 15. listopad) klidně proběhly [...] udělal sám návrh Vůdci a říšs. kancléři na propuštění internovaných studentů*“.¹⁷⁰

Neurath tedy jistou snahu vyjít českým žádostem vstříc vykazoval, na druhou stranu postoj státního tajemníka K. H. Franka byl zcela determinován jeho chladnou vypočítavou povahou a nenávisť k Čechům; rychlé propuštění navíc příliš nekonvenovalo ani předstávám šéfa RSHA Heydricha. V dopise z 15. dubna 1940 Heydrich Franka informoval o tom, že se Hitler rozhodl u příležitosti výročního dne ustavení Protektorátu propustit asi 100 až 200 vězňených Čechů. S ohledem na toto Hitlerovo rozhodnutí, jak Heydrich sděloval, pak byly úřadovny německé státní policie v Praze a Brně požádány, aby za účelem propuštění navrhly jména 150, respektive 50 českých studentů zatčených v souvislosti s listopadovými studentskými demonstracemi, a to podle následujících kritérií:

- 1) studenti, kterým ještě nebylo 20 let;
- 2) studenti prokazatelně trpící onemocněním;
- 3) studenti ze sociálně slabých vrstev obyvatelstva;
- 4) studenti, jejichž rodinní příslušníci přicházejí do styku s Němci a na kteréž by skrze toto propuštění jejich internovaného příbuzného bylo ostatními Čechy pohlíženo jako na zrádce české věci; např. studenti z rodin příslušníků českého četnictva, české policie a podobně.¹⁷¹

„*Nařídil jsem,*“ napsal Heydrich Frankovi, „*podle přání pana říšského protektora výnosem z dnešního dne propuštění studentů navržených správami státní policie v Praze a Brně. Propouštění bude prováděno od 18. 4. 1940 po skupinách a dokončeno 23. 4. 1940.*“ Poté doplnil, že protektorátní vyslanec u říšské vlády František Chvalkovský byl z Hitlerova rozkazu informován říšským ministrem a šéfem říšské kanceláře Dr. Lammersem v tom smyslu, že propuštění v jednotlivých případech se budou dít pouze při předložení zvláštních důvodů, jež budou důkladně prošetřeny. Na závěr ještě šéf RSHA připsal k strojopisnému dopisu rukou špatně čitelný dodatek, v němž vyjádřil své přesvědčení, že Češi si tato propuštění nezaslouží a že by se snad dalo jednaním s říšským protektorem a ministrem

¹⁶⁹ NA, f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, k. 89, sign. 109-4/1430, podsign. 1703/40.

¹⁷⁰ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T433/40, překlad autora.

¹⁷¹ Propuštění tedy nemělo být pouze projevem „dobré vůle“, nýbrž také snahou kompromitovat určité skupiny českého obyvatelstva před jejich sousedy. NA, f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, k. 62, sign. 109-4/1116, dopis R. Heydricha z 15. 4. 1940.

Lammersem dosáhnout jejich odložení do doby, než Češi budou prokazovat více loajality k říšské myšlence.¹⁷²

Na tento dopis se Heydrich dočkal odpovědi až o měsíc později, kdy mu státní tajemník v listě z 18. května 1940 sdělil: „*Jsem téhož mínění jako Vy, že propouštěcí akce byla předčasná. Bohužel se říšský protektor nechal příliš ovlivnit opakovanými líčenými protektorátní vlády a zejména státního prezidenta Háchy. Nebyl jsem v této záležitosti vůbec tázán, postavili mě víceméně před hotovou věc. Bylo by vhodné, kdyby se propouštění zastavilo. Jak jste správně postřehl, nezaslouží si české obyvatelstvo v žádném případě jakoukoli vstřícnost. Vaše počinání v případě Smudek¹⁷³ jen ospravedlňuje tento názor.*“¹⁷⁴

Jak tedy z výše uvedeného plyne, probíhalo rozhodování o propouštění studentů fakticky po linii jednotlivých instancí německé bezpečnostní policie, místními úřadovnými gestapa počínaje a hlavním říšským bezpečnostním úřadem v Berlíně konče. Nad rozhodnutím jeho šéfa R. Heydricha stálo už jen stanovisko H. Himmlera jakožto říšského vůdce SS a šéfa německé policie a mínění vůdce a říšského kancléře A. Hitlera.

IV.5 Heydrichův příchod do Prahy a jeho vliv na záležitost internovaných studentů

Oproti relativně přístupnému Neurathovi byl, jak už bylo výše nastíněno, postoj Franka a Heydricha v této záležitosti značně nekompromisní. Oba si byli dobře vědomi toho, jak české straně na propuštění rukojmích, a to nejen studentů, záleželo, a proto se z tohoto karetního trumfu ve svých rukou snažili vytěžit co nejvíce kapitálu pro německou okupační politiku, tj. ústupků státního prezidenta a protektorátní vlády a jejich spolupráce s okupačním režimem, kteréžto pak mohly být využity k propagandistickým účelům nejen vůči veřejnosti v Protektorátu, ale i v zahraničí. Není proto zřejmě náhoda, že si Hitler posléze jakožto náhradu za z jeho pohledu nepřilíš důrazného barona von Neuratha vybral do funkce zastupujícího říšského protektora právě šéfa RSHA Heydricha. Ten zatčením Eliáše a Havelky¹⁷⁵ a terorem, který rozpoutal po svém příchodu do Prahy koncem září 1941, radikálně podlomil psychický i fyzický stav prezidenta Háchy, který se od této doby začal velmi prudce zhoršovat.¹⁷⁶ To vše zákonitě vedlo k tomu, že akceschopnost českého „vedení“ pro intervence ve prospěch internovaných českých studentů byla značně snížena. Mimo to ani sám Heydrich nebyl nějakým pravidelným schůzkám s prezidentem či protektorátními ministry, během nichž by musel reagovat na různé žádosti a výtky z jejich

¹⁷² Tamtéž. Část dokumentu v českém překladu obsahuje B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK (edd.), *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, s. 45. Překlad citací je převzat z této publikace.

¹⁷³ Jan Smudek (1915–1999), gestapem marně usilovně hledaný příslušník domácího nekomunistického odboje v Protektorátu a protagonistu tzv. kladenského případu.

¹⁷⁴ NA, f. Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, k. 62, sign. 109-4/1116, dopis K. H. Franka z 18. 5. 1940, přeložil autor.

¹⁷⁵ Jiří Havelka, prezidentova pravá ruka, byl již koncem dubna 1941 z popudu K. H. Franka odvolán ze svých funkcí přednosty kanceláře státního prezidenta a ministra dopravy, což byl první krok k oslabení Háchovy pozice a jeho retardační politiky před pomyslnou nadcházející bouří v podobě Heydrichova jmenování zastupujícím říšským protektorem a vyhlášení výjimečného stavu. Jeho vyřazení ze hry samozřejmě osudu studentů nijak neprospělo. V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 185.

¹⁷⁶ Jak už bylo zmíněno, přesídlil státní prezident kvůli chatrnému zdraví již na přelomu května a června 1941 definitivně do zámku v Lánech a do Prahy zajížděl jen jeden den v týdnu, kdy se u něj na obědě střídali ministři. Tamtéž, s. 187.

strany, vůbec nakloněn. To se odrazilo také při jeho reorganizaci protektorátní vlády, při níž zrušil dosavadní schůze ministerské rady a její předsednictvo a postavil vládu přímo pod kontrolu úřadu říšského protektora, respektive jeho jednotlivých odborů. Podle Heydrichova názoru neměla již protektorátní vláda nadále být nejvyšším místem pro stížnosti Čechů u říšského protektora vůči německé politice v Protektorátu, nýbrž se měla konečně stát aktivním nástrojem říšského protektora ve směru úderu proti českému obyvatelstvu.¹⁷⁷ Jednotliví ministři tak měli být pouhými poslušnými převodními pákami pro provádění stále se zostřující německé okupační politiky. Zároveň se zrušením předsednictva ministerské rady zaniklo také koordinační oddělení, jehož agenda přešla pod ministerstvo vnitra. To vše mělo za následek skutečnost, že se propouštění zbývajících studentů, jež bylo při ustavení nové protektorátní vlády 19. ledna 1942 Heydrichem v zásadě slíbeno, naopak zpomalilo.

O kontrastu mezi érou Neurathovou a obdobím Heydrichova úřadu nejlépe vypovídá fakt, že dle dostupných záznamů došlo mezi státním prezidentem a zastupujícím říšským protektorem pouze k jednomu jedinému setkání, během něhož byla otázka internovaných českých studentů diskutována. Tato schůzka se uskutečnila po Háchově dlouhodobém naléhání 19. března 1942 a kromě internovaných vysokoškoláků bylo během ní jednáno i o dalších skupinách českých vězňů. Souhrnně byla tato záležitost rozpracována v jednom ze tří memorand, která státní prezident na audienci předložil. Nápadný je v něm Háchův zcela rezignovaný tón. Zatímco v Neurathově případě si ještě tu a tam dovolil vyrukovat s důraznými výtkami na situaci internovaných a na průtahy v jejich propouštění, lze v tomto případě pozorovat Háchovo celkové odevzdání. Z průtahů v propouštění si nijak nedovolil obviňovat německou stranu, možné příčiny špatných podmínek českých vězňů uváděné v memorandu jsou pak formulovány zcela neadresně. Korunu tomu všemu nasadila též následná Heydrichova cynická odpověď: „*Pan zastupující říšský protektor sdělil, že důvodem četných úmrtí v koncentračních táborech nejsou, jak pan státní prezident se domnívá, obtíže zásobovací, neboť internovaným, kteří konají těžkou práci, jsou přidělovány potraviny jako těžce pracujícím, nýbrž že početnější úmrtí mezi internovanými nastala jednak následkem epidemie skvrnitého tyfu, který zavlekli do koncentračního tábora ruští zajatci, jednak tím, že tělesně méně zdatní internovaní, zvláště ti, kteří nejsou zvyklí těžké práci, hlavně Židé, takovému námaze podléhají. S touto okolností nutno ale v koncentračních táborech jako samozřejmou počítat [...]. Pokud se týká propuštění studentů, sdělil pan zastupující říšský protektor, že věc zdržena byla jenom epidemií, která v koncentračních táborech vznikla, že však nyní co nejdříve studenti, jak dne 19. ledna 1942 rozhodl, budou propuštěni.*“¹⁷⁸

Další tvrdou ránu pro prezidentovo zdraví a jeho intervenční akceschopnost pak představoval atentát na zastupujícího říšského protektora a teror, který po něm následoval. Ten oslabeného Háchu dolomil a naprosto paralyzoval. Není proto divu, že v čase četných poprav a deportací stovek lidí do koncentračních táborů se na zbývajících studenty, kteří dleli v různých táborech již od podzimu 1939, pozapomnělo. Ani protektorátní vláda po své reorganizaci neměla již ve svém středu nikoho, kdo by byl ochoten se v jejich záležitosti nějakým způsobem angažovat. Nicméně u příležitosti Háchových 70. narozenin 12. července 1942 se vláda rozhodla zříditi Studentskou nadaci Dr. Emila Háchy se základním jméním

¹⁷⁷ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 263.

¹⁷⁸ AKPR, f. Studentská demonstrace (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T265/42.

20 milionů korun, která měla umožnit nemajetným protektorátním příslušníkům studium na vysokých školách v Německu, a ve stejné době byl také z okruhu prezidentské kanceláře učiněn pokus o dosažení amnestie pro české politické vězně, ovšem marný.¹⁷⁹

Vzhledem k neutuchajícím žádostem ze strany rodičů byla začátkem srpna 1942 o situaci zbývajících studentů v prezidentské kanceláři vyhotovena podrobná zpráva pro pana prezidenta. Upozorňovalo se v ní, že od dubna 1942, kdy došlo k propuštění asi 125 studentů, se dosud žádný ze zbývajících vysokoškoláků domů nedostal, a to navzdory Heydrichovu slibu z 19. ledna 1942, že budou postupně propuštěni všichni zbývající studenti. Dokument končil závěrem: „Pan státní prezident sledoval tuto otázku od jejího vzniku a opakovaně se přimlouval za její příznivé vyřešení nejen s ohledem na tyto mladé lidi, kteří by mohli být činní jako dobří pracovníci, nýbrž také v úvaze zpětného účinku v širokých vrstvách obyvatel. Oceňuje skutečnost, že většina studentů již byla propuštěna. Propuštění zbývajících skupiny a tímto způsobené konečné uzavření celé věci by však znamenalo nejen úspěch jeho dosavadních kroků, nýbrž by našlo i velmi příznivý ohlas u veřejnosti.“¹⁸⁰ Tento informační list byl pak také ve dvou exemplářích odevzdán dne 25. 8. 1942 v Černínském paláci Franckovi osobnímu tajemníkovi Oberregierungsratu Robertu Giesovi.¹⁸¹

Dne 21. října 1942 vydal zastupující říšský protektor Daluge své rozhodnutí, jež potvrzovalo možnost studia českých studentů na vysokých školách v Říši.¹⁸² Tento akt stejně jako blížící se vánoční svátky podnítil rodiče stále vězněných studentů, aby se opět obrátili na prezidentskou kancelář s prosbou o propuštění svých synů. Proto bylo z iniciativy nového šéfa kanceláře státního prezidenta Augustina Popelky pro Háchu opět vyhotoveno o této záležitosti dobrozdání¹⁸³ a i tento dokument byl pak 18. prosince 1942 odevzdán ministerskému radovi Giesovi. Po obsahové stránce se od předchozího memoranda příliš nelišil. Zdůrazňoval se v něm především fakt, že i v minulých letech byly v adventním období propuštěny větší skupinky studentů. Poukazovalo se též na skutečnost, že žádný z dosud vězněných studentů nebyl vyšetřován a všem bylo umožněno přijímat zásilky z domova bez omezení. „Pan státní prezident by vděčně uvítal, kdyby otázka internovaných studentů byla ještě jednou prověřena, a pokud by v jednotlivých případech neexistovalo žádné konkrétní obvinění, mohli by býti příslušní studenti u příležitosti prvního svátku vánočního propuštěni“¹⁸⁴, psalo se v závěru.

Dne 12. ledna 1943 sdělil státní sekretář Frank svým dopisem prezidentské kanceláři, že zbytek internovaných studentů byl ze zjišťovací vazby propuštěn a že v táboře zůstalo jen

¹⁷⁹ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 234.

¹⁸⁰ AKPR, f. Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T265/42, překlad autora.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Možnost dokončení vysokoškolského studia v Německu byla pečlivě vybraným a prověřeným studentům poprvé dána na základě vyhlášky říšského protektora z 2. března 1941. Ta byla vydána s předchozím souhlasem Berlína a podnětem k ní byla především vzrůstající poptávka po lékářích a inženýrech technických oborů, jichž se záhy po uzavření českých vysokých škol začalo v Protektorátu pomalu nedostávat. Povolení studia těmto vybraným jednotlivcům na vysokých školách v Německu také pro německé orgány skýtalo možnost na tuto část dorůstající české inteligence vhodně ideologicky působit a také si ji zavázat určitou mírou vděčnosti do budoucna, což plně zapadalo do koncepce postupné germanizace českého prostoru. NA, f. PMR, Školské otázky německé i české 1940–1942, k. 3775, složka Pokračování ve studiu českých studentů na vysokých školách německých, sign. 11279/2383/1941.

¹⁸³ Mezitím Chvalkovský intervenoval za studenty i ostatní internované dne 26. října 1942 u Lammerse, Himmlera, Meißnera a Thieracka. E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 137.

¹⁸⁴ AKPR, f. Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T337/42, překlad autora.

několik studentů,¹⁸⁵ kteří jsou buď nemocní, nebo podléhají karanténě.¹⁸⁶ Frank zakončil svůj dopis slovy: „*S jejich propuštěním se zakrátko počítá. Doufám, že propuštění studenti mají o svém budoucím chování jasno. S výrazem nejhlubší úcty Frank.*“¹⁸⁷ Na své oznámení dostal odpověď 19. ledna 1943, v níž mu prezidentská kancelář vyjádřila Háčovými ústy své upřímné poděkování.¹⁸⁸

Zanedlouho pak došlo k propuštění i posledních čtyř zbývajících vysokoškoláků. Zcela poslední z nich, medik Vojtěch Schnurpfeil, se domů vrátil 11. března 1943. Oznámení o tom učinila jeho matka listem z 28. března 1943: „*S radostí sděluji, že můj syn MUC. Vojtěch Schnurpfeil se již 11. t. m. vrátil jako poslední z akce studentů ze 17. listopadu 1939 z Oranienburgu. Prosím o vyslovení nejhlubších diků panu státnímu prezidentovi za jeho vřadnou a laskavou pomoc, se kterou se záležitosti studentů ujal.*“¹⁸⁹

IV.6 Přehled propouštění studentů

K propouštění studentů docházelo za Neurathova úřadu vcelku pravidelně, a to především vždy v období Vánoc a též v době výročí vzniku Protektorátu, respektive u příležitosti Hitlerových narozenin. K dalším propouštěním pak docházelo ad hoc jako odpověď na zesílené intervence státního prezidenta a protektorátní vlády či jako odměna za jejich ústupky. První skupina 33 vysokoškoláků byla propuštěna 19. prosince 1939. Byl mezi nimi i syn děkana Lékařské fakulty UK v Praze.¹⁹⁰ Na další menší skupinku nemocných studentů se usmálo štěstí na Štědrý den.¹⁹¹ Některé z postižených rodin tak už mohly zasednout ke štědrovečerní tabuli v kompletním složení. Jiná menší skupinka asi 22 studentů se pak domů navrátila 12. ledna 1940.¹⁹² Další větší skupina asi 180 vysokoškoláků byla propuštěna na svobodu u příležitosti Hitlerových narozenin.¹⁹³ Nemalelou úlohu v rozhodnutí činitelů Říše k tomuto kroku zřejmě hrál také blahopřejný telegram, který z protektorova popudu poslal prezident Hácha Adolfu Hitlerovi k narozeninám, stejně tak i telegram zasláný říšskému kancléři v den prvního výročí Protektorátu.¹⁹⁴ Oba tyto v podstatě vynucené telegramy pak byly nálezitě využity k propagandistickým účelům v tisku. Netrvalo ani měsíc a již 17. května 1940 došlo k propuštění dalších 27, vesměs moravských studentů.

¹⁸⁵ Jednalo se o čtyři studenty. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 150.

¹⁸⁶ AKPR, f. Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T8/43.

¹⁸⁷ Tamtéž, překlad autora.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ AKPR, f. Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti – zatýkáni, sign. 4615, složka Různé žádosti, podsign. K253/43.

¹⁹⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 156.

¹⁹¹ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 159; B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK (edd.), *17. listopad 1939, Okupace. Archivy mluví*, s. 43. Jejich počet byl zřejmě 25. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 50, což následně převzal Jiří PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně. (Cesta moravské techniky 20. stoletím)*, Brno 2009, s. 104.

¹⁹² NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, dopis Aloise Vondřicha, sign. 1544/1940. Srov. J. PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně*, s. 104, který uvádí počet 25. Ten opět převzal informaci z Nedbálkovy a Hejlovy publikace, která však zdroj neuvádí, proto příkládám větší hodnotu archivnímu prameni.

¹⁹³ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149. Deputace rodičů vrátivších se studentů, vedená ministerským radou Slavíkem z ministerstva veřejných prací, navštívila 29. dubna 1940 předsedu vlády Eliáše a za veškerou vykonanou činnost ve prospěch zatčených studentů mu poděkovala. NA, f. PMR, k. 3767, PMR 1940, složka Propuštění studenti – poděkování rodičů p. předsedovi vlády, sign. 15936/3895/1940.

¹⁹⁴ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149.

Prispěly k tomu zřejmě předešlé intervence nejen ze strany státního prezidenta, ale také předsednictva ministerské rady a přednosta koordinačního oddělení Huberta Masaříka, kteří v předchozích dnech zaslali své písemné žádosti úřadu říšského protektora.¹⁹⁵ Následně bylo k 1. srpnu 1940 propuštěno z koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg dalších 19 hochů.¹⁹⁶ Blížily se znovu Vánoce. Nejprve bylo koncem prosince 1940 propuštěno asi 150 studentů, na další se pak usmálo štěstí začátkem ledna, celkově se tak na přelomu roku vrátilo domů asi 200 českých vysokoškoláků. Kolem 24. března 1941, tj. po zažehnutí tzv. legionářské aféry a nedlouho po druhém výročí vzniku Protektorátu, bylo na svobodu propuštěno dalších zhruba 200 studentů. V té době se mělo v německých koncentračních táborech a věznicích dle protektorátních údajů nacházet ještě asi 550 posluchačů uzavřených českých vysokých škol, propouštění se však po 24. březnu na několik měsíců zastavilo a obnoveno bylo až koncem ledna 1942 v souvislosti s ustavením nové protektorátní vlády.¹⁹⁷ Po Háchově kapitulaci v otázce složení nové vlády a jejím jmenování 19. ledna 1942 udělal Heydrich vstřícné gesto a s Himmlerovým souhlasem vydal příkaz k propuštění zbývajících studentů.¹⁹⁸ Mezi 19. a 27. lednem 1942 se tak vrátilo zpět domů k rodičům asi 303 z nich.¹⁹⁹ K dalšímu propouštění, i když stále ještě ne všech studentů, došlo potom v den Hitlerových 53. narozenin 20. dubna 1942, kdy brány koncentračních táborů opustilo asi 125 českých vysokoškoláků.²⁰⁰ V důsledku atentátu na Reinharda Heydricha bylo poté propouštění opět zastaveno a po usilovných intervencích kanceláře státního prezidenta obnoveno až počátkem roku 1943, přičemž vůbec poslední student internovaný v souvislosti se „Zvláštní akcí 17. listopad 1939“ opustil tábor v březnu téhož roku, jak již bylo zmíněno v závěru předchozí podkapitoly.

Závěr

Osvobození zhruba dvanácti set studentů spolu se snahou o znovuotevření českých vysokých škol se po 17. listopadu 1939 stalo jedním z prioritních cílů politického snažení státního prezidenta Háchy a protektorátní vlády. Tato snaha byla od počátku programová a koncepční, nesnažili se zachránit studenty jako jednotlivce, nýbrž jako celek. Zároveň usilovali o alespoň částečné zmírnění životních podmínek pro vysokoškolské studenty nejen v Sachsenhausenu, ale i v ostatních táborech a věznicích, kde byli studenti soustřeďováni.

Jak je z předcházejícího textu patrné, i přes občasné zákroky ze strany předsedy vlády spadala valná většina intervenčních kroků ve prospěch českých studentů na bedra státního prezidenta Háchy. To mělo několik důvodů. Tím primárním byla jeho pozice hlavy protektorátní autonomní správy, a tedy i nejvyššího přímluvce u představitelů německé okupační

¹⁹⁵ AKPR, f. Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T173/40.

¹⁹⁶ Tamtéž, podsign. T276/40.

¹⁹⁷ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 150.

¹⁹⁸ V projevu k nově nastupující protektorátní vládě 19. ledna 1942 doslova řekl: „Nařídil jsem se svolením říšského vůdce SS pozvolné propouštění všech studentů – až na několik strůjců spiknutí, kteří byli svého času ve spojitosti se studentskými nepokoji uvězněni.“ Miroslav KÁRNÝ a kol. (ed.), *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, Praha 1991, s. 205. Překlad autor.

¹⁹⁹ AKPR, f. Studentská demonstrace (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T265/42; T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 150.

²⁰⁰ AKPR, f. Studentská demonstrace (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T265/42.

moci. Hlavním adresátem, na něhož byly všechny přímluvy a žádosti v tomto smyslu primárně směřovány, pak byl říšský protektor jakožto nejvyšší představitel okupační správy a zástupce Hitlera a berlínské vlády. Na rozdíl od svého formálního zástupce, státního tajemníka K. H. Franka, projevoval také větší ochotu tyto žádosti vyslechnout a předat je dále se svým doporučením do Berlína. Prezidentovým zákrokům u říšského protektora de facto další intervence ze strany předsedy vlády, přednosta koordinačního oddělení a vyslanec Chvalkovského jen sekundovaly a doplňovaly je. Úřad vyslanec v Berlíně pak nejčastěji sloužil ke „zdvojení“ intervencí podnikaných protektorátními činiteli v Praze a ke zjištění, jaká atmosféra v Berlíně panuje. Tuto činnost úřad vyslanec podnikal až do nástupu Heydricha, který se jej nejprve snažil zrušit; nakonec dosáhl alespoň jeho omezení na pouhé dekorativní zastoupení.²⁰¹

Klíčovou úlohu hrál v intervenční politice Prahy koordinační oddělení při předsednictvu ministerské rady. Tento odbor, v jehož čele stál bývalý diplomat Hubert Masařík, nejenže shromažďoval a dodával kanceláři státního prezidenta a předsedovi vlády veškeré podklady pro chystané intervence, vypracované na základě informací od rodičů, ale sám také v tomto směru prováděl zákroky, především u nižších úředníků, jako byl vyslanec Völckers nebo legační sekretář Thilenius. Zajišťoval také kontakt s úřadem vyslanec v Berlíně, který mu byl po správní stránce podřízen.

Tato koordinovaná intervenční politika, v jejímž rámci odpovědní činitelé mezi sebou jednotlivé kroky synchronizovali a navzájem se doplňovali, pak přinesla časem své ovoce v postupném propuštění všech studentů, kteří byli v souvislosti s uzavřením českých vysokých škol vzati jako rukojmí do „ochranné vazby“. Podstatně k němu však přispěla také ústupná politika protektorátní vlády i nemocného prezidenta, kteří byli stále méně s to odolávat německému tlaku a nakonec se okupační linii alespoň z formálního hlediska víceméně podrobili. Pokud by tak neučinili, těžko bylo lze očekávat, že by se studenti navrátili ještě v průběhu války, a to dokonce té její části, kdy nacistické Německo bylo na vrcholu své moci. Drtivá většina studentů byla propuštěna ještě před koncem stalingradské bitvy, která znamenala zásadní zvrát v dosavadním průběhu války. To znamená, že cílů, které okupační moc internací studentů sledovala, bylo v politické rovině dosaženo, neboť nelze jakkoli spoléhat na soucit a dobrou vůli odpovědných nacistických činitelů, kteří o propuštění rozhodovali. České vysoké školy jakožto symbol vzdělanosti a kulturní i národní emancipace českého národa byly uzavřeny, jejich posluchači coby budoucí výkvět české inteligence zatýkáním dostatečně zastrašeni a paralyzováni v případném aktivním odporu, stejně jako rodiče zatčených, kteří se snažili podnikat vše možné, jen aby se jejich potomek navrátil brzy domů a bez větší újmy na zdraví. Také většinová veřejnost byla akcí odrazena od toho, aby znovu dávala hromadně najevo svou nespokojenost a odpor vůči okupaci způsobem, jak to při různých příležitostech činila až do listopadu 1939. Mnoho lidí, včetně těch významnějších, se ve své snaze dosáhnout kýženého propuštění studentů dostatečně kompromitovalo. Záměr, který „Zvláštní akce 17. listopad 1939“ v první fázi německé okupace měla, tak byl zřejmě podle názoru vedoucích německých kruhů uspokojivým způsobem naplněn.

Bilance více jak tříletého věznění byla následující. Ze zhruba 1200 vysokoškolských studentů zavlečených do koncentračních táborů a věznic jich 21 tvrdý režim a nelidské

²⁰¹ E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 202.

zacházení nepřežilo.²⁰² Jistě to není málo, přesto se v porovnání s bilancí ostatních skupin vězňů nejedná o vysoké číslo. Relativně nízká míra úmrtnosti byla způsobena jednak vyšší odolností mladého organismu vůči drsným podmínkám v koncentračním táboře, jednak také zvláštním režimem, který studenti po několika prvních měsících věznění měli a který je zpočátku uchránil před povinností těžké vysilující práce, jíž byli ostatní vězni vystaveni. Nemalou úlohu jistě sehrála i velká soudržnost a kamarádství českých vysokoškoláků, kteří byli ubytováni na společných blocích a v těžkých chvílích byli jeden druhému oporou. Po svém propuštění a návratu domů byli vysokoškoláci pod dohledem gestapa. Přesto se mnozí z navrátilců následně zapojili do odboje.²⁰³ Jedenáct z nich později padlo v boji nebo se stalo obětmi další perzekuce.²⁰⁴

Nakolik si jednotliví postižení studenti uvědomovali, že jejich návratu domů pomohla též cílená intervenční politika protektorátní správy, která však v této záležitosti vždy tahala za kratší konec provazu, a nutně se proto musela podrobovat německých požadavkům, a nakolik to ovlivnilo jejich pohled a vztah k představitelům této administrativy, nelze s úplnou přesností vypovědět. Nevíme ani, zda se propuštěným studentům jejich rodiče vždy svěřili se vším, co pro jejich návrat podnikali, včetně některých ponižujících kroků, na něž nemohli být nijak zvlášť hrdí.²⁰⁵ Z toho mála pamětníků, kteří se dožili loňského 76. výročí svého zatčení, nelze již sestavit odpovídající vzorek. Jejich vzpomínky mohou být navíc ovlivněny pozdějším oficiálním narativem, který ve své době diktoval komunistický režim a který jakékoli pozitivní stránky a snahy vrcholným představitelům tzv. autonomní správy upíral, neboť na ně a priori nahlížel jako na buržoazní kolaboranty s okupační mocí.²⁰⁶ Bohužel ani starší vzpomínková literatura tuto otázku nijak nereфлекtuje. V každém případě lze předpokládat, že obecně v rodinách zatčených, jejichž členové podávali na protektorátní

²⁰² T. PASÁK – M. DRÁPALA, *Čeští vysokoškolští studenti v Sachsenhausenu*, s. 506. Srov. Z. POUŠTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, Praha 1998, s. 55, kde se uvádí 26 zahynuvších studentů v koncentračních táborech. Jeden ze studentů – Josef Zeman – spáchal v koncentračním táboře Mauthausen sebevraždu. K. KRÁTKÝ, *Nové svědectví k bilanci studentských obětí*, in: J. Vrátníčková (ed.), 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 29. Zde je také uveden počet v koncentračních táborech zemřelých studentů 21, přičemž dalších 11 mělo do r. 1945 zemřít po svém návratu na následky věznění.

²⁰³ Jádrem studentské odbojové reprezentace se zformovalo už na přelomu let 1942/1943, intenzivnější práce však začala až na sklonku roku 1944. Teprve před květnovým povstáním se studenti sdružili ve třech organizacích: Studentský národní výbor se Studentskou legií, organizace Sachsenhausen a Studentské hnutí odporu. Čeští studenti označení jako Svaz českého demokratického studentstva se na sklonku války podíleli na činnosti České národní rady, v jejímž čele stanul profesor české literatury Albert Pražák. J. HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939–1945*, in: A. Kostlán (ed.), *Věda v českých zemích za druhé světové války – sborník z konference*, s. 38.

²⁰⁴ Z. POUŠTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy, IV*, s. 55. Např. studenti Zdeněk Remta a Jiří Hůlka padli při Slovenském národním povstání, studenti František Stavělík, Zdeněk Mikeščík a Adolf Skalka položili svůj život při Pražském povstání. K. KRÁTKÝ, *Nové svědectví k bilanci studentských obětí*, in: J. Vrátníčková (ed.), 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 31; K. KRÁTKÝ, *Studentské oběti 17. listopadu*, in: J. Havel (ed.), *Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech*, s. 34.

²⁰⁵ Další otázkou je, zda dochovaný „kompromitující“ materiál byl nějakým způsobem v poválečných letech proti nim zneužit. K zodpovězení této otázky by bylo třeba prostudovat kádrové materiály těchto rodinných příslušníků, popř. policejní a soudní spisy, pokud byli v poválečných letech vyšetřováni a souzeni z politických důvodů.

²⁰⁶ PhDr. Vojmír Srdečný, kterého jsem se roku 2014 ve výroční den 17. listopadu u Hlávkových kolejí na tuto záležitost tázal, mi sdělil, že si na nic v tomto smyslu nepamatuje. Nevěděl dokonce ani to, že jeho otec zaslal na předsednictvo ministerské rady několik písemných žádostí o podniknutí intervenčních kroků v jeho prospěch, ačkoli tyto jsou mezi archivním materiálem dochovány. Když jsem mu pak tyto dokumenty posléze 4. března 2016 během besedy na půdě Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, organizované Pražskou studentskou sekcí České archivní společnosti, ukázal, byl překvapen a velmi dojat. NA, f. PMR, k. 3767, složka Srdečný Vojmír.

orgány žádosti o propuštění svých blízkých a jejichž prosby se v brzké době vyplnily, se protektorátní správa a její jednotliví představitelé zřejmě těšili o něco větší „popularitě“ než ve zbytku společnosti, který takovou zkušenost neměl.²⁰⁷ Svou roli však hrálo jistě i mnoho jiných faktorů.

PETR BORL

Interventionen zugunsten der im Herbst 1939 verhafteten Studenten. Das Engagement der Eltern und die Rolle der Vertreter der Protektoratsverwaltung

ZUSAMMENFASSUNG

Der 17. November 1939 wurde nicht nur in Tschechien ein Symbol für die Willkür der Besetzung des Landes durch Nazideutschland, sondern durch seine Ernennung zum Internationalen Studententag auch ein in der Welt bekanntes Symbol. An jenem Tag wurden im Protektorat Böhmen und Mähren auf Weisung der Nazis die tschechischen Hochschulen besetzt und geschlossen und mehr als zwölfhundert Studenten an diesem und den nachfolgenden Tagen verhaftet und anschließend in ein Konzentrationslager nach Deutschland transportiert. Neun Personen, allesamt Studentenfunktionäre, wurden erschossen. Dies war nicht nur eine Vergeltung für die vorausgegangenen Herbstdemonstrationen, bei denen die tschechische Bevölkerung einschließlich Hochschüler insbesondere in Prag deutlich zu verstehen gegeben hatten, dass sie sich mit der Besetzung ihrer Heimat und den Praktiken ihrer neuen deutschen Herren nicht abfinden, sondern auch ein wichtiger Schritt bei der Verwirklichung des nazistischen Planes der allmählichen Germanisierung Tschechiens, in welchem die tschechischen Hochschulen als Träger tschechischer Bildung und Kultur und auch als Symbol nationaler Emanzipation keinen Platz hatten. Bei der Realisierung dieses Planes sollten die als Geißeln internierten Studenten als Objekt der Erpressung und als Mittel dienen, auf die tschechische Bevölkerung und ihre politischen Vertreter Druck auszuüben mit dem Ziel, sich ihre Willfährigkeit und Loyalität gegenüber dem Besatzungsregime zu erzwingen. Trotz der nicht beneidenswerten Situation der Protektoratsregierung und des Staatspräsidenten, die in der ersten Phase des Protektorats auf einem gewissen Widerstand beharrten und zögerten, mit dem Ziel, zu retten, was zu retten war, wurde die Frage der Auseinandersetzung mit den Folgen des deutschen Übergriffs auf das tschechische Hochschulsystem und in diesem Rahmen vor allem die Befreiung aller internierten Studenten eines der vorrangigen Ziele ihrer politischen Bemühungen bei den Verhandlungen mit den Vertretern der Besatzungsmacht. Es wurde vereinbart, sämtliche Schritte zugunsten der inhaftierten Hochschüler auf zentraler Ebene nach vorheriger Abstimmung und unter Mitwirkung der beteiligten Ämter zu unternehmen. An diese hatten sich bald nach der Verhaftungswelle durch die Deutschen massenweise verzweifelte Eltern mit der Bitte gewandt, die Freilassung ihrer inhaftierten Söhne zu ermöglichen. Eine Analyse der Briefe und Anträge der Eltern, ihrer Argumentation und gegenseitigen Solidarität ist Gegenstand eines der Unterkapitel dieser Arbeit.

Mit der Sammlung von Informationen über die inhaftierten Studenten und der Erstellung von Unterlagen für eine Intervention bei den deutschen Organen wurde die Koordinierungsabteilung des Ministerratspräsidiums beauftragt, die durch ihren Leiter Hubert Masařík bei niedrigeren Chargen des Reichsprotektoratsamtes zugunsten der Inhaftierten von selbst vorstellig wurde. Das Material dieses Koordinierungsorgans ist die Hauptquelle für diese Arbeit. Die direkte Intervention beim Reichsprotektor Neurath und Staatssekretär Frank oblag dann vor allem Staatspräsident Hácha und Regierungschef Eliáš, die mit jenen als den obersten Vertretern der sog. autonomen Verwaltung in regelmäßigem Kontakt standen. Neurath und Frank konnten zwar aufgrund der Bereitschaft der tschechischen Seite zu politischen Zugeständnissen ihre Empfehlungen und Anträge auf Freilassung nach Berlin weiterleiten, doch die tatsächliche Entscheidungsbefugnis über das Schicksal der Inhaftierten hielt hier der Chef des Reichssicherheitshauptamtes und zukünftige stellvertretende Reichsprotektor Reinhard Heydrich fest in der

²⁰⁷ V příslušném archivním fondu se dochovalo několik srdečně děkovných dopisů, které rodiče po návratu svých synů adresovali protektorátní vládě a státnímu prezidentovi.

Hand. Er war sich voll bewusst, welchen Wert die internierten Studenten als Geißeln für die nationalsozialistischen Absichten hatten, wie aus den Protokollen der deutschen Seite über ihr argumentatives Vorgehen ersichtlich ist.

Die allmähliche Freilassung kleinerer Studentengruppen hatte die Form einer Art politischen Handels, bei dem die tschechische Seite von Anfang an notwendigerweise am kürzeren Hebel saß und das Leben der Hochschüler mit weitreichenden und demütigenden politisch-rechtlichen Zugeständnissen zugunsten der Besatzer erkaufen musste. Mit diesem Vorgehen wurde schließlich erreicht, dass im Laufe von drei Jahren sämtliche internierte tschechische Studenten freikamen, mit Ausnahme derer, die das KZ nicht überlebt hatten.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Petr Borl
Archiv hl. města Prahy
petr.borl@post.cz

Kronika

Zajímavá výstava o arcibiskupu Harrachovi

Krkonošské muzeum v Jilemnici sídlí od roku 1953 v někdejší harrachovském zámku, novorenesanční budově vystavěné v letech 1892–1895, kdy panství patřilo významnému představiteli českého národního hnutí Janu Harrachovi. Jeho památce je také věnována velká část zdejší expozice. Zámec může nahlédnout do hraběcího soukromí – zpřístupněny jsou interiéry jím obývaných pokojů. Ostatně tento šlechtic se těšil, jako jeden z nemnoha aristokratů, oblibě i v minulém režimu: více než jako představitel patriotické politiky byl tehdy ctěn za to, že zavedl do Krkonoš lyže. A současným lyžařům a turistům pobývajícím v našich nejvyšších horách vděčí muzeum za dostatek návštěvníků, kteří zde s oblibou tráví zejména ty chvíle, kdy nepohoda nepřeje venkovním sportovním aktivitám. Samozřejmě největším lákadlem stále zůstává Metelkův pohyblivý betlém. V poslední době muzeum představuje životní osudy dalších osobností rodu pánů z Harrachu. Na přelomu let 2015/2016 se v centru pozornosti ocitl Arnošt Vojtěch Harrach, proslulý ze sporu o univerzitu po Bílé hoře, první kancléř pražské *alma mater* po unii v roce 1654.

Poměrně rozsáhlá výstava ilustruje Harrachovo působení na svatovojtěšském stolci v nelehké době, kdy počáteční léta rekatolizace byla provázena nejen vzdorem nekatolíků, ale i bouřlivými spory v samotném katolickém táboře. Arnošt Vojtěch byl jedním z jejich protagonistů. Autoři výstavy vesměs rezignovali na vlastní výklad a na textových panelech využili obsáhlých citátů z knih Alessandra Catalana, Františka Krásla a Jaroslava Vystrčila.¹ Zatímco první dva jmenovaní jsou tvůrci známých monografií věnovaných metropolitovi z rodu Harrachů, Vystrčilova kniha o věrně katolickém synovi Kryštofa Harranta z Polžic a Bezdruzic stojí trochu stranou pozornosti historické obce. Jaroslav Vystrčil byl katolický kněz, místem jeho posledního dlouhého působení se stal Český Brod, kde byl nejprve administrátorem, později i děkanem. Zemřel v roce 2000 a jeho dílo bylo vydáno z pozůstalosti. Ačkoliv se jedná o amatérského historika, kniha rozhodně není špatná.

Z Vystrčilova pera je přejet také text na panelu seznamujícím se sporem o univerzitu. Přehled dění je výstižný, jen bych se bránila formulaci, že Harrach bojoval za „*svobodu Karlovy univerzity*“. Termínu „svoboda“ je tu použito neadekvátně – Harrach se snažil jen dosáhnout obnovení kancléřských pravomocí v plném rozsahu a při obhajobě různorodosti akademického studia prosazoval mj. na vysoké učení zástupce těch řádů, které ho podporovaly a stejně jako on brojily proti jezuitskému monopolu na vyšší vzdělávání mládeže. Konečně Karlova univerzita se jmenuje, jak by mělo být známo (ale není dokonce ani mezi odborníky), naše škola až od roku 1920.

¹ František KRÁSL, *Arnošt Vojtěch Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský: historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623–1667*, Praha 1886; Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008; Jaroslav VYSTRČIL, *Syn rebelův. Kulturní obraz ze 17. století*, Olomouc 2005. Vystrčilova kniha pojednává o Václavu Rudolfovi Harantovi z Polžic a Bezdruzic, nejmladším synovi Kryštofa Haranta, odchovanci jezuitských škol a augustinánském knězi.

Arnošt Vojtěch je v Jilemnici představen od mládí po sklonek života, stručně jsou zachyceny osudy jeho rodiny, připomenut je jeho duchovní spojenec Valerián Magni i Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka, první královéhradecký biskup a Harrachův nástupce v metropolitním úřadě. Návštěvníkovi se dostane informací o habsburských vládcích, kteří panovali v době Harrachova působení, a náležitá pozornost je věnována i Albrechtovi z Valdštejna, jehož druhou manželkou byla Isabella z Harrachu, sestra Arnošta Vojtěcha. V expozici jsou reprodukce obrazů, jejichž zápůjčky by byly nad (ekonomické) síly regionálního muzea, i důležitých písemností. Bohužel písemné doklady jsou prezentovány jen jako nepříliš zdařilé fotokopie. Domnívám se, že v dnešní době lze za pomoci xeroxu či skeneru vytvořit mnohem kvalitnější napodobeniny.

Zajímavější jsou instalované originály – hlavně ze sbírek Arcibiskupství pražského a Královéhradeckého biskupství nebo z některých východočeských kostelů. Jedná se o bohoslužebné náčiní (svícny, kropenky, kadidelnice apod.) i obrazy a sochy, obstojně restaurované. Mezi nimi jistě vyniká Harrachův portrét z katedrály sv. Víta či rozměrnější plátno od M. Mayera *Adorace Palladia českými patrony*. Samotný staroboleslavský posvátný obraz – tak řečené *Palladium země české*, je připomenut jako faksimile. Výtvarné památky a umělecké předměty pocházejí podle datace vzniku zhruba z doby Harrachova života.

I když by si tak významná postava českých dějin, jakou Arnošt Vojtěch bezesporu byl, zasloužila rozsáhlejší výstavu, je třeba Krkonošskému muzeu poděkovat i za tuto záslužnou prezentaci.

Ivana Čornejová

Jubilejní rok 2015 v Kostnici a Gottliebenu

V roce 2015 se nevzpomínalo na M. Jana Husa jen v českých zemích. Také město Kostnice, kde skončil život českého teologa a reformátora, uspořádalo při této příležitosti řadu akcí. Na roky 2014–2018 připravila Kostnice pětiletý projekt oslav 600. výročí konání obecného koncilu, který byl pro město velkou dějinnou událostí. Každý rok je věnován jedné osobnosti nebo tématu.

Druhý rok tohoto pětiletí byl spojen logicky s osobou Jana Husa a nazván Rok spravedlnosti (Jahr der Gerechtigkeit). Hlavní program se soustředil na počátek července. Zahájila jej Vzpomínková hodina za M. J. Husa, shromáždění pořádané městem Kostnice v pátek 3. 7. večer v budově Koncilu (Konstanzer Konzilgebäude). Při této příležitosti vystoupili reprezentanti města, parlamentů i církví. Promluvil Jan Hamáček (předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR) a Miluše Horská (místopředsedkyně Senátu Parlamentu ČR), Andreas Jung (poslanec německého Spolkového sněmu), Uli Burchardt (primátor města Kostnice), rektor Univerzity Karlovy Tomáš Zima, rektor univerzity v Kostnici Ulrich Rüdiger, děkanka Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Mirjam Friedová, kardinál Miroslav Vlk, patriarcha Československé církve husitské Tomáš Butta a synodní senior Českobratrské církve československé Joel Ruml. Projevy doprovázela hudební vystoupení sboru Schola Konstanz a etuda vokálního umělce Sebastiana Fuchse. Shromáždění bylo zakončeno pohoštěním na terase Konzilhausu, které dalo účastníkům příležitost k hovoru a usnadnilo seznámení mezi delegacemi z Čech a Německa.

Sobotní program zahájila o desáté hodině bohoslužba Československé církve husitské v luterském kostele, na niž navázalo před polednem odhalení nové sochy před Lutherkirche. Socha má podobu kalicha v plamenech a nápisem připomíná jak Husa, tak Jeronýma Pražského. Vyšla ze soutěže pořádané Střední průmyslovou školou kamenickou a sochařskou v Hořicích za podpory Československé církve husitské, v rámci projektu „Jan Hus – Cesta ke smíření“. Autorkou je Adéla Kačabová, podíl na realizaci sochy mělo i dalších šest studentů. Stojí na místě zrušené brány městského opevnění (Paradiesertor), kudy snad byl Hus veden na popravu.

Po poledni se shromáždění přesunulo k Husovu kameni, k němuž byly položeny kytice a věnce. U tohoto památníku se prvně ukázala také novodobá „vdova Fída“, tj. paní Verena Keller z Kostnice, dobově oblečená a nabízející svíčky a drobné upomínkové předměty (její přítomnost bylo i později možno opakovaně registrovat na různých místech).

V sousedství Husova památníku, v městském skleníku zvaném Palmenhaus, který využívá ke své činnosti místní Česko-německé sdružení, bylo pak možné setrvat za poslechu hudby, seznámit se s dalšími soutěžními návrhy na Husovu sochu nebo s projektem husitské kulturní stezky organizované německo-českým Společenstvím měst s husitskou minulostí a tradicí. Dětem se nabízely hry a soutěže k husovskému tématu.

Pěči o nedělní program převzalo nedaleké městečko Gottlieben, ležící na břehu Rýna na švýcarském území. Jeho dominantou je původně gotický hrad kostnických biskupů, v jehož západní věži trávil vězněný Hus jarní měsíce roku 1415. Po poledni 5. 7. 2015 se uskutečnilo veřejné shromáždění na louce v sousedství hradu, organizované společně katolickou i evangelickou zemskou církví kantonu Thurgau. Zazněly projevy především církevních představitelů evangelických i katolických komunit, které doprovodilo vystoupení žesťového orchestru (Bläsergruppe des Musikvereins Tägerwilten). Proběhlo také kostýmované interview se svědkem Husova případu, mistrem Jeronýmem Pražským. Představoval jej místní historik dr. Henry Gerlach, jenž se pak převtělil do postavy Ulricha Richentala, koncilního kronikáře, který provázal zájemce zpět do Kostnice.

Nedělní večer byl v kostnické Lutherkirche vyplněn zpívanou mší pro pět mužských hlasů z roku 1577, která byla objevena v *Graduale Latino-bohemicum* pražské Národní knihovny a nově editována Christophem Burmesterem v roce 2014. Mše *Hoc pulchrum*, v níž se nacházejí sekvence na Jana Husa, je dochována jako anonymní dílo. Jitka Snížková ji připisuje Jiřímu Rychnovskému († 1616). Zápisy pro jednotlivé hlasy byly pořízeny pro literátské bratrstvo u sv. Michala na Novém Městě pražském. Dílo provedl sbor Schola Konstanz pod vedením Clause Biegerta a mezi jednotlivými částmi mše byly předčítány úryvky z dopisů Jana Husa.

Vyvrcholením a nejpůsobivější akcí výročních dnů byla mezinárodní ekumenická vzpomínková bohoslužba za Jana Husa v pondělí 6. 7. v 19 hod. v hlavním kostnickém chrámu Panny Marie – Münsteru. Odehrála se za účasti reprezentantů všech místních i českých církví včetně katolické, přímo na místě, kde zazněl rozsudek nad Husem, kde byl zbaven kněžského svěcení a odkud se vydal na hranici za městem. Do posledního místečka zaplněný chrám zněl hudbou, modlitbami, Husovými i biblickými texty, proslovy a omluvami z úst celé řady církevních představitelů všech denominací.

Hlavní program doplnily doprovodné akce. Místní filatelistický spolek a německá pošta uspořádaly na červen a červenec výstavu nazvanou *Das Konzil*, nabízející filatelistickou dokumentaci k několika tématům (mj. kostnickému koncilu, Janu Husovi a Martinu

Lutherovi) ze sbírek několika soukromých sběratelů. K Husovu výročí byla dána do prodeje obálka s poštovním razítkem a reprodukcí Husa, spolu s dvojlistem obsahujícím dvě souběžné výroční poštovní známky – jednu vydanou českou poštou s portrétem Jana Husa a druhou od německé pošty s koncilní tematikou inspirovanou Richentalovou kronikou.

V Husově domě, kde se již od roku 2014 těší pozornosti návštěvníků nová expozice o životě a odkazu Jana Husa (viz zprávu v časopise *Historie – otázky – problémy* 7/1, 2015, s. 214–216), se v hlavní sezóně konala výstava obrazů *Jan Hus v českém současném umění*. Svá díla nabídlo 14 českých umělců, kteří zareagovali na výzvu manželů Kirsteinových vytvořit obraz na téma 600. výročí Jana Husa. Výstava byla uskutečněna v kooperaci galerií La Femme a Liliová 8 Atrium Gallery.

Tečkou za husovským rokem se stalo Oratorium in drei Teilen, op. 82, Carla Loeweho († 1869), *Jan Hus*. Provedení se ujal Sinfonischer Chor Konstanz a Südwestdeutsche Philharmonie. Autorem libreta byl August Zeune, dílo mělo premiéru v roce 1841. Představuje Husův život až po závěrečný ortel a popravu, není však jen strohým sledem životních epizod. Hudebně zajímavá skladba obsahuje např. i sbor pražských studentů nebo setkání Husova doprovodu s cikánskou skupinou v Českém lese. Ve své době dílo vyznívalo jako kritika na adresu Říma. Z pozdějšího zapomnění bylo vyzvednuto v nedávné době a pro obnovené provedení je připravil Wolfgang Mettler, vedoucí kostnického chóru. Provedení oživilo čtyři tanečníci v choreografii Sarah Frankové.

Vzpomínka na druhého českého mučedníka byla stanovena na konec května 2016, kdy se naplnilo 600. výročí jeho smrti. Ani v případě Jeronýma Pražského město Kostnice neopomenulo připravit důstojné uctění jeho památky: odehrálo se v Lutherkirche, u památníku Hussenstein, byla otevřena krátkodobá výstava o Jeronýmovi v Husově domě a obnoveno značení s vysvětlující informační tabulkou v Jeronýmově ulici (Hieronymusgasse).

Pozornost věnovaná městem oběma Čechům byla opravdu rozsáhlá. Program měl gradující charakter. Rozvíjel se od shromáždění v Konzilgebäude, kde se konala v době koncilu konkláve, přes akce v luteránském kostele, který symbolizuje přihlášení se německé reformace k Husovi, až po ekumenické shromáždění přímo na místě vynesení rozsudku nad Husem. Účast byla enormní a událost byla mimořádně působivá. Obě výročí proto přispěla k navázání mnohých pracovních i přátelských kontaktů mezi městy, institucemi i jedinci z různých sfér. Netýká se to jen oblasti turismu, poutnictví, kulturní politiky a státních kontaktů, ale také na církevním poli je patrné tání ledů a nové pohledy přijímají po dlouhém období rezervovanosti i bádenské katolické kruhy. Památka obou mužů pomáhá tedy i dnes ke sblíživání a pěstování kulturních vztahů mezi českým a německým prostředím.

Blanka Zilynská

Recenze a zprávy

Literární sklizeň husovského jubilejního roku 2015

Významné jubileum Jana Husa – 600 let od jeho mučednické smrti – vyvolalo mimořádný zájem o tuto osobu, a to na různých úrovních. Kulaté výročí povzbudilo odborný výzkum, inspirovalo k rozmanitým formám popularizace Husovy osoby i myšlenek jak v rovině odborného výkladu jeho učení, tak přibližováním jeho odkazu pro náboženská společenství všech denominací. V této bilanci se chci porozhlédnout po výsledcích onoho širokého snažení a porovnat, co se mohlo očekávat od jubilea v odborné oblasti a co bylo skutečně vykonáno. Rekapituuji, bez nároku na úplnost, i celkový přínos výročních publikací pro poznání a přijímání Husovy osobnosti dnešní veřejností.

Ačkoli se o Husovi napsalo za posledních 150 let mnoho nejen u příležitosti různých výročí, přece zásadní syntetickou práci o jeho životě a díle dosud zůstává již sto let stará pentalogie dvou autorů. Mohlo by se proto očekávat, že kulaté výročí vyvolá snahu o nové shrnující zpracování s využitím badatelského přínosu oněch deseti desetiletí. Nahradit Novotného s Kybalem není jednoduché,¹ přece se však objevily dvě menší životopisné monografie. Je zajímavé sledovat, jak odlišně autoři přistoupili ke svému předmětu.

F. Šmahel,² který nabídl čtenářům knihu v mírném předstihu před výročím, postupuje v zásadě chronologicky Husovým životem a tam, kde nenachází v pramenech dostatek odpovědí ohledně každodenních životních situací Jana Husa, se uchyluje k bravurnímu vykreslení příslušného prostředí a možných vzorců chování běžného v dané situaci. Týká se to především univerzitního prostředí, jež bylo Husovi zázemím, které jej zformovalo a podporovalo v jeho reformních názorech. Šmahelův text nesleduje jen mnohokrát vyprávěné příběhy, nýbrž je oživen i nepovšimnutými detaily a otázkami: Husovy pracovní postupy, pomoc dalším učencům ve formě rejstříků (Husovo „ukazovadlo“ předvádí obr. 13), jeho práce s textem a pravopisem, ale i Husova mentalita. Kniha se nepodbízí, přitom je ale přístupná i širší čtenářské obci, pro odborníky ovšem není vítanou značná redukce poznámkového aparátu a jeho odsunutí „do pozadí“. Zajímavou partií je malá „A–Z“ encyklopedie, přehled otázek, o něž se vedou spory, nebo na jejichž řešení se zapomíná, a jsou proto i nadále opakována stará klišé. Tato abeceda témat nabízí základní odkazy a formulace problémů jako východisko k dalšímu studiu.³ Ačkoli tedy kniha není syntézou nahrazující biografii Novotného a Kybala (takové ambice si nemohla při daném rozsahu klást), přece se stane jistě základním ukazatelem stavu bádání, od něhož bude třeba vycházet pro hledání vlastních badatelských otázek a postojů.

¹ Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení, I/1–2 (Život a dílo)*, Praha 1919–1921; Vlastimil KYBAL, *M. Jan Hus. Život a učení, II/1–3 (Učení)*, Praha 1923–1931.

² František ŠMAHEL, *Jan Hus. Život a dílo*, Argo, Praha 2013, 316 s.

³ Možno srovnat s výběrem husovských problémů, jak je naformuloval Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý i neznámý. Resumé knihy, která nebude napsána*, Praha 2009, reedici vydalo nakladatelství Karolinum také k výročí: Praha 2015 (viz dále).

P. Soukup⁴ nepodal biografii v plném rozsahu, nýbrž nabídl výběr exemplárních obrazů. Německá a česká verze se liší jen nepatrně (skutečně autorským originálem byla německá verze). V českém překladu přibyla jen kapitolka o husovské historiografii a místy je text širší. Autor klade důraz na témata, která jej badatelsky zajímají. Vedle základního provedení životem Jana Husa se zaměřuje především na jeho kazatelskou i jinou rétorickou činnost a veřejné, mediální působení. Týž autor zpracoval stručnou kapitolu o Husovi v syntéze *Husitské století*.⁵ Vzhledem k tomu, že dobový ikonografický materiál k Husově osobě je velmi omezený, musíme vyzvednout fakt, že tato objemná, bohatě ilustrovaná kniha přináší i tři dosud nereprodukovaná vyobrazení Husa. Jedná se o ikonograficky rané Husovo upálení ze dvou variantních rukopisů kroniky Eberharda Windeckeho a dále o kresbu Husa jako kazatele na improvizované venkovní kazatelně kdesi v přírodě, která je použita i na obálce české verze Soukupovy monografie. Jak se některé z výročních publikací vyrovnaly s ilustračním materiálem, si všimneme i dále.

Monografie Martina Chadimy přibližuje Husův život pouze jako rámec pro výklad jeho učení.⁶ Autor se opírá ve značné míře o Kybalovu syntézu, k jejímuž vlivu se sám hlásí. Z Husovy nauky se zaměřuje na učení o církvi v širokém záběru otázek s tím souvisejících a na Husovo pojetí svátosti eucharistie. Činí si nárok přiblížit tyto složité otázky širší poučené veřejnosti. Ze skromné ilustrační výbavy chci upozornit na s. 233, kde byla užita kresba z Úřední kroniky Bernu od Diebolda Schillinga – jiná varianta Husa na hranici, než je známa z často využívaných reprodukcí.

Podnětem k diskusi nad spornými otázkami a interpretací Husovy osobnosti i odkazu by se mohla stát kniha C. V. Pospíšila,⁷ katolického teologa působícího mj. i na husitské teologické fakultě, jenž v duchu Paul de Vooghta posuzuje heretičnost Husových názorů a dospívá k podobnému závěru. Hus nebyl kacír, ovšem jeho vznětlivost, adresná kritika a neposlušnost ho udělaly nepřijatelným pro katolickou církev. Úvodem autor vysvětluje osobní pohnutky k napsání knihy i objektivní potřebu spravedlivějšího vnímání Husa; mluví o dvojí rehabilitaci – oficiální a individuální, v každém člověku. Autor postupuje neobvykle, od tradice k době Husově. Kniha má pomoci vyrovnat se s husovskými dilematy a odpovědět, kam až může jít katolický čtenář za Husem. Není jen výkladem Husovy teologie, je „teologií Husa“, jeho zasazením do katolického výkladu světa.

Nejrozsáhlejší působnost, co se týče šíře čtenářské obce po celém světě, bude mít brillovské kompendium *Companion to Jan Hus*.⁸ Mohli bychom opakovat mnohé, co bylo řečeno výše o Šmahelově knize: husovský „průvodce“ uvádí do problematiky, shrnuje, orientuje čtenáře, a to v jazyce, který dnes začíná dominovat na většině historických fór.

⁴ Pavel SOUKUP, *Jan Hus* (Kohlhammer Taschenbücher), Stuttgart 2014, 263 s.; Týž, *Jan Hus. Život a smrt kazatele* (Česká historie, sv. 31), Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015, 229 s. Srov. samostatnou recenzi M. Svatoše v tomto svazku.

⁵ Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP (edd.), *Husitské století*, Praha 2014, s. 53–70, obr. na s. 9, 23, 64.

⁶ Martin CHADIMA, *Mistr Jan Hus – člověk, teolog, mučedník*, Česká biblická společnost, Praha 2014, 247 s. Knižní publikace vychází z autorovy disertační práce *Mistr Jan Hus. Jeho pojetí eklesiologie, predestinace, magisteria a eucharistie*, obhájené na HTF UK Praha v roce 2003.

⁷ Ctírad Václav POSPÍŠIL, *Husovská dilemata*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2015, 319 s.

⁸ František ŠMAHEL – Ota PAVLIČEK, *A companion to Jan Hus*, Brill, Leiden 2015, 447 s. (Brill's companions to the Christian tradition, 54).

V anglofonní oblasti dále poslouží ne vždy korektní a původní T. A. Fudge, který připravil k danému výročí sérii tří husovských titulů.⁹ Nejstarší z uvedených prací podává celkový pohled na osobu Jana Husa, jeho život, myšlenky, politické postoje, ale také na tradici, ikonografii, historiografické vnímání a moderní pokusy o Husovu rehabilitaci.¹⁰ Ikonografická partie upozorňuje na několik méně známých vyobrazení (reprodukovány jsou z nich jen dvě grafiky pod č. 3 a 8, dále jedna z variant reformační rodiny pod č. 6) a přináší „čitelnou“, bohužel jen černobílou reprodukci Husa mezi dvěma svěťci ze Smíškovského graduálu, vyobrazení, které obvykle na reprodukcích postrádá zřetelnost. Odkazy na identifikaci a uložení obrázků je třeba složitě hledat v poznámkovém aparátu. Druhý titul Fudge věnoval Husovu procesu. Děkuje zde J. Kejřovi za rady, vděčný je ale zjevně i za předlohu, kterou parafrázuje ve vlastním textu. Třetí kniha se věnuje vybraným tématům ze života kněze a mučedníka. Autor poskytuje zahraničnímu badateli bohatou bibliografii (včetně českých titulů), dokonce i rozsáhlé soupisy husovských rukopisů, není ale patrné, nakolik je využil.

Velká úroda publikací se objevila v německé oblasti. Po starší solidní biografii P. Hilsche¹¹ přišlo na svět hned několik stručnějších různě motivovaných životopisů. *Johannes Hus* Thomase Krzencka¹² je dílem školeného historika, který se již vícekrát obíral bohemikální mediévistickou problematikou (zvláště testamenty). Svoji brožovanou knižičkou o Janu Husovi se pokusil upoutat pozornost německého čtenáře na tuto významnou postavu.¹³ Celkem v tradičním sledu představuje Husovu dobu, jeho životní osudy, základní rysy jeho učení, proces i hlavní body ve vývoji jeho památky až po hlasy nabádající k Husově rehabilitaci. Náročnější německý čtenář má tedy nyní na vybranou – Hilsch, Soukup, nebo Krzenck. Další novinky pak již stojí jinde – přecházíme do publicistické roviny.

Charakter konfesně laděného interview má kniha, v níž rozmlouvá žurnalista J. Hoeren s katolickým teologem a suspendovaným knězem E. Drewermannem o Husovi a jeho poselství dnešku. Drewermannovo potýkání s dnešní církví (roku 2005 vystoupil z katolického společenství) mu činí Husa a jeho tehdejší opravné snahy blízkými.¹⁴ U Husa hledá aktuální podněty pro současnou praxi římské církve. Kniha byla představena 30. 6. 2015 v kostnickém „Kaufhausu“ (Speichersaal, Konzilgebäude), kde proběhl zkrácený rozhovor s autorem.¹⁵

Také německý publicista A. Brummer přiznává v úvodní kapitole, že se pustil do psaní své práce z velmi osobních pohnutek. Nalezení Husa změnilo jeho vlastní životní příběh.¹⁶

⁹ Thomas A. FUDGE, *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*, London – New York 2010, 367 s.; Týž, *The Trial of Jan Hus. Medieval Heresy and Criminal Procedure*, Oxford 2013, XXIII + 392 s. /E-book v BSB München/; Týž, *The Memory and Motivation of Jan Hus, Medieval Priest and Martyr* (Europa Sacra, Book 11), Brepols, Turnhout 2013, XIII + 291 s.

¹⁰ Podrobnou recenzi publikoval Pavel SOUKUP, *Studia mediaevalia Bohemica* 3/1, 2011, s. 139–143.

¹¹ Peter HILSCH, *Johannes Hus: Prediger Gottes und Ketzer*, Regensburg 1999.

¹² Thomas KRZENCK, *Johannes Hus: Theologe, Kirchenreformer, Märtyrer* (Persönlichkeit und Geschichte, Bd. 170), Zürich 2011, 204 s.

¹³ Hlubší zájem o proces seznamování německé veřejnosti s fenoménem Hus dokládá studie Thomas KRZENCK, *Die aktuelle Popularisierung des Hus-Bildes in Deutschland*, AUC-HUCP 53/1, 2013, s. 69–78.

¹⁴ Eugen DREWERMANN im Gespräch mit Jürgen HOEREN, *Jan Hus im Feuer Gottes. Impulse eines unbeugsamen Reformators*, Palmos Verlag, Ostfildern 2015, 208 s.

¹⁵ Dosažitelné: <<https://www.youtube.com/watch?v=w1Sf-0MDFLE>> (ověřeno 12. 5. 2016).

¹⁶ Arnd BRUMMER, *Jan Hus: warum ein frommer Katholik auf dem Scheiterhaufen endete*, Wichern Verlag, Berlin 2015, 160 s.

Autor, původem z Kostnice, se seznámil s koncilní historií a postavou Jana Husa již jako školák na místním katolickém ústavu. Hodnocení českého kacíře předepsané tehdejšími osnovami natolik zviklalo jeho katolickou výchovu, že jako dospělý konvertoval k luterské víře a stal se aktivním redaktorem evangelických magazínů. K Husovi a dalším „heretikům“ byl nadále přitahován, načel řadu odborných knih psaných z různých pohledů a získané informace využil k napsání čtivé, jazykově svěží publikace, která přibližuje Husův život, myšlenky a osud s neskrývanou sympatií. Pro českého čtenáře je zde příjemné setkat se s chápavým přístupem k některým střetům na poli česko-německých vztahů (např. rozeprá univerzitních národů, Dekret kutnohorský). Autor se ale dopustil řady nepřesností při interpretaci středověkých skutečností. Ty jsou poněkud vyváženy stylistickou obratností, která vtahuje do děje, a širším rozhledem po dobové situaci, do níž Husův příběh zasadil. Myslím, že i přes zmíněná faktografická a interpretační zakopnutí knížka splní své poslání – přiblíží se sympatií svého hrdinu širší čtenářské veřejnosti v německém prostředí.

Hus byl zařazen také do defilé světových kacířů, a to ve specializovaném svazku popularizačního časopisu *Die Zeit-Geschichte*, kde jej představil široké čtenářské obci Tobias Engelsing, ředitel kostnického Rosgartenmusea.¹⁷ Další německou popularizační publikaci předložil čtenářům Uwe Hauser.¹⁸ Sešitové vydání většího formátu může sloužit svým textem i bohatým a kvalitním obrazovým vybavením jako atraktivní učebnice. Sáhlo po ní i nakladatelství Českobratrské církve evangelické a v překladu T. Koptíka ji nabídlo českému publiku.

Hus jako předchůdce reformace je hlavní notou německé badatelské a literární oblasti. Tak je pojímán i ve sborníku redigovaném Strubindovou a Wegerem.¹⁹ Lze očekávat, že v tomto kontextu se Hus objeví v Německu i v roce 2017 – roce velkého výročí Lutherova.

V obdobném úhlu pohledu je nazírán Hus i ve francouzské popularizační publikaci, kterou sepsal R. Aime.²⁰ Autor se zaměřuje na popularizaci velkých osobností (jejich seznam obnáší na 20 titulů o různých učencích a myslitelích). I přes náznak poznámkového aparátu se nejedná o dílo odborné. Zasaduje Husa do doby velkého schizmatu, vedle Wyclifa připomíná i tzv. české „předchůdce“ Husovy, probírá život Husa, jeho konflikt s církví završený procesem, shrnuje učení a po Husově odsouzení seznamuje s husitskými válkami. Výklad pak uzavírá teologií Lutherovou a jeho názorem na Husa. Dobře čtivá publikace se obrací na jiné publikum než odborně cennější práce O. Marina věnované českým dějinám Husovy doby.

Také český zájemce dostal do ruky novou pěknou popularizační publikaci.²¹ Z. Vyběral a J. Smrčka v ní využili své zkušenosti s přípravou dvou velkých husovských výstav i materiál k nim shromážděný. Text se sice nevyhnul některým nepřesnostem, ty jsou však

¹⁷ Tobias ENGELSING, „*Du wirst nicht zurückkehren*“, in: Erenz Benedikt (Hg.), *Die Kirche und ihre Ketzer*, tematický svazek časopisu *Die Zeit-Geschichte*. Epochen, Menschen, Ideen, 2014, Nr. 3, s. 74–81; též on-line: <<http://www.zeit.de/2014/43/konstanzer-konzil-jan-hus>> (ověřeno 12. 5. 2016).

¹⁸ Uwe HAUSER, *Jan Hus – Die Wahrheit siegt*, Verlag 89, Karlsruhe 2013, 51 s.; česká verze Týž, *Jan Hus – Pravda vítězí*, překlad Tomáš Koptík, Praha 2015, 55 s.

¹⁹ Andrea STRUBIND – Tobias WEGER (Hg.), *Jan Hus. 600 Jahre Erste Reformation*, De Gruyter/Oldenbourg, München 2015 (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 60), 264 s. Zajímavému svazku, který je pojat i jako vzpomínka na Jiřího Kořalku († 30. 1. 2015), jehož studii obsahuje, bude třeba věnovat samostatnou pozornost. Mezi dalšími autory najdeme např. F. Šmahela, D. Coufala nebo F. Machilka. Vydavatel svazku T. Weger se zde věnuje husovské tradici v Kostnici.

²⁰ Richard AIMÉ, *Jean Huss, précurseur de Luther: 1370–1415*, Guibert, Paris 2014, 219 s.

²¹ Zdeněk VYBĚRAL – Jakub SMRČKA, *Jan Hus (1371?–1415). O knězi, myslitelích a reformátorovi*, Tábora 2015, 160 s.

vyváženy vysoce kvalitními reprodukcemi velmi bohatého obrazového materiálu. Knížka je paralelou k obdobně koncipované publikaci o Janu Žižkovi, která také doprovázela budování jedné části expozice Husitského muzea v Táboře.²²

Další popularizační brožury směřují k příslušníkům evangelických církví. Zaměřily se především na Husovy výroky a ukázky z díla. Mají sloužit k seznámení s Husem-teologem i k vlastní meditaci. Jsou doprovázeny autorskými grafikami nebo fotografiemi, případně reprodukcemi dobové ikonografie.²³ Hus tak zůstává aktuální inspirací a stále přítomnou veličinou, nejen historickým fenoménem. I dětský čtenář byl osloven publikacemi, které mu přibližují hravě a přístupně Husovu osobnost. Knihy pro děti se pohybují žánrově od pedagogicky promyšlených publikací až po omalovánky.²⁴

V každé životopisné knížce, ať vědecké či popularizující, bývá věnována pozornost i druhému životu Jana Husa. Vedle toho, o čem již padla zmínka, je možno připomenout několik titulů, které se zaměřily speciálně právě na některý úsek vývoje husovské tradice. Pro nejstarší období je to kniha Oty Halamy *Svatý Jan Hus*, sledující období 1415–1620.²⁵ Přináší dosud nejpodrobnější přehled literárních dokladů o vztahu k Husově osobnosti v uvedeném období, sleduje „zrození mučedníka“ a peripetie jeho vnímání, uctívání a chápání v českém prostředí. Z těchto projevů dobové úcty se nesnaží preparovat skutečného Husa, nýbrž předvádí různé postavy mučedníka, jak je ta která doba vytvořila. Publikace je doprovázena poměrně bohatou obrazovou přílohou. Také v ní autor nabízí několik „novinek“ – grafiky, které dosud unikaly pozornosti, a ukázky liturgických rukopisů s perikopou ke svátku Jana Husa nebo utrakvistických kalendárií s vyznačeným, nebo naopak zničeným datem 6. července.

Na druhém časovém konci dosavadního druhého Janova života se ocitáme v publikaci Jana Randáka *V záři rudého kalicha*, která zkoumá husitskou (i husovskou) tradici v poúnorovém Československu.²⁶ V ní našel místo Jan Hus jako revoluční hrdina a proto-komunista. Autor si všímá, jak byl konstruován obraz Husa jako středověkého předchůdce československých komunistů a jakou roli sehrály oslavy Husova svátku v rámci politiky vládnoucí strany. Vedle státního oficiálního Husa připomíná i „konkurenčního“ Husa evangelických kruhů, které lavírovaly mezi angažovanou interpretací dějin a mírnou kritikou takového vidění, nabízející alternativní obraz Husa.

²² Zdeněk VYBÍRAL, *Jan Žižka (1360?–1424). O tábořském hejtmánu a husitském vojevůdci*, Tábor 2014, 173 s.

²³ Tomáš BUTTA, *Seznámení s mistrem Janem. Pohledy na českého reformátora Jana Husa a úryvky z jeho spisů*, Praha 2014, 88 s.; Joel RUML (ed.), *Na každý den s mistrem Janem Husem*, Praha 2014, 238 s.; *Kalendář Blahoslav 2015*, CČSH 2014, 154 s. (vedle přehledu církevního roku přináší teologické a literární příspěvky reflektující osobnost M. J. Husa, připravila plzeňská diecéze); *Zastavení s mistrem Janem Husem* (biskupský sbor CČSH, foto Filip Štojdl), Praha 2015, 46 s.

²⁴ Klára SMOLIKOVÁ, *H. U. S. (Hus úplně světověj)*, Praha 2015, 208 s.; TÁŽ, *Husův dům*, ilustroval Honza Smolík, Albatros, Praha 2015, 80 s.; Anna RADOVÁ – Kateřina BARTOŠOVÁ – Mira POLOPRUTSKÁ, *Mistr Jan Hus 1415–2015* (luštění a omalovánky), CČSH, s.d.l., 20 s.; Jana KRAJČÍŘIKOVÁ (text) – Jana WIENEROVÁ (ilustrace), *Dopisy z Kostnice*, CČSH, Praha 2014, 71 s. (Knížka pro děti školního věku psaná formou dopisů Jana Husa z Kostnice jeho žáku Martinovi; vedle nich Husovy vzpomínky na uplynulý život.); Aleš MRÁZEK, *Jan Hus*, Praha 2015, 85 s. (komiks); Tomáš NĚMEČEK, *Jan Hus očima krejčího Ondřeje a panny Anežky* (Velikáni do kapsy), kreslil Tomáš Chlud, Mladá fronta, Praha 2015, 152 s.

²⁵ Ota HALAMA, *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*, Kalich, Praha 2015, 192 s.

²⁶ Jan RANDÁK, *V záři rudého kalicha. Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*, Praha 2015, k Husovi zvl. s. 130–167.

U příležitosti 600. výročí se objevily také reprinty starších prací. Několik jich najdeme ve sborníku *Jan Hus – 600 let*. Obsahuje práce deseti autorů různých dob a oborů činnosti, od historiků přes filozofy a spisovatele až po žurnalistu.²⁷ Zařazena byla ukázka z *Kutnohorských epištol* Karla Havlíčka Borovského a ženevský projev T. G. Masaryka, stejně jako literární text Evy Kantůrkové, dvě stati R. R. Bettse, projev K. Kosíka či současné úvahy M. L. Neudorffové, M. Ransdorfa (označen za historika, ale text má k odborné stati hodně daleko) nebo představitele pravoslavné církve vладыky Kryštofa. Přes zajímavost některých textů působí publikace jako celek kuriózně, podobně jako její kreslená obálka. Další reprinty, na něž upozorním, už mají vážnější charakter.

Druhé, textově nezměněné vydání bilancující knížečky J. Kejře²⁸ získalo na atraktivitě přidáním obrazové přílohy. Kejřovo zhuštěné podání hlavních badatelských problémů, které už nemohl zasloužilý husitolog dále řešit († 27. 4. 2015), našlo dost čtenářů pro svoji stručnost a pregnanost.

Jiný charakter má vydání starších přednášek J. V. Polce, přednesených již v roce 1984 ve Stuttgartu ke katolickému publiku.²⁹ Je to další pokus vyrovnat se s touto složitou, významnou a pro někoho kontroverzní postavou. Dobře vystihuje nuance katolických postojů k Husovi a klade si otázky po jeho aktuálnosti a hodnocení ve vztahu k současné dogmatice. Otázka po možnosti rehabilitovat Husa zůstává nakonec otázkou řečnickou.

Novým vydáním starší publikace je také Šmahelova *Hranice pravdy*, volnější literární zpracování Husova kostnického procesu, doplněné o překlady jeho listů z Kostnice vypracované B. Rybou.³⁰ Původní vydání v roce 1969 bylo vyvoláno sebeobětováním Jana Palacha a Jana Zajíce a mělo vést ke srovnání všech tří Janů. Husovy listy ve výběru a úpravě pro nejširší čtenářskou obec nabídlo také nakladatelství Biblion.³¹

Textové edice všeho druhu jsou cenným příspěvkem k Husovu výročí, ať se jedná o přiblížení jeho listů širší čtenářské veřejnosti, nebo kritická vydání teologických textů pro úzký okruh odborníků. *Opera omnia* převzatá pod křídla nakladatelství Brepols vycházejí bez vlivu výročí. Vročení 2015 nesou shodou okolností dva svazky, z nichž jeden se týká Husova díla jen vzdáleně, druhý je pak reedicí díla *Postilla adumbrata*, vydaného již B. Rybou.³² Naopak cíleně k výročí byla připravena drobná knížečka Jany Nechutové a Jany Fuksové, v níž brněnské badatelky zpřístupnily v českém překladu několik Husových kázání, polemik a promočních projevů.³³ Zvláště ty mohou být pro čtenáře překvapením,

²⁷ Daniel HORÁČEK – Marie NEUDORFLOVÁ – Lenka PROCHÁZKOVÁ – Petr SYNEK (edd.), *Jan Hus – 600 let. Sborník příspěvků k 600. výročí upálení Mistra Jana Husa*, vydalo nakladatelství Inpress a Českomoravský slovanský svaz, s. l. 2015, 166 s. Odrazem aktuálního vnímání Husa zase jinou částí současného politického spektra je sborníček: Marek LOUŽEK (ed.), *Jan Hus – 600 let od smrti*, Praha 2015, 115 s. (vydal Institut V. Klause, publ. č. 21/2015). Byly zde využity i přetisky textů nebo eseje dvou historiků – F. Šmahela a P. Čorneje.

²⁸ Jiří KEJŘ, *Jan Hus známý a neznámý*, Praha 2009, 138 s.; 2015², 148 s.

²⁹ Jaroslav V. POLC, *Jan Hus v představách šesti staletí a ve skutečnosti*, Matice cyrilometodějská a A.M.I.M.S., Olomouc – Vranov n. Dyjí 2015, 128 s. (též elektronická verze).

³⁰ František ŠMAHEL, *Hranice pravdy. Husovy listy z Kostnice*, podle edice Bohumila Ryby, (reedice) Argo, Praha 2015, 272 s.

³¹ JAN HUS, *Listy z Kostnice*, Biblion, Praha 2015, 168 ss.

³² Zuzana SILAGIOVÁ – František ŠMAHEL (edd.), *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis = Die ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*, Brepols Publishers, Turnhout 2015 (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis 271; Mag. Joh. Hus Opera omnia XXXVIIB, Suppl. 2); Bohumil RYBA – Gabriel SILAGI (edd.), *Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrata*, Brepols Publishers, Turnhout 2015 (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis 261; Mag. Joh. Hus Opera omnia XIII).

³³ JANA NECHUTOVÁ – JANA FUKSOVÁ (edd.), *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, Brno 2015, 122 s.

protože nepostrádají vtip a humor. Ukazují tak Husa z jiné, lidské stránky. Polovina textů je přeložena poprvé. Obrazová příloha nabízí pohled do děkanské knihy se zápisy o studentu Husovi a jeho vlastnoruční záznam ve funkci děkana.

Husovy texty se nacházejí i v další brněnské publikaci koncipované jako paleografická čítanka pro studenty, zaměřená na literární texty české reformace.³⁴ Ocenit je nutno kvalitní fotoreprodukce a promyšlenou prezentaci textů vedoucí k procvičení schopnosti číst středověké zápisy (k dispozici je transliterace, paleografický popis a transkripce).

Drobná knížečka M. Wernische³⁵ nabízí český překlad Husova výkladu podloženého řadou autorit a inspirovaného myšlenkou, že knihy kacířů se nemají ničit, nýbrž studovat, aby sloužily k poučení a cvičení úsudku. Nevelkému traktátu o dvaceti stranách je přededlán rozsáhlý úvod vydavatele, který zasazuje Husovo dílko do dobových okolností a připomíná, že jeho idea je v dnešním ekumenickém procesu hledání tolerance a respektu ke svobodám velmi aktuální (s. 61–62). Po náročné četbě úvodního slova přichází vlastní text Husův, který je editorem přehledně rozčleněn a citlivě jsou zapracovány odkazy a vysvětlení tak, aby nerušily ani laického čtenáře.

Zajímavý publikační podnik představuje vydání nejstaršího německého překladu Husova spisu *De ecclesia* (jeho čtvrté kapitoly). Překlad iniciovaný zřejmě Martinem Bucerem se datuje před rok 1548. Pečlivé vydání textu doprovázené fotografickou faksimilí rukopisu pořídil Norbert Kotowski z Bayreuthu.³⁶

Další skupinku knížek bych označila jako práce věnované regionálním aspektům, i když takové třídění je problematické, protože nepostrádají ani jiné momenty, které by je mohly stejně oprávněně přiřadit ke knihám o druhém životě Husa nebo ještě k jiné kategorii. To platí určitě o práci J. Krška,³⁷ jenž nastínil hned pět různých životů našeho hrdiny. V rámci toho reálného, prvního života, formuloval odvážně hypotézu, že Hus odjížděl do Kostnice z Prahy, nikoli Krakovce, a že možná na tomto hradě vůbec nepobýval. Nastíněná otázka bude vyžadovat pečlivou revizi dobových pramenů, zvláště starší vrstvy Starých letopisů českých. V dalších čtyřech životech pak autor sleduje krajové pověsti o Husovi a proměny oslav Husova svátku na Krakovci v různých dobách. Jednou složkou jeho materiálu je Hus v životě Církve československé.

Regionální aspekt je zvýrazněn také v publikaci věnované stížnému listu české a moravské šlechty proti Husovu upálení, která byla vydána Spolkem Za záchranu rodného domu malíře Jana Zrzavého v Okrouhlici, aby připomněla účast místního zemana Roprechta z Okrouhlice. Vedle něho jsou uvedena jména všech pečitelů a detailní pozornost je věnována signatářům z Havlíčkobrodsko. Úvodní studii napsal P. Čornej.³⁸ Věnuje se v ní historickým

³⁴ Dalibor HAVEL – Helena KRMIČKOVÁ, *Paleografická čítanka. Literární texty*, MU Brno 2014, 122 s., ukázky Husových textů pod č. 5, 6, 7, 9, 16, 23.

³⁵ Martin WERNISCH (ed.), *Mistr Jan Hus: Knihy kacířů se mají číst*, Kalich, Praha 2015, 96 s. (poprvé přeložil a doprovodným slovem opatřil...)

³⁶ Norbert KOTOWSKI (Hg.), *Jan Hus: De ecclesia. Von der Kirchen Gottes. Die älteste deutsche Übersetzung von de ecclesia in Straßburg (viertes Kapitel), spiritus rector: Martin Bucer*, Stadtarchiv Straßburg, Flacius-Verlag-Fürth/Gräfenberg 2015, 37 s.

³⁷ Jan KRŠKO, *Pět životů Jana Husa na Krakovci*, Rakovník 2015, 105 s. Téma prvního i druhého života zaznělo i na konferencích v Praze a Rakovníku (viz dále). Téma první kapitoly autor vložil také v článku *Týž, Otazníky kolem Husova působení na Krakovci*, Husitský Tábor 19, 2015, s. 115–123. Srov. recenzi uvedené knihy: David KOZLER, tamtéž, s. 237–243, reakce autora tamtéž, s. 245.

³⁸ Petr ČORNEJ – Aleš KNÁPEK – Ladislav MACEK – Pavel ROUS, *Stížný list české a moravské šlechty proti upálení mistra Jana Husa 1415–2015*, Okrouhlice 2015, 107 s.

souvislostem protestní akce české a moravské šlechty i jejím důsledkům. Zamýšlí se nad způsobem organizace pečetení listů a motivacemi těch, kdo se zapojili. Ostatní příspěvky rozvíjejí regionální aspekt stížného listu – zázemí místní šlechty a vztahy jejich příslušníků.

Husovo spojení s Prahou je ústředním motivem kolektivního díla *Jan Hus v památkách Prahy*, jehož redaktory byli J. Hájek a J. Baláček.³⁹ Průvodce vede čtenáře sakrálními stavbami, kde Hus působil, speciální pozornost věnuje Betlémské kapli, podává přehled pomníků i různých pamětních tabulí, soch, medailonů či jiných připomínek na budovách všeho druhu. Orientaci umožňuje místní rejstřík, atraktivitu zajišťuje bohatá fotografická výbava.

Nejen Praha, nýbrž všechna místa v Čechách a na Moravě spojená s Husem byla zanesena do mapy České republiky, prezentované na výstavě k 600. výročí J. Husa v Husitském muzeu v Táboře, která byla připravena i jako samostatná publikace. Hybatelem autorského kolektivu byl D. Abazid.⁴⁰ Sebraný materiál se bude jistě dále doplňovat a rozšiřovat.

Regionální nota se ozývala také u dalších akcí a publikací. Zprávu o konferenci v Chrudimi a již vydaném konferenčním sborníku nabízí recenze M. Svatoše v tomto svazku.⁴¹ Komorní konference nebo jen cykly přednášek proběhly také v dalších místech. Akce *Husovy Louny 2015. Mistr Jan Hus a pět vyvolených měst* byla impulzem k vydání sborníčku, jehož klíčovým bodem je otázka, zda Hus v době, kdy snad pobýval v Žatci, navštívil také Louny. Autor J. Havrlant připouští kladnou odpověď, i když s rezervou. Další příspěvky se dotýkají rozmanité tematiky – nejen historie Loun, ale i první poutě Čechů do Kostnice nebo husovské ikonografie.⁴²

Program konference v Lánech 24. 6. 2015 měl tři opěrné body: Hus ve filozofii dějin T. G. Masaryka a jeho dcery Alice, Hus na Rakovnicku – problém jeho pobytu a tradice na Krakovci, a konečně rakovnický region po stránce církevní a výtvarné. Nešťastně volený termín, který se překrýval s velkou konferencí v Táboře, dovolil jen skromnou účast na této akci, završené návštěvou hradu Krakovce.

Táborské akce navazovaly na konferenční tradici, která má svůj původ ještě v dobách „normalizace“, kdy se účastníci utíkali do tohoto husitského regionu při projednávání zásadních otázek českých dějin nejen pro souvislost tematickou, ale i kvůli uniknutí ideologickému dozoru, přítomnému v hlavním městě. Také VII. mezinárodní husitologické sympozium roku 2015 věnované Husovu výročí mělo oprávněně ambici vyznít jako akce nadregionální. Účastnili se ho referenti reprezentující historiografii doslova celého světa – vedle českých zemí byly zastoupeny Spojené státy americké, Austrálie, Rusko, Polsko a Slovensko. Konferenční sborník byl vydán péčí pořadatelů velmi rychle a zahrnuje jak oddíl věnovaný středověkým tématům (Husovo dílo, jeho rukopisné dochování, dobové reakce na jeho smrt a utváření nejstarší tradice), tak dva oddíly zaměřené na Husovo vnímání v raném novověku a v moderní době.⁴³

³⁹ Josef HÁJEK – Jan BALÁČEK (edd.), *Jan Hus v památkách Prahy*, autoři Jan Baláček, Josef Bambas, Ladislav Bartoš, Josef Hájek, Ota Halama, Anna Kusáková, Ondřej Ševců, NPÚ ÚOP, Praha 2015, 144 s.

⁴⁰ Daniel ABAZID (ed.), *Po stopách Jana Husa a husitů. Encyklopedická mapa památných míst v ČR*, Husitské muzeum v Táboře, Tábor 2015.

⁴¹ Jan FROLÍK (ed.), *Jan Hus, husitství a východní Čechy*. Příspěvky z konference, Chrudim 16.–18. 9. 2015, Chrudim (2015), 123 s.

⁴² Helena SMOLÍKOVÁ (ed.), *M. Jan Hus a Louny*, Náboženská obec CČsH v Lounech, Louny 2015, 45 s. (autoři: Jaroslav Havrlant, Milena Bílková, Jan Mareš, Martin Vostřel, Vladimír A. Hons).

⁴³ Jakub SMRČKA – Zdeněk VYBÍRAL (edd.), *Jan Hus 1415 a 600 let poté*. VII. mezinárodní husitologické sympozium Tábor 23.–25. června 2015, Husitský Tábor – Supplementum 4, Tábor 2015, 442 s.

Také sympozium uspořádané Teologickou fakultou Jihočeské univerzity ve dnech 18.–20. 5. 2016 v Českých Budějovicích pod názvem *M. Jan Hus – svědek křesťanské víry pro naši dobu* překračovalo svojí náplní jihočeský region. Bylo zaměřeno na jedné straně na historiografickou reflexi Jana Husa, na straně druhé pojednalo o řadě teologických otázek Husova učení a přístupu moderních církví k němu.⁴⁴

Husovské konference proběhly také v Praze. Nejprve se uskutečnilo třídní sympozium v květnu v Clam-Gallasově paláci v režii Archivu hlavního města Prahy a Historického ústavu AV ČR pod názvem *Hus – husitství – tradice – Praha. Od reality k mýtu a zpět*. Hlavním tématem tohoto mezinárodního setkání byly různé stránky husovské i husitské tradice od nejstarších počátků až po současnost.

V červnu pak byla Husovi a husitství věnována speciální sekce V. kongresu světové literárněvědné bohemistiky. Přednesené příspěvky, které byly posléze zpřístupněny v drobném svazku Ústavu pro českou literaturu AV ČR,⁴⁵ se zaměřily na dopad Husova učení a husitského hnutí na kulturu té doby a jejich rezonanci v následujících stoletích, kdy se staly inspiračními zdroji, ale i předmětem zájmu cenzurních orgánů. Témata příspěvků se vztahují jak přímo k Husovu dílu, tak k jeho ohlasu od reformace až po národní obrození. Při příležitosti kongresu připravil Jan Pišna panelovou výstavu *Tyto sem knížky napsal... Putování díla Jana Husa z 15. do 21. století*, kterou je možno dosud stáhnout ze stránek ústavu, kde je nabízena jako pomůcka pro školy a osvětovou činnost.⁴⁶

Svého někdejšího rektora a jeho teologickou, filozofickou a pedagogickou činnost připomněla dvoudenním kolokviem také Karlova univerzita (rektorát) v září téhož roku. Referáty se zaměřovaly na vztah Jana Husa k univerzitě a Karlovy univerzity k jejímu žáku, profesoru a rektorovi. Vydání příspěvků dvou samostatných pražských konferencí o Husovi v souborných publikacích se očekává.

Nemohu vypočítávat jednotliviny, alespoň okrajově však chci zmínit husovské číslo Filosofického časopisu, které otevírá rozhovor M. Nodla s F. Šmahelem o husovském bádání a v němž se Husovou filozofií zabývají O. Pavlíček a Z. Kažuza. Dobový kontext pak doplňují články V. Herolda a S. Sousedíka o Wyclifovi a Stanislavu ze Znojma. Číslo má pamětní charakter nejen ve vztahu k Husovi, ale je věnováno i památce V. Herolda († 2012), jehož text je vydán z pozůstalosti. Upozornit chci ale především na ilustrační přílohu, která poprvé v českém prostředí představuje vizuálně Husovy vlastnoruční glosy v jeho slavném opisu Wyclifových děl, jinak známé pouze z textové edice.⁴⁷

S předstihem k výročí a v jisté návaznosti na ekumenická sympozia v Bayreuthu a Lateránu vyšel sborník *Mistr Jan Hus v proměnách času*, uspořádaný Československou církví

⁴⁴ Program sympozia dostupný na: <<https://www.jcu.cz/o-univerzite/udalosti/m-jan-hus-2013-svedek-krestanske-viry-pro-nasi-dobu>> (ověřeno 12. 5. 2016).

⁴⁵ Daniel SOUKUP – Matouš JALUŠKA (edd.), *Jan Hus, husitství a husitské války a jejich dopad na českou kulturu*, ÚČL AV ČR – Nakladatelství Akropolis, Praha 2016, 184 s. (sekce V. kongresu světové literárněvědné bohemistiky *Válka a konflikt v české literatuře*).

⁴⁶ Viz <<http://www.ucl.cas.cz/cs/verejnosti-a-skolam/literatura-ke-stazeni>> (ověřeno 12. 5. 2016).

⁴⁷ Tematický blok uvedl jeho editor Ota PAVLÍČEK, *Téma: Příspěvky k filosoficko-teologickému myšlení Jana Husa a jeho učitelů*, *Filosofický časopis* 63/6, 2015, s. 803–806; Husova glosa k Wyclifovi reprodukována na s. 802, jedná se o rukopis Stockholm, Kungliga biblioteker, Codex Holmiensis A 164, f. 77v. Textový přetisk glos viz Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení*, I, *Život a dílo*, 1, Praha 1919, s. 59–61; k problematice glos František ŠMAHEL, *Alma mater Pragensis*, Praha 2016, s. 396 (tento výbor studií s univerzitní tematikou ostatně také přináší otázky spjaté s Husem).

husitskou.⁴⁸ Soustřeďuje se na teologický pohled na Husa. Přináší analýzy teologických otázek řešených Husem, zamýšlí se nad Husovým poselstvím víry pro dnešek a nabízí několik pohledů v souřadnicích dějin (Hus v kontextu středověku, ohlasy jeho působení v protestantismu). Texty provází rozsáhlá obrazová příloha. Má charakter dokumentace, která přibližuje místa Husova působení, proměny jeho portrétní ikonografie, sochy a pomníky i moderní umění uplatněné v prostorách Československé církve husitské. Tato příloha jakoby byla předzvěstí velkého úsilí o sebrání husovských památek, ikonografie a uměleckých děl, která byla prezentována na výstavách jubilejního roku.

Ikonografie, historické malby i nejrůznější další předměty a dokumenty byly vystaveny na řadě míst. Praha nabídla velké všeobecné i menší specializované výstavy. Vztah Husa k Praze, v níž prožil většinu života, prezentovala výstava v Clam-Gallasově paláci, uspořádaná ve spolupráci Archivu hl. m. Prahy a Historického ústavu AV ČR.⁴⁹ Zachytila jak Prahu Husovy doby, tak husovskou tradici v Praze. Výsek Husova pražského působení – jeho univerzitní aktivity – mapovala výstava v křížové chodbě Karolina. K tomu můžeme přiřadit i tematiku prezentovanou v Národní knihovně. Z. Uhlíř na rukopisech zde uložených představil šíří myšlenkového kvasu na univerzitě v Husově době.⁵⁰

Národní muzeum nabídlo návštěvníkům několik cenných kusů (Jenský kodex; Husova kvodlibetní příručka) i kuriozit, které vznikly v souvislosti s Husovým kultem a jsou uloženy v NM (okénko a dlaždice z kostnického vězení).⁵¹ Publikace má charakter katalogu s vysvětlujícími texty k jednotlivým exponátům. Také Národní archiv vyšel z vlastních fondů a předvedl soubor listin a pečeti, které dokreslují Husovu dobu. Nechyběla ani faksimile stížného listu proti Husovu upálení vyrobená podle edinburského originálu. Ke shlednutí byl také Litoměřický graduál, zapůjčený ze Státního okresního archivu v Litoměřicích. K výstavce byl vydán i menší katalog, do něhož přispěl F. Šmahel a P. Čornej, exponáty představil D. Čumlivskí.⁵²

Rozsahem snad největší výstavu připravili pracovníci Husitského muzea v Táboře. Jejimi ústředními body byly stopy Jana Husa v jižních Čechách (např. archeologická rekonstrukce vesnice – aluze na Husinec, maketa Kozího hrádku) a široká škála obrazů i předmětů ilustrujících vývoj husovské tradice. Zde se uplatnily jak motivy jihočeské (např. pomník od F. Bílka v samotném Táboře), tak exponáty z celé Evropy. Zapůjčeny byly všechny Husovy dochované portréty z 15. století, tak např. relikvie Husova pláště z francouzského muzea v Colmaru. K výstavě byla vydána malá orientační brožurka i rozsáhlý reprezentativně vpravěný katalog.⁵³

⁴⁸ Zdeněk KUČERA – Tomáš BUTTA (edd.), *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dnešku*, Praha 2012, 327 s.

⁴⁹ Petr ČORNEJ – Václav LEDVINKA a kol., *Praha Husova a husitská 1415–2015*, AMP a Scriptorium, Praha 2015, 332 s. (Publikace k výstavě, Clam-Gallasův palác 25. 9. 2015 – 24. 1. 2016.) K výstavě a katalogu detailněji M. Svatoš zde ve svazku.

⁵⁰ Zdeněk UHLÍŘ, *Jan Hus: problém přijmout svobodu*, Národní knihovna, Praha 2015, 88 s.

⁵¹ Martin MUSÍLEK a kol., *Husovské unikáty ze sbírek Národního muzea (1415–2015): Mistr Jan Hus a jeho dědictví*; katalog výstavy, Praha 2015, 152 s.

⁵² Denko ČUMLIVSKÍ, *Mistr Jan Hus, 1415–2015*, Národní archiv, Praha 2015, 120 s. (Publikace byla připravena u příležitosti výstavy Mistr Jan Hus a jeho svět, konané ve dnech 26.–30. 6. 2015 v Národním archivu.)

⁵³ Zdeněk VYBÍRAL a kol., *Jan Hus 1415/2015*. Doprovodná publikace k výstavě Husitského muzea v Táboře 6. 6. – 31. 10. 2015, Tábor 2015, 58 s.; Zdeněk VYBÍRAL (ed.), *Jan Hus 1415/2015*, HMT, Tábor 2015, 348 s. (k tomu více M. Svatoš zde ve svazku).

Výstava se konala také v klášterním komplexu v Rajhradě, kde byly představeny poklady ze sbírek rajhradské a brněnských knihoven, vztahující se k literární činnosti doby husitské.⁵⁴ Zastoupeni zde byli spisovatelé počínaje Waldhauserem, Hus i Jakoubek ze Stříbra, oponenti husitů i spisy spojené s počátky utrakvismu. V návaznosti na výstavu vydalo brněnské badatelské centrum také publikaci, která přináší rozšiřující text, vysvětlující tematiku výstavy. Výklad se odvíjí od historiografického spisku blízkého Vavřincově kronice, původně zřejmě náležejícího do knihovny českého univerzitního národa, dochovaného dnes v jednom z rajhradských rukopisů, který je zde také širě představen.⁵⁵

V kostnickém Kaufhausu byla ve dnech 27. 4. až 21. 9. 2014 k vidění rozsáhlá zemská výstava uspořádaná Bádenským zemským muzeem v Karlsruhe, věnovaná kostnickému koncilu u příležitosti oslav jeho výročí, rozvržených na pět let. Mezi tématy, která zde byla pojednána (od velké politiky až po každodenní drobnosti) nemohla chybět ani Husova kauza. Exponáty se vztahovaly vesměs k jeho druhému životu, jeho vlastní příběh byl představen textově a obrazově především ukázkami z Richentalovy kroniky, jejíž iluminované varianty byly předvedeny v několika exemplářích dovezených z řady míst Evropy a Ameriky. Výstavu datem vydání předcházely objemné svazky odborných studií, kde je bohemikální nota na koncilu pojednána jak českými, tak německými badateli: P. Elbel – delegace pražské církevní provincie, P. Soukup – opatření koncilu proti husitům, K. Hruza – husitská propaganda proti koncilu, M. Bartlová – „krásný sloh“ v Čechách, P. Hilsch – Husova teologie a tradice.⁵⁶ V roce 2014 byla otevřena také nová expozice o Husovi v tzv. Husově domě,⁵⁷ k níž byl vydán o rok později katalog v české, německé a anglické mutaci.⁵⁸ Výtvarně zajímavá publikace jedenáctičlenného autorského kolektivu textově rozšiřuje tematiku prezentovanou v expozici a reprodukuje veškerý obrazový materiál spolu s výkladem k němu. V přehledových kapitolách může zájemce získat oproti výstavě navíc poučení především o Husově kazatelské činnosti (J. Smrčka), jeho dílu a nauce (J. Kalivoda), stejně jako o různých podobách Husova odkazu a tradice.

⁵⁴ Helena KRMÍČKOVÁ – Lucie MAZALOVÁ – Petra MUTLOVÁ – Jindra PAVELKOVÁ – Pavel ŠEVČÍK, *Gladio verbi Dei. Pisemnictví doby husitské ve fondech rajhradských a brněnských*. Katalog k výstavě, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 2015, 99 s., Hus na s. 27–40 – zastoupena byla jeho díla a ikonografický materiál.

⁵⁵ Helena KRMÍČKOVÁ – Lucie MAZALOVÁ – Petra MUTLOVÁ – Pavel ŠEVČÍK, *Pro defensa veritatis evangelice*, Masarykova univerzita, Brno 2015, 155 s. a obr. příl. Kapitola o Husovi na s. 59–69.

⁵⁶ *Das Konstanzer Konzil. Weltereignis des Mittelalters 1414–1418*. Katalog, hg. v. Badischen Landesmuseum Karlsruhe, Darmstadt 2014, husovské památky – relikvie kabátu, dřevěný hřeb z vězení, deska z Roudníku, graduál ze 16. stol. a dóza s Husovým portrétem – viz s. 302–303, 360–361; Karl-Heinz BRAUN – Mathias HERWEG – Hans W. HUBERT – Joachim SCHNEIDER – Thomas ZOTZ (Hgg.), *Das Konstanzer Konzil. Weltereignis des Mittelalters 1414–1418*. Essays, Darmstadt 2013, zde Petr ELBEL, *Die Delegation der Prager Kirchenprovinz und die böhmischen Gegner des Jan Hus in Konstanz*, s. 64–69; Pavel SOUKUP, *Die Maßnahmen des Konzils gegen die Hussiten*, s. 92–96; Karel HRUZA, *Hussitische Propaganda gegen das Konstanzer Konzil*, s. 97–101; Milena BARTLOVÁ, *The Beautiful Style in Bohemia. An Argument in the Controversy of Christian Images*, s. 189–193; Peter HILSCH, *Die Theologie des Jan Hus*, s. 87–91; Týž, *Das Hus-Bild in der geschichtlichen Erinnerung*, s. 102–105.

⁵⁷ Blanka ZILYNSKÁ, *Nová expozice o životě, dílu, mučednické smrti a odkazu M. Jana Husa v kostnickém památníku*, *Historie – otázky – problémy* 7/1, 2015, s. 214–216.

⁵⁸ Jakub SMRČKA – Blanka ZILYNSKÁ (edd.), *Jan Hus. Odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti*, Tábor 2015, 254 s.; Jakub SMRČKA – Blanka ZILYNSKÁ – Jan KALIVODA (Hgg.), *Johannes Hus. Mut zu denken, Mut zu glauben, Mut zu sterben*, Tábor 2015, 270 s.; Jakub SMRČKA – Blanka ZILYNSKÁ – Eva DOLEŽALOVÁ (edd.), *Jan Hus. Courage to Think, Courage to Believe, Courage to Die*, Tábor 2015, 262 s. Vedle editorů publikace se především na partiích věnovaných husovské tradici dále podíleli Z. Vybíral, B. Zilynský a V. Vlnas.

Jako kuriozitu můžeme uvést výstavu Playmobil v zemském archeologickém muzeu v Kostnici. Pomocí stavebnice podobné českému Igráčku zde byly předvedeny různé epizody z koncilního života a bavily se nejen děti. Mezi oblíbenými panáčky nechyběla ani postavička Husa v kacířské čepici, jehož průvod na popraviště zaujal místo vedle papežské volby, ruchu tržiště a dalších obrazů z koncilního města.⁵⁹

Značný rozměr měla také výstava uspořádaná městskými muzei v hornolužické Žitavě/Zittau.⁶⁰ V sebraném materiálu významně vystupoval podíl Jednoty bratrské, usídlené v lužickém regionu, jak na pěstování husovské tradice, tak na uchování nebo vytváření různých artefaktů, které byly na výstavu zapůjčeny z jejích archivů. Exponáty byly reprodukovány ve značném počtu v doprovodné publikaci, na níž se podíleli i čeští badatelé.⁶¹

Vedle rozsáhlých výstavních podniků se uskutečnilo i několik menších panelových výstav, z nichž musím připomenout alespoň úspěšný projekt tábořského muzea realizovaný ve spolupráci se Společností Husova muzea v Praze. Putovní výstava nazvaná *Jan Hus roku 1415 a 600 let poté* a prezentovaná v několika jazykových kombinacích (čeština, angličtina, němčina, francouzština, italština, polština, ruština) obešla od roku 2013 doslova půl Evropy. Byla instalována v několika lokalitách Německa, Švýcarska, Polska, Slovenska, Maďarska, Bulharska, Itálie, Nizozemí, Rakouska a Ruska, ale také v pražském Senátu a dalších místech Čech a Moravy, celkově dosud v téměř 80 městech Evropy; její putování bude pokračovat ještě v letech 2016–2017. Na 14 textově-obrazových panelech nabízí ve vkusném grafickém provedení základní poučení o Evropě Husovy doby, o reformních proudech v tehdejší myšlení, a především o životě a činnosti Jana Husa i o jeho procesu, závěrečném odsouzení a odkazu příštím generacím. Autoři textů (J. Adámek, J. Kalivoda, J. Smrčka) podali výklad zasvěcený a zasazený do obecného kontextu, např. s výkladem forem univerzitní výuky, fenoménu hereze ve středověku nebo průběhu kanonického procesu. Skromnými výrazovými prostředky přispívá putovní výstava k šíření kvalitních informací mezi nejširší publikum.

⁵⁹ Výstava nazvaná *Voll bis unters Dach – die neue Playmobil-Ausstellung des Archäologischen Landesmuseums Baden-Württemberg* probíhala ve dnech 24. 11. 2013 – 22. 2. 2015. Srov. informace na webové stránce: <https://www.youtube.com/watch?v=5OaJC_1AuHs> (ověřeno 12. 5. 2016). Dá se tedy říci, že sice na rozdíl od postavy Luthera nepřišla figurka Husa do prodeje, jak konstatuje s politováním Iveta COUFALOVÁ, *Martin Luther jubilejní*, Dějiny a současnost 38/2, 2016, s. 27 (Camera obscura), v rámci playmobil-postaviček ale vytvořena byla.

⁶⁰ *Jan Hus, Wege der Wahrheit / Cesty pravdy*. Städtische Museen Zittau 15. 8. – 8. 11. 2015.

⁶¹ Marius WINZELER (Hg., für die Städtischen Museen Zittau), *Jan Hus, Wege der Wahrheit / Cesty pravdy. Das Erbe des böhmischen Reformators in der Oberlausitz und in Nordböhmen / Dědictví českého reformátora v Horní Lužici a v severních Čechách* (Zittauer Geschichtsblätter, Hft 52), Verlag Gunter Oettel, Görlitz – Zittau 2015, 272 s. (celý svazek německo-česky). Zde: Dušan COUFAL, *Jan Hus als Theologe und Kirchenreformer / Jan Hus jako teolog a církevní reformátor*, s. 13–21; Lenka BOBKOVÁ, *Das Hussitische Jahrhundert in der Ober- und Niederlausitz / Husitské století v Horní a Dolní Lužici (1402–1490)*, s. 37–48; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Das Prager Domkapitel und die Diözesanverwaltung im Zittauer Exil / Pražská kapitula a diecézní správa v žitavském exilu*, s. 63–75; Petr HRACHOVEC, *Von feindlichen Ketzerzern zu Glaubensgenossen und wieder zurück. Das Bild der böhmischen Reformation in Zittauer Quellen des Spätmittelalters und der Frühneuzeit / Od nepřátelských kacířů k druhým ve víře a zase zpátky. Obraz české reformace v žitavských pramenech pozdního středověku a raného novověku*, s. 131–156; Petra ŠTERNOVÁ, *Das Bauprogramm der Tschechoslowakischen Kirche und seine Umsetzung im Kreis Reichenberg / Stavební program Církve československé a jeho naplňování na území Libereckého kraje*, s. 181–200; Hedvika ZIMMERMANNOVÁ, *Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche im Gebiet des Dreiländerecks an der Neiße / Církev československá husitská v regionu Trojzemí*, s. 201–207).

Stranou tohoto přehledu ponechávám filmovou produkci, která vesměs projevovala více snahu ukázat historického Husa, než vytvořit výrazné umělecké dílo.⁶² Jak se podařilo takový úkol naplnit, přenechám k posouzení filmovým kritikům nebo dalším kolegům. V roli poradců nebo průvodců se objevila na plátně či obrazovce řada historiků, a tak by nebylo od věci i tuto oblast probrat v recenzi na stranách oborového periodika.⁶³

Závěrem se můžeme ptát, jaký přínos mělo tak významné jubileum, jehož připomínání se mohlo tentokrát plně rozvinout na rozdíl od situace před sto lety (válečný rok 1915 masovým akcím nepřál). Kulatá výročí vyvolávají vždy velká očekávání a jsou příležitostí, která však bývá jen částečně využita. Soustředění na odborný výzkum je spíše rušeno než podporováno, a proto pouze výjimečně přináší skutečně velkolepé odborné počiny. Očekávat se však dá zvýšený laický zájem, pro jehož nasycení byli nebývale mobilizováni početní odborníci. Produkce publikací byla proto více obrácena k veřejnosti než do odborných řad. Přesto bilance není zanedbatelná ani v oblasti historiografické produkce.

Publikované monografie aktualizovaly především přehled husovské bibliografie, badatelky jsou ale spíše shrnutím a bilancí, než převratnými objevy. Rozmanité motivace přispěly k reedicím několika titulů – počítalo se se čtenářským zájmem, ale byla zde i snaha připomenout pozapomenuté či nedostupné práce.

Bilancovali i myslitelé různého směřování – zpytování Husova odkazu pro dnešní církve bylo také jedním ze silných tónů. Více pozorujeme tuto notu na straně katolické, než evangelické, kde není postava Husova tak dráždivou jako pro modernizující proudy katolické.

Projevila se roztříštěnost přístupu k osobě mistra Jana. Přes hlásané heslo, že Hus musí „spojovat, nikoli rozdělovat“, které snad platí v rámci ekumenického dialogu, v praktickém světě zapůsobil Hus spíše jako předmět a nástroj soupeření o lepší místo na slunci – vyrojilo se mnoho organizátorů a koordinátorů, ale výsledek zůstal dost nepřehledný. Objevila se záplava publikací, z nichž jen některé (nemnohé) budou mít trvalejší hodnotu. Vedle nich zůstane i dost balastu, který buď zapadne, nebo bude překážet v orientaci po kvalitní husovské produkci. Taková už jsou jubilea.

Cenné jsou určitě edice, ať už originálů, nebo překladové, svoji hodnotu má i několikrát soustředění ikonografického materiálu. Nejvíce nového přinesly asi publikace věnované druhému životu, protože tam zůstává (vedle literární tvorby Husovy) nejvíce k objevování. Až se rozhlédneme a vzpamatujeme, můžeme a musíme bádát dále. Zůstává toho k práci dost.

Blanka Zilynská

⁶² Třídílný velkofilm *Jan Hus*, režie Jiří SVOBODA, scénář Eva KANTÚRKOVÁ – Jiří SVOBODA, premiéra ČT 1, 29.–31. 5. 2015; životopisný hraný dokument *Mistr a kazatel*, režie Zdeněk POJMAN, premiéra ČT 2, 6. 7. 2015; dokumentární šestidílný seriál *Druhý život mistra Jana Husa*, režie Stanislav ZEMAN – Miloslav KUČERA – Václav KRÍSTEK, ČT 2, červen 2015; vedle dalších menších pořadů televizních i rozhlasových. Televizní film *Jan Hus – cesta bez návratu*, režie Lubomír HLAVSA, scénář Milena ŠTRÁFELDOVÁ, který vznikl v roce 2015, měl premiéru na ČT 2 až 6. 7. 2016.

⁶³ Kritický hlas zazněl ze stránek časopisu *Dějiny a současnost*, čísla věnované tématu *Hus v Kostnici. Pamět a zapomnění*: Petr ČORNEJ, *Hus ve třech dílech. Nad filmem České televize*, *DaS* 37/6, 2015, s. 42–43.

Z výstav a konferencí k Husovu jubileu 2015

Šestisté výročí Husova upálení přineslo v roce 2015 několik konferencí, výstav a publikací, z nichž nás budou zajímat především ty, které se zabývají postavením mistra Jana Husa na pražské univerzitě. První publikace¹ vděčí za svůj vznik velké husovské výstavě (*Jan Hus 1415/2015*), kterou v Táboře uspořádalo tamní Husitské muzeum ve spolupráci s pražským Ústavem dějin AV ČR a Ministerstvem kultury ČR. Na monumentálním svazku na křidovém papíře velkého formátu, s množstvím barevných a černobílých fotografií a reprodukcí „husovských dokumentů“ v reprezentativní grafické úpravě se podílelo na dvaadvacet odborníků (archeologů, dějepisců, historiků dějin umění a muzejníků). Publikace plní dvě funkce – jednak sborníku odborných statí o Husovi, jeho době a husovské tradici, které doprovází imponující odborný aparát, a jednak katalogu tábořské výstavy.

Text je rozdělen do tří částí, nazvaných vzletně *Tvář mistra Jana*, *Pohledy zblízka* a *Čtenáři ku pomoci*. Nás budou zajímat především první části, tj. textové pasáže katalogu s úvodní studií vydavatele (Zdeněk Vybíral, *Jan Hus v souřadnicích času*) a příspěvky R. Krajíce věnující se Husovu pobytu v jižních Čechách a J. Smrčky pokoušející se zařadit Husa do vývoje evropských konfesních dějin. „Kunsthistorický blok“ zahajuje studie Michala Šroňka (*Husovy obrazy v 15. až 17. století*) a dále příspěvky H. Larvové o Husovu postavení v díle sochaře Františka Bílka a stat' sester J. a L. Vandrovcových a L. Zajícové o Spolku pro postavení Husova pomníku v Táboře. Závěr prvé části tvoří pojednání B. Zilynského o vývoji husovské tradice a obsáhlá informace D. Abazida o husovských památných místech (a husovských „pamětihodnostech“) na území České republiky. Ve výstavním katalogu jsou shromážděny historické předměty (archeologické nálezy, písemné dokumenty a především umělecká díla), které mají ilustrovat dobu Jana Husa, jeho literární činnost a působení v dobové společnosti. Pražské univerzitě byl věnován samostatný oddíl (v recenzované publikaci kap. II.2 *Praha – mezi katedrou a kazatelnou*), ale už předcházející oddíl zachycuje jeho cestu na univerzitní katedru (II.1 *Z Husince na univerzitu*). znalec může jen litovat, že v přemíře (bezpochyby skvostných) uměleckohistorických památek se ztrácí věcná informativní rovina publikace, což je dáno i tím, že autoři nevybrali ty nejvýznamnější předměty k danému tématu. Odborník i laik však musí ocenit zpracování katalogových hesel a jejich obrazový doprovod.

Všechny texty prvé části, stejně jako jednotlivá hesla kapitol publikace jsou dvojjazyčné (česky a anglicky), což by mělo napomoci zahraničnímu uživateli. Závěrečnou část knihy, plnicí deklarovanou „pomocnou funkcí“, tvoří soupisy exponátů, seznam pramenů a literatury, seznam autorů statí a katalogových hesel, soupis fotografické dokumentace a jejich autorů a jmenný rejstřík. Na samotný závěr je připojen přehled základních údajů o tábořské výstavě, dávající nahlédnout do impozantního „zázemí“ husovské výstavy v Táboře a jejího katalogu.

Obdobnou podobu i funkci má kniha *Praha Husova a husitská 1415–2015*.² Srovnáním obou publikací zjistíme množství styčných bodů – „pražský husovský katalog“ stejně jako

¹ Zdeněk VYBÍRAL (ed.), *Jan Hus 1415/2015*, Husitské muzeum v Táboře, Tábor 2015, 347 stran, ISBN 978-80-87516-22-5.

² *Praha Husova a husitská 1415–2015*. Publikace k výstavě (Clam-Gallasův palác 25. září 2015 – 24. ledna 2016), sestavili Petr ČORNEJ a Václav LEDVINKA, k vydání připravili Petr ČORNEJ a Jan HRDINA, Praha, Scriptorium 2015, 328 stran, ISBN 978-80-86852-64-5 (AMP) a 978-80-88013-14-3 (Scriptorium).

jeho tábořský protějšek je vlastně sborníkem odborných statí, které doprovází ohromné množství vyobrazení. I k jeho realizaci se sešly tři instituce (město Praha, Archiv hl. města Prahy a Muzeum hl. města Prahy), i na něm se podílelo značné množství (dvaadvacet) odborníků. Také „pražský husovský katalog“ je výtvarně zdařilou, reprezentativní publikací, opatřenou podrobným uživatelským aparátem – seznamem pramenů a literatury, seznamem vyobrazení, soupisem užitých zkratk a anglickým souhrnem, i on se však (stejně jako tábořská publikace) vlastně míjí svým prvotním cílem – být odborným a výtvarným doprovodem jubilejních husovských výstav, protože čtenář je dostal do ruky až po jejich ukončení. Beze vší pochyby zůstanou však obě publikace prvořadými doklady jubilejního husovského roku, zachycujícími současný stav našeho husologického bádání. V této souvislosti stojí za zaznamenání, že vedle tradičních husovských témat, včetně těch univerzitních, se do popředí odborného zájmu dostává „druhý život Jana Husa“, jeho obraz v pozdějších staletích a proměny husovské tradice.

Centrem pozornosti pražské husovské výstavy bylo pochopitelně město, které si Hus zvolil za místo svého životního působení, výstižně označené P. Čornejem za „kolébku a středisko husitského hnutí“. Nás pak bude zajímat, jak byla zachycena role univerzity v životě města a úloha M. Jana Husa na ní. Tradiční „husitologický“ pohled, vycházející z představy, že Hus byl ztělesněním dobových ideových a společenských sporů, našel výraz ve II. a III. kapitole publikace (*Ideový svět Husovy doby – příznaky krize a Jan Hus a Praha*), v nichž se Dušan Coufal zabývá ideovými spory Husových předchůdců na univerzitní půdě a jeho postavením mezi „univerzitou, kazatelnou a veřejností“.

Druhou (větší) polovinu publikace tvoří studie o husovské tradici v kališnické, protestantské a v rekatolizační Praze, během národního obrození, v 19. a 20. století a osudy husovské tradice po druhé světové válce. Epilogem publikace jsou pak úvahy Petra Čorneje o „husitství v postmoderním chaosu“, zachycující stálou přítomnost Husovy postavy v době komiksů a televizních seriálů, v konfesionálním vyrovnání se s Husem a husitstvím, stejně jako v tradičních projevech husovské úcty.

Také u „pražského husovského katalogu“ bychom měli vyzdvihnout úroveň ilustrací (v našem případě k pražské univerzitě Husovy doby), jak co do výběru, textového doprodu, tak i co se reprodukční věrnosti dokumentů týká.

Poslední z publikací husovského jubilea loňského roku, na niž bychom chtěli upozornit, představuje výsledky regionálního husitologického bádání, jak je zachytila chrudimská konference *Jan Hus, husitství a východní Čechy* ve stejnojmenném sborníku.³

Úvodní zamyšlení nad úlohou historických výročí a historie v dnešní době (*Několik drobných úvah na počátku konference*) rodáka z nedaleké Trhové Kamenice a absolventa chrudimského gymnázia prof. Františka Šmahela předznamenalo ráz konference, jež svým regionálním zaměřením mnohdy přesáhla úzký lokální rámec. Vlastní pořad konference otevřel Petr Čornej výkladem o husitství ve východních Čechách, který je i úvodní studií recenzovaného sborníku (*Husitství a husité ve východních Čechách. Obrisy problému*). Nadregionálnímu tématu (pokusu historika J. Kalouska o revizi Husova procesu) je věnován drobný příspěvek Jiřího Kotyky. Studii Jana Frolíka *Chrudim ve 14. a 15. století* výstižně charakterizuje její podtitul (*Archeologie a historie k podobě a vývoji města*),

³ Jan FROLÍK (ed.), *Jan Hus, husitství a východní Čechy*. Příspěvky z konference, Chrudim 16.–18. 9. 2015, Chrudim /2015/, 123 stran, ISBN 978-80-906318-0-9.

vysloveně regionálním tématům jsou věnovány pak další příspěvky (Jeroným Pražský a Chrudim, odraz husitských bouří v hmotné kultuře Chrudimska, oslavy M. J. Husa v Chrudimi v 19. a 20. století, chrudimské pomníky M. J. Husa a počátky Československé církve husitské na Chrudimsku). I ve sborníku regionálních prací najdeme příspěvek, týkající se dějin pražské univerzity (M. Svatoš, *Kantoři a žáci chrudimské městské školy utrakvistického období v manuálu Mistra Curia*). V manuálu rektora pražské univerzity z let 1560–1581 se totiž nacházejí zápisy chrudimských žáků, které přivedli k inskripci do univerzitní matriky jejich kantoři, sami absolventi pražské univerzity. Jejich rozbor prokázal, že chrudimská škola byla typickou městskou školou tohoto období, jejíž kantoři i žáci pocházeli převážně z městského prostředí Čech. Jejich nejvýraznějším společným rysem byla kališnická konfese, která je přivedla do utrakvistické chrudimské školy, a odkud se jim otvírala cesta na (utrakvistickou) pražskou univerzitu. Celkově je možno povědět o zdejší škole, jejím žactvu a kantorech, že se žádným způsobem nevymykali z obvyklého profilu utrakvistických partikulárních škol, udivující je však množství žactva a charakter zdejší školy překračující regionální rámeček.

Michal Svatoš

Pavel Soukup, Jan Hus. Život a smrt kazatele

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2015, 227 s., ISBN 978-80-7422-374-7

Soukupův životopis Jana Husa se zařadil mezi publikace velkého husovského jubilea roku 2015. Jde o upravený a mírně rozšířený překlad autorovy knihy *Jan Hus*, vydané ve známém německém nakladatelství W. Kohlhammer (Stuttgart 2014). Oproti německému originálu je krom formulačních změn přidána kapitola *Jan Hus v rukách historiků* (s. 11–23), shrnující výsledky historického bádání o českém reformátorovi.

Soukupův text se skládá z patnácti tematicky vymezených kapitol, k nimž je připojen chronologický přehled Husova života a závěrečný „epilog“, který (jako zjevný pozůstatek německého vydání) je věnován husitství a reformaci. Tematické vymezení je umně vystaveno na obviněních vznesených proti Husovi na kostnickém koncilu. Nás budou zajímat především kapitoly věnované Husovi a pražské univerzitě. I když zmínky o univerzitě procházejí celým textem, soustavně je jí věnována sedmá a osmá kapitola *Univerzitní kariéra mistra Husa a Generace Kutnohorského dekretu*. Základní autorovou tezí těchto pasáží je recenzentovi sympatické konstatování, že Husova činnost církevní (reformní), kazatelská i literární je pevně spojena s jeho univerzitním působením s ohledem na dominantní vazby institucionální, osobní a „sociální“ povahy (k Betlému, k Nazaretské a Litevské koleji, k artistické fakultě), ale i z důvodů „obsahových“ (kázání nebo literární činnost), jež byly úzce spjaty s jeho celoživotním působištěm, mnohdy jsou přímo nemyšlitelné bez jeho univerzitního zázemí. Výsledkem je Soukupovo zjištění, že okruh Husových přátel a spojenců, ale i odpůrců a protivníků je pevně spojen s univerzitním prostředím (s tím ovšem kontrastuje podtitul jeho knihy, který tradičním způsobem akcentuje Husa jako osobnost církevních dějin a tragiku jeho života). Nechci vést jalové spory o to, čím byl Hus na místě prvním, zda univerzitním učitelem nebo knězem, autor sám upozorňuje na vzájemnou „propojenost“ všech komponent jeho života, jde mně o hledání a pochopení středověké

reality (v našem případě univerzitní) na „šťastném příkladu“ osobnosti, o níž se dochovalo relativně značné množství zpráv, nepoměrně větší než o kterékoliv jiné osobnosti českých středověkých dějin.

Soukup se chopil příležitosti a využil toto množství informací ke střízlivému výkladu založenému na spolehlivé znalosti historické matérie s četnými exkurzy do všedního života tehdejšího učence. Výklady středověkých reálií se pokusil překonat bariéru mezi dnešní dobou a středověkem a mezi odborníkem a laikem. Přitom se až úzkostlivě snažil vyhnout se novověkým interpretacím Husova jednání, kterými je jeho historická podoba tak „zaplevelená“. Při autorově perfekcionistačtím přístupu k pramenům a odborné literatuře pak překvapí, že svůj výklad neopřel o obdobná zjištění (např. o recenzentovu studii o Husových přátelích).

Výsledkem je poučený výklad s bohatstvím odkazů na prameny a odbornou literaturu, který je pro zájemce o historii nebo o Husovu osobnost nepochybně instruktivní četbou, vedoucí k dalšímu studiu. Pro německého čtenáře musí být rozhodně zajímavý výklad o „Lutherovi před Lutherem“, i když se takovému chápání Husa autor brání. Ale vzhledem k tomu, že i německá verze Soukupovy knihy je určena spíše širšímu okruhu zájemců než odborníkům, troufám si pochybovat o úspěšnosti autorovy snahy – známe přece, jak navyklé jsou letité stereotypy uvažování o minulosti na obou stranách naší hranice!

To, co bezpochyby zaujme, je Soukupův pokus přiblížit středověkého člověka, jeho svět a jeho myšlení dnešním čtenářům. A hodnocení Soukupova hrdiny pak zůstane na čtenáři samotném, odborníkům bude autorovo pojetí beze vší pochyby sympatické svým poctivým přístupem a střízlivým, neideologizovaným výkladem, těm ostatním ponechme jejich „předpojatosti“ a doufejme, že v nich uvízne alespoň trochu věcné faktografie Soukupova textu.

Michal Svatoš

Brigide Schwarz, Kurienuiversität und stadtrömische Universitat von ca. 1300 bis 1471

(Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 46),
Leiden – Boston 2013, 924 s.

Brigide Schwarz se ve své nejnovější objemné monografii zaměřila na fungování římské městské a kuriální univerzity ve vrcholném a pozdním středověku (cca 1300–1471). Navázala tak na svůj předcházející výzkum věnovaný kuriální správě a papežské diplomacie, kdy zejména díky svému podílu na vydávání *Repertoria Germaniae* narazila na supliky řady osob zmiňujících studia na římské univerzitě či při kurii. Důkladná práce s prameny jí umožnila osvětlit fungování nejen římského, ale též kuriálního vysokého učení, což byla instituce značně specifická – na rozdíl od většiny ostatních univerzit nebyla (a nemusela být) dlouho pevně organizována a neměla ani pevné sídlo – a vzhledem k minimálnímu počtu dochovaných univerzitních pramenů nebyla dlouho bádáním rozlišována od římské městské univerzity.

Po úvodu, shrnutí dosavadního bádání a představení pramenů, z nichž byla klíčová papežská registra, představila autorka přehledně dějiny obou sledovaných institucí. V případě římské městské univerzity věnovala nejprve pozornost bule, kterou vydal v roce své

smrti papež Bonifác VIII. (1303). Dokument byl dosud považován za zakládací listinu *Studia urbis*, nicméně Brigide Schwarz dospěla důkladnou analýzou k závěru, že cílem bylo rozšíření kuriální univerzity. Právně tak byla pozice římského vysokého učení vyjasněna až v letech 1317–1321 za pontifikátu Jana XXII., jenž mimo jiné vymezil povinnosti a práva kancléře, jímž byl „*vicarius Urbis*“.

Další osudy *Studia urbis* stejně jako v případě kuriální univerzity souvisely s problematickým postavením papeže v době schizmatu. Rozvoj římské městské univerzity přinesl dočasný návrat Urbana V. do Říma, v návaznosti na něj proběhla v 60. letech 14. století její reforma. Tehdy došlo mimo jiné ke sloučení lékařské a filozofické fakulty. Pokus prosadit teologickou fakultu však neměl dlouhého trvání. Naopak se rozvíjely obě právnické fakulty. Brigide Schwarz dále podrobně sledovala rovněž zásahy dalších papežů, např. zřízení lektorátu řečtiny Inocencem VII. (1406). Vzhledem k propojení osudů obou římských vysokých učení za pontifikátu Martina V. pojednala o jejich dějinách od roku 1417 společně.

Studium curiae Romanae sleduje autorka od doby avignonského papežství, přičemž jeho počátky spadají již do poloviny 13. věku. Vzhledem k praktickým potřebám byl důraz kladen na výuku práva: při vysokém učení fungovaly opět dvě právnické fakulty. Pro zabezpečení jejich profesorů – provázecích kurií – bylo nejpozději od roku 1367 určeno „*collegium doctorum*“. Teologie byla většinou vyučována na generálních studiích jednotlivých církevních řádů. Brigide Schwarz dále našla doklady i pro výuku *artes*, která ale patrně nebyla soustavná. Upozornila rovněž, že v době pobytů papežů v univerzitních městech byla výuka na kuriální univerzitě jistě provázána s tamějšími vysokými učenými.

Opět v souvislosti se schizmatem se kuriální studia potýkala s různými problémy. Po roce 1370 provázeli profesori Urbana V. do Avignonu, ovšem záhy se za Řehoře XI. vrátili zpět do Říma. Spolu s nimi přišla do Věčného města řada zahraničních studentů. Po vypuknutí velkého schizmatu se však vrátili do Avignonu či odešli na jiné univerzity. Přes všechny potíže kuriální univerzita přečkala též období koncilů (více dokladů o jejím fungování je k dispozici pro kostnický koncil). Po volbě Martina V. došlo k znovuvybudování papežské kuriální univerzity. Nicméně po jeho návratu do Říma (1420) byla ve špatném stavu, stejně jako městské římské vysoké učení, takže byla připravena důkladná reforma. Roku 1423 byla vytvořena čtyřfakultní univerzita a došlo do značné míry ke sloučení se *Studiem urbis*. Spojená vysoká učení díky návratu papeže do Říma přitáhla množství zahraničních studentů. Nicméně městská římská univerzita se záhy pokoušela o emancipaci. Opětovné oddělení obou vysokých učení nastalo v důsledku toho, že v letech 1434–1443 provázela kuriální univerzita papeže Evžena IV. „na cestách“. V tomto období došlo opět k redukci kuriální univerzity na tři fakulty, a to teologickou a dvě právnické. Svoje vlastní obecné učení pak založil i basilejský koncil. Po jeho skončení došlo k obnově papežské kuriální univerzity. Vzhledem k tomu, že sídlila v Římě, pokračovalo spojení s tamější městskou univerzitou. V této době se obě těšily značnému zájmu zahraničních studentů i různých mecenášů – ke starší koleji pro chudé studenty založené papežem Evženem IV. (1431) přibyla díky odkazu kardinála Domenica Capranici na sklonku padesátých let 15. století další označovaná později jako *Sapienza Firmana*.

Druhý oddíl posuzované knihy je nazván „*Die Institutionen an beiden Universitäten*“, ovšem záběr je značně širší. Struktura ale díky dělení na podkapitoly zůstává přehledná. Značně přítom kolísá jejich rozsah – v některých je jenom v jednom odstavci rekapitulován stav objasněný v prvním oddíle, jinde jde o rozsáhlý výklad. Nejprve se autorka zaměřila na

římskou městskou univerzitu – představila její charakter, statuta i osoby pověřené dohledem na univerzitní práva, „personál“ (úřad kancléře, rektora, notáře, pedelů), strukturu profesorského sboru, včetně jeho zabezpečení, rekapitulovala organizaci univerzity. Dále se věnovala informacím známým o průběhu univerzitního roku a především detailně místům výuky a zakládání kolejí. Shrnula rovněž průběh promoci a stručněji pak pojednala o financování a pouze s odkazem na hlavní text a biografické přílohy zmínila reformátory, kteří zasáhli do dějin *Studia Urbis*. Téměř shodné členění pak má oddíl věnovaný kuriální univerzitě.

Třetí část knihy tvoří rozsáhlé exkurzy (s. 291–417), v nichž autorka rozpracovala různé problematické okruhy, jimiž nechtěla zatěžovat hlavní text. Podrobně tak rozebrala okolnosti fundace římské univerzity Bonifácem VIII., rotulus suplik profesorů a studentů římské univerzity, jež nově zařadila do roku 1379, dokumenty Evžena IV. vydané pro *Studium urbis* v letech 1431–1434, generální studia žebrových řádů při kurii, privilegium Martina V., jež umožnilo studium civilního práva klerikům, fungování univerzity basilejského koncilu, statuta advokátů konzistoře ze sklonku 15. století a konečně tři příklady slavnostní doktorské promoce papežem.

Po rozsáhlém anglickém shrnutí výsledků výzkumu jsou zařazeny před přehled pramenů, literatury a rejstříky ještě ediční a prosopografické přílohy. Zpřístupněny jsou tak především klíčové papežské dokumenty související s fungováním obou vysokých učení, supliky či zprávy o průběhu zkoušek. Dále autorka zpracovala medailonky známých či pravděpodobných studentů a profesorů římské městské i kuriální univerzity (v případě druhé z nich jsou uváděni i pedelové). Seznamy přitom nejsou řazeny abecedně, ale chronologicky. Samostatně pak v rámci anotované knihy shrnula Christiane Schuchard životní data známá o profesorech a studentech z oblasti římské říše a Polska. Mezi ně byl zařazen i Václav Bohunkův (Bohunkonis) z Vysokého Mýta (v rejstříku jen Alta Muta) či karmelitán Jan Konrádův (Conradi) z Prahy, pozdější penitenciář a provinciál řádové provincie. V hlavním textu pak byl několikrát zmíněn i vyslanec katolického kléru na basilejský koncil olomoucký probošt Jeroným Voghelsank (Vogelsang), jež byl papežem slavnostně promován doktorem kanonického práva. Životní data řady dalších studentů či profesorů obou sledovaných univerzit pak prozrazují souvislost s dějinami českých zemí (v předhusitské době jsou hojně doložena zejména jejich studia na pražské univerzitě).

Závěrem lze v souladu s autorkou konstatovat, že velkým přínosem pro obdobně zaměřené výzkumy je možnost vycházet z kritického aparátu novějších svazků *Repertoria Germaniae*, využívat digitalizované starší edice a zpřístupnění údajů některých z nich prostřednictvím internetových databází (v hodnocené práci přinesla cenná zjištění pro 14. století především databáze „*ut per litteras apostolicas*“ nakladatelství Brepols). Brigidě Schwarz se i díky práci s těmito zdroji podařilo zdařile vyrovnat s existencí minimálního počtu dochovaných univerzitních pramenů a vytvořit první soustavné shrnutí dějin kuriální a římské městské univerzity ve vrcholném a pozdním středověku.

Mlada Holá

**Detlef Döring – Cecilie Hollberg, unter Mitarbeit von Tobias U. Müller (Hgg.),
Erleuchtung der Welt. Sachsen und der Beginn der modernen
Wissenschaften**

Sandstein Verlag, Dresden 2009, 384 s. (Essays) ISBN 978-3-940319-60-9
+ 480 s. (Katalog) ISBN 978-3-940319-61-6

Výstavy jsou přinejmenším v posledním století jednou z neodmyslitelných součástí kulatých univerzitních jubileí. Pořádá je při té příležitosti obvykle jak sama jubilující instituce, tak různé další, které k ní váže nějaký vztah (městská muzea, knihovny, vědecké společnosti aj.). Ani šestisetleté výročí založení univerzity v Lipsku není v tomto ohledu výjimkou. Za ne zcela typické lze považovat, že pro téma největší výstavy jubilejního roku nebyly zvoleny dějiny univerzity v celém chronologickém rozpětí, ale pouze období raného novověku a z něj především osvícenství. O to rozsáhlejší je ovšem tematický rozlet uvnitř takto vymezeného rámce. Lze říci, že výstava a související texty postihují dějiny vzdělanosti v Sasku od 15. do 18. století, se zvláštním zaměřením na roli Lipska a zvláštním důrazem na osvícenství.

Reprezentativní publikace sestává ze dvou svazků. První z nich (*Essays*) je kvalitním populárně-historickým shrnutím pro mírně poučeného čtenáře. Obsahuje čtyři desítky esejů z pera pětaticeti autorů (někteří z nich, zejména jeden ze dvou redaktorů knihy Detlef Döring, jsou autory vícero esejů, jiné texty jsou naopak dílem více autorů). Obecně lze říci, že výraznou část autorského kolektivu tvoří ti samí autoři, kteří napsali poslední velkou syntézu *Geschichte der Universität Leipzig* vydanou také v souvislosti s jubileem.¹ Do knihy esejů *Erleuchtung...* napsali hlavně obecněji zaměřené texty. Zhruba osmi- až desetiřádkové eseje doplňuje vždy několik obrázků.

Úvodní soubor obsáhlejších příspěvků je věnován starším dějinám univerzity v Lipsku počínaje podmínkami pro její založení (nadále používám zkratku UL, tj. Universität Leipzig, která je v německojazyčném prostředí stejně zvučná jako UK u nás) a vývojem saského školství ve starší a vrcholné fázi raného novověku. Tuto část knihy lze snadno číst jako celek – jednotlivé studie na sebe tematicky či chronologicky navazují a jejich obsah se vhodně doplňuje, zároveň postihují obecnější jevy. Předpoklady pro vznik středověké vysoké školy i konkrétní sociálně-politické podmínky vedoucí k rychlému etablování nejstarší saské univerzity vylíčil ve dvou textech Enno Bünz – mj. zároveň autor příslušných pasáží ve velkých dějinách UL. Jeho výklad souvislostí mezi událostmi v Praze a v Lipsku v r. 1409 zohledňuje nejen nejnovější německou literaturu, ale také práce Františka Šmahela² (jako obrazová příloha je ostatně použita listina sign. I/68 z Archivu UK, tedy notářsky ověřený opis Dekretu kutnohorského). *Alma mater Lipsiensis* si z pražského vzoru vzala mj. rozdělení studentů do čtyř univerzitních národů, jimž početně dominoval národ saský a které nejenže bylo zakotveno hned v prvních statutech, ale udrželo se jako jeden ze základních prvků správní struktury UL až do prvního desetiletí 19. století.

V následujícím příspěvku (Thomas Lang) jsou vylíčena první desetiletí UL, skladba studentů, materiální zázemí a výuka až po nástup humanismu na přelomu 15. a 16. století.

¹ Srov. soubornou recenzi v AUC-HUCP 53/2, 2013, s. 185–219.

² František ŠMAHEL, *Die Prager Universität im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze / The Charles University in the Middle Ages. Selected Studies* (= Education and society in the Middle Ages and Renaissance, Bd. 28), Leiden etc. 2007.

Velmi slušnou úroveň měly v Lipsku přírodní vědy, zvláště astronomie – studoval zde mj. později proslulý Jan Regiomontanus – a matematika, jak ve svém příspěvku dokládá Menno Folkerts. Rozvoj přírodních věd měl od konce 15. století i svou praktickou stránku spojenou s oživením dolování v Krušných horách a prosazováním výuky počtů v běžném životě. UL představovala v tomto ohledu velmi dobré zázemí, z něhož vyšli i nejvýznamnější soudobí autoři učebnic počtů Adam Ries a jeho syn Abraham. Pro další směřování UL na prahu raného novověku mělo po smrti knížete Jiřího z albertinské větve Wettinů v r. 1539 zásadní význam prosazení luterství vyličené v textu Manfreda Rudersdorfa. Úspěšně provedená reforma školy za osobní účasti Philippa Melanchtona přinesla vedle proměny výuky v humanistickém duchu i materiální zajištění v podobě zisku sekularizovaných pozemků a budov; protiváhou reformy byla ztráta části autonomie a vzrůst reglementace ze strany zeměpána.

Soubor studií zaměřený na předosvícenský vývoj vzdělanosti v Sasku uzavírá příspěvek o systému tamního školství od šmalkaldské války do konce třicetileté války (Ulrike Ludwig) – postihuje tedy i podobu elementárních a tzv. zemských škol. Pro ně, stejně jako pro univerzity v Lipsku a Wittenbergu, měla na dlouhou dobu zásadní význam soustava zeměpanských náboženských řádů vydaných na začátku 80. let 16. století, jejichž součástí byly i nové řády pro obě univerzity. Tehdy byly také opětovně reformovány, tentokrát v duchu luteránské ortodoxie Jacobem Andreä povoláním z Tübingen. Ve výkladu je ovšem zohledněna celá širší síť středoněmeckých univerzit, kam vedle Lipska a Wittenbergu patřily dále Erfurt a Jena, a v roce 1694 k nim přibyla ještě pietisticky orientovaná univerzita v Halle. Čtyři středoněmecké univerzity (s výjimkou městské univerzity v Erfurtu) byly úzce provázány sítí vzájemných vztahů a vnímány jako svého druhu celek, jak pěkně glosuje satirický obrázek z r. 1760, zdůrazňující zároveň specifika studentského života v jednotlivých městech (s. 109).

De facto samostatně je umístěn následující text z pera Uwe Schirmera. Podává v něm širší zahraničně-politické a hospodářsko-sociální souvislosti vývoje Saska v „dlouhém“ 18. století (1694–1815). Líčí lesk kurfiřtství v době spojení této hodnosti s polskou korunou i rychlý ústup z velmocenských pozic od poloviny 18. století, kdy neúspěchy v sedmileté válce a později v napoleonských válkách způsobily hospodářský rozvrat země a trvale obrátily pozornost drážďanského dvora k vnitropolitickým záležitostem, zejména k otázkám ekonomiky, zemědělství a průmyslu. Otevřenost reformám byla jednou z podmínek rozkvětu saského osvícenství.

Oddíl s názvem *Träger der Aufklärung* pak zachycuje jeho institucionální a společenská východiska. Eseje pojednávají o nižším i vyšším školství, učených společnostech, nakladatelstvích, knihovnách, přírodovědných kabinetech, uměleckých sbírkách, roli šlechty a podílu žen na dobové vzdělanosti. I tuto část knihy lze dobře číst jako navazující celek, autorem více než třetiny textů je ostatně již uvedený redaktor svazku Detlef Döring. Nejprve jsou v centru pozornosti změny v rámci sítě elementárních škol a gymnázií, do jejichž vývoje v „pedagogickém“ 18. století výrazně zasáhly pietistické pedagogické názory, kladoucí důraz na zbožnost, výuku přírodovědných oborů, praktickou činnost a význam osobního příkladu. Vedle vzniku vzorových škol („Philantropina“ v Desavě aj.) vedly tyto zásady postupně i k proměnám výuky na zemských školách (Míšeň, Pforta, Grimma), jednotnému vzdělávání učitelů (mj. pod vlivem rakouského Felbigerova školského systému)

a ve 2. polovině 18. století pak k novému zemskému školnímu zřízení, v soudobých podmínkách jednomu z nejmodernějších.

Paralelně se rozvíjející novohumanismus, v němž znovu přišel ke slovu obrat k antickým tradicím a klasické filologii, měl svého nejvýraznějšího představitele v Johannu Matthiasi Gesnerovi, původně rektoru lipské školy u sv. Tomáše a později vlivném profesorovi v Göttingen. Právě tamní univerzita byla považována za vzorovou „osvíceneckou“ univerzitu a inspiraci pro ostatní, konzervativnější vysoké školy; druhou takovou institucí byla univerzita v Halle. Jak dokládají tabulky na s. 104, absorbovalo pět středoněmeckých univerzit v 18. století více než třetinu studentů v německých zemích se zřetelným vrcholem kolem roku 1710. Zájem ale postupně slábl a na počátku 19. století došlo k zániku univerzity v Erfurtu a spojení univerzit ve Wittenbergu a Halle, trvajícím dosud.

Eseje týkající se dalších subtémat pomáhají odpovědět na otázku, proč to byla právě UL, jež z víru válek 18. a počátku 19. století vyšla takřka v neztenčené síle: bylo to hospodářsky a sociálně silné zázemí velkého regionálního centra s významnými specializovanými trhy. Knižní obchod a místní nakladatelství poskytovaly obživu řadě absolventů univerzity, kteří si k ní zachovávali trvalé vazby. Ve městě existovaly významné vědecké společnosti (v první řadě je třeba uvést proslulou Deutsche Gesellschaft), knihovny (vedle univerzitní zejména městská), sbírky přírodnin (nejznámější z majetku lékárnické rodiny Lincků je dodnes k vidění v saském Waldenburgu) a umělecké sbírky (tady bylo měšťanské Lipsko přece jen o několik kroků pozadu za aristokratickými Drážďany). Přes postupně převládnuvší měšťanský charakter vzdělanosti v Lipsku měla své výrazné místo na univerzitě i v učených společnostech šlechta, zvláště to platí pro osobnost hraběte Ernsta Christopha von Manteuffel, ve 40. letech ve zdejších učených kruzích takřka všudypřítomnou. Ženská vzdělanost je tematizována hlavně na třech příkladech (Maria Margaretha Kirch – astronomie, Luise Adelgunde Victorie Gottsched – filologie a Ernestine Christine Reiske – orientalistika): všechny příklady ústí ve výsledný dobový obraz učené ženy, která je především oddanou pomocnicí svého učeného muže.

Sedmnáct esejů následujícího oddílu je zaměřeno na jednotlivé vědní disciplíny v kontextu osvícenství. Často se v nich objevují ty samé osobnosti v různých souvislostech – Leibniz, Wolff, Gottsched, Thomasius, Crusius, Ernesti, ale také Goethe – jeden z nejslavnějších lipských studentů vůbec. Řada osobností sice na UL pouze studovala nebo s ní trvale nespojila svou odbornou kariéru, obvykle si ale i nadále udržela vazby ke zdejšímu prostředí a jejich prostřednictvím jej i nadále ovlivňovala. Vzhledem k tomu, že v této části publikace má takřka každý text jiného autora, vyvstává před námi asi spíše mimoděk známý obraz 18. století jako století univerzalistů, kteří se pohybovali v řadě oborů a kdy zároveň ještě obory nebyly tak ostře vyhraněné a přesně definované. Zároveň se jedná o nejvíce disparátní oddíl, protože značnou část autorů tvoří vyhranění specialisté dějin jednotlivých vědních disciplín. Někdy je tedy téma zasazeno do širokého kulturně-historického kontextu (např. stať Olivera Hochadela o elektřině jakožto objektu výzkumu i předmětu oblíbených veřejných spektaklů), jindy jde víceméně o výčet jmen významných i méně významných představitelů oboru a základní charakteristiku jejich díla. I tak je výsledkem obraz o poměrně ostrých konturách představující Lipsko jako jednu z kolébek německého osvícenství, město s pulzujícím literárním životem a univerzitou, na níž dosahovaly vysoké úrovně právní vědy, filologie (klasická filologie a v jistých obdobích také orientalistika), filozofie (stále v poměrně úzkém spojení s teologií), medicína, matematika či chemie (ta

byla v oblasti hornictví, hutnictví a výroby porcelánu v relativně úzkém vztahu k průmyslové praxi). V jiných oborech byly v 18. století položeny základy pro jejich hvězdné hodiny v 19. století (ekonomie, historie).

Knihu uzavírá menší oddíl věnovaný různým formám vzdělanosti mimo univerzitu, napsaný z jedné třetiny opět Detlephem Döringem. Zahrnuje širší kulturní problematiku, zejména vztah univerzitní vzdělanosti k cestování, hudbě, výtvarnému umění a divadlu. Lipsko bylo v porovnání s ostatními středoněmeckými univerzitami známo svým kultivovaným společenským milieum, v němž se vedle univerzitních vzdělanců mohla uplatnit i řada učených praktiků (lékaři, technici, redaktoři) a mecenášů. Tradici hluboko od 17. století měla studentská *collegia musica*, jejichž podobu a repertoár ovlivnili během svého působení v Lipsku také Georg Philipp Telemann a Johann Sebastian Bach; Johann Christoph Gottsched zase z akademických pozic ve 30. a 40. letech 18. století zásadně ovlivnil budoucí podobu německého divadla.

Druhý svazek souboru *Erleuchtung...* je katalogem stejnojmenné výstavy, která se konala v prostorách městského muzea na Staré radnici v Lipsku od 9. července do 6. prosince 2009.³ Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že se jednalo o výstavu zdařilou, jež částí instalace pamatovala i na nejmladší návštěvníky, kteří si mohli makety některých dobových přístrojů vyzkoušet v praxi – ty ale v katalogu samozřejmě zachyceny nejsou. Tematické členění do tří základních oddílů je podobné jako v případě svazku esejů: první představuje dějiny univerzity v předosvěcenské době, druhý jednotlivé vědní disciplíny na UL v kontextu osvícenství a třetí soudobou vzdělanost mimo univerzitní půdu. Katalog obsahuje úctyhodných 676 hesel k jednotlivým vystaveným předmětům. Každé heslo zahrnuje vedle základních údajů (rozměry, uložení, materiál) a reprodukce také stručný popis a bibliografické odkazy. To vše z knihy činí velmi dobrý doplněk prvního, čtvrtého a pátého svazku „velkých“ dějin univerzity v Lipsku.

Marek Ďurčanský

Ivo Navrátil (ed.), Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo
Z Českého ráje a Podkrkonoší, supplementum 16, Semily – Turnov 2013, 479 s.

V dubnu roku 2013 se v malebném prostředí podkrkonošského Jičína sešlo přes osm desítek archivářů a historiků z celé České republiky, Vídně i Budapešti, aby si společně připomněli dílo a odkaz jičínského rodáka, archiváře a historika Karla Kazbundy (1888–1982), od jehož narození právě uběhlo 125 let. Konference, organizovaná Pekařovou společností Českého ráje, Národním archivem, městem Jičínem a Regionálním muzeem a galerií v Jičíně ve spolupráci s Českou archivní společností, Sdružením historiků České republiky (Historickým klubem 1872), Ústavem dějin Univerzity Karlovy a archivem Univerzity Karlovy, Státním oblastním archivem v Zámrsku – Státním okresním archivem Jičín, Muzeem Českého ráje v Turnově a občanským sdružením Jičínská beseda trvala dva dny, od 19. do 20. dubna 2013. Kromě vlastního konferenčního jednání byl pro její účastníky připraven i zajímavý doprovodný program – slavnostní koncert Smíšeného pěveckého

³ Webová stránka výstavy je dodnes aktivní: <<http://www.erleuchtung-der-welt.de>> (přístup ověřen 11. 3. 2016).

sboru Foerster, pietní akt položení kytice na hrob Karla Kazbundy či výlet do nedalekých Prachovských skal.

Trvalým výsledkem jistě příjemného setkání pak je téměř pěti set stránkový sborník referátů, přednesených v konferenčním sále, který vydal Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní oblastní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově pod redakcí Ivo Navrátila (nikoliv samozřejmě a jistě chvályhodně) ještě téhož roku 2013.

Objemný svazek otevírá úvodní slovo Evy Bílkové a shrnutí odkazu Karla Kazbundy z pera Roberta Kvačka. Následujících čtyřiatřicet příspěvků je rozděleno do čtyř hlavních tematických skupin: Karel Kazbunda, historik a archivář, Kazbundovo historické dílo, Archivní rozluka a nakonec Ochrana kulturního dědictví a mezinárodní právo. Celý sborník uzavírá závěrečné slovo Jitky Bílkové a Jana Kahudy, bibliografie prací Karla Kazbundy, kterou vypracovali titíž autoři, seznam účastníků konference včetně jejich vizuální podoby a doprovodný program konference i s obrazovou přílohou.

Jaký byl Karel Kazbunda jako historik a archivář? Zdeněk Beneš se zamýšlí nad Kazbundovým historickým dílem a myšlením v kontextu jeho generace nadcházejícího 20. století a dochází k závěru, že Kazbunda, vychovaný v duchu tradiční empiricko-kritické metodiky, kterou nikdy nepřekročil, zaujímal mezi svými vrstevníky zvláštní, i když ne zcela osamocené postavení. Jaroslav Bouček referuje o styčných bodech v životě Karla Kazbundy a Jana Slavíka. Příspěvek Milady Sekyrkové a Marka Ďurčanského zase shrnuje Kazbundovo působení na Univerzitě Karlově, a to jak studia, tak následnou pedagogickou i publikační činnost; zvláštní pozornost je přitom věnována jeho zapojení do komise pro oslavy jubilea univerzity v roce 1948. Miroslav Novotný nás seznamuje s otcem Karla Kazbundy Tomášem, rodákem z Písecka, respektive s jeho studijní poutí, která ho v mládí zavedla z rodných Brus na Písecku do škol v Písku, Českých Budějovicích i Praze, až nakonec zakotvil jako učitel přírodovědných předmětů na gymnáziu v Jičíně. Zde se mu posléze narodil syn Karel, jehož vřelý vztah k rodnému městu – a naopak, dlouho problematický vztah Jičina k rodákovi Kazbundovi – přibližuje příspěvek Jitky Bílkové, a to s přehlednou lehkostí, jež svědčí o hlubokém obeznámení autorky s Kazbundovou osobností. Regionální rozměr mají i některé další příspěvky: Karel Chutný a Radka Janů pátrali po na první pohled skrytých, ale nikoliv nevýznamných jičínských archivních stopách Karla Kazbundy a Karol Bílek dokumentuje přátelství Karla Kazbundy se soboteckým vlastivědným pracovníkem Miroslavem Vlachem. V osobním duchu se nesou příspěvky Zdeňka Šambergera, vzpomínajícího na setkání a korespondenci se svým učitelem Karlem Kazbundou, a Josefa Tomeše, který vypráví o své návštěvě u manželů Kazbundových v Jičíně v květnu roku 1977.

Kazbundovo historické dílo se stalo tématem série drobnějších příspěvků, jejichž autoři jsou Martin Kučera (editor Kazbundových textů), Roman Pazderský (podávající stručný nástin Kazbundova inspirativního pojetí Gollovy školy), Marek Fapšo (kladoucí si otázku, zda Kazbundova monumentální tetralogie *Stolice dějin na pražské universitě* je ještě odbornou literaturou, nebo se už stala sama pramenem), Petr Kovařík (pozornost zaměřil na Kazbundovu rozsáhlou, ale nedokončenou práci o Karlu Sabinovi), Michal Kamp (shrnující, kdy a jak Kazbunda přispěl k poznání života Karla Havlíčka) a Vladimír Růžek (informující o knižním vydání Kazbundova díla *Karel Havlíček Borovský*). Na závěr druhého oddílu sborníku Alena Šubrtová přehledně provádí po pozůstalosti Karla Kazbundy v Archivu Národního muzea a Eduard Kubů s Jiřím Šoušou obsáhle referují o dalším z Kazbundovských témat, kterým byl zájem o národnostní vyrovnání v Čechách,

zhotovený v díle *Otázka česko-německá v předvečer Velké války*, přičemž autoři na ukázce nejsilnější německé občanské strany z Čech (Deutsche Agrarpartei in Böhmen) a její reflexi v Kazbundově pracích konstatují, že záslužné Kazbundovo dílo postrádá přiblížení stranických programů a dění uvnitř jednotlivých stran.

Archivní rozlučka, jejímž byl Karel Kazbunda jakožto úředník ministerstva zahraničních věcí aktivním účastníkem, se stala námětem jednoznačně nejrozsáhlejší části sborníku, zabírající téměř polovinu jeho stránkového rozsahu. Zařazené, zčásti značně rozsáhlé příspěvky zasvěceným způsobem zpracovávají toto závažné téma archivnictví všech nástupnických států habsburské monarchie, a vytvářejí tak důležitý materiál pro jeho poznání. Leopold Auer shrnuje nové výzkumy osudů archivního dědictví po první světové válce, Imre Ress pojednává o interakci mezi cíli národních dějepisců a formováním archivní politiky na příkladu habsburské monarchie od poloviny 19. do konce 20. století, Eva Drašarová podrobně provádí československo-rakouskou archivní a spisovou rozlučku se zvláštním zřetelem na úlohu Karla Kazbundy. Přehledná práce Jana Kahudy a Milana Vojáčka ukazuje průběh archivní rozlučky na příkladu českých, moravských a slezských fondů a uvádí charakteristiku fondů Národního archivu, v nichž jsou uloženy spisy, jež prošly spisovou rozlučkou. Martin Halata referuje o vzniku a úloze Archivu Pražského hradu, Helena Chvojková zaměřila v rozsáhlé studii pozornost na roli Karla Kazbundy v archivní a spisové rozluce s Rakouskem. Již stručněji pak přibližuje Kazbundovy vzpomínky na Vídeň a rakouské a sudetoněmecké archiváře Stefan Lehr. Další autoři obracejí pozornost také k jiným osobnostem československo-rakouské archivní rozlučky: Pavel Holát mapuje styčné body v práci archivářů Karla Kazbundy a Františka Roubíka, Eva Chodějovská se zaměřila na kartografa a archiváře Josefa Palduse, Milan Ducháček seznamuje s rolí Václava Chaloupeckého při centralizaci slovenského archivnictví a při archivní rozluce s Maďarskem a Jan Kramář představuje osobu poštovního úředníka, historika a muzejníka Václava Dragouna. Závěrečný příspěvek Lenky Linhartové přidává k tématu kontext česko-slovenské archivní a spisové rozlučky, k níž došlo po rozpadu České a Slovenské federativní republiky roku 1992.

Úvahy nad ochranou kulturního dědictví a mezinárodním právem tvoří čtvrtý, závěrečný oddíl Kazbudovského sborníku a představují tak sice nepříliš rozsáhlou, ale zajímavou a podnětnou tečku za celou jičínskou konferencí. Bohumil Jiroušek přibližuje osobu Ernsta Bernheima a jeho pojetí dějin kultury; Marek Krejčí seznamuje s pojmáním kulturního dědictví jako předmětu mezinárodního práva veřejného a rolí Karla Kazbundy při řešení restitucí po pádu habsburské monarchie; Magda Němcová obrací pozornost ke stále aktuální problematice mobility předmětů kulturní hodnoty; Jiří Smitka líčí osudy fürstenberského archivu na Křivokláte od roku 1929 po současnost a Kristina Uhlíková jedná o nárocích Československé republiky na umělecká díla z rakouských sbírek po 1. světové válce.

Recenzovaný sborník je úctyhodný svým rozsahem a zaujme šíří svého záběru. Ač se jičínská konference sešla u příležitosti výročí Karla Kazbundy, nezůstalo pouze a jenom u příspěvků, přímo se dotýkajících vzpomínané osobnosti archiváře, historika a jičínského rodáka. V konferenční místnosti zazněla i řada referátů, souvisejících s Kazbundou zdánlivě jen okrajově. Jedná se však o příspěvky věnované tématům, která jsou s jeho osobností nerozlučně spjata – na prvním místě samozřejmě archivní a spisové rozluce po pádu habsburské monarchie. Vznikl tak neobyčejně rozsáhlý rámec, který díky svému přehlednému uspořádání ve sborníku umožňuje vnímat osobnost Karla Kazbundy v širokých souvislostech

osobních, odborných, profesních i dobových. Sborník *Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo* se tak zařadil k titulům, na něž by neměl zapomenout nikdo, kdo se v budoucnu bude osobností Karla Kazbundy či otázkou archivní a spisové rozluky zabývat.

Kateřina Schwabiková

Martina Bečvářová – Ivan Netuka, Karl Löwner and His Student Lipman Bers – Pre-war Prague Mathematicians

(Edition Heritage of European Mathematics, vol. 10), European Mathematical Society, Zürich 2015, VIII + 300 s., ISBN 978-3-03719-144-6

Obec Lány máme v mysli spojenou s letním sídlem československých, od roku 1993 českých prezidentů. Kdo však ví, že se tam 29. května 1893 narodil přední matematik 20. století Karl Löwner? V matrice narozených židovské náboženské obce v Novém Strašecí je uveden jako „Karel“, jelikož ale jeho otec Zikmund (Sigmund) dával přednost německé kultuře a německému životnímu stylu, jeho syn byl poté ve všech úředních dokumentech zapisován německou verzí svého jména – Karl. Po vystěhování do Spojených států amerických své jméno poangličtil do podoby Charles Loewner.

Löwnerovi vlastnili v Lánech obchod se smíšeným zbožím, který zřejmě slušně vynášel, třebaže na fotografii z roku 1929 nevypadá jejich obydlí právě lákavě – naše požadavky na bydlení jsou dnes ovšem značně náročnější. Přes vysoký počet dětí, na přelomu 19. a 20. století nijak neobvyklý – Karl byl v pořadí šestý z devíti sourozenců – , mohli rodiče bez finančního strádání dopřát nadanému synovi nejen středoškolská, nýbrž i vysokoškolská studia. Na univerzitě nebyl Karl osvobozen od kolejného a nedostával žádné stipendium; přitom se dvěma sourozenci bydlel v moderním bytě v Karlíně, jehož nájemné jistě nebylo nízké. Po maturitě na Německém státním gymnáziu v Praze – Starém Městě (Staatsgymnasium mit deutscher Unterrichtssprache in Prag-Altstadt) se na počátku zimního semestru 1912/1913 zapsal na Filozofickou fakultu Německé univerzity Karlo-Ferdinandovy, protože přírodovědné obory včetně matematiky se měly od humanitních disciplín oddělit až v červenci 1920. Kromě přednášek z matematiky, fyziky, astronomie, meteorologie a chemie si zapisoval také kurzy filozofie, pedagogiky, psychologie, germanistiky a historie. Je to vůbec zajímavý úkaz, že matematici, přírodovědci, lékaři, dokonce též inženýři mívají nezdědka dobrý rozhled v humanitních oborech, alespoň některých, zatímco tuto chvályhodnou reciprocitu často postrádáme u lidí zaměstnaných v humanitní oblasti. Ti klidně dokážou všechno, čemu se ještě na základní a střední škole naučili z matematiky a přírodních věd, beze zbytku zapomenout (někteří se tím navíc i chlubí).

V roce 1917 dosáhl Karl Löwner doktorátu filozofie na podkladě příznivě posouzené disertační práce *Untersuchungen über die Verzerrung bei konformen Abbildungen des Einheitskreises* (Studie o distorzi u konformních zobrazení jednotkového kruhu) a úspěšně složených rigoróz, velkého i malého. Zmíněná práce z geometrické teorie funkcí se zachovala v Archivu Univerzity Karlovy, ve fondu Německé univerzity. Autoři Martina Bečvářová a Ivan Netuka ji v části své práce věnované Löwnerovu dílu podrobně komentují.

Karl Löwner měl štěstí, že za první světové války nebyl povolán do armády, sloužil pouze několik měsíců v civilní obraně. Hned po promoci si podal žádost o připuštění ke státním

zkouškám pro kandidáty učitelství na školách středních. Středoškolským učitelem se sice nestal, zato byl jmenován asistentem na německé technice v Praze (*Deutsche technische Hochschule in Prag*). V této funkci, v níž setrval do března 1922, přednášel matematiku; zároveň si na svém působišti prodloužil „Studienjahre“ o dvouletý kurz pro pojišťovací agenty (v jeho rámci poslouchal mimo jiné přednášky z pojistné matematiky, politické aritmetiky, obchodního a pojistného práva). V květnu 1919 složil na německé univerzitě úspěšně poslední zkoušku pro kandidáty učitelství, takže jeho pedagogická pozice na technice byla zaštitěna i úředně. Tamější prostředí však neshledával příliš inspirujícím, a proto v dubnu 1922 využil možnosti stát se asistentem na Univerzitě Bedřicha Viléma v Berlíně (dnešní Humboldtově univerzitě). Tam se také habilitoval a od roku 1923 do roku 1928 působil jako soukromý docent. Byla to šťastná léta jeho života, mezi jeho kolegy totiž patřili nejen vynikající matematikové, ale také nositel Nobelovy ceny za fyziku Albert Einstein (1879–1955).

Od akademického roku 1927/1928 působil Löwner jako titulární mimořádný profesor na univerzitě v Kolíně nad Rýnem, v roce 1930, po prověrce svých aktivit v německu, přešel do Prahy na svou mateřskou Německou univerzitu, tentokrát již na fakultu přírodovědeckou. Jeho univerzitní kariéra vyvrcholila řádnou profesurou, udělenou v červenci 1934; zároveň přednášel na Německé vysoké škole technické v Praze.

Kolem své čtyřicítky dosáhl tedy Karl Löwner solidního postavení ve společnosti, navíc finančně dobře ohodnoceného. Rozhodl se založit rodinu. Oženil se s rodačkou z Vratislavi, města patřícího až do konce druhé světové války pod německou svrchovanost, Sophii Elisabeth Alexandrovou (1898–1956), která jako on pocházela z židovské rodiny. Její školený soprán zazníval na četných koncertech operní i písňové tvorby, ale zpěvu se nikdy nevěnovala profesionálně. V roce 1936 se manželům Löwnerovým narodila dcera Marianna.

Život celé rodiny však zpřevrátil nacismus. Po vzniku Protektorátu Böhmen und Mähren v březnu 1939 byl Löwner pro svůj židovský původ propuštěn z univerzity. Rozhodl se s rodinou emigrovat do Velké Británie, kam odeslal většinu osobních a rodinných věcí. Je těžké si vůbec představit, jakým martyriem museli Löwnerovi projít, kolik povolení a razítek museli mít, aby se vůbec směli vystěhovat, v jakém žili strachu, že se nakonec všechno může zhatit. Navíc byl profesor Löwner zatčen gestapem a několik dní strávil v Petschkově paláci. Britská víza sice získali, ale ta po vypuknutí druhé světové války pozbyla platnost, a anabáze začala znovu.

Naštěstí nabraly události příznivý obrat: celá rodina si oddechla úlevou, když obdržela americká víza, povolení k vystěhování z Protektorátu a v Rotterdamu nastoupila na loď, na níž se plavila přes Atlantik. Dne 31. října 1939 přistála loď v New Yorku. O existenci a začlenění Löwnerových do americké společnosti se starali obětaví přátelé a také výbor zaměřený na podporu imigrantů-vědců a lidí působících v intelektuálních profesích. Loewnerovi (tak začali v USA psát své příjmení) reagovali na tuto vstřícnost loajalitou, dobrou vůlí, úsilím hostitelské zemi co nejvíc dávat, nejenom od ní brát. Jejich začátky však byly těžké, v Čechách totiž museli zanechat veškerý majetek. Profesor Löwner byl rád, když mu přátelé vymohli místo lektora, později odborného asistenta na University of Louisville ve státě Kentucky. Kvůli náročnému pedagogickému úvazku neměl čas na vědeckou práci, vyučoval pouze základy matematiky, chyběla mu solidní knihovna. Nebyl placen ze státních či veřejných prostředků, jeho plat uhrazoval na doporučení Alberta Einsteina rodák z Kentucky, významný právník a mecenáš William Marshall Bullitt (1873–1957). Löwner

sám se angažoval v pomoci kolegům matematikům, kteří hledali azyl v USA, Británii či neutrálních státech.

Od roku 1944 získal Karl Löwner místo odpovídající jeho vědecké úrovni na Brownově univerzitě v Providence (Rhode Island), od roku 1945 na univerzitě v Syracuse (stát New York), od roku 1951 na Stanford University v Kalifornii, kde působil až do svého penzionování v roce 1963, poté až do smrti jako emeritní profesor. V USA dosáhl kromě občanství dobrého společenského postavení, jemuž odpovídalo i bydlení. V jeho domě se scházeli přátelé nejen k neformálním rozhovorům, ale i ke koncertům, při nichž hostitel hrál na klavír, návštěvníci na různé nástroje a paní Sophie, která byla zaměstnána jako realitní agentka, okouzlovala přítomné zpěvem operních árií, písňové tvorby světových skladatelů a českých lidových písní. Většina Löwnerových blízkých příbuzných, kteří za války zůstali v Evropě, zahynula v koncentračních táborech. Proto také Karl odmítal mluvit o své zkušenosti s brutalitou gestapa – ve srovnání s utrpením milionů obětí holocaustu považoval tuto epizodu za bezvýznamnou. Adoptoval syna své sestry Kamily Paula Gráfa (nar. 1928), který prošel několika koncentračními tábory a válku přežil – po adopci se podepisoval Paul Graf Loewner.

Karl Löwner se neuměl prosazovat, ani se o to zvláště nesnažil, a přesto – možná právě proto – si kvalitou svého díla a obětavou výchovou studentů matematiky získal všeobecný respekt. I v období komunistického režimu v Československu udržoval kontakty s některými zdejšími matematiky, například s Vladimírem Kořínkem (1899–1981), Vojtěchem Jarníkem (1897–1970) a Vlastimilem Ptákem (1925–1995). V šedesátých letech měl být podle svědectví Paula Gráfa Loewnera poctěn členstvím v Československé akademii věd, ale jeho jméno bylo těsně před oficiálním jmenováním ze seznamu kandidátů vyškrtáno, protože 8. ledna 1968 v Kalifornii zemřel. Stalo se tak v době, kdy se v Československu připravovalo, zatím sotva postřehnutelně a jen v náznacích, Pražské jaro.

Na biografickou část knihy bezprostředně navazuje kapitola komentující a hodnotící Löwnerovu publikační činnost před odchodem do exilu. Věnoval se zejména geometrické teorii funkcí, maticovým funkcím, Hilbertovým prostorům, aplikaci Koebeovy věty o distorzi na problém hydrodynamiky. Následující bibliografie, obsahující čtyřicet položek, uvádí Löwnerovy knižní publikace a odborné stati jednak z doby před rokem 1939, jednak z amerického období. V USA se v centru Löwnerovy pozornosti ocitla zejména tato témata: mechanika a dynamika tekutin, kritická symetrická podzvuková proudění, monotonní maticové funkce, infinitesimální a variační metody pro univalentní funkce, teorie konformních zobrazení, axiomatická charakteristika množiny projektivních zobrazení a podobných geometrických objektů, semigrupy a jejich transformace, parciální diferenciální rovnice. Dále autoři zařadili seznam Löwnerových recenzí z let 1917–1922, obsahující 25 položek. Profesor Löwner nebyl „psavec“, jeho bibliografie není právě rozsáhlá, ale vše, co se rozhodl uveřejnit, bylo promyšlené do nejmenších detailů, nebylo tu hluchých míst, každé slovo mělo svou váhu.

Autoři uvádějí rovněž přehled přednášek a seminářů, které si Karl Löwner zapsal během studií na Německé univerzitě a Německé vysoké škole technické v Praze v letech 1912/1913–1918/1919, dále jeho vlastní přednášky a semináře na obou těchto vysokých školách z let 1927/1928–1938/1939; přednášky na Německé vysoké škole technické z let 1917/1918–1926/1927 se v Archivu Českého vysokého učení technického nezachovaly. Na univerzitě profesor Löwner posuzoval celkem jedenáct disertačních prací, ve čtyřech

případech byl hlavním konzultantem, v ostatních oponentem. Jeho posledním doktorandem byl o jednadvacet let mladší Lotyš židovského původu Lipman Bers, který promoval 27. června 1938.

Právě tomuto vynikajícímu Löwnerovu studentovi je věnována druhá, menší část publikace Martiny Bečvářové a Ivana Netuky. Lipman Bers se narodil 22. května 1914 v Rize; jeho rodné Lotyšsko bylo tehdy součástí carské říše, samostatnost vyhlásilo 18. listopadu 1918, diplomaticky bylo uznáno v roce 1920. Bers absolvoval základní školu i gymnázium s vyučovacím jazykem jidiš, ze všech předmětů dával přednost matematice. Po maturitě, kterou složil v sedmnácti letech, si z vysokých škol vybral univerzitu v Curychu. Pro nedostatek peněz tam setrval pouze jeden semestr, pak pokračoval ve studiích na univerzitě v Rize. Podobně jako jeho rodiče sympatizoval se sociální demokracií, aktivně se zapojil do protestních akcí Židovského dělnického spolku (ideově srovnatelného s ruskými menševiky) proti pravicovému režimu, který byl v Lotyšsku nastolen po rozpuštění parlamentu v roce 1934. Ve spolku se stýkal se svou budoucí ženou Mary Kaganovou. Na rozdíl od svého učitele Löwnera, který sice také smýšlel levicově, ale do politiky se nikdy nepletl, Lipman Bers vystupoval veřejně i později v USA, když si tam vybudoval solidní existenci. V roce 1934 musel z Lotyšska uprchnout, přes Estonsko, Dánsko a Polsko se dostal do Prahy, kde studoval ještě pět semestrů na Přírodovědecké fakultě Německé univerzity v Praze. Jeho disertační práce *Über das harmonische Mass im Raume* (O harmonické míře v prostoru) z teorie potenciálu měla podivuhodný osud. V Archivu Univerzity Karlovy ani v Národní knihovně se nedochovala, nebyla nikde publikována. Její autor o ní napsal zprávu pod názvem *Harmonisches Mass im Raume. Bericht über eine von der naturwissenschaftlichen Fakultät der deutschen Universität in Prag im Mai 1938 approbierten Dissertation* (Harmonická míra v prostoru. Zpráva o disertaci schválené v květnu 1938 na Přírodovědecké fakultě Německé univerzity v Praze). Také ona se zdála být nenávratně ztracena. Za Bersova života se po ní pravděpodobně nikdo nesháněl. Na konci devadesátých let 20. století navštívil Lipmanův syn Victor Bers Prahu a setkal se s Ivanem Netukou, který se jako matematik zaměřený na teorii potenciálu o osud disertace silně zajímal. První reakce Victora Berse byla velmi skeptická, podle jeho názoru práce patrně nedorazila do USA. Až v roce 2002 Bersova rodina zprávu o disertaci objevila a poskytla ji Ivanu Netukovi. Autoři ji v knize publikují v plném znění. Stalo se pak ještě něco lepšího – v roce 2006 našel Victor Bers v rodinném domě exemplář samotné disertace a odeslal jej do Prahy. Díky laskavosti rodiny a také autorů knihy putovala tato zajímavá matematická práce do Archivu Univerzity Karlovy.

Padla tu zmínka o Bersovu synovi. Jaro 1938 přineslo totiž změnu i v Lipmanově soukromém životě. Ještě před rigorózními zkouškami se oženil se svou dávnou láskou a ideovou soupeřnicí Mary Kaganovou (1914–2006). V Československu však už pro ně přestalo být bezpečno. Odjeli do Paříže, kde se jim v březnu 1940 narodila dcera Ruth. Francie ale v červnu téhož roku prohrála takzvanou podivnou válku (*drôle de guerre*) proti Německu a byla z velké části okupována. Bersovi se uchýlili na neobsazený jih, do blízkosti mariánského poutního místa Lurdy (Lourdes) – tam se skrýval významný pražský německo-židovský básník, prozaik a dramatik Franz Werfel (1890–1945). Setkali se s ním Bersovi v Praze nebo později za oceánem? Na tuto otázku odpověď neznáme. Díky intervenci Eleanor Rooseveltové (1884–1962), manželky amerického prezidenta, byla židovským uprchlíkům v jižní Francii včetně rodiny Bersovy udělena americká víza. Lipman Bers přesto prožíval v USA ještě těžší začátky než Karl Löwner, až do roku 1942 zůstal bez trvalého zaměstnání,

závislý na podpoře výboru pro pomoc židovským uprchlíkům a své matky-psychoanalytičky, která se do USA odstěhovala ještě před válkou se svým druhým manželem. Syn Victor se v srpnu 1944 narodil již do příznivějších poměrů – jeho otec byl zařazen jako vědecký pracovník do výzkumného programu na Brownově univerzitě v Providence, kde se setkal se svým pražským učitelem a hlavním konzultantem Karlem Löwnerem. Třebaže v Praze udržovali oba vůči sobě určitý odstup, v Americe přerostl jejich korektní vztah v upřímné přátelství. To ostatně spojovalo obě rodiny, o čemž svědčí krátké vzpomínky dcer obou mužů, Marian Tracy a Ruth Bers Shapiro, otištěné na konci této knihy. Lipman Bers poté působil, stejně jako Löwner, na univerzitě v Syracuse; obě rodiny tehdy bydlely v jednom domě. Bersova akademická dráha pak pokračovala na Princetonské univerzitě v New Jersey, New York University, Columbijské univerzitě; završil ji jako hostující profesor v Graduate Center, New York City University v roce 1989, tedy ve svých 75 letech.

Také v USA obhájil Lipman Bers svou pověst nejlepšího Löwnerova pražského žáka. K jeho hlavním badatelským specializacím patřily: integrální reprezentace biharmonických funkcí, pseudoanalytické funkce, parciální diferenciální rovnice druhého řádu, Riemannovy plochy, Greenovy funkce, Kleinovy grupy, teorie modulů, dvourozměrné podzvukové proudění kapalin – výsledky v posledně jmenovaném oboru mají význam pro konstrukci letadel, zejména jejich křídel. Rodák z Rigy zemřel ve svém domě v New Rochelle, stát New York, 29. října 1993. Syn Victor, který se stal klasickým filologem, a dcera Ruth, pracující jako psychoanalytička, věnovali jeho knihovnu Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy; bohužel matematická knihovna v budově v Karlíně byla při povodních v srpnu 2002 z velké části zničena. Nález nezvěstné disertační práce právě v roce 2006 se dá vysvětlit úmrtím vdovy Mary Bersové – její potomci udělali tehdy v písemné pozůstalosti důkladný pořádek.

Z mé recenze snad dostatečně vyplývá, že kniha Martiny Bečvářové a Ivana Netuky je velmi hodnotná, založená nejen na výborných znalostech matematiky, ale také na pečlivém a kritickém studiu pramenů a odborné i memoárové literatury, doplněné orální historií – vzpomínkami rodinných příslušníků. Zvláště Martina Bečvářová má velký dar navazovat kontakty s lidmi, kteří mohou podat osobní svědectví. Kniha určitě osloví široký okruh čtenářů, nejen odborníků, protože je psána v angličtině. Chtěla bych vyzdvihnout, že autoři svůj text netvořili napřed v češtině, nýbrž anglickou verzi napsali rovnou sami, zaštitěni pouze radami a kritickými připomínkami rodilých mluvčích; to samo o sobě svědčí o jejich jazykové erudici.

Knihu lze bez váhání doporučit i lidem, kteří vůbec nerozumějí matematice, protože příběhy obou protagonistů jsou silné a přinášejí cenné poučení. Uvědomíme si na nich, v jaké době žijeme, a položíme si otázku: Jak obstojí století dvacáté a počátek století jednadvacátého v očích příštích generací?

Marie Štemberková

Milena Josefovičová – Adéla Jůnová Macková (edd.), *Učitel archivářů: Jindřichu Schwippelovi k osmdesátinám*

(Práce z dějin Akademie věd, supplementum), Masarykův ústav
a Archiv Akademie věd ČR, Praha 2015, 108 s., ISBN 1803-9448

Narozeninový sborník *Učitel archivářů: Jindřichu Schwippelovi k osmdesátinám* představuje soubor několika studií na počest této významné postavy českého archivnictví. V počátečním rozhovoru pan Schwippel nastiňuje důvod přechodu ze Státního oblastního archivu do Archivu Akademie věd,¹ který se stal jeho stěžejním pracovištěm. Zmiňuje se o tehdejšímu stavu archivu, dotýká se i praktických záležitostí, v neposlední řadě vzpomíná na své nadřízené a spolupracovníky.

Samostatnou kapitolu tvoří výběrová bibliografie Jindřicha Schwippela, která se rozplíná do úctyhodného časového rozsahu let 1957–2015. Za ní následuje černobílá obrazová příloha dokumentující zajímavé momentky Schwippelova profesního života. Hlavní část sborníku představují různorodé studie jednotlivých přispěvatelů z řad archivářů i historiků.

Prvním autorem je badatel v oblasti orální historie Pavel Mücke z Centra orální historie při Ústavu světových dějin Akademie věd České republiky, který se ve svém příspěvku² zabývá vztahem orální historie a archivnictví, popisuje jejich zaměření, metody jejich práce a dochází k závěru, že se s ubíhajícím časem cesty obou oborů stále více sblíží, neboť orální historik vytváří svébytný pramen, který je ovšem potřeba uchovat. Ideálem, utopií či kacířskou myšlenkou by pak pro autora byl archivář-orální historik v jedné osobě.

Mikuláš Čtvrtník, vedoucí oddělení fondů veřejné správy ve Státním oblastním archivu v Praze, se ve svém příspěvku z pozice archiváře dotýká aktuálního tématu ochrany osobních údajů.³ Uvědomuje si, že pokud se tato problematika bude redukovat na právní rovinu, hrozí, že se důsledkem toho uzavře velká část dokumentů a archivního dědictví přibližně posledních devadesáti let. Svůj příspěvek uzavírá autor možná až přehnanými obavami, že „*znepřístupnění dokumentů, archiválií a dalších rozmanitých pozůstatků minulosti by znamenalo odříznutí jednoho z kořenů, jímž se sytí člověk jakožto člověk dějinný. Přispělo by to ke zhrubnutí společnosti a k další nivelizaci jinak nezměrných hlubin lidské podstaty*“.

Nejrozsáhlejším příspěvkem sborníku je práce Jana Kahudy.⁴ Pokouší se v ní na základě rozboru prací německé, italské a francouzské provenience sumarizovat dosavadní vývoj mezinárodního badatelského diskurzu zaměřeného na dějiny archivnictví a archivů. Základním cílem je obhajoba pojetí archivnictví jako samostatného vědního oboru. Dále pak příspěvek přináší periodizaci světového vývoje archivnictví a vývoje archivnictví v jednotlivých zemích. I když přinesl výzkum některé pozoruhodné syntetizující práce, je podle autora patrné, že takovéto pojetí výzkumu není v dlouhodobé perspektivě udržitelné, protože nedostatečně vnímá rozdílnou tradici a obtížnost (ne-li nemožnost) srovnání jednotlivých státních (případně) národních archivních systémů.

¹ Tehdy Ústřední archiv Československé akademie věd (ÚA ČSAV).

² Pavel MÜCKE, *Orální historie a archivnictví: konkurenti, či partneři?*, in: *Učitel archivářů: Jindřichu Schwippelovi k osmdesátinám*, s. 41–46.

³ Mikuláš ČTVRTNÍK, *Otevřené archivy v otevřené společnosti. Otevřený prostor svobody a odpovědnosti*, tamtéž, s. 47–53, citát na s. 52/53.

⁴ Jan KAHUDA, *K metodickým otázkám dějin archivnictví a archivů*, tamtéž, s. 54–74.

Pracovnice Archivu Akademie věd ČR Hana Kábová přináší ve své stati pohled na problematiku zpracování osobních fondů na základě Archivních zpráv z let 1970–1985,⁵ jejichž výkonným redaktorem byl právě Jindřich Schwiappel. Uveřejněné příspěvky rozděluje autorka do tří skupin – články, materiály nebo zprávy reflektující metodické respektive teoretické otázky, dále recenze odborných příspěvků a nakonec zprávy o zpracovaných fondech. Zprávy zmiňují několik archivářů, kteří se problematikou osobních fondů zabývali, zejména Josefa Levoru, Josefa Hanzala nebo Marii Haasovou, která působila v tehdejší ÚA ČSAV v letech 1956–1982 a vybudovala zde odborný pracovní úsek osobních fondů. Je i autorkou dodnes používané směrnice pro zpracování osobních fondů. Podnětný vliv na problematiku vzešel také od zahraničních badatelů, např. Zygmunta Kolankowského. Problematika zpracování písemných pozůstalostí byla obzvláště živá v německém prostředí. Autorka uzavírá, že studium AZ ČSAV může být při hledání odpovědí na metodické problémy vyvstávající při zpracování osobních fondů podnětné i dnes.

Po archivně teoretických studiích přichází na řadu dva články zabývající se dějinným vývojem. Prvním je studie Ivany Čornejové z Ústavu dějin Univerzity Karlovy. Zabývá se rekatolizací Čech probíhající od dvacátých let 17. století po celou dobu třicetileté války.⁶ Zmiňuje důležité prameny nejen pro současníky, ale i pro budoucí dějepisce, konkrétně *Soupis poddaných podle víry a Status animarum*. Nastihuje i další zdokonalení církevní správy, která byla jedním z prostředků snazšího a intenzivnějšího působení na věřící, což navrhovaly už rekatolizační koncepty z dvacátých let. Na nižší úrovni se ukázaly jako velmi přínosné vikariáty, bylo třeba dotvořit i nejvyšší zemské články – další biskupství. Ke konci sedmdesátých let 17. století byla v podstatě dokončena reforma či obnova katolické církevní správy na všech úrovních. V pobělohorské době došlo také k restauraci a rozkvětu života církevních řádů. Obnovila se činnost tzv. starých řádů, tedy těch, které v zemích Koruny české působily už nejméně sto let, a nových, které přicházely od poloviny 16. století jako posily katolické reformace. Starými řády jsou myšleni především benediktini, premonstráti a dominikáni. K novým řádům jsou řazeni např. jezuité, kapucíny, bosí karmelitáni, pauláni nebo piaristé. Článek je uzavřen ženskými řády (cisterciářky, dominikánky, bosé karmelitánky, voršílky), jež měly na rekatolizační akci menší podíl.

Sborník uzavírá práce Emilie Těšínské⁷ z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Autorka se zamýšlí nad některými paralelami historie tabákového a hornického průmyslu v Jáchymově. Počátkem padesátých let 19. století se v Čechách i ve Vídni při hledání způsobů, jak pomoci chudým regionům v zemi, začalo uvažovat o vybudování další tabákové továrny v pohraniční oblasti Krušných hor nebo Krkonoš. Zájemců o továrnu bylo v uvedených regionech několik, mezi nimi město Jáchymov, které po vytěžení hlavních ložisek stříbra v místních dolech čelilo „nebyvalé bídě“. Po složitých jednáních zemských a ústředních úřadů byla roku 1857 započata stavba tabákové továrny a 1. listopadu 1860 zahájena výroba. Ve stejné době, v níž došlo k vybudování c. k. tabákové továrny v Jáchymově, podpořil rakouský stát také skomírající báňskou činnost. Po určité době došlo k hlubinné těžbě uranové smolincové rudy. S těžbou uranové rudy a průzkumem radioaktivity důlních

⁵ Hana KÁBOVÁ, *Příspěvky k osobním archivním fondům na stránkách Archivních zpráv ČSAV*, tamtéž, s. 5–83.

⁶ Ivana ČORNEJOVÁ, *Několik poznámek k problematice náboženské situace v Čechách kolem poloviny 17. století*, tamtéž, s. 84–92.

⁷ Emilie TĚŠÍNSKÁ, *Tabákový a hornický průmysl v Jáchymově v Čechách (dvě technologicky odlišná odvětví s prolínající se historií)*, tamtéž, s. 93–107.

vod souvisel objev silně radioaktivních pramenů v jáchymovských dolech v roce 1905, které byly následně využity k radonovým koupelím a k vybudování místních radonových lázní. Státní tabáková továrna a státní báňský a hutnický podnik pak v Jáchymově koexistovaly v místě a čase po téměř jedno století. Představovaly značně odlišné obory podnikání, ať co se týče charakteru monopolu, místní tradice, surovinové základny, nebo využívané technologie, produktů i genderového složení dělnictva.

Závěrem lze říci, že sborník je určen především pro odbornou veřejnost z řad archivářů či historiků, neboť se zabývá spíše speciálními problémy. Jediné, co mu lze vyčíst, je absence životopisného medailonu Jindřicha Schwippela, který by čtenáře podrobněji seznámil s jeho životními mezníky.

Michal Továrek

Pieter Dhondt (ed.), University Jubilees and University History Writing. A Challenging Relationship (Scientific and Learned Cultures and Their Institutions, Vol. 13)

Brill, London – Boston 2015, 255 s., ISSN 978-90-04-21696-9

Na přelomu první a druhé dekady 21. století oslavilo několik významných evropských univerzit svá kulatá výročí. Stejně jako v minulosti se jubilejní oslavy staly vítanou příležitostí, jak nově definovat postavení a roli více či méně starobylých institucí v proměňujícím se světě, tedy kriticky zhodnotit nejenom jejich dosavadní vývoj, ale i reagovat na současné problémy a výzvy budoucnosti. Vedle nám nejbližších a obvykle starobylejších univerzit (Lipsko 2009, Berlín 2010, Vídeň 2014) oslavily svá výročí také univerzity mladší a stojící spíše na periferii evropského univerzitního kontinentu (mezi nimi například Lisabon 2011, Oslo 2011, Reykjavík 2011). Další jubilea evropské univerzity čekají (Groningen 2017). Některým oslavám a s nimi spojeným výstavním a publikačním výstupům ve středoevropském prostoru byla v našem časopise již věnována zasloužená pozornost.¹ Řada impulsů, jak vlnu oslav a s nimi spojených badatelských a publikačních projektů nepromarnit, ale naopak podchytit a využít k zamyšlení nad tím, jak psát univerzitní dějiny, vyšla ale také z oněch – z naší perspektivy – periferních univerzit, mj. skandinávských. Výsledkem bylo několik workshopů, konferencí a z nich vyšlých sborníků (výstupů, které jsou v zahraničí nadále považovány za vědecky relevantní), včetně toho, o němž bude řeč.²

Neúnavným iniciátorem řady vědeckých setkání reagujících na vlnu jubileí a s nimi spojených badatelských a publikačních projektů je historik mladší generace Pieter Dhondt, původem Nizozemec, působící ale řadu let ve finském akademickém prostoru. Jeho hlavní snahou bylo a je vyhnout se klasickým nástrahám jubilejního psaní univerzitních „dějin ve

¹ *Dvě berlínská výročí*, AUC-HUCP 50/2, 2010, s. 142–146; *Lipsiensia*, AUC-HUCP 53/2, 2013, s. 185–219.

² *Academic Culture of Remembrance. A Conference on the Triangular Relationship between Scientific Research, Academic Heritage and University Cultures of Remembrance*, AUC-HUCP 51/1, 2011, s. 94–98; *History of European Universities: Challenges and Transformations*, tamtéž, s. 98–101; výstupem této konference je kolektivní monografie vybraných příspěvků/kapitol: Ana SIMÕES – Maria Paula DIOGO – Kostas GAVROGLU (edd.), *Sciences in the Universities of Europe, 19th and 20th Centuries. Academic Landscapes*, Springer, Dordrecht – Heidelberg – New York – London 2015.

vlastní režii“.³ Tyto nástrahy sám charakterizuje v úvodu k recenzovanému sborníku/kolektivní monografii v podkapitole o pokračování tradice psaní historie jednotlivých univerzit u příležitosti jejich jubileí (s. 9–14). Na jedné straně tak stojí obvykle vícesvazková kolektivní díla (dodejme, že obvykle zpracovaná autory z různých oborů, do různé hloubky a šíře, ve výsledku tedy v lepším případě faktograficky bohatá a interpretačně kvalitní, v horším případě koncepčně neujasněná, nevyrovnaná a rozdílné kvality nejenom ve srovnání mezi soubory věnovanými jednotlivým univerzitám, ale i mezi svazky v rámci jedné edice). Na druhém pólu pak nacházíme zpravidla jednosvazkové, v případě menších jazykových společenství cizojazyčné, obrázkové publikace „na konferenční stolek“, nezděděná vytěšňující méně slavné epizody z historie instituce. Škála skutečných výsledků – zdařilejších i méně zdařilých – je pochopitelně mnohem širší, kombinující oba možné přístupy. Podle Dhondta by i mnohasvazková díla měla být spojena v celek jedním (případně několika málo) „*master narrative*“.⁴ Za nejkvalitnější výsledek koncepčního psaní o dějinách jubilující univerzity považuje Dhondt (v čemž s ním vřele souhlasím) zpracování 200 let vývoje univerzity v Oslo.⁴ Ke zdařilejším výsledkům „jubilejního psaní“ bych osobně zařadil také vícesvazkové dějiny lipské a berlínské univerzity, na něž odkazují v poznámce 1, k méně povedeným naopak čtyři svazky věnované vídeňské univerzitě.⁵

Zásady, podle kterých by měli historikové univerzit postupovat, osvětluje editor sborníku v jiné části svého úvodu z historické perspektivy vývoje univerzitní historiografie a její postupné expanze ve třech směrech (s. 3–9). Zrod kritické historiografie univerzit klade do počátku 19. století, odkdy se původní geografické zaměření na tu kterou univerzitu rozšířilo na psaní o univerzitách v širším geografickém celku (obvykle „národním“). Už tehdy nemělo být bádání o univerzitách v širším geografickém kontextu (nejprve například německém, posléze francouzském) pouhým souhrnem jednotlivých monografií, ale strukturální historií univerzity jako evropského fenoménu. Teprve v 80. letech 20. století dospěla historiografie evropských univerzit plně do fáze komparativního studia z mezinárodní perspektivy (jakkoliv limitované).⁶ Přes výrazné rozšíření geografického záběru a komparativního přístupu ke studiu univerzitních dějin je stále patrný rozpor mezi dosud převažující národní perspektivou historiografie univerzit a mnohem více mezinárodně orientovanými dějinami vědy. Rozšiřování geografické perspektivy je spojeno s rozšiřováním chronologického záběru (zjednodušeně řečeno od zlatého věku středověkých a raně novověkých univerzit k moderním univerzitám, v současnosti s převahou bádání o 19. a 20. století). Poslední sféru expanze historiografie univerzit vidí Dhondt v tolik kýženém tematickém rozvoji (zjednodušeně řečeno od čistě institucionálního přístupu přes socio-ekonomické kontexty k „nové univerzitní historiografii“). Ruku v ruce s rozšiřováním geografického, chronologického a tematického záběru historiografie univerzit se etablovaly její instituce (katedry, ústavy, časopisy, společnosti). Široký geografický záběr, zaměření na 19. a 20. století, tematická

³ Tento výstižný termín jsem si vypůjčil z titulu studie Adama Horkého, která vychází v tomto čísle AUC-HUCP.

⁴ John Peter COLLET (ed.), *Universitetet i Oslo 1811–2011*, 9 svazků, Oslo 2011. Dodejme, že univerzita v Oslo vydala i svou obrázkovou publikaci „na konferenční stolek“: Týž, *200 Years. The University of Oslo – A History in Pictures*, Oslo 2011.

⁵ Čtyři sborníky vydané pod zastřešujícím názvem *650 Jahre Universität Wien – Aufbruch ins neue Jahrhundert* by si ovšem zasloužily samostatnou kritickou recenzi.

⁶ Na stále ještě existující limity rozšiřování geografického a komparativního přístupu upozornil v souvislosti s čtyřsvazkovou syntézou *History of Universities in Europe* jak P. Dhondt, tak recenzenti zvláště 4. svazku této syntézy, například J. PEŠEK in: AUC-HUCP 54/1, 2014, s. 110–125.

pestrost a především komparativní přístup, to jsou i principy, které dominují všem konferenčním i publikačním projektům spojeným se jménem Pietera Dhondta, včetně recenzovaného svazku věnovaného univerzitním jubileím a historiografii univerzit.

První část publikace je zaměřena na implicitní komparaci několika případových studií jubilejních oslav spojených s vydáváním pamětních publikací v rámci konceptu kultury vzpomínání. Univerzitní jubilea v rozdílných souřadnicích geografických (Praha – Oslo – Rusko versus Německo – Cluj) i chronologických (19. až 20. století) jsou nazírána nejenom jako dějiny vlastních oslav (rituálů), ale jako poselství jubilujících institucí vnější veřejnosti a jejich projevům a interpretacím v různých politických kontextech. Příkladnou (a pro nás nejvýznamnější) je v této části studie Marka Ďurčanského a P. Dhondta o dvou „promarněných příležitostech“ (oslavách pražských univerzitních jubileí 1848 a 1948), díky hlavnímu českému autorovi faktograficky a argumentačně brilantní, díky spoluautorovi a hlavnímu editorovi koncepčně a metodologicky vzorová. Mimořádně inspirativní pro české prostředí je také studie norské historičky Jorunn S. Fure o oslavách 100. výročí založení univerzity v Oslo v roce 1911, kdy si akademické elity malého národa kladly otázku, zda má jejich univerzita sloužit více „národním“ cílům nebo „mezinárodní“ vědě. Oslavy „vlasteneckých“ (nikoliv univerzitních) jubileí v letech 1912 a 1913, avšak v prostředí univerzit (německých a ruských), jsou nejen kvalitním příspěvkem k otázce transferu modelů univerzitního vzdělávání (zde z německého do ruského prostředí), ale též k otázce rozdílného postavení akademiků v různých společenských a politických podmínkách a jejich podílu na vlasteneckém úsilí (nejen v době vlastních oslav, ale také krátce nato během první světové války). Různé formy festivit formující specifické institucionální identity univerzity v multietnickém prostředí transylvánské Kluže v dramaticky se proměňujících politických podmínkách 20. století jsou tématem posledního příspěvku této části.

Zatímco v prvním oddílu sborníku byla otázka psaní univerzitních dějin jednou z několika komponent univerzitních oslav, ve druhé části je tato perspektiva obrácená: ve středu zájmu stojí „obraty“ v historiografii univerzit vyvolané některými (relativně) nedávnými univerzitními jubilei. Nám známá středoevropská perspektiva je zde opět zajímavě konfrontována s perspektivou skandinávskou, vůči klasickému „starému“ univerzitnímu evropskému prostoru (Anglie, Francie, Itálie, Pyrenejský poloostrov) podobně perifernímu. Hlavním tématem případové studie o norské technické univerzitě v Trondheimu je hledání identity univerzity vzniklé až v 90. letech 20. století sloučením několika jejích „předchůdců“ (proces analogický vzniku nových regionálních univerzit v Česku ve stejné době). V centru zájmu autora ovšem stojí studentské protesty roku 1968 jako zásadní konstitutivní moment skupinové a institucionální identity. Příspěvek Jonase Fløtera je zajímavým vzhledem do práce senátní komise pro studium dějin univerzity a vědy (autor příspěvku byl jejím koordinátorem), jejímž výsledkem byla vícesvazková publikace vydaná u příležitosti 600. výročí založení univerzity v Lipsku (viz poznámka 1).

Třetí část svazku sleduje jedno z jeho hlavních témat, historiografii univerzit, ovšem již bez přímé návaznosti na jubilejní oslavy, tedy svým způsobem jako obecnější problematiku. V prvním příspěvku představuje švédský historik J. Östling na základě nejnovějšího bádání revidovaný obraz vývoje a proměn humboldtovského univerzitního modelu v Německu let 1800 až 1945. Francouzský autor E. Picard nabízí alternativu ke klasickému jubilejnímu psaní o univerzitách v prosopografickém projektu, jehož výsledkem by měla být originální sociální historie akademické profese. Již několikrát zmiňovaný editor a spoluautor je také

autorem posledního příspěvku zaměřeného na jeden z ústředních aspektů činnosti univerzit, tedy jejich roli výukových zařízení. Představuje v něm proto metodologii a koncepty dějin vzdělávání a vzdělanosti.

Ke kýžené úrovni kolektivních monografií posouvá publikaci, vzniklou na základě několika předchozích konferencí, nejen mimořádně pečlivá redakce (jak může potvrdit i český spoluautor), ale například i jmenný rejstřík.

Petr Svobodný

Miroslav Vaněk – Pavel Mücke, Třetí strana trojúhelníku.

Teorie a praxe orální historie

Karolinum a FHS UK, Praha 2015, 328 s., 2. přepracované a doplněné vyd., ISBN 978-80-246-2931-5

Tato fakulta bude rudá! a Náměstí Krasnoarmějců 2,¹ dva ilustrativní příklady užití orální historie na půdě Karlovy Univerzity. Přidejme k nim i Archiv vizuální historie USC Shoah Foundation v CVH Malach při MFF UK, jehož databáze obsahuje i životopisné rozhovory v českém jazyce. Orální historie pomáhá interpretovat dějinný úsek československých a českých dějin především druhé poloviny 20. století, reflektováno je hlavně téma a období tzv. normalizace.²

Miroslav Vaněk a Pavel Mücke, oba z Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, jsou autory knihy *Třetí strana trojúhelníku*, která vyšla poprvé v roce 2011 (293 s.) a navazuje na jejich dříve publikované práce.³ Autoři sami považují knihu za manuál, k jehož sepsání je vedl zájem okolí a jejich vlastní snaha podělit se o osobní zkušenosti z teorie a praxe orální historie. Název knihy inspirovala přednáška historika Michaela Frische, v níž popsal orální historii jako jednu ze tří stran/vrcholů trojúhelníku zdrojů a přístupů. Zbývají jsou „event story“ (klasické dějiny velkých událostí) a „life story“ (paměť v širším smyslu, i s lidským a laickým prožíváním minulého). Cíl orálně historického snažení potom autoři popisují etymologickým příměrem. Je bezúčelné snažit se jen „ulovit“ co největší počet motýlů. Sběr není cílem, tím je až utřídění, jímž vznikne hodnotná sbírka.

Kniha je psána srozumitelně, s příklady, příklady, ověřenými zkušenostmi. Jako celek se skládá ze tří částí. První představuje teoretický a historiografický náhled na orální historii i obecnou problematiku paměti. Věnuje se terminologii, zrodu orální historie a jejímu vývoji ve vybraných státech i genezi v českém prostředí. Druhá část knihy je praktickým protipólem první, zabývá se úskalími realizace orálně historického výzkumu. Shrnuje nejnovější trendy v oblasti metodologie a metodiky vedení rozhovorů, přináší přehled analytických

¹ Jiří HOLÝ – Katka VOLNÁ (edd.), *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a dokumentů*, Praha 2009; Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012.

² Např. knihy z edice *Orální historie a soudobé dějiny*: Miroslav VANĚK – Lenka KRÁTRÁ (edd.), *Příběhy (ne)obyčejných profesí. Česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*, Praha 2014; Pavel MÜCKE, *Místa paměti druhé světové války. Svět vojáků československého zahraničního odboje*, Praha 2014.

³ Miroslav VANĚK, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004; Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE – Hana PELIKÁNOVÁ, *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*, Praha 2007; Miroslav VANĚK, *O orální historii s jejími protagonisty*, Praha 2008.

přístupů, zamýšlí se nad interpretačními možnostmi orálně historických rozhovorů. Třetí, nejkratší část předkládá vzory oslovovacích dopisů budoucím narátorům, vzory smluv o poskytnutí práv, ukázky záznamů rozhovorů, jejich přepisů, etický kodex České asociace orální historie a další praktické dokumenty.

Mluvené i psané slovo vedle sebe existovalo po tisíciletí. Přes argument z přednášky Dušana Třeštíka, že „historické povědomí“ a „smysl pro dějiny“ zrodila až evropská civilizace, se autoři dostávají k vykreslení vývoje orální historie v jednotlivých částech světa, od trochu paradoxní „kolébky“ – Spojených států amerických – až po pro nás cizokrajné země jako Čínu, Indii, Brazílii, Finsko. V roce 2016 uplynulo dvacet let od göteborgského založení International Oral History Association (IOHA), čímž padla třicetiletá éra dominující a zastřešující americké Oral History Association (OHA). Současnost je spojena s feminizací „oboru“ a vzestupem zájmu španělsky mluvícího světa. Orální historie ve světě míří kupředu a její česká sekce je jednou z předních v mezinárodní komunitě reprezentované IOHA.

Miroslav Vaněk stál u zrodu české orální historie. Proto do knihy vřadil i zasvěcený přehled vývoje orální historie v českých zemích. Od „pravěku“ devadesátých let minulého století, přes bod zlomu, jímž se stal grantový projekt *Sto studentských revolucí*,⁴ který na sebe strhl veřejnou pozornost, k ceněnému publikačnímu výstupu, jakým byly knihy *Vítězové? Poražení? a Mocní? a Bezmocní?*, až k již chladněji přijaté trojpublikaci *Obyčejní lidé... ?!*⁵

Knihy *Třetí strana trojúhelníku* se může stát nepostradatelným pomocníkem pro zájemce z řad široké veřejnosti, kteří chtějí být – ve shodě s podtitulem – seznámeni s teorií i praxí orální historie, byť víc než kde jinde asi platí, že teprve cvičení dělá mistry, tedy až faktické vedení rozhovorů prověří badatelovy teoreticky nabyté znalosti.

Orální historie je řemeslem. Pro někoho může působit kacířsky sdělení, že písemné prameny nemusí mít nejvyšší prioritu a stěžejní výpovědní hodnotu. Kniha shrnuje aktuální informace o problematice orální historie. V českém prostředí už ochladl vzrušenější dialog, někdy monolog, nad limity a mezemi orální historie, při němž se argumentovalo nevědeckostí metody, která se různě ostrakizovala. Neznamená to, že by všem antipatiím byl konec, orální metoda se však stala respektovanou, lze ji využít při poznávání minulosti a studiu dějin, dokonce se vyučuje na vysokých školách.

Výstižně, v návaznosti na recenzovanou knihu, sepsal mnohé problémy spojené s orální historií Jan Gruber v článku *Orální historie mezi aktivismem a akademismem*.⁶ Za jeden z největších problémů považuje fakt, že interpretační studie nejednou připomínají pouze komentované úryvky z rozhovorů, prakticky nevyužívají jiný materiál, než jsou výpovědi narátorů, a neberou z valné části v potaz výsledky bádání z jiných oblastí, nesnaží se o teoretické, konceptuální uchopení studované otázky. Sami autoři publikace *Třetí strana trojúhelníku* si uvědomují aktuální stav. Dle Miroslava Vaňka se diskutuje pouze o podstatě

⁴ Milan OTÁHAL – Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu, životopisná vyprávění*, Praha 1999.

⁵ Miroslav VANĚK – Pavel URBAŠEK (ed.), *Vítězové? Poražení? Životopisná interview, I, Disent v období tzv. normalizace, II, Politické elity v období tzv. normalizace*, Praha 2005; Miroslav VANĚK (ed.), *Mocní? a Bezmocní? Politické elity a dissent v období tzv. normalizace. Interpretační studie životopisných interview*, Praha 2006; Miroslav VANĚK (ed.), *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Praha 2009.

⁶ Jan GRUBER, *Orální historie mezi aktivismem a akademismem*, (Příspěvek v rámci bloku článků *Možnosti a meze (české) orální historie.*), *Dějiny – teorie – kritika* 10/2, 2013, s. 275–280.

metody a možnostech orální historie. Nebezpečí vidí v zjednodušujících žurnalisticko-publicistických přístupech, vydávajících se až falešně za orální historii a porušujících etické normy. Jako příklad uvádí následky rozhovoru Mikuláše Kroupy s prokurátorem Karlem Vašem (s. 233–234).

Místo tečky Vaněk s Mückem v závěru knihy sympaticky vkládají otázku. Nachází se orální historie v českém prostředí aktuálně „ve fázi uznání“? Narážejí na schoppenhauerovský třífázový postulát o přijímání nových metod: zesměšnění → zuřivý nesouhlas a popírání výsledků → (skoro) samozřejmé uznání výsledků práce (s. 242). I na dalších místech jako zkušený tazatelé kladou otázky a nechtějí vždy vyčerpávající odpověď. Nemá pro ně smysl rozřešit, zda u orální historie převládají klady nebo zápory (s. 28). V polemice, zda je orální historie metodou či oborem (nebo snad pomocnou vědou historickou?), se přiklánějí aktuálně k metodě (s. 17).

Orální historie v nastávajícím „počítačovém věku“ nahradí klasické písemné pozůstalosti, pronesl optimisticky v rozhovoru archivář Jindřich Schwippel, a připojil se tak k debatě o roli orální historie ve vztahu k soudobým dějinám. Že archiváři (postupující povětšinou od širších celků k jednotlivostem) nejsou v opozici k orálními historikům (kteří se vydávají cestou opačnou), si myslí i Pavel Mücke.⁷ Vztah mezi orální historií a archivnictvím/archivou je jen jednou z mnoha podoblastí v debatě o teorii a praxi orální historie. Národní filmový archiv, Masarykův ústav a Archiv AV ČR nebo Archiv UP v Olomouci patří k institucím, které věnují zvýšenou pozornost orální historii a jimž narůstají sbírky rozhovorů. Nikoliv náhodou zastřešují stavovskou organizaci, kterou je Česká asociace orální historie (COHA). Autoři zdůrazňují, že česká legislativa považuje orální historii za „problematickou“, a to především ve vztahu k zákonu na ochranu osobních údajů, autorskému zákonu i archivnímu zákonu. Poskytování orálně historických rozhovorů dalším osobám je citlivá záležitost závislá na dohodě mezi badatelem, správcem sbírky a narátorem.

Závěrem lze konstatovat, že čtivá kniha plní záměr, se kterým byla sepsána. Je cennou příručkou snažící se vyčerpávajícím způsobem předložit různorodá témata související s problematikou orální historie.

Roman Elner

⁷ Jindřich SCHWIPPEL, *Orální historie a archivní*, Archivní časopis 56/3, 2006, s. 177–183; Pavel MÜCKE, *Orální historie a archivnictví: konkurenti, či partneři?*, in: Milena Josefovičová – Adéla Jůnová Macková (edd.), *Učitel archivářů: Jindřichu Schwippelovi k osmdesátinám*, Praha 2015, s. 41–46.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2015

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LV. Fasc. 2

Vydala Univerzita Karlova,
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz

Praha 2016

Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová

Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Sazba: DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz